

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ

2. Millî Mevlâna Kongresi

(TEBLİĞLER)

S.Ü. SELÇUKLU ARAŞTIRMALAR MERKEZİ KÜTÜPHANESİ
Kitas No. : 701
293.2

3 - 5 MAYIS 1986
KONYA

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ BASIMEVİ 1987 - KONYA

Sunuş

Prof. Dr. Halil CİN
Selçuk Üniversitesi Rektörü

Selçuk Üniversitesi 1985 yılında başlatmış olduğu Mevlâna Kongrelerinin üçüncüsünü, 3 - 5 Mayıs 1987 tarihinde milletlerarası düzeyde gerçekleştirecektir. Mevlâna'nın yalnız bir Türk - İslâm mutasavvıfı ve şairi olarak düşünülmesi, O'nun büyüklüğünü ifadeye yetmez. Mevlâna, Türk - İslâm sınırlarını aşarak bütün insanlığa hitabeden bir düşüncenin, sevginin ve barışın sembolüdür. O, bu yüksek kavramları İslâm dininde ve Türk düşüncesinde bulur, işler, geliştirir ve İslâmiyetin kollarının bütün insanlığa açık olduğunu gösterir. İnsanlar arasındaki kavgaların çoğu sevgisizlikten, hodbinlikten, insana lâyük olduğu değeri vermemekten kaynaklanır. Çağımızda özellikle az gelişmiş toplumların sorunu olan samimi-yetsizlik, iki yüzlülük ve dalkavukluk gibi hastalıklara karşı, «Göründüğün gibi ol veya olduğun gibi görün» çağrısında bulunarak insanı samimiyete, dürüstlüğe davet eden Mevlâna, bütün insanlara «gel» diyerek İslâmiyette ümitsizliğe yer olmadığını anlatır. Toplumları yöneten insanlarda Allah sevgisi, O'nun en şerefli varlık olarak yarattığı insana sevgi olsaydı şüphesiz en acımasız, insanlık dışı katliamlar, işkenceler vs. olmazdı. Mevlâna düşüncesi, İslâmiyetin özünde bulunan ve Türk'ün medenî ve insancıl duygularıyla bütünleşen toleransın, insan sevgisinin ve bunların sonucu olan barışın en güzel ifadesidir. 713 yıl önce Mevlâna'da sembolleşerek bütün dünyaya yayılan ve her devirde sıkıntılarla dolu insanlığı huzura kavuşturabilecek bu düşünce tarzı, yeni Türkiye'nin kurucusu Atatürk'te «Yurtta sulh, cihanda sulh» şeklinde aksini bulur. Farklı ırk ve dinden milletlerin birbirlerini kardeş sayarak yanyana huzur içinde yaşamaları ve bütün insanların, birbirlerine sevgi ve saygı ile yaklaşmaları halinde gerçek barış ve huzurun bulunabileceği şüphesizdir. Mevlâna hayranlarının sayısının gün geçtikçe bütün dünyada süratle artmasının sebebi, şüphesiz insanın sevgiye, barış ve huzura olan ihtiyacıdır. Mevlâna, Türkleri ve İslâmiyeti, art niyetle yanlış anlatmak isteyenlere eşsiz ve en doğru cevaptır. O, Türk'ün medenî karakterinin, insan sevgisini ve İslâ-

miyetin taassuptan uzak, birleştirici bütünleştirici felsefesinin ve Yaratan'ından dolayı insanı her yerde ve her zaman saygı değer bir varlık kabul eden hümanizminin eşsiz bir ifadesidir. 1986 yılını barış yılı ilân eden Birleşmiş Milletler Teşkilâtının yapmaya çalıştığı hizmeti, Mevlâna 713 yıl önce gerçekleştirmiştir. Mevlâna'nın, kaynağını Türk - İslâm düşüncesinde bulan tasavvufu ve felsefesi, bütün dünya insanların gönül ve ruh huzuruna dolayısıyla toplum ve dünya barışına götürebilecek çok değerli bir temel değerler manzumesidir. 3-5 Mayıs 1985 tarihlerinde düzenlediğimiz I. Milli Mevlâna Kongresi'nin tebliğlerinin ardından 3 - 5 Mayıs 1986 tarihlerinde yapmış olduğumuz II. Milli Mevlâna Kongresi'nin tebliğlerini de bir kitap haline getirerek sunmanın heyecan ve mutluluğunu taşıyoruz.

Çağın getirdiği çok yönlü ve çeşitli sıkıntılar karşısında bedbaht olmadan huzur ve mutluluk içinde yaşamak isteyen insanın Mevlâna'dan alacağı bir çok mesajlar vardır. Bu kitap, bugün de 713 yıl öncesi gibi gerçeqliğini, hayatiyetini muhafaza eden Mevlâna'yı, ihtiva ettiği değerli tebliğlerle çeşitli açılardan insanlara tanıtmaya yardımcı olacaktır. Böyle güzel bir hizmet sunmakla kendimizi bahtiyar addediyoruz.

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ	V
I — AÇILIŞ KONUŞMASI	
— Selçuk Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Halil CİN'in açış konuşması	XI
II — TEBLİĞLER	
— Prof. Dr. Ayhan SONGAR ... .. «Hz. Mevlâna ve mûsikîmiz»	3
— Ahmet KABAĞLI ... .. «Mevlâna'nın Sanatı»	9
— Mehmet ÖNDER ... .. «Mevlâna'dan sonra Çelebi Hüsameddin»	19
— Prof. Dr. İnci ENGİNÜN ... .. «Romancılarımız ve Mevlâna»	27
— Doç. Dr. Yılmaz KAFADAR ... .. «İnsan sağlığında sevginin yeri»	37
— Yrd. Doç. Dr. İsmail YAKIT ... .. «Mevlâna'ya göre hayatın evrimi»	41
— Dr. Şehâbeddin UZLUK ... .. «Mevlâna'nın ölümü ve Yeşil Kubbe»	57
— Doç. Dr. Yılmaz ÖNGE ... .. «Mevlâna Dergâhı'nın şadırvanı»	61
— Prof. Dr. Âmil ÇELEBİOĞLU ... .. «Fuzûlî'nin şiirlerinde ney»	71
— Feyzi HALICI ... .. «Rubâîleriyle Mevlâna Hazretleri»	85
— Prof. Dr. Mehmet AYDIN ... .. «Mevlâna'da irade hürriyeti»	91
— Prof. Dr. Nejat GÖYÜNÇ ... .. «Mevlâna Müzesi arşivi»	101
— Doç. Dr. Orhan KARMİŞ ... .. «Remzi Te'vil ve Hz. Mevlâna»	111
— Yrd. Doç. Dr. Hasan ÖZÖNDER ... .. «Mevlevilikte hat ve hattat Sıdkî Dede»	129

— M. Necati SEPETÇİOĞLU	151
«Mevlâna Celâleddin Rûmî'de : Yönetenler ve yönetilenler»	
— Prof. Dr. İsmet KAYAOĞLU	159
«Mevlâna'nın Moğol yöneticilerle münasebetleri»	
— Doç. Dr. Süleyman Hayri BOLAY	165
«Mevlâna'nın akıl anlayışı»	
— Semih SERGEN	171
«Mevlevilikte san'at ve san'atkâr»	
— Yahya AKENGİN	177
«Şiirlerde Mevlâna»	
— Yrd. Doç. Dr. Ahmet ALKAN	183
«Mevlâna Dergâhı ve çevresini koruma problemleri»	
— Celâleddin B. ÇELEBİ	201
«Semâ»	
— Prof. Dr. Hüseyin AYAN	207
«Semâ hakkında bir eser : Birrî Mehmed Dede'nin bülbülüyyesi»	
— Nezihe ARAZ	217
«Mevlâna'nın yetişmesinde hocası Tebrizli Şems'in etkileri»	
— Doç. Dr. Kemâl YAVUZ	229
«Âbidin Paşa'ya yazdığı bir mektupta, Cevdet Paşa'nın Mevlevilik içindeki yeri ve Mesnevî'nin düzme yedinci cildi üzerine görüşleri»	
— Doç. Dr. Ali Osman KOÇKUZU	235
«Mesnevî'nin 1. defterinde, Hz. Peygamber'e ve Hadisleri'ne yapılan atıflar üzerine»	
— Yrd. Doç. Dr. Osman CİLÂCI	249
«Mevlâna'nın ibâdetinden birkaç çizgi»	
— Dr. Müjgân CUNBUR	261
«Mevlâna'nın şiirlerinde : Ekinden ekmeğe»	
— Prof. Dr. Şerafeddin GÖLCÜK	273
«Mevlâna ve Tevhîd akidesi»	
— Prof. Dr. Mehmet AYDIN	279
«Mevlâna'nın yaşadığı devrin sosyal yapısı»	
— Doç. Dr. Önder GÖÇGÜN	287
«Bir Mevlevî Şâiri : Şeref Hanım»	

III — KAPANIŞ KONUŞMASI

— Prof. Dr. Halil CİN'in;	295
«II. Millî Mevlâna Kongresi kapanış konuşması»	

IV — PROGRAM

V — KONGREDEN GÖRÜNTÜLER

ACIS KONUSMASI

II. MİLLÎ MEVLÂNÂ KONGRESİNİ AÇIŞ KONUŞMASI

Prof. Dr. Halil CİN

Türklük ve bütün insanlık âlemine yüzyıllardır parlayan bir mânâ, barış ve sevgi yıldızı olan Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî'nin ailesinin Konya'ya geliş tarihi olan 3 Mayıs gününü esas alarak geçen yıl ilkinî düzenlediğimiz Mevlânâ Kongresi'nin ikincisini açmanın heyecan ve mutluluğu içinde hepinize hoşgeldiniz der, saygılar sunarım.

Üniversiteler, tesis ettikleri kültür hareketi ve gelenekleri içinde gelişir ve büyürler. Selçuk Üniversitemiz de, hayatında ve ölümünden sonra, Anadolumuzun bu kültür merkezinde, etrafındakileri ve izinden gelenleri aydınlatmış bulunan, adı anılınca Konyamızla birlikte hatıra gelen Mevlânâ'yı, ilmin ışığında araştırıp incelemek ve öyle takdim etmek üzere, İkinci Millî Mevlânâ Kongresi-ni de gerçekleştirmeye muvaffak olmuştur.

Gerçekten, Konya denilince Mevlânâ'yı, Mevlânâ denince de Konya'yı hatırlamamak mümkün değildir. Konya ile Mevlânâ! Birbirlerine bu kadar yakışan isimler, dünyada azdır.

Konya Üniversitesine «SELÇUK ÜNİVERSİTESİ» demek ne kadar yerinde olmuşa, Selçuk Üniversitesi'nin de Mevlânâ adına millî ve milletlerarası kongreler geleneğini başlatması o kadar isâbetli ve o kadar yerinde olmuştur.

Bütün mutasavvıflar gibi Mevlânâ'nın da hayat tarzı ve fikrî şahsiyeti bir büyük hakikattan doğmuş, o hakikatla beslenerek şekillenmiş ve kemâle ermiştir. Bu büyük, en büyük hakikat şudur :

Allah vardır, birdir ve hâkim-i mutlaktır. Bütün diğer hakikatlar bu en büyük ve ilk hakikatla bağlantıya girerek yerini, sırasını bulur, mânâ kazanır. İnsanın bu dünyadaki misafir hayatı ebedî âlemde menziline varacak ve her şey yine ilk ve en büyük hakikata dönerek değerlendirilecektir. Öyle olduğuna göre, insanın bu dünyadaki görevi nihâi bir tarzda yargılamak değil, anlamaya ça-

lıştır. İnsan her şeyi ve her hâdiseyi Allah'ın irâdesine nisbet ederek en makbul olacağına inandığı şekilde hareket etmelidir.

İşte Mevlânâ Allah'a teslimiyet içinde bu dünyayı görmüş, duymuş, anlamış ve insanlığı duygulu, anlayışlı, hoşgörülü, affedici olmaya teşvik eden davranışlarda bulunmuştur. Onun edebiyatı, kavradığı hakikatin ifadesi ve bu hakikatla yoğrulan ahlâkının hülâsasıdır.

Yûnus'un deyişiyile, yaratılmışı Yaratan'dan ötürü seven mutasavvıflar Türklerin Anadolu'ya girişinden itibaren Anadolu'yu mânevî bakımdan fethetmişlerdir. Sadece askeri, siyasi ve idari fetih, Anadolu'yu bir Türk ve İslâm yurdu yapmaya yetmeyebilirdi. Türk hükümdarlarının ve kumandanlarının ehliyet, dirâyet ve müsamahası Türk mutasavvıflarının yumuşak ve insan sevgisiyle ruhu birleşmiştir. Böylece Türkler milliyet ve dinlerini muhafaza eden çeşitli toplumları da bağrılarına basarak, hâkim oldukları her yerde huzur, güven, sevgi ve anlayış içinde maddî ve manevî barışı tesis etmişlerdir. 20. asrın sonunda sözde medeni insanlığın büyük bir kısmının bir türlü kendi din ve ırkından olmıyanlara tanıyamadığı vicdan hürriyeti, Mevlânâ'nın şahsında en güzel ve en kesin ifadesini bulmuştur.

Anadolu'nun gerçek fethi olan manevî fethinde yani çeşitli milletlerin gönüllerini kazanıp Türklüğün Anadolu'da sür'atle yayılıp genişlemesinde Mevlânâ diğer mutasavvıflar arasında bir yıldız gibi parlar. Mevlânâ'nın ışığı çağımıza kadar ulaşmış ve ruhlarımızı aydınlatmaktadır. Esasen, çağımızın, Mevlânâ'ya en ziyade muhtaç bir çağ olduğu muhakkaktır. Zira bütün dünyada insanlar barış ve huzuru sağlamakta güçlük çekmektedir.

Mevlânâ'nın yaşadığı gibi yaşayamayız deyip Mevlânâ'yı bugünle ilgisiz bir tarihi hâdise olarak görmemeliyiz. Her çağ kendine mahsus şartlarıyla hayat tarzında elbette ki değişiklikler meydana getirecektir. Ama idrak etmek gerekir ki, Mevlânâ'nın insana ve insan ilişkilerine bakışındaki psikolojik nüfuz bizim bugünkü yaşayışımızın mânâsı ve gayesi için de bir ilham kaynağıdır. Teknoloji bir çok hususlarda hayatı kolaylaştırmış, konfor sağlamış ama insanların bir kısmı sefil olmaktan kurtulamamış ve insanların çoğunluğu manevî yoksulluğa düşmüştür. Bu durumun sosyal hayattaki sarsıntı ve çöküntüleri insanları rühen çaresiz ve sosyal bakımdan intibaksız hale getirmiştir. Bu manevî ve sosyal yaraların merhemi elbetteki ki daha fazla teknoloji değildir. Teknolojiye ilerleme diyebiliriz ama insanlığın gerçek kurtuluşu Mevlânâ gibi Yûnus gibi

ilerlemeyi manevî planda yapmış olan hakikat âşıklarına, Hak âşıklarına dönmededir.

Birleşmiş Milletler Teşkilâtı 1986 yılını barış yılı ilân etmiştir. Halbuki barış siyasi ve hukukî kararlarla sun'î bir biçimde gerçekleştirilememektedir. İnsanlığın selâmeti için bütün yılların barış içinde geçmesi yani ebedî barış gereklidir. Mevlânâ düşüncesi, tasavvufu, insan sevgisi, hoşgörü gibi yüksek kavramları hayatın temeli saymaktadır. Medeniyet insanları bu duygulardan ayırmamalıdır. Atatürk'ün «Yurtta sulh Cihanda sulh» özdeyişinin temelinde, Mevlânâ'daki insan sevgisi ve hoşgörünün parıltısını görmekteyiz. Ancak Mevlânâ ve Atatürk'teki insan sevgisi, barış düşüncesi, bencil duygulara, art niyetlere ve kötülöklere teslimiyet göstermez. Dinamik ve mücadelecidir. İslâm'ın hoşgörölü, akılcı, dinamik ve iki dünyayı aynı ölçüde düşünen ve insanları daima güzel duygularla çalışmaya sevkeden anlayışı Mevlânâ'da da mevcuttur.

Mevlânâ tasavvufunda temel insandır. Yaradanın eseri olan insanın mükemmelleştirilmesidir. İnsanın olgunlaşması, bencil duygularını aşarak aynı zamanda başkaları, toplumu, milleti ve devleti için yaşamak ve çalışmak zorunda olduğu inancına ulaşabilmesi; hoşgörü ve sevgiyi insanlık âleminin barış ve huzuru için vazgeçilmez manevî bir unsur olarak görmesiyle mümkün olur.

İnsan başka insanları severek, düşünerek, anlayarak ve başka insanlara yardım ederek kendini ihyâ eder, rûhunu selâmete kavuşturur. İnsan, nefsini disiplin altına almaz da nefsinin esiri, bencil duygularının oyuncuğu olarak başka insanları terkederse, onlara yardım elini uzatmazsa, onlara sevgi ve anlayış ile yaklaşmazsa rûhunu yalnızlığa mahkûm etmiş, rûhunu güzel duygularla şenlendirmek yerine fenâ duygularla karartmış olur.

Kendi rûhunu fenâlaştırmadan başka insanlara fenâlık yapmanın yolu yoktur. Böyle bir rûhu bedeninde taşıyan insan aslında ne acınacak bir insandır! İşte Mevlânâ'nın insanlığa verdiği mesajın özü budur. Fenâlık yaparak kendi rûhunu karartan ve kendi kendisi ile barışık olmadığı için gittikçe daha şiddetli bir saldırganlıkla insanlara fenâlık yapmaya çalışan bir insan başkalarına zarar verir ama kendisinin en eğerli cevheri olması gereken rûhunu da tahrip eder.

Güntümüzde bütün dünyadaki insanların Mevlânâ'dan gelecek ilhama ve bu ilhamın vereceği şifâya ihtiyacı vardır. Mevlânâ İslâmiyetin iman esaslarına sadık kalmış, bir taraftan da o imandan

tabii olarak akan fakat insanların bencillikleri, hırsları, kıskançlıkları yüzünden kaybettikleri insan sevgisini ön plâna çıkarmıştır. İnsan için esas olanın, insanları sevmek ve anlamak olduğunu, insanları yargılamanın Allah'a mahsus olduğunu Mevlânâ her vesileyle tebârüz ettirmiştir. İnsanlar dinin rûhunu kendi elleriyle ve dilleriyle yarattıkları hurâfelerle boğmuşlardır. Mevlânâ bizi şekilden ve hurâfeden kurtarmak, öze ve hakikata götürmek istiyor. Onun içindir ki Mevlânâ, dini, dili ve ırkı ne olursa olsun bütün insanlara seslenebilmiş ve onlar günahlarla dolu olsa bile gönüllerine girip yer etmiş, insanlığın kurtuluş ümidinin sembolü olmuştur. Mevlânâ, çağında İslâmiyeti hoşgörülü, birleştirici, akılcı ve dinamik yönüyle ele alarak, Anadolu'daki hıristiyanlara eşsiz bir huzur ve barış örneği olmuş, Anadolu'da Türk hâkimiyetinin yerleşmesinde büyük hizmeti geçmiştir.

Bizim dinimiz, müsamaha (hoşgörü) dinidir. Bizim peygamberimiz «Âlemlere rahmet olarak gönderilmiştir.» Mevlânâ'nın İslâm hoşgörüsüne vurduğu aşı ile, İslâm'ın dostları, Türkler'in dostları, memleketimizin dostları artmaktadır. Eğer Konya'mızın sokaklarında dolaşan yabancıları görmüşseniz, bu gördüklerinizi, benim söylediklerimle birleştirebilirsiniz! Mevlânâ'yı şu veya bu yoldan duyan, ondan birkaç satır okuyan kişiler, Mevlânâ dostu olmakta; dolayısı ile Türkiyemizin hayranları arasına katılmaktadırlar. Biz, Üniversite olarak, Mevlânâ etrafında husûle gelen bu dostluk hâlesini daha genişletmek ve daha ilmi esaslara oturtmakla, kendimizi âdeta yükümlü hissetmekteyiz.

Mevlânâ, MESNEVÎ demektir. MESNEVÎ denince de Mevlânâ'nın bu addaki eseri hatıra gelir. Bir nazım şekli olarak hatırlanması, Mevlânâ'dan sonra gelir. Gönül çok arzu ederdi ki, Mevlânâ, Mesnevisini Türkçe yazmış bulunsun! Fakat zamanın icapları, o günkü şartlar buna imkân vermemiştir. Lâkin eser, defalarca Türkçe'mize mâl edilmiş, en güzel biçimlerde Türkçe'mize çevrilmiştir. '

Mesnevi'nin manevi yönünü düşünenler ona hemen MESNEVÎ-İ MA'NEVÎ demişlerdir. Çünkü bu eser her yönüyle, bizim manevi hayatımıza hitab etmekte, bizi yönlendirmektedir.

Mevlânâ elbette bir şâirdir. Şâir olarak DİVÂN-I KEBİR sahibidir. Fakat Mevlânâ Hazretleri, şâirlikten ziyâde, zâhiri ve bâtni; ser'i ve tasavvufî bilimleri nefsinde cemetmiş bir mütefekkidir. Bir düşünürdür. Bu büyük düşünürümüzü, ilim adamlarımız, çeşitli yönleriyle huzuruza getirip, üzerinde düşünecekler ve gerektiği

hallerde, tartışacaklardır. Bilgi üretmek, gerçeğe yaklaşmak için gereklidir.

Günümüzde Mevlânâ sevgisi Türkiye'nin sınırlarını çoktan aşmış; Amerika'dan Japonya'ya kadar Mevlânâ, insan sevgisi ve engin toleransı ile insanların gönül kapılarını açarak kalpleri doldürmüştür. Dünya'nın hergün çok vahim terör olayları ile kana bulandığı günümüzde, Mevlânâ'nın Allah ve insan sevgisi anlaşılabilse zalimler kan dökmezler, insanların en kutsal hakkı olan yaşama hakkını ortadan kaldırmazlar. Mevlânâ'yı anlayan dini, ırkı çok farklı insanlar aynı kutsal mânâda birleşebilmektedirler.

Mevlânâ, müslümanlığı Türk'ün rûhuna ve hayatına intibak ettirmiştir. Mevlevilik Türk'ün düşünce ve hayat anlayışının müslümanlığa bir nüfuz örneğidir.

Mevlânâ, devrinde Anadolu'da Türklüğün yerleşmesine hizmet ettiği gibi bugün de Türk - İslâm düşüncesinin insanlık âlemine yayılmasına vasıta olmaktadır. Yaşadığı devirde Anadolu'nun içinde bulunduğu kargaşa ve kaos içinde insanların ancak Allah aşkı ve O'nun hayata aksi olan insan sevgisi ile kurtuluşa ulaşabileceklerini telkin eden Mevlânâ'nın hümanizmi ve toleransının asırlardan süzülüp gelmiş şekliyle günümüz insanına rehber olmasını temenni ediyorum.

TEBLİĞLER

HAZRET-İ MEVLÂNÂ VE MUSİKİMİZ

Prof. Dr. Ayhan SONGAR

İnsanı diğer canlılardan ayıran beyin hususiyeti ona «beyan kabiliyeti»ni vermiş bulunmaktadır. Beyan kabiliyeti, eşyanın teferuâtından sıyrılıp sembollerle düşünebilmeyi ve gene bu sembollerle ifade edebilmeyi, haberleşebilmeyi mümkün kılar. Sembolik ifade sözle, yani konuşma ile veya sesle, yani musiki ile olur. Gerek beyan kabiliyetinin ve gerekse artistik yaratıcılığın sadece insanlara has fonksiyonlar olması sebebiyle musiki tamamen «insânî» bir kabiliyet olarak ortaya çıkar. Hayvanların, özellikle çiftleşme dönemlerinde çıkardıkları musikiye benzer âhenkli sesler genetik olarak intikal eden birtakım haberleşme vasıtaları olup bunu musiki olarak kabule imkân yoktur. Musiki, seslerin belli bir ritm ve düzen içinde bir araya gelmesi diye tarif edilebilir.

Araştırmalar göstermiştir ki, gündelik hayatın alelâde sesleri ile, musiki dediğimiz düzenli seslere insanın verdiği cevaplar çocukluktan, hayatın ilk çağlarından itibaren farklılık göstermektedir. Beyinde musiki tabiatindeki seslerin idrâk edilmesi ve yaratılması ile ilgili özel merkezlerin bulunması ve buraların tahribi halinde «AMÜZİ» dediğimiz «müzik kabiliyetinin kaybolması» hastalığının ortaya çıkması, musikinin insan tabiatına, insan yaratılışına bağlı bir meleke olduğunun en kesin delilidir. Nasıl ki konuşma ile ilgili de özel beyin sahaları ve bu sahaların hastalığında ortaya çıkan «AFAZİ» klinik sendromu vardır.

Estetik ifade ihtiyacından menşe' alan ve kültürel temele dayalı musiki aynı zamanda bir rûhî tatmin vasıtası da olması, onun din ve tabâbet ile yakından ilgisini ortaya koyar. Bu bakımdan milli musikimiz bilhassa hususiyet arz etmektedir. Binlerce yıllık kültür birikimini taşıyan milli musikimiz koskoca bir imparatorluk ailesinin her kesimini, her ferdini içine alan bir müşterek duygu ve düşünce sistemidir. Tarihin en eski medeniyetini kuran Türklerin gündelik hayatlarını daima musiki ile birlikte götürdükleri dikkati çeker.

Milâttan üç asır önce yaşamış olan Hun Türkleri'nde savaşa giden süvârilerin davula benzer çalgılarla teşçi edildikleri, milâttan

sonraki ilk yüzyılda devlet kuran Göktürkler'de ise dinî musikinin var olduğu bilinmektedir. Oğuz Türkleri'nin Baksı, Şâmân, Ozan adı verilen şâir - râhip - hekimlerinin kopuz gibi âletlerle musiki icrâ ettikleri, dinî merasimlerde müzikle bir çeşit trans halinin temin edildiği görülür. Gene Göktürk'lerde askerî musiki de mevcut olup, tâbir câizse, ilk askerî mızika'nın Göktürkler'ce kurulduğunu söyleyebiliriz. Bu suretle Türk toplumunda 2000 sene önce bile sosyal ve dinî hayat, musiki ile ayrılmaz bir bütün teşkil etmektedir.

Selçuklular'da akıl hastalarının tedavi edildikleri Karacaahmed tekkelinde musiki ile tedavi yapılırdı. Evliya Çelebi, Seyahatnâme'sinde, İstanbul'daki Bimarhâne-i Ebu'l-feth Sultan Mehmed Hân'da musiki ile tedâvi tatbik eden saz ve söz heyetlerinin bulunduğunu kaydetmektedir.

İslâmiyetten önceki Asya Türk Musikisinin «beş sesli» (pentatonik) karakterde olduğunu görüyoruz. Bu musiki «kopuz»un sapında sistemleşerek Anadolu'ya gelmiş ve çok muhtemeldir ki batı musikisine de önemli bir kaynak teşkil etmiştir. İslâmiyet sonrası Selçuklu ve Osmanlı döneminde musiki, dinî tesirlerle gelişmeye başlamış, yirmidört perdeli bugünkü «makâmî» (modal) Türk müziği halini almıştır. Türk musikisinin temellerini bu şekilde atanlar 1224 - 1294 yılları arasında yaşamış olan Safiyyü'd-din Abdü'l-Mü'min Urmevî ve 1360 - 1435 yıllarında yaşayan Hoca Abdülkâdir Merâgî'dir.

Dinî musikinin bilhassa Mevlevî tarikatı içinde, Hazret-i Mevlânâ'nın nurlu yolunda gelişip meyvalarını verdiğine şahid oluyoruz. Mevlevî musiki kültürünü oluşturan sazlardan ney, rebab, çeng, kudüm, halile, mazhar gibi enstrümanların Orta Asya menşeli olduğu bilinmektedir. Hazret-i Melânâ 1207 yılında doğdu. Çok muhtemeldir ki onun babası Bahâeddin Veled, Mevlevî kültürünün temel malzemelerini de Anadolu'ya birlikte getirmiştir. Hammâmizâde İsmail Dede Efendi, İtrî gibi büyük üstâdların eserlerinin köklerini bu binlerce yıllık kültür birikiminde aramak gerekir.

Hazret-i Mevlânâ birgün kuyumcular çarşısından geçerken, altın varak döven çekiçlerin ritminden heyecanlanır ve dönmeye başlar. Dükkânından fırlayan Şeyh Selâhaddin onun ayaklarına kapayıp kendinden geçer ve Hazret-i Mevlânâ «semâ»dan çekilinceye kadar, altın varaklar parça parça, lime lime bile olsa, hiç durmadan çekiç vurmalarını emreder. Altın varak dövmede çekiç darbelerinin sayısı çok mühim imiş ve fazla darbe varakın tamamen tahribolmasına sebep olurmuş. Halbuki, öğle vaktinden ikindiye kadar bu hal devam ettiği halde bir tek varak bile telef olmadan her taraf altın

yapraklarla dolmuştur. Hattâ menkıbe, altın döven çırakların çekiçlerinin bile altın kesildiğini söyler... Şeyh Selâhaddin Zerkûbi «iki dünyanın madenini» kendi dükkânında görünce üzerindeki elbise-leri yırtıp parçalıyarak halka dükkânını yağma ettirmiştir. Aynı hâli koca Yunus Emre de de görmüyor muyuz?

Cânlar cânını buldum
Bu cânım yağmâ olsun
Assı ziyândan geçtim
Dükkânım yağmâ olsun

Hazret-i Mevlânâ'nın,

Âteşest in bânk-i nây ve nîst bād
Her ki in âteş nedâred nîst

(Ney'in çıkardığı sesler İlâhi aşkın ateşidir
İçine üfürülen maddî bir soluk, bir nefes değildir.)

diye tarif ettiği ney, Mevlevî musikisinin, dolayısıyla dinî musikimizin temel sazlarından biri olmuştur.

Nay harî her ki ez yâr berid
Perdehâyeş perdehâ-i mâ derid

(Ney, yârenden ayrı düşmüş herkesin derd arkadaşıdır
Onun ses perdeleri bizim hicablarımızı yırtmıştır.)

dediği «ney», asırlarboyu duygularımızın, heyecanlarımızın ifade vasıtası, Allah'a niyaz için kullandığımız âlet olagelmıştır.

Hazret-i Mevlânâ'da ney ile insan arasında bir «eşleme» (identification) göze çarpar. İnsanoğlu'nun doğumdan ölüme kadar peş-peşe tadacağı en kuvvetli duygu olan «ayrılık» ıstırabı, «kamışlıktan koparılmış ney»e aksettirilmekte ve onun feryâdı Mesnevî'de şu mısralarla dile getirilmektedir :

Bişnev in ney çün şikâyet mi küned
Ez cüdâyihâ hikâyet mi küned

(Dinle neyden çün şikâyet etmede
Ayrılıkları hikâyeye etmede.)

Kez neyistân tâ merâ bübrideend
Ez nefirem merd ü zen nâlîdeend
Sine hâhem şerhâ şerhâ ez firâk
Tâ bigüyem şerh-i derd-i iştîyâk

(Beni sazlıktan kestiklerindenberi
kadın, erkek bunca insan feryâdımından inledi)

Ayrılık acıları ile parça parça olmuş bir kalb isterim
Tâ ki iştîyâk derdini şerhedebileyim.)

Bezm-i Elest'denberi ayrılık ıstırabını çeken ve Mâşukuna kavuşmayı bekliyen insanın bu kavuşma arzusu gene ney'de sembolize edilmektedir :

Herkesi dūd mand ez asl-ı hiş
Bâz cūyed rûzgâr-ı vasl-ı hûş
(Kim ki aslından ayırmış cânını
Öyle bekler, öyle vuslat ânını.)

(Tercüme Fevzi Halıcı'nındır)

Ve bu «vuslat», Hazret-i Mevlânâ'nın nazarında bir «dügün gecesi» (Şeb-i Arûs) olmuştur.

Musiki insanî bir melekedir demiştik. Musiki kabiliyeti, mücerred düşünce ile birlikte gelişir. Eşyanın teferruatından sıyrılabildiği, maddeden manâya yükselebildiği nisbette insanların musiki tarzındaki artistik ifade kabiliyetleri de artar. Kaba madde plânında kalan bazı ham-ervâh kişilerin musikiyi kötülemeğe kalktıkları, hattâ haram gibi göstermeye çalıştıkları görülmüştür. Sadece insana has ve beynimizle sıkı sıkıya irtibatlı bu meleke Allah'ın insanlara en büyük lütuf ve ihsanlarından biridir. Hazret-i Mevlânâ onu kötülemeğe çalışanlara şöyle sesleniyor :

Ger semâ âşîkân'rá münkiri
Haşr kerdî der kıyâmet bâ segân
Şahbâz-ı Cenâb-ı Zü'l-Celâlest semâ'
Der mezheb-i âşîkân helâlest semâ'
Der mezheb-i münkirân harâмест semâ'

(Hak âşıklarının semâını inkâr edersen kıyâmet gününde köpeklerle haşrolunasın. Semâ, Cenâb-ı Zü'l-Celâlin şahbâzıdır. Semâ, manevî hal sahibi kimselerin gönülleri için döşektir. Âşıklar mezhebinde semâ helâldir, münkirlerin mezhebinde ise haramdır.)

Görülüyor ki, binlerce yıl önce baksı âyinleri ile dinî hayatımıza giren musiki Hazret-i Mevlânâ Celâleddin ile bambaşka bir manâ, bir değer kazanmıştır. Anadoluyu ordulardan önce Veli'ler fetih etmişlerdir. Hacı Bektâş-ı Veli, Hacı Bayrâm-ı Veli, Yûnus Emre, bugün Budapeşte'nin bir tepesinden Tuna'yı seyreden Gülbaba, fetih ordularının öncüleri değil midir? Onların etrafında toplanan, bir pervane gibi onların yaktığı ateşe koşan gönül dostları, ilâhilerle, nefeslerle, zikirlerle kalplerini yıkamışlar, içlerini dökmüşler, Allah'a yakarmışlardır.

**Men bende-i Kur'ânem eger can-dârem
Men hâk-i reh-i Muhammed-i Muhtârem
Eger nakil küned cüz in kes ez güftârem
Bizârem ezî ve zân sühan bizârem**

(Ben yaşadıkça Kur'anın bendesiyim
Ben Hazret-i Muhammed'in ayağının tozuyum
Biri benden bundan başkasını naklederse
Ondan da bizârim, o sözden de bizârim, şikâyetçiyim...)

diyen Hazret-i Pîr, musikimize gönül vermiş, onu dinî hayatımızın ayrılmaz bir parçası haline getirmişti. O musiki ki, bir taraftan Şeyh Abdülbâkî Nâsır Dede, Nâyî Osman Dede, İtrî, Hammâmizâde gibi büyük Na't-ı Şerif bestekârları yetiştirmiş, Üçüncü Selim Hân gibi, tarihin emsâline raslamadığı bir hükümdâr - üstâd bestekâra sahib olmuş, böylece bu musiki ile asırlar sonrasına seslenebilmiştir.

Bugün ismimiz ezanla kulağımıza okunur, annemizin ninnisini o musiki ile dinler, ibâdetlerimizi onunla yaparız. Ve bu musikinin böyle muhteşem bir seviyeye erişmesinde de binlerce yıllık kültürümüzün olduğu kadar Hazret-i Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî'nin, bugün huzurunda toplanıp konuştuğumuz o büyük zâtın tesiri, hizmeti ve himmeti çok büyük olmuştur.

Sözlerimi Üçüncü Sultan Selim Hân'ın Na't-ı Şerif'inden birkaç mısra ile bitirmek istiyorum :

**Esselâm ey mehbit-i vahy-i mübin
Cân ile âşık sana ruh'ül emîn
Asmâna fahr ider yerden göğe
Câ-yı cism-i pâkin olmağla zemîn
Tâk-i gerdüne imâd-ı şevketin
Oldu ma'nide zihî rûkn-i rekîn
Dest-giri ol Selim Hânın meded
Kim kavim ola kıyâm-ı mülk ü dîn**

(Selâm olsun sana, Vahy-i mübinin geldiği yer
Sana Cibril aleyhisselâm gönülden âşıktır
Yeryüzü semâlara karşı gururlanmaktadır
Zirâ senin tertemiz vücudun orada bulunuyor
Senin heybetli direğin
Mânâ âleminde gökyüzüne ne güzel bir sütun oldu
Selim Hânın elinden tut, meded
Ki dîn ve devlet kuvvetli olsun...)

MEVLÂNA'NIN SANATI

Ahmet KABAKLI

Mevlâna Celâleddin, büyük veli, üstün fikir adamı ve eşsiz şahsiyetinin üzerine, aynı zamanda dünyanın en büyük şâirlerinden biridir. Başta Batı'nın hâlis temsilcisi Goethe olmak üzere birçok Avrupalı büyüğün de ona hayranlıkları ve bu hayranlıklarını coşkun dille ifâde etmiş bulunmaları, ihtişamının başka bir yanını ortaya koyar.

Batı'dan söz edişimiz, onun dünya şiirindeki mevkiini tâyine yarayabilir; Yoksa şiirin vatanı Doğu'dur Şiir mihengi Doğu'dadır. Ve Mevlâna İran, Arab, Türk şâirleri arasında şüphesiz en yüksek zirveyi tutanlardandır. Yine Türk asıllı fakat farsça yazmış en büyük şâirlerden olan Molla Câmî'nin Celâleddin-i Rûmi hakkında söylediği

An Feridûn-ı cihân-ı ma'nevî
Bes büved burhân-ı kadreş Mesnevî
Men çi güyem vasf-ı an âlicen'ab
Nist peygamber veli dâred kitâb

(O ma'nâ cihanının Feridun gibi haşmetli hükümdarı olan Mevlâna'nın yüceliğine delil olarak Mesnevîsi yeter. O yüksek yaratılışlıyı nasıl anlayım, bel ki O peygamber değildir ama kitabı (Mesnevîsi) vardır.)

Kıt'a yalnız Câmî'nin değil, bütün Doğu şâir, tenkidci ve bilginlerinin Mevlâna'ya olan hayranlıklarına da sözcü olmaktadır.

Şiirin bir imân işi olduğu bütün sınırsızlığı ile Mevlâna'da görülür. Şiirin büyük kültür, geniş bilgi işi olduğu yine O'nda; şiirin ufuklara sığmaz doğuşlar, ilhamlar sonucu olduğu; yine şiirin söz ustalığı, kelime, deyim bolluğu, âhenk, duygu, fikir zenginliği eseri olduğu hep Mevlâna'nın şiirleri delil tutularak anlaşılır.

Her şâir için şu tarafı (âhengi, ilhamı, fikriyatı, kültürü, inancı) üstündür denebilir. Fakat Mevlâna'nın şiirde taraf ve unsur denebilecek ne varsa hepsi mükemmeldir. Düşünülsün ki 90 bine ya-

kın beyit söylemiş olan Mevlâna'da, can sıkıcı, sakat veya cansız sayılabilecek doksan tane beyit aransa bulunmaz. Bu bolluk, düzgünlük, sınırsızlık, onun insan cihan ötesi, ilâhi âlemlerle sürüp giden dostluğu'nun başka bir delilidir. Hızı kesilmeden sürekli eserek nefis kokular, harikaca büyüyecek tohumlar, çiçek tozları imbatlar, gâib ankâlar uçuşturan meltem gibi bir şiidir. Hem hoşlandırır, hem ağaçlar gibi kök salar, hem görülmemiş renklerde açar, hem insan bağırını imân serinliğiyle ferahlatır, hem de ümitli, faydalı, azimli düşünceleri zihinlere eker durur.

Kim ne derse desin Mevlâna, **şiiindedir**. İmânının, heyecanının, kişiliğinin fikirlerinin tamamı şiiirlerindedir. İmân ve fikir âhengini asırlar boyunca koruyup her neslin gözleri önüne açılan, mücevher çekmeceleri bu şiiirlerdir.

Her çeşit üstünlüğünün delilleri erişilmez ahenk içindeki bu sözleridir. Bu kitaplar bu Mesnevî, Divân-ı Kebîr olmasaydı, Mevlâna da yine bu kadar büyük olsaydı, onu anlamak ve anlatmak ve beşeriyetin beklediği ma'nâ güneşlerini ondan alıp nakletmek çok daha güç olacaktı.

ŞİİR ANLAYIŞI :

Yûnus Emre'nin «söz kilidinin kırk yıl çileden sonra» Allah'ça istenen bir zamanda açılışını söyleyen ünlü menkıbe gibi, Mevlâna'nın şiiir kilidinin de Şems'in zuhûrundan sonra açıldığı rivayet ediliyor.

Şems'le karşılaştığı sırada 45 yaşlarında olan Mevlâna'nın, ondan önce şiiiri denemiş olması akla yatkındır. Bazı belirtiler de bunu göstermektedir. Zaten o, «kendisini sevenler şiiiri sevdikleri için» şiiir söylediğini belirtiyor. Şems'in gelişiyle şiiire başladığını söylemiyor. Bunu İbtidâ-Nâme'sinde iddia eden Sultan Veled'dir.

Şurası söylenebilir: İlham, tefekkür ve her şey gibi şiiir de onda Şems geldikten sonra kemale ermiş, sonsuz coşkunculuk ve âhenge, sonsuz acılara, neşelere, taşmalara, durulmalara sızlar ve derinliklere Şems'le karşılaştıktan sonra nâil olmuştur. Çünkü Şems, onun tükenmez ve gizli hazinelerini açmaya memur edilmiş bir gayb habercisidir.

«Şiiir ve söz» üzerine, ayrıca kendi şiiirlik sebebi ve şiiire bakışı üzerine Fihî Mâfih'te bazı mülâhazaları vardır. İlk onlara bakalım. Anlaşıldığına göre, Mevlâna'nın Meclisinde sohbet ve tartışma olmaktadır. Konuşmalar yarım yamalak hattâ çelişen görüşler ha-

lindedir. Fihi Mâfih, Mevlâna'nın sohbetlerini tesbit ve nakleden bir eser olduğuna göre, belki de konuşması iyi zaptedilmemiştir. Biz o sözleri, karışıklığı az çok giderecek tarzda buraya aktaracağız :

«Eğer biz o memlekette (Belh'te) kalmış olsaydık oradakilerin huylarına, yaradılışlarına uygun bir halde yaşar ve ders vermek, kitap yazmak, vâzetmek ve zühd ü takvâ'da bulunmak, zâhiri şeylerle meşgul olmak gibi onların istediği şeylerle uğraşırdık.»

Dedikten sonra Anadolu halkının şiiri sevdiğini imâ etmekte ve «Meselâ bir şehirin ahalisine ne gibi bir kumaş lâzımdır.» diye düşünür gibi hareket ederek, burada «Şiir kumaşı» sattığını anlatmaktadır.

«— Amel iste, biz de sana gösterelim. Sen şimdi söz istiyorsun ve birşey duymak için kulak kesilmişsin. Söylemeyecek olsam üzüleceksin. Bu dünyada amel'i göstereceğimiz bir mert istiyoruz. Amel'e müşteri bulamayıp söz'e bulduğumuzdan sözle meşgûlüz.

Her şeyin aşlı söz'dür. Senin söz'den haberin yok, hem de bunu küçümsüyorsun. Söz amel ağacının meyvesidir. Çünkü o amelden doğdu. Ulu Tanrı âlemi söz'le yarattı ve «Ol, deyince o da olur.» (Kur'ân, Sûre: 46, Ayet: 82)

«İmân kalbededir. Fakat onu sözle ifade etmezsen faydası olmaz. Namaz bir fiildir, fakat eğer Kur'an okumazsan o namazın sahih olmaz.»

Sözün (şiirin) değerini bu kadar ihtişamla belirten Mevlâna. aynı sohbetinin bir başka yerinde :

«Dostların sıkılmaması için, ne kadar gönül almaya çalışıyorum ve onları meşgul etmek, oyalamak için şiir söylüyorum. Yoksa şiir söylemek benim kârım mı? Vallahi ben şiirden bıktım ve benim indimde bundan daha kötü birşey yok.» diyerek «Şairliğinden» dolayı bir çeşit özür dilemektedir. Sonra da «Belh'de şairliğin utanç verici bir iş» sayıldığını belirtmektedir.

Kısacası burada şiir hakkındaki «değerlendirmesi» pek açık değildir. «Şiiri» küçümseyenlere karşı öfkelenmemiş de mi böyle konuşuyor, şiiri gerçekten azımsıyor mu, şiirin ne tür lüsünü kastediyor? Bunları bilebilmek güçtür.

ŞİİR BAŞLAMASI

Şiirde ma'na mı, şekil mi? Başka deyişle öz mü biçim mi? Mevlâna, temel felsefesi ve gerçek şairliği icabı, elbette «ma'na ve öz»

tarafıdır. Ancak şiirinin biçiminde de (nazım şekli, vezin, kafiye, dil) hiçbir kusur bulunamıyor. Evet, Şems'in gelişi ile şiiri yüz fersahlık yerden görünecek bir yangın parlaklığı kazanıyor ama şiire çok eskiden, belki Nişabur'da, büyük Sôfi şâir Feridüddin Attar'ın, kendisine «Esrâr-nâme» adlı kitabını hediye ettiği zamandan beri, bir hayranlıkla bağlanmıştı.

Arap şiirini bütünüyle okuduğu, çöl, vahâ, köy tasvirlerindeki ustalığından ve bazı şâirlerden yaptığı iktibaslardan anlaşılıyor. Bunlar içinde Mütenebbi'ye tutkunluğu Şems'i kızdıracak ve onu okumasını yasaklatacak derecededir.

İran şiirinin bütün inceliklerine vukûfu değil, ona birçok yenilik ve incelikler kattığı sözkonusudur. Çünkü bu edebiyatın, başı üstünde taşıdığı bir şâirdir. Belki Yunan şiiriyle de bir miktar ilgilendiği düşünülebilir. İran şâirleri içinde en üst tuttukları Senâî ve Attâr'dır. Hayyam'ı, Nâsır Husrev'i, Minûcihri ve Rûdegi'yi de sevdiği onlara «nazîreler» veya aynı kafiyede (redifte) gazeller yazmasından anlaşılmaktadır.

Bunları şunun için söylüyoruz ki Mevlâna'da ma'na üstünlüğü parlak bir yıldız olduğu kadar şiir tekniğinde de hazırlıklı ve benzeri az bulunur ustalardandır. Vezin, kafiye, nazım şekli kayıtlarından bazan şikâyet etmesi, hem âdettir, hem de misilsiz duygu ve ilhamlarını ne kadar geniş ve mükemmel de olsa mısralar halinde söylemenin çaresizliğini can evinde hissetmesinden ileri gelir. Ne var ki, o yine de en olmayacak, en orijinal, akla ve ruha hayret verici buluşlarını şiir nizamına sokmakta hiç bir güçlük çekmemiştir. Anlatmak isteyip de şiirinde söyleyemediği hiç bir unsur kalmamıştır denebilir.

Vezin ve kafiye kullanmakta ustalık ve alışkanlığı o raddededir ki, şiirlerini çok defa semâ ederken veya bir coşkunluk halinde âdetâ nutuk verir (vâzeder) gibi söylemektedir. Şiirlerini «Kâtibü'l-Esrâr» (Sırlar kâtibi) adı verilen bazı dervişleri, (o söylerken) kaleme almaktadırlar. Şüphesiz kendi kalemiyle yazdıkları da çoktur. Fakat 26 bin beyitlik Mesnevi'sini, sohbet halinde söyleşmek suretiyle Çelebi Husômeddin'e yazdırdığı bilinmektedir.

TÜRKÇE ŞİİRLERİ:

Mevlâna'nın bütün şiirleri Farsça olmakla birlikte, çok az sayıda Arapça, Rumca ve Türkçe şiirleri de vardır. 16-17 mısrai geçmeyen bu Rumca - Farsça karışık (mülemmâ) şiirleri için (bak: Ab-

dülbâki Gölpınarlı, Mevlânâ Celâleddin, 1951, S: 144 - 145) şiirlerini belki bir fantezi eseri, belki şaka için veya çevresine gelen Rumlar, hoşlansın diye yazmış olabilir. Görüşlerini telkin için bunları yazdı desek hatadır, çünkü 10 - 15 mısra ile ne telkin edilebilir?

Türkçe şiirleri de farsça ile karışık (mülemmâ) haldedir. Bunlar da sayıca azdır ve şüphesiz Mevlâna'nın iyi bildiği Türkçe ile, fantezi çeşidinden deneyişleridir. İsteseydi pek çok güzel Türkçe şiir yazabileceği, eldeki bir kaç mısraın değeriyle de anlaşılabilir. Fakat heyhat ki Türkçe o zaman, Anadolu'da işlenmemiş bulunmakta, üst aydınlar arasında, çok hatâlı bakışla «şiir dili» sayılmamakta ve «köylü lisanı» diye görülmektedir.

Mevlâna'nın ölüm yılında (1272) Kırşehir'de doğan Âşık Paşanın :

**Türk diline kimseler bakmaz idi
Türklere hergiz gönül akmaz idi
Türk dahi bilmez idi bu dilleri
İnce yolu, ol ulu menzilleri**

gibi çok acı gerçeği aksettiren sözleri Türkçemiz bakımından Mevlânâ'yı ve daha sonra kimleri kimleri kaybettiğimizi belirtmektedir. Şükür ki Yunus Emre Türkmen oymağının gözbebeğinden çıkarak Türkçe'nin Mevlânâ'sı olmuştur da, dilimiz yeniden kurtulmuş ve halk dili üzerine, ulaşılmaz şiir gücü kazanmıştır.

Mevlâna'da sırf Türkçe güzel bir kıt'a ile, Farsça - Türkçe karışık gazeller vardır, demiştik. Bu gazellerden birisinde kelimelerin sadece bir kısmı ile bütün kafiyeler (severmin - ölermin - sorarmin - tilermin - gezermin - gelermin - yazarmin) Türkçedir. Bir başkasında Türkçe - Farsça mısralar ardarda sıralanmıştır. Buraya kıtanın tamamını ve o gazeldeki Türkçe mısraları alacağız :

KIT'A

**Kıçkinen oğlan sen bizde kelgil
Yol bulamazsan dağdan kelgil
Ol çiçeği kim yazıda buldun
Kimseye virme, hasmına virgil**

GAZEL'DEN

**Bu ayrılık oduna nice ciğerim yâne
Aşk odu nihân olmaz, yanar düşicek cânê
Mecnun gibi vaveyli, oldum yine divâne**

Fitnelü elâ gözler çün uyhudan uyâne
Ey ŞAH ŞUCAÜDDİN ŞEMSÜLHAK-KI TEBRİZİ
Rahmetten eğer nola bir katre bize dâne.»

(Açıklama : küçük: küçük - kelgil: gel - yazı: kır, sahra - vergil:
ver - od: ateş - nihân: gizli, saklı - rahmet: Allah'ın lütfü)

ŞİİRİNDE UNSURLAR - TEMALAR :

Tanınmış Pakistan'lı bilginlerden Kadı Telemmüz Hüseyin, «Mir'ât-ı Mesnevi» adlı kitabında, Mesnevi'nin bir fihristini yapmış ve bu eserde 1281 tane «konu» tesbit etmiştir. Mısra sayısı pek bol olan eserlerinde tema, konu, fikir, mecaz, mesel, fıkra, hikâye, âyet, hadis bolluğu da okuyanı hayretlere düşürecek ölçüdedir. Sınırsız bilgiye dayalı müthiş bir hafıza, çağrışım ve icad gücü, müşahade kudreti, Konya ve Anadolu'nun âdet ve töreleri ile birlikte, Belh'ten getirdikleri, Moğollardan gördükleri, kitaplardan öğrendikleri, eşyaya, hadiselere, insanlara bakışındaki olağanüstü nüfuz, klasik mecazlar (mazmun) ın yanısıra kendi icadı sayısız teşbih ve istiâreler, Mevlâna'nın şiirindeki zenginliği sağlamaktadır.

Cambridge Üniversitesi Şarkiyat profesörü A. J. Arberry'nin Rûmî'nin şiirlerindeki vasıfları anlatan birkaç sözünü, buraya alalım :

«Meydana getirdiği eserlerin çokluğu bakımından Mevlâna Celâleddin, dünya ediplerinin önde gelenlerindedir. Farsça yazılmış eserlerin nadiren yetişebildiği bir teknik, mükemmellik ve şiiriyet taşımaları da bunların büyük bir hayranlık mevzuu olmasını gerektirir.

Her eserinde kompozisyon üstünlüğü söz götürmez bulunan, en güç eserlerinde bile kafiyeleri kendiliğinden ve zorlamaksızın aktarmaktadır. Yazı üslubu, en üstün hitabet tarzından saf halk diline kadar çeşitler arz etmektedir. Lüzum gördüğünde belâgat sanatını tam virtüozite ile kullanmak gücündedir. En geniş mânasıyla komedyadan en ağıltıcı ve yaralayıcı tragedyaya kadar her durumu ve heyecanı izah kudreti taşımaktadır. Bu sebeplerle Mevlâna bir sanatkâr olarak rakipsizdir.

Fakat asıl üstünlüğü şiir dehasının orijinalligindedir. Rûmî, kendisinden önce hiçbir şair tarafından bilinmeyen ve kullanılmayan bir şâirane hayaller repertuarı icad etmiştir.»

Mevlâna'nın kendisi, şiiri üzerine Mesnevi'sinde açtığı nâdir fasıllar vardır. Sözgelışı Mesnevi «C: 5, S: 208» de şunları söylüyor:

«Benim beytim, beyit değil bir ülkedir. Alayım (şaka), alay değil birşey öğretmektir.» Mesnevi'yi anlattığı diğer bir yerde:

«Bu kitap, masal diyene masaldır. Fakat kendi halini bu kitapta görebilene er denir. Mesnevi Nil'in suyu gibidir: Kıpti'ye kan görünür fakat Hz. Mûsa'nın ümmetine kan değil hayat suyudur.» diyor.

Ayrıca, Mesnevi'de çok sık başvurduğu «şaka ve lâtife» üzerinde konuşmaktadır: «Şaka ve lâtife, bir şey bellemeye yarar... Onu ciddi gibi dinle. Görünüşte lâtife oluşuna kapılma. Her ciddi şey, maskaraya göre maskaralıktır, şakadır. Akıllılara göre ise lâtifeler de ciddidir.»

Yine Mesnevi'de «C: 2 S: 277» «kıssa» (ibretli hikâyeler) hakkında şunları söylemektedir :

«Peygamber dışardan seslendi mi, ümmetin canı içerden secde eder.

Vücut göz olunca gözler kapalı olsa bile sevgilinin yüzü görülebilir. Fakat sen, başındaki gözle de can gözüyle de görmediğini farzet, ne çıkar? Ey düşkün, sen kıssa'dan hisse almaya bak. Kıssaları duyup dış yüzüne bağlanma. Yoksa:

Dilsiz DİMNE, KELİLE'ye nasıl söz anlatır? Kelile, onun merâmını nasıl anlar? Tatalım, bunlar birbirine meramlarını anlatıyorlar fakat bu hayvanların ne demek istediklerini insan nasıl anlayabilir? — Bu Dimne ve Kelile hikâyesinin hepsi yalan. Yoksa karga leylekle nasıl savaşıyor? deme.

Kıssa bir ölçüğe benzer, ma'nâ ise içindeki tanelere. Akıllı kişi taneleri alır, ölçük varmış yokmuş, ona bakmaz bile.

Aralarında sözden eser yok fakat BÜLBÜL'le GÜL'ün macerasına ne dersin?»

Nitekim Mesnevi'nin başka yerlerinde de «Kıssa'yı Kelile'den aldığını fakat bunun bir kabuk olduğunu» belirten satırları vardır. O, bazı hikâyeleri alarak kendine göre yorumlamakta, çok defa «vahdet-i vücûd»la bazan «aşk»la veya «sosyal görüşleriyle» ilgili bir sonuca bağlamaktadır.

Mevlâna, göğün ve yerin güzelliklerine, mevsimlere, insanlara, eşyaya bir kere değil defalarca bakmak, onlardaki mânâyı sezme için çevreye dikkatli olmak gerektiğini söylüyor :

«Şu göğe defalarca bak. Çünkü Tanrı ona «Bir kere daha dön bak!» buyurdu. Bu nûranî tavana bir kere bakmakla kâni' olma, defalarca bak, bir çatlak görebilir misin?» Tanrı sana: «Bu güzel göğe, ayıp arayan kişi gibi defalarca dön bak!» buyurdu.

Gök hususunda böyle olunca ya bu kara yeri görmek, farkedip anlayarak beğenmek için bilir misin ne kadar bakmak gerek! Tortuyu süzmek, safı meydana getirmek için aklımızın ne kadar çok zahmet çekmesi lâzım!

Kış ve güz imtihanı ile yazın harâreti, can gibi olan bahar... Yeller, bulutlar, şimşekler, hep hadiselerin zuhûr etmesidir.

O baharlar Kibriyâ (Allah) şahne'sinin (inzibat memuru, polis) lûtfudur. Hazân (güz) da Tanrının korkutmasıdır. Kış ise: «Ey gizli hırsız! meydana çık!» diyen manevî bir çarmıhtır.»

Mevlâna'da işte bu ısrarlı müşahade ve dikkat ile sayısız sahneler, tasvirler, buluş ve mecazlar üstüne yorumlar vardır.

Bu müşahade, bu dikkat, bu her şeyin ilâhî sırrını arama gayreti ve bulma sevinci altında mevsimlere, iklimlere, çiçeklere, ağaçlara, insanlara, vak'alara, askerlere, savaşlara, çarşılara, çocuklara, karıncalara, balıklara, denizlere, kadınlara, sultanlara, halka... ve sayılmayacak kadar çok şeylere dair yüzbinlerce müşahade unsuru, onbinlerce âdet, töre, tavır, terbiye ve geleneğin tahlil ve tenkidi, eserlerini doldurmaktadır. Bunlara örnekler vererek sözü uzatmaktansa muradımız, okuyucuların bizzat Mesnevi'ye, Divân'a eğilmeleri ve oradan bambaşka zevklerle, güzellikler devşirmeleridir.

Mevlâna'nın şiir ve sanatı konusunda sözlerimizi bitirirken, okuyucunun, bütün Mevlâna eserlerini okurken bilhassa şu noktalara dikkat etmelerini dileriz :

Mevlâna'nın şiirinde birinci dereceyi bulan değer (şiir sanatı yönünden) MECAZLAR'ındaki yenilik, çeşitlilik, harikalık ve erişilmezliktir. Türk Divân edebiyatının en büyük kısmı «Esrarını Mesnevîden aldım» dediği Mevlâna ile mecaz ünsiyetinden gelmektedir.

Mevlâna'da bir de SİRLER HAZİNESİNE dikkat olunmalıdır. Mevlâna'nın şiiri, macerası ve hayatı... semâ ve ney gibi unsurlarla birlikte âşınalarına daima «sır, esrâr, kapalılık, Kaf'âb-ı hayat» kelimelerini tedâi ettirmektedir. Ona bağlı olanlar birbirlerine «sırdaş» diye seslenmektedir.

Mesnevi'nin ilk on sekiz beyti arasındaki yedinci beyit :

«Sır-ır men ez nâle-i men dür nist
Lîk çeşm ü gûşrâ ol nûr nist.»

(Benim sırrım, inleyişimden uzak değildir. Heyhat ki her göz ve kulakta o nur mevcut değil.) sözü, aynı zamanda Mevlâna'nın bütün şiirlerinin «beyannâmesi» olarak değerlendirilebilir. Mesnevi için gerçi «Kur'an'ın sırlarını açıklayan» denmiştir ama «Kur'anın ve kâinatın sırlarını, sırlarla (sembollerle, timsallerle) açıklayan» demek daha doğrudur :

«Zülkarneyn, Kafdağına gitti... O dağın saf zümrütten olduğunu gördü. Bütün âlemi çepçevre halkalamıştı. O dağı görüp şaşırdı. Dedi ki :

— O dağlar benim damarlarımdır... Zülkarneyn dedi:

— Ey sırları bilen ve herşeyden haberli olarak söz söyleyen dağ! Bana Tanrı sanatlarından bahset! Kafdağı :

— Yürü! Tanrı sanatları, söylenebilmekten ve kelimelere sığar olmaktan çok üstündür.» (Mesnevi C: 6)

«Mevlâna dostlarına dedi ki: «İçinizde MA'NÂ GELİNLERİ yüz gösterip sırlar açıklanınca, sakın ha! yabancılara bunu söylemeyin, anlatmayın... Ve bizim sözümüzü de herkese demeyin.» (Fih-i Mâ-fih)

KAYNAKLAR

Mevlâna için geniş bir bibliyografya: hakkında yazılmış, hatıra, menkıbe ve şerhlerle, kendi eserlerinin türlü tercüme ve baskılarının büyük bir kısmını içine alan, ayrıca İran, Pakistan, Hindistan, İngiltere, Almanya, Fransa, Hollanda'da çıkmış yayınları gösteren uzunca bir liste TÜRK YURDU 8 - 9 - 10. 3. Cild, Temmuz, 1964, Mevlâna Özel Sayısı'nda bulunabilecektir. MEVLÂNA BİBLİYOGRAF-YASI, sayfa: 114 - 127. Burada sadece, okuyucunun kolayca bulacağı ve istifade edebileceği eserlerin adlarını vereceğiz.

Büyükkörükçü Tahir : Hakiki Vechesiyle Mevlâna ve Mesnevi. Çelebi, Asaf Hâlet : Mevlâna'nın Rubâileri, 1939.

Ergin, Osman : Dârü'l Mesnevi, 1939.

Gölpınarlı, Abdülbaki : Mevlâna'dan Sonra Mevlevilik, 1953.

Gölpınarlı, Abdülbaki : Mevlevî Âdab ve Erkânı, 1963.

- Gölpınarlı, Abdülbaki : *Mevlâna Müzesi Yazmalar Kataloğu*, 1967
Lermioğlu, Ayten : *Mevlâna ve Yakınları*, 1969.
Mansuroğlu, Mecdut : *Sultan Veled'in Türkçe Manzumeleri*, 1958.
Önder, Mehmet : *Mevlâna*, 1971.
Önder, Mehmet : *Mevlâna Müzesi Rehberi*, 1970.
Önder, Mehmet : *Mevlâna Şehri Konya*.
Önder, Mehmet : *Mevlâna ve Mevlevi'lerin kıyafeti*, 1952.
Önder, Mehmet : *Mevlâna Şiirleri Antolojisi*, 1955.
Sevük, İsmail Habib : *Mevlâna*, 1954.
Turizm Derneği, (Konya) *Mevlâna Güldestesi*, 1954, 1965, 1966, 1967, 1968, 1969, 1970.
Uzluk, Şahabeddin : *Mevlevide Resim, Resimde Mevlevilik*, 1967.
Yücebaş, Hilmi : *Edebiyatımızda Mevlâna*, 1959.

MEVLÂNÂNA'DAN SONRA ÇELEBİ HÜSAMEDDİN

Mehmet ÖNDER

1273 yılının Aralık ayının son haftasını Konya, hiç böyle durgun, süssüz, içine dönük yaşamamıştı. Herkes susuyor, birşeyler söylemek istese bile, yutkunuyor, söyleyemiyordu. Hıçkırıkların yerini derin bir suskunluk almıştı.

Yediden yetmişe herkesin saygı duyduğu, sevgiyle bağlandığı, gördüğü zaman koşarak elini öptüğü, bir çift sözünü duyabilmek için can attığı Mevlâna Celâleddin, öleli birkaç gün olmuştu. Buna ölüm denemezdi. Mevlâna, son yıllarda artık, açıktan açığa özlemi-ni dile getirdiği, ölümsüzlük yurduna göçüvermişti ama, ardında derin bir boşluk bırakarak...

Konya bu boşluğun içinde suskun, üzüntülü günlerini yaşıyor-du.

Kırkbeş yıl önce, babası bilginler Sultanı Bahaeddin Veled'in peşi sıra Konya'ya geldiği ve bir medreseye yerleştiği gün, bilginin susamışlığı ile coşku dolu yüreği daha bir başka çarpıyordu. Öğrenmek, bilmek, sormak, araştırmak ve bilgi dağarcığına yüklene-bildiği kadar, hatta çok fazlasını yüklemek istiyordu. Babasının rahlesi önünde diz çöktü. Onu yitirince eski lalası ve hocası Tirmizli Seyyid Burhaneddin'e sarıldı. Halep'e, Şam'a giderek ünlü bilginle-rin derslerine koştu. Geldi, Konya'ya kitaplarına gömüldü. Ders ver-di, vaaz etti. Ve birgün Tebrizli Şemseddin adlı bir derviş, bir ışık çaktı, yönünü - yolunu değiştiriverdi. O güne değin bildiklerini bil-memezlikten geldi. Okuduklarını unuttu, öğrendiklerini bir kenara itti. Yeniden yuğuruluyordu. Yuğuran kimdi? Bu derviş mi? Onu da bilemiyordu. Onu bir beden olarak zaten düşünmüyordu. O bir mâ-nâ, bir ruh, bir şimşek, bir ses ve nefesti. Onsuz olunmaz, yol - yor-dam bilmezdi ama, olanlar oldu. Çevresindeki anlamsız ve anlayış-sız topluluğun acımasız davranışları, kıskançlıkları Şems'i bir gece-de ortadan kaldırdı. Bu olay belki de Mevlâna'nın Mevlâna olabil-mesi için gerekiyordu. İlâhî oluşum, böyle bir yörüngeyi izleyecekti. Mevlâna'nın gönlünde koca bir okyanus çağıldayıp coştı, dalgaları göğüs kafesini döğdükçe iniltileri arttı. Derken, gönül tesellisi bir

Kuyumcu Selâhaddin, ardından bir Çelebi Hüsameddin O'nun yanbaşıında, onunla birlik oldular. Çelebi Hüsameddin, Mesnevî'nin söylenişinde kalem oldu, yazdı. Divân'lar büyüdü, Divân-ı Kebir oldu. Mevlâna coştı, duruldu, duruldu coştı, gündüzler gecelere ulandı. Koca bir dünyayı, bir evreni kuşatan zayıf bedeni, bu çileye fazla dayanamadı. Sonsuzluğun özlemine çeke çeke son dileğine kavuşmuş oldu.

Konya boşalıvermişti sanki.. Oysa Selçuklu Devleti'nin elinde ikiyüz yıldır Başkent olarak ününü sürdüren koca şehir, acı-tatlı nice günler görmüş, birçok bilginlere, sûfilere mekân olmuş, fakat hiçbirinin kaybı onu bu kadar sarsmamıştı. Selçuklu Sarayı'nın az ötesinde Mevlâna ailesinin ev olarak kullandığı Medrese, bir an için sırlanmış, Mevlâna'nın eşi Kerrâ Hatun, büyük oğlu Sultan Veled, çocukları, dervişler, bu boşluğun içinde gönül hücrelerine çekilmiş, gözyaşlarını akıtı akıtı ilâhi hükme boyun eğmeğe çalışıyor, susuyorlardı. Bu suskunluk nereye, ne güne kadardı?

Günler geçtikçe, Mevlâna'yı sevenler, O'nun ışıklı yolunda izini izleyenler, onun gönül tapusuna giren ve ondan cömertçe feyz alanlar yavaş yavaş kendilerine gelmeye başladılar. Bundan sonra ne olacaktı? Herşey Mevlâna ile başlamıştı, O'nun yokluğu ile herşey yok olup gidecek miydi? Toparlanmalı, Mevlâna, fikriyle, düşünceleriyle yaşatılmalı, aydınlık yolu izlenmeliydi. Ama kim klavuzluk edecekti, kimdi Mevlâna'yı kendi varlığında temsil edecek?

Hastalığı günlerinde bu sorular akla gelmemiş değildi. Mevlâna'nın yakınında bulunanlar, Mevlâna'nın kendine geldiği, son öğütlerini verdiği sırada :

— Efendimiz, sizden sonra halifemiz kim olur?

diye üç kerre sormuşlar, her defasında da :

— Çelebi Hüsameddinimiz halife olur,

cevabını almışlardı.

Gerçekten de, Kuyumcu Selâhaddin'in ölümünden sonra, Çelebi Hüsameddin Mevlâna'nın en yakın dostları ve halifeleri arasında seçkin yerini almıştı. Mevlâna'ya Mesnevî'yi yazdırtan, varını-yoğununu Mevlâna yolunda harcayan, ona gönülden bağlı Çelebi Hüsameddin, daha Mevlâna'nın sağlığında, Mevlâna'nın halifesi olduğunu ve olabileceğini herkese kabul ettirmişti. Ettirmişti ama, ortada bir de Sultan Veled ardi. Olgun yaşında, babasının ilim ve irfan potasında pişmiş, herkesin sevgisini kazanmış bir tasavvuf eriydi.

Mevlâna, onu öteki oğullarından daha çok sever, ona: «— Bana yaradılış ve huy bakımından en fazla benzeyen sensin» derdi. Mevlâna'nın bıraktığı posta hakkıyla oturabilir, onu lâyıkıyla temsil edebilirdi.

Çelebi Hüsameddin de böyle düşünürdü elbet...

Mevlâna'dan Sonra Çelebi Hüsameddin

Mevlâna'nın Has Bahçe'deki mezarı başında kırk gün göz yaşları dökenler, ağlayıp inleyenler, yavaş yavaş acularını dindirmeye, göz yaşlarını artık gönüllerine akıtmaya başlayanlar bu hilâfet meselesine bir çözüm getirmeye karar verdiler. Durumu önce Çelebi Hüsameddin'e açmış, kendilerine sahip çıkılmasını, bunun Mevlâna'nın bir vasiyeti olduğunu söylemişlerdi.

Hüsameddin Çelebi, Mevlâna'nın varisi olarak sultan Veled'in posta oturmasını gönülden istiyordu. Birgün Sultan Veled'i ziyaretle şöyle dedi :

— Veled, sen bize Pirimiz, Sultanımızdan armağansın. Ondan sonra uyulacak, dayanılacak tek kişi sensin. Onun yüce makamı sana düşer. Çünkü senden daha ârif, yol, iz bilen yok.

Bundan sonrasını, geliniz Sultan Veled'in bizzat kendinden, O'nun «İbtidâ-nâme» adlı eserinden dinleyelim :

«— Hayır, dedim. Babam ölmedi, gerçekten diridir O.. Ölen onun maddi varlığı, yıpranıp giden cesedi. Ruhu Tanrı civarında ölümsüz yaşıyor. Peygamberimiz: (Mü'minler ölmezler) demedi mi? Babamın zamanında halifemizdin. Şimdi de halifemizsin.

İki âlemde de bizim şeyhimizsin.

İmâm sendin, biz sana uyardık, şimdi de uyacağız. Bu babamın vasiyeti, bu vasiyet yerine gelmeli..»

Çelebi Hüsameddin, Sultan Veled'e ne kadar yalvardı, rica ettiyse de Sultan Veled kabul etmedi.

Çaresiz, gönül hoşluğu ile Mevlâna'dan boşalan postu devraldı.

ÇELEBİ HÜSAMEDDİN

Çelebi Hüsameddin, böylece, sessiz - sedasız gönül postuna oturdu.

Aslında Mevlâna, bir tarikat kurucusu değildi. Bir tarikat kur-

mayı, bir tarikatın piri olmayı hiç düşünmemiştir. Böyle bir iddiası yoktu. Onun yolu ilâhî âşk ve cezbe yoluydu. Bu yolda pişmiş, pişme de ne demek, yanıp tutuşmuştu. Ölümüne yakın yıllarda: «Ben tenden soyundum, O hayalden soyundu. Artık vuslât ilinin en ileri makamlarında salınmadayım - Mesnevi, C: 6, beyit: 4619» diyor, Tanrı vuslâtını, biran önce özlüyordu. (Canı sen aldıktan sonra, ölmek şeker gibi tatlı bir şey. Seninle olduktan sonra, ölüm, tatlı candan daha tatlı... Kaldır artık şu tabağı... Tanrı vuslatında ölüm, bağdır, bahçedir, âb-ı hayattır. Burada ölümdür amma, o yanda doğumdur - Divân) diyordu.

Peki ama, neydi istenen? Mevlâna'dan sonra, onu temsil edecek bir halifeye ne lüzum vardı?

İstenen, Mevlâna yolunu, Mevlâna düşüncesini canlı ve ayakta tutmaktı. Sağlığında Mevlâna'nın çevresinde toplananlar, onun ölümüyle dağılıp, tükenmemeliydiler. Mevlâna gibi olan, onun gibi düşünen biri, tutuşturulan bu âşk ocağını sonsuzadek tütürmeli, bu ocağın sahibi ve mürşidi olmalıydı. Bunun için bir halifeye lüzum vardı. İşte Çelebi Hüsameddin bunun için bu görevi üstlenmiş, Mevlâna dostlarının başına geçmişti.

Çelebi, her ne kadar, bu ocağa Sultan Veled'in sahip çıkmasını babasının postuna oturmasını can-ü gönülden istemişse de, o güne kadar geçen olaylar, Mevlâna'nın kendisine olan güven ve sevgisini, bu görev için bir bakıma kendisini zaruri kılmıştı. Daha genç yaşında, halim - selim bir ahi genci iken Mevlâna'nın halkasına girmişti. Asıl adı Ahi Hüsameddin Hasan'dı. Babası, Konya ahilerinin şeyhi olarak bir zaviyede oturuyordu. Ataları, Urmiye'den göçerek Konya'ya gelip yerleşen fütüvvet ehliydi. Bu yüzden Çelebi Hüsameddin'e Ahi Türkoğlu da deniyordu.

Tebrizli Şemseddin'in Konya'ya geldiği ve Mevlâna Celâleddin'le bulunduğu yıllarda, Çelebi Hüsameddin, Konya ahileri ile birlikte Mevlâna'nın gönül ocağına girmiş, giderek O'nun en yakın dervişleri arasında yerini almıştı. Şems'ten sonra, Mevlâna'nın «Zerkûbi» denilen Kuyumcu Selâhaddin'i «sırdaşı ve hemdemi» seçtiği zaman, Çelebi Hüsameddin yine dervişler arasında Mevlâna'nın en çok sevdiği ve güvendiği bir gönül eriydi. Çelebi Hüsameddin, daha o günlerde varını - yoğunu Mevlâna'nın önüne sermiş, Mevlâna da, Medresenin ve dervişlerinin masraflarını görmesi için eline ne geçerse ona göndermişti. Selâhaddin-i Zerkûbi'nin ölümünden sonra, Çelebi Hüsameddin, artık Mevlâna'nın en yakınıydı. Mevlâna, birçok günlerini onun Meram'daki «Hümâm» adlı bağında geçiriyordu. O

günlerde Çelebi Hüsameddin'in en büyük hizmeti, Mevlâna'ya Mesnevi'yi yazdırtmış olmasaydı. Mevlâna, Mesnevi'nin ilk onsekiz beyitini kendisi yazmış, bundan sonraki beyitleri ve altı cilt Mesnevi'nin tamamını söyleyerek Çelebi Hüsameddin'e yazdırtmıştı. Mesnevi'nin dibâcelerinde ve birçok yerlerinde Çelebi Hüsameddin'i: (Hak nuru, Tanrı ışığı, cömert Hüsameddin - Faziletler sahibi, gönlün ve dinin Hüsâmı) diye övüyor, Mektubât adlı eserinde de (Kalplerin emini, şeyhlerin büyüğü, gerçekler güneşi, arş hazinelerinin sahibi, zamanın imâmı) diyerek onu yüceltiyordu.

İlk İş : Mevlâna'nın Mezarı üzerine bir Türbe yaptırılıyor

Çelebi Hüsameddin'in ilk işi, Mevlâna'nın mezarı üzerine Türbe yaptırmak olmuştur.

Mevlâna, sağlığında mezar üzerine türbe yaptırma geleneğine pek uymuyordu. Babası Bilginler Sultanı Bahaeddin Veled öldüğü zaman, cenazesi, şimdiki Mevlâna Türbesi'nin bulunduğu Has Bahçe'ye defnedilmişti. Mevlâna'ya büyük saygı besleyen Selçuklu Veziri Emir Muineddin Süleyman Pervâne, bu mezar üzerine bir türbe yaptırmak isteyince, Mevlâna ona: (— Şu gök kubbeden daha iyisini, daha büyüğünü yapamayacağına göre, yenisini yapmaya zahmet etmeyiniz.) diyerek bu isteğinden vaz geçirmişti.

Mevlâna, Mesnevi'sinin üçüncü cildinde: «Mezara türbe yapmak, üstüne kubbe kurmak, mânâ sahiplerince makbul değildir.» diyor ve ilâve ediyordu: «Bizim mezarımızı yerde arama. Bizim mezarımız âriflerin gönülleridir.» Mevlâna'nın mezar üzerine türbe yaptırmının gönüllüsü olmadığı bu sözlerinden açıkça anlaşıldığı halde, Mevlâna'nın menkıbelerini yazan ve Çelebi Hüsameddin'in halifeliğinde sağ olan Ahmed Eflâkî, Mevlâna'nın vasiyet yollu şu sözlerini kaydediyor :

«— Bizim dostlarımız, türbemizi, uzaklardan görünecek şekilde yüksek yapsınlar. Kim bizim türbemizi ta uzaklardan görerek tam bir inançla bizi hatırlarsa, onun nâmı iki cihanda aziz olacaktır. Tam bir aşkla riyâsız bir doğrulukla gelip türbemizi ziyaret edenin dileğini Yüce Tanrı yerine getirir.» Mevlâna bu sözü söylemiş olsa da, olmasa da, ölümünden sonra, mezarı üzerine bir türbe yapma isteğinin kimse önüne geçemezdi. Mezar hergün ziyaret ediliyor, her ziyaret eden bu isteği tekrarlıyordu. Mevlâna'nın ölümünden birkaç ay sonra, Mevlâna'ya büyük bir saygı besleyen Emir Alameddin Kayser, bu istekle Sultan Veled'e baş vurmuş, önce onun rızasını almıştı. Sultan Veled'in (kabul) sözünden sonra, Alameddin Kayser, Emir Süleyman Pervâne ve onun varlıklı eşi Gürcü Ha-

tun'la işbirliği ederek seksen bin dinar para toplamış, bir türbe yaptırılması için Çelebi Hüsameddin'e teslim etmişti. Bu para kısa sürede yuzaltmış bin dinara yükselmiş, türbe yapımına geçilmişti.

Selçuklu devrinin tanınmış mimarlarından Tebrizli Bedreddin'e yaptırılan Türbe, ilkin dört fil ayağı sütun üzerinde yükselen dilimli bir tuğla gövde ve onun da üzerinde yine dilimli konik bir kümbet şeklindeydi. Kuzey yönünde yüksek kemerli açık bir eyvanı vardı. Doğu - batı ve güneyi kapalıydı. Eyvan'da, Mevlâna'nın mezarı üzerine, Selim oğlu Abdülvahid ve Konyalı Genak oğlu Hüsameddin adlı iki usta ahşap bir sanduka yerleştirmişlerdi. Sanduka'nın üzerindeki sülüs yazılar, Mevlâna'nın Divân'ından ve Mesnevi'sinden seçilmiş, kitabesi Çelebi Hüsameddin ve Sultan Veled tarafından yazılmıştı.

Böylece Mevlâna Dergâhı'nın nüvesi ve temelleri atılmış oluyordu.

İlk Dergâh

Mevlâna Türbesi'nin bulunduğu Has Bahçe, Konya Kal'ası'nın dışında, Kal'anın Aksaray Kapısı yakınlarındaydı. Has Bahçe, Selçuklu Sultanı Alâeddin Keykubad I. tarafından Mevlâna'nın babası Bahaeddin Veled ve ailesine armağan edilmişti. Konya giderek büyüyor, surların dışına taşıyordu. Has Bahçe'nin çevresinde evler, konaklar yaptırılmıştı. Çelebi Hüsameddin Has Bahçe'yi bir duvarla çevirterek geleceğin Mevlâna Dergâhı'nın yerini tayin etmişti. Önce Türbe'nin bitişiğinde birkaç oda yaptırıldı. Bu sırada Türbeye bağışlar yapılıyor, vakıflar bağlanıyordu. Türbe'de müezzinler, imamlar, Mesnevihanlar görevlendirildi. Mesnevihan Sirâceddin bunların başındaydı.

Her cuma, cuma namazından sonra Çelebi Hüsameddin, Mevlâna dostlarını topluyor, Mevlâna'nın türbesi'ni coşku ile ziyaret ediyordu. Bu ziyaretten sonra Kur'an-ı Kerim ve Mesnevi okunuyor, dervişler semâ ediyorlardı.

Bir hayırsahibi, Türbe bahçesine küng borularla su getirmiş, bir de şadırvan yaptırmıştı. Eflâki'nin anlattığına göre Çelebi Hüsameddin, bu şadırvandan akan vakıf suyuyla abdest almamak için şehirden su getirtecek kadar, vakıf haklarını gözetiyor, vakıf gelirlerini, varlıksız Mevlâna dostlarının geçimine, türbede görev yapanlara bölüştürüyordu. Derken, türbede küçük bir semâhane ve bir de mescid yaptırılmıştı.

Çelebi Hüsameddin, Mevlâna'dan sonra Mevlâna'nın halifesi olmuş, Mevlâna dostlarının başına geçmiş, onları dağılıp gitmekten kurtarmış, bir küme olarak bir araya getirmişse de bir tarikat kurucusu ve pir'i olamamıştı. Mevlâna'nın zamanındanberi Konya'daki Ziyâeddin Vezir Ahi Tekkesi'nde şeyh olarak görevi devam ediyordu. Mevlâna'ya canla - başla inanmışlığın, onun tasavvufi düşünce kalıbında pişmiş ve olgunlaşmış olmanın bir tarikat şeyhliğine dönüşmesi ve tarikatını örgütlemesi, yayması yaradılışına uygun değildi. Aslında Mevlâna sevgisini bir tarikatla bütünlemeyi de o günlerde kimse düşünmüyordu. Bilinen birşey vardı. Mevlâna, ilâhî aşkının burcunda coşkunkuluklarla dolu, aydınlık bir gönül dünyasına kol kanat açmış, eserler vermiş, geride kendisine hayran, kendisine bağlı bir topluluk bırakarak ölümsüzlük yurduna göçmüştü. Çelebi Hüsameddin şimdi bu topluluğun başındaydı. Onları, Mevlâna'ca irşad ediyor, müşküllerini hallediyor, ilâhî sohbetleriyle gönüllerini süslüyordu. Mesnevi'nin tam ve mükemmel bir nüshası, 1278 yılında, yani Mevlâna'nın ölümünden beş yıl sonra, Konyalı Hattat Abdullah oğlu Muhammed'e yazdırılmış, şimdi Mevlâna Müzesi'nde bulunan, büyük boy ve altı cilt bir arada bu Mesnevi, altın varaklarla süslenmişti.

Çelebi Hüsameddin'in halifelîği, Mevlâna dostlarına, Mevlâna'nın postunda, şeyhlik, mürşidlik görevini yerine getirişi on yıl sürdü.

1284 yılının Ekim ayıydı. Eflâkî'nin anlattığı bir hikâyeye göre Çelebi, Meram'daki bağında bir semâ toplantısı yapmış, Mevlâna aşıkları bu toplantıya katılmışlardı. Semâ devam ederken Konya'dan gelen bir derviş, Mevlâna Türbesi'nin kubbesindeki alemin düştüğünü haber verince Çelebi, derin bir «ah» çekmiş, ağlamaya başlamıştı. Çelebi: «Şeyhim beni çağırıyor. Göç zamanı geldi, ömür kadehi doldu, beni eve götürün» demişti. Evine göturdüler. Birkaç gün sonra da, 25 Ekim 1284 Çarşamba günü vefat ettiği haberi Konya'ya yayıldı.

Çelebi Hüsameddin'in cenaze namazını Sultan Veled kıldırdı. Mevlâna'nın baş ucuna defnedildi. Sultan Veled tarafından hazırlanan ve Çelebi Hüsameddin'in sandukasının baş tarafına yazdırılan mermer arapça kitabenin türkçesi şöyle:

«Burası şeyhler şeyhinin, âriflerin uydukları zâtın, hidâyet ve yakın imâmının, arş hazinelerinin anahtarı, yeryüzü definelerinin emini, zamanın Cüneyd'i, devrin Bâyezid'i olan, faziletler sahibi, Tanrı ışığı Hasan oğlu Ahitürk diye tanınan Muhammed'in oğlu Hüsameddin Hasan'ın türbesidir. Tanrı ondan ve onlardan razı olsun.

Aslı Ürmiyelidir ve Arap olarak kalktım diyen Şeyh'e mensuptur. Tanrı ruhunu aziz eylesin, 683 yılı Şaban ayının onsekizinci Çarşamba günü göçtü.»

BİBLİYOGRAFYA

1. Ahmed Eflâki, Menâkıb'ül-Ârifin, Neşreden, Tahsin Yazıcı, I. II. Ankara, 1959 - 1963.
2. Sultan Veled, İbtidânâme, Terc. A. Gölpınarlı, Ankara, 1978.
3. Mevlâna Celâleddin, Mesnevi, I - VI., Terc.: A. Gölpınarlı, İstanbul, 1969 - 1972.
4. Abdülbaki Gölpınarlı, Mevlâna'dan Sonra Mevlevilik, İstanbul, 1953.
5. Mehmet Önder, Mevlâna, Hayatı - Eserleri, Ankara, 1969.

ROMANCILARIMIZ VE MEVLÂNA

Prof. Dr. İnci ENGİNÜN

Mevlâna Türk kültürü için bitmez tükenmez bir hazinedir. O'nun eserleri okundukça, bu kaynaktan, ihtiyaçlar ve kabiliyetler nisbetinde beslenmek tabiidir. Yeni Türk edebiyatı iki asırdan beri klasik beslenme kaynaklarının - Divan ve halk edebiyatı geleneği - yanı sıra bir de Batı edebiyatını almıştır. Başlangıçta batının dış görünüşlerini almakla yetinen ve batının kendi beslenme kaynaklarını farkedemeyen ilk yazarlardan sonra, batılı modern yazarın üstün oluşunun sebepleri de aranmış ve bulunmuştur. Bu da batılı sanatkarın kendi kaynaklarından sürekli olarak beslendiği gerçeğinin farkedilmesidir.

Yahya Kemal'in, Fransız şiirini çok iyi inceledikten sonra bizim edebiyatımızda kendi klasiğimizi bulması, edebiyatımızın da kendi kaynaklarımızdan besleneceğini göstermiştir.

Mevlâna'nın ölümünden sonra kurulan Mevlevilik bir tarikat olarak önemini yüksek bir kültür yaratmış olmasına borçludur. Müzik, şiir, hat sanatları başta olmak üzere yetişen yüzlerce sanatkar, mevlevî tekkelerinde yetişmiştir.

Cumhuriyetin ilânından sonra yapılan inkılâplardan biri de tarikatlerin kaldırılmasıdır. Tarikatlerin başlangıçtaki işlevlerini kaybederek yozlaşmaları, tabii olarak bu sonucu getirmiştir. Bu yozlaşmayı anlatan bazı edebî eserler de bulunmaktadır. Abdülhak Hâmid'in *Garam*' adlı uzun şiirinde, Yakup Kadri'nin *Nur Baba*'sında bu durumdan söz edilir. Hattâ Yahya Kemal'in dervişlerle ilgili bir değerlendirmesini Ahmet Hamdi Tanpınar, hocası ve üstadı hakkında yazdığı monografide nakleder (1).

Romanımızda mevlevilik geniş olarak Halide Edib'in eserlerinde görülür. Daha önce müstakil bir tebliğ olarak sunulmuş olan Halide Edib'in dışındaki romancılarımızda da bazı ilgi çekici noktalar vardır (2).

(1) Yahya Kemal, *Dergâh Yayınları* 1982, s. 53

(2) *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları*, *Dergâh Yayınları* 1982, s. 67-79.

Bunların başında Reşat Nuri Güntekin'in bütün hayatı kucaklayan *Çalığı* adlı romanındaki içli müzik öğretmeni mevlevî Yusuf gelir. Yusuf, Feride'ye duyduğu aşkı dile getiremeyen için için yanar ve ilerleyen hastalığı kendisini ölüme götürürken bile aşkını açıklayamaz. Bunda aşkı uğruna ölen pervane sembolünü hatırlamamak mümkün değildir. Romanda kısa yer tutan bu anektot ve bu tâli şahsiyet, romanı okuyanların unutamadıkları bir canlılık taşır.

1924 yılında Müfide Ferit'in yazdığı *Pervaneler* adlı roman da ailedeki çarpıklık ve parçalanma anlatılırken bir mevlevî şeyhinin ailesi seçilmiştir.

Müfide Ferit (1892 - 1971) bugünkü nesiller tarafından pek tanınmaz. O, eşi ile birlikte Cumhuriyet döneminde yurt dışında Türkiye'yi başarıyla temsil etmiş, II. Meşrutiyetten sonra adını duyurmuş ilk kadın yazarlarımızdandır. *Pervaneler*'den başka daha önce de *Aydemir*'i yazmıştır. *Pervaneler* romanında ecnebi kültür ile yetişen, ecnebi ile evlenen ve bu sebeplerden dolayı kendi kültüründen kopmaların buhranı işlenmiştir.

Romanda hayatlarıyla ilgili yanlış kararlar verenler çeşitli mesleklerle ve sosyal tabakalara mensupturlar. Çok durgun, derin, çekingen ve ince bir hanım olan Andrée, bir Leh kızdır. Büyük bir maharetle piyano çalan bir sanatkârdır ve ailesi de ülkesinde hayli tanınmıştır. Paris'te mimarlık tahsil eder. Sami ona âşık olmuş ve evlenmişlerdir. Fakat Andrée İstanbul'a geldikten sonra, âdeta ikliminden koparılmış gibi solmuştur: «İri, güzel gözlerinde yetişilmez hayallerin elemi belirdi; incelen endamı ile bir hasret heykeline döndü» (s. 76). Andrée bu yabancı ülkede, kendisine en yakın şahıs olarak kayınpederi Âmir Çelebi'yi bulur. Aynı dili bile konuşmadıkları halde kayınpeder ile gelini arasındaki yakınlık, onlar gibi sanatkâr olmayanlarca anlaşılabilir. Andrée yedi yıl boyunca İstanbul'da «hakikaten» sadece kayınpederini anlayıp sevmiştir: «Aynı dili konuşmayan bu ihtiyar Türk Çelebi ile bu genç ve güzel Leh kızı, aralarındaki ırk, tahsil, terbiye, din ve görenek gibi bunca farkları nihayetsiz uçurumları üstünden birbirlerini anlamışlardı. Belki Âmir Çelebi, bu ince endamlı, yeşil gözlü kızda, mukaddes âhengin bir zerresini, dünyevî bir timsalini buluyordu... Lehli kız da onda sanat mefhumunun kemale ermiş bir imanını duyuyordu... Fakat daha doğrusu, ikisi de sanatkârdılar!... Esasen sanatkârlar, milliyet farkının, din ayrılığının üstüne çıkmış, bedii kanunlardan başka kanun tanımayan, âhenk ibadetinden ve cazibesinden başka râbîta kabul etmeyen, çocuk insanlar değil midirler?...» (s. 77).

Onların arasındaki bu anlaşmayı, «geveze, şekilperest, basit, laubali» bir şarapçının kızı olan ve bir Türk doktorla evlenerek İstanbul'a gelmiş bulunan Fransız Claire de çekemez. Andrée'nin muztarip olduğu ruh rahatsızlığını doktorlar tedavi edememiştir. Andrée papazlarla ilgisini çoktandır kestiğinden onlara da gidemez. Kayınpederi ile olan münasebetini, aslında kendisini anlaması pek mümkün olmayan Claire ve kocası Doktor Burhan ile kendi kocası Sami'ye şöyle açıklar :

«Benim ruhum arayıcıdır... Meraklıdır ve pek aç gözlüdür. Bir türlü doymaz, razı olmaz, mütemediyen yeni ihtiyaçlarla çırpınır, bilmediği şeyleri arar, her şeyi öğrenmek ister ve nihayet vücudunu bu gördüğümüz hale kor. Her şeyi ihtiva eden sonsuz bir hasretin ateşiyle, yakıp sıska yapar» (s. 78 - 79).

«Bazan kayınpederimle, başbaşa otururuz. Şimdi artık ben biraz Türkçe konuşabiliyorum. Fakat ekseri konuşmayız. O tesbihini çeker, okur ve anlayış dolu gözleriyle arada bir bana bakar... Ve o zaman ondan doğru gelen huzur ve sükûnla kalbimin dindiğini, ateşinin söndüğünü duyarım. Tevekkülün şifasını bulurum... Başka hiç bir kimse bana bu sükûnu vermedi. Hattâ kocam bile. En çılgın bir aşkla onun kollarına atıldığım zamanlarda da bunu duymadım. Kalbim yalnız bir hissın esiri olamadı... Hep, 'daha, daha' diyen bir şey kaldı...» (s. 79).

Bu sonsuzluk arayışı ile vücudun ve maddi zevklerin ötesine geçme arzusu, mistiklerde vardır. Andrée kayınpederine yarım Türkçesi ile Avrupa mistiklerini anlatıp, Rusborck, Saint Jean d'Avila'dan parçalar çevirir. Kayınpederi de gelinine, «Hazret-i Mevlânâ'nın hayatını» anlatır, «Mesnevî'den bir iki sahife» okur. Doğu ve batı mistiklerinden seçilen bu parçalar ikisinin anlaşmasını sağlar: «İkimiz de memnun olduk... Onun için bugün mistisizm sarhoşuyum» der Andrée (s. 80).

Andrée kendisini bütün dünyadan kopmuş hisseder. Bir kere Türkiye'de yaşamaya başladıktan sonra, kendi ülkesine de yabancılaşmıştır. «Birden kendini orada tıpkı buradaki derecede garip buldum. Eski Lleh kızı, ruhunu meğer kaybetmiş. Bir kere kökünden kopan nebat gibi, bir türlü toprağa tutunamıyorum. Farkına varmadan ikinci vatanıma da biraz alışmışım. Orada iken kalbim sızlamağa başladı. Ve duramadan tekrar geldim. Fakat anlıyorum ki, biz, Türklerle evlenen ecnebler, tabii insanlar şeklinden çıkıyoruz. Her insanın bir memleketi, bir kökü olur. Bizim hiç bir tarafta kökümüz

olamıyor, iki toprak arasında havada duruyoruz, topraksızlıktan köklerimiz sızıyor. Hem nasıl sızıyor» (s. 81).

Claire ve Andrée mizac ve kültürleriyle de birbirlerinden ayrılıyorlar. İkisinin tek ortak yanı birer Türk erkeği ile evlenmiş olmaktan ibaret. Yukardaki konuşmaların geçtiği gece, yılda bir defa «gece yapılan visal âyini» tekrarlanacaktır. Andrée bir iptila halinde Hazret-i Mevlâna'ya âşıktır. Ve o geceki âyin romanın en güzel parçalarındandır.

«Bahçeden tekbir sesleri gelmeye başlamıştı. Önce yavaş yavaş, derinden, deniz mırıltısı gibi yeknesak bir 'Allah, Allah, Allah!' terennümü duyuldu. Derken ibadet, gittikçe coştı... Allah, Allah, Allah! deniz sesi iken, bir dalga gibi kabardı ve ruhların sahillerine çarpmağa başladı... Allah, Allah, Allah! daha sonra kanatlanarak dünya bağlarını koparıp yükseldi... Ruhları alıp fezâya atan muazzam bir savletle fırladı. Uçtu! 'Allah, Allah, Allah' Fakat tam fezada iken yine tekbir yorgun, ümitsiz, arayan ve bulamayan, çırpınan iniltiye döndü... 'Allah, Allah, Allah!' yalvaran, taabbüd eden, ağlayan bir muhabbet dalgası oldu. Lâkin biraz sonra ibadet vecdi, dayanamayarak yine coştı, kalblerden tekrar fırladı. Demin bir dalgayken şimdi bir fırtına oldu ve her tarafı inletti... Yükselmek, artık yetişmek ve bulmak istedi... 'Allah, Allah!' muzaffer bir imanla haykıra haykıra vecdin mestine girdi. 'Allah, Allah, Allah!.' Ne kadar sonra dervişler kendilerinden geçip de visâlin zevkleriyle kısılan sesleri boğazlarından çıkmayarak kalblerinde inlerken, ibadet, bir aşk mırıltısı olduğu zaman, aşk ve niyaza ney de iltihak etti. Kırık, iniltili, mütehasir, elem dolu bir figan hâlinde yükseldi!...

Devran başladı.

Andrée, devran başladığını haber verdi ve bahçeye çıkıp seyretmeyi teklif etti. Arka kapıdan çıktılar; gözükmeden, ayaklarının ucuna basarak yaklaştılar.

Burhan, bu daima arayan aşkın sönmez ümidini ve dinmez acısını dinlerken, karşısına birden çıkan o emsalsiz manzarayı hayatta oldukça unutamayacaktı.»

Sema muhteşem bir gece manzarası altında yapılmaktadır. Bahçe bir «muhayyel peri ülkesi»ne dönmüştür: «Dünya ve binlerce senedir ibadet eden insanlar, bundan daha güzel, daha muhteşem ve ilâhi bir mabet görmemişlerdi. Bu mabedin mavi fağfur kubbesi, gökyüzü; kandilleri de ay ve yıldızlardı.»

«(...) Mavi billürdan çıkar gibi soluk olan ayın ziyası altında beyaz dervişler, kah hayal gibi görünerek, kah servilerin şeffaf siyah gölgeleri arasında kaybolarak dönüyorlardı. Ruhlarının savleti ve niyâzı neyde inlerken; onlar, kolları yükselmeye hazırlanan kuş kanatları gibi açılmış, boyunları teslimiyetle bükük, gözleri kapalı, tennûrelerinin etekleri etraflarında müselles birer beyaz hâle olmuş, ruhlarına çekilip döne döne Allah'larını arıyorlar.

Bir müddet sonra yüzleri daha beyaz, daha gayr-i maddî oldu. Kapalı gözleri ile ilâhî rüyayı seyrederek, kendilerinden geçtiler. Kalblerinin ve mabutlarının fezasına çıktılar. Belki aradıklarını buldular... Ney bile; mütemadiyen inleye inleye onlarla birlikte, kemalin yolunu, yetişilmez emeller gibi arayan neyin figanı bile, artık berrak ve mesut oldu.» (s. 85 - 86).

Andrée ilahî sükûnu bulmak, kalbinin didiklenmelerine son vermek umudu ile bu muhteşem sahneyi seyreder. İnsan ruhunun derinliklerini farketmeyen basit Claire ise bu manzarayı «mütebessim» seyreder.

«Ney, son bir âh ile biterken, bütün dervişler kanatları kırılmış kuşlar gibi durdular... Fezalarından yavaş yavaş indiler ve kayboldular. Onlar dururken, Burhan da, artık âhengini anlayamadığı Claire'den ayrı düştüğünü hissetti» (s. 86).

Romanda bu dört şahsın arayışlarını belirtmesi bakımından bu sahnenin ayrı bir önemi vardır. Bu muhteşem ayın karşısında Sami ilmi bir mesele halleder gibi konuşur, «riyazî kafasıyla muhakeme ederek beğenir.» Küçük Nesime birkaç gün önce semayı tangoya benzetmiştir. Nesime devam ettiği Amerikan koleji dolayısıyla içinde yaşadığı muhitten tamamen uzaklaşmıştır. Nitekim eserin sonunda evinden kaçarak kendisini Amerika'ya götürecek olan vapura biner. Bütün bu davranışlar Andrée'yi öfkelenendirir. Kayınpederi gibi bir sanatkârın ve mistiğin, «Sami gibi riyaziyeci, Nesime gibi Protestan zihniyetli» çocukları olmasına hayret eder.

Bu sahne ayrıca Amerikan Kolejinde verilecek olan bir kabul resmi ile de tezat teşkil etmektedir (s. 91 - 110). Okuyucu, bu bölümdeki doyuruculuk ve ihtişam ve bütünlük ile, sonraki bölümdeki kopukluk, dağılımlık arasındaki farkı hemen sezmektedir.

Yabancı Andrée, Âmir Çelebi'ye yaklaşırken, Âmir Çelebi'nin kızı Nesime, devam etmekte olduğu Amerikan okulunun tesiriyle babasından uzaklaşır. Amerika'ya gitmek üzere evden ayrılırken - yengesinde kalmak üzere kalacağını söyleyerek evinden ayrılır -

herkese veda eder. Babasına veda ederken, ihtiyar şeyh bunun uzun bir ayrılık hazırlığı olduğunu farketmez (s. 163). Nesime nasıl bir huzur dünyasından ayrılmaya kalkıştığını vapurda hisseder. Yıllarca duyduğu seslerin ve gördüğü sahnelerin üzerinde bıraktığı tesir de o zaman anlaşılır. Akşam ezanı ile birlikte babasının derişleriyle birlikte namaz kıldıklarını hatırlar. Çok kuvvetli bir vicedan azabı duyar. Geride bıraktığı bütün sevdiklerinin kendisini çağdııklarını hisseder. Kendisini gelecekte «ebedi pişmanlık»ın beklediğini sezer (3).

° * °

Mevlevi kültürüne saygı ve hayranlık duyarak eserinde ondan bahseden bir romancı da Ahmet Hamdi Tanpınar'dır. Huzur adlı romanının kahramanı Mümtaz, Şeyh Galip hakkında bir roman yazmak ister. Onun Mevlânâ'ya gidiş bir mevlevi şair vasıtasıyladır. Şeyh Galip ile III. Selim'in kızkardeşi Beyhan Sultan arasında olduğu söylenen aşk, sanatçıların hayalini okşamıştır. Huzur romanında Mümtaz sevgilisi Nuran'ı hep Beyhan Sultan'ın çehresiyle görür.

Asıl önemli olan Nuran'ın Mevlevi kültürü ile yetişmiş olmasıdır. O çocukken sema etmeği öğrenmiş (buna dair bir sahne Sahnenin Dışındakiler adlı romanda geçer. Nuran orada henüz bir çocuktur ve sema etmeği öğrenmektedir.), dini musiki içinde yoğrulmuştur. Sanatkar ve şair Mümtaz - ki bir bakıma Ahmet Hamdi Tanpınar'ın kendisidir - sevgilisine sadece güzelliği için âşık değildir. O, kültürü ile asırların oluşturduğu bir terkiptir.

Huzur romanı II. Dünya Savaşı'nın arifesinde, hatırlanan mesut ama kısa süren bir aşkın hikâyesidir. Mevlevi kültürü - ki sadece kültürümüzün bir tarafı olarak alınır - ruha serptiği sonsuz huzur duygusu ile tezahür eder.

Huzur romanında o kadar geniş yer tutan ve Tanpınar'ın bir başka eserine - ne yazık ki yarım kalmıştır - adını veren Mahur Beste, karısı Nurhayat Hanım'ın bir Mısırlı binbaşı ile sevişerek kendisini terketmesi üzerine Talat Bey tarafından bestelenmiştir. Talat Bey'in tam bir fasıl yapmak istediği bu eser, Nurhayat Hanım'ın ölüm haberinin gelmesiyle yarım kalmıştır. Bu beste ailenin hayatında bir kader gibi rol oynamış, Nuran'ın dedesi olan Talat Bey'in bu bestesi adeta birleşemeyen veya mesut olamayan sevgili-

(3) Pervaneler, Otoğ Yayınları 1974, sayfalar bu baskıya aittir.

lerin kaderi olarak tezahür etmiştir. Behçet Bey'in karısı Atiye'nin Refik ile olan aşkı, (Mahur Beste'de ve Huzur'da), Sabiha ile Cemal'in aşkları (Sahnenin Dışındakiler'de) ve Nuran ile Mümtaz'ın aşkları (Huzur) böyledir. Mahur Beste ıstırap ile olgunlaşan fakat mesut olamayan aşkların birleştiği bir 'ayna' haline gelmiştir (4). Musiki ile yetişmiş olan Nuran'ın içinde uyanan aşk çağrısı ona, «Atıl, diyordu. Atıl bu aşka; yan ve yaşa!... Zira aşk yaşamının tam şeklidir.» (s.165). Mistik bir eserde, mistik yorumlara o kadar elverişli olan bu cümleyi Tanpınar, mistik tercübelerin hikâyelerini dinleyerek yetişmiş, modern bir kadına söyler.

Mümtaz'ın zihninde Nuran hep yazdığı tasarladığı roman dolayısıyla bir mazi perspektifindedir ve Hatice Sultan ve Beyhan Sultan portrelerini çizerken Nuran'ı düşünmüştür: «Birisinde Melling'le, öbüründe Şeyh Galip'le berabersin» der (s. 204).

Bu iki kültürlü sevgili bilhassa şiir ve müzikde birleşirler. Neşâti'nin: Ettik o kadar ref-i taayyün ki Neşâti

Ayîne-i pür tâb-ı tecellâda nihânız! (s. 220)

beyti onların alelade hayatta buldukları sonsuzluk ve huzur ile ilgilidir. Günlük hayatın pürüzleri onları ayırana kadar, kısa bir süre de olsa, aşkları ile sonsuzluğun tadını hissederler. Yaşanan hayat ile Şeyh Galip'in romanı yazma arzusu birleşir (s. 223 - 224).

Eserdeki kahramanlardan ve Mümtaz'ın hocası ve ağabeyisi olan İhsan'ın çok zevk aldığı tarihi kültür - buna mevlevî kültürü de dahildir - yanında hayata, gerçeklere sıkı sıkıya bağlı olduğu görülür. Eserin en muhteşem sahnelerinden olan bir müzik âleminde önceki sohbette o, mistiklerden ayrıldığını şöyle ifade eder :

«(...) Mistiklerdeki vecd haline girmek ve denizde kaybolmakla hiç bir şey kazanmam ve etrafıma da kazandırmam.

Bu demektir ki, ben hayata muhafazasını istediğim çerçeveler içinden bakarım. Bu çerçeveler benim şahsiyetimdir, tarihi benliğimdir... Ben milliyetçiyim, bir mefhuma çok yakın bir realitenin adamıyım. Fakat bu demek değildir ki, halka yabancıyım, bilakis onun emrindeyim» (s. 30).

Burada ruh zenginliği ile gerçekleri bağdaştırmak isteyen bir şahsiyetle karşılaşmaktayız. Mümtaz, henüz İhsan'ın ulaştığı bu mertebeye değildir. Onun için de çektiği ıstırap fazladır.

(4) Huzur, Dergâh Yayınları 1982, 5 - 6 - 7. sayfalar bu baskıdadır.

Müsiki faslına icra edecek son Mevlevilerden Emin Dede'dir, «o kadar asırlık mevlevî terbiyesi, onda ferde ait her şeyi silmiş»tir (s. 312). Ona bakarken Mümtaz yine Neşâti'nin yukarda zikredilen beytini hatırlar «Emin Dede maddesinde ve medeniyetinde gizli bir adamdı. Bu kadar büyük bir sanatkârda, her hangi bir sanatkârâne edayı, şahsiyetini bir uca taşımış, orada kendi iç fırtınalarıyla yaşamış olmanın verebileceği bir değişikliği aramak beyhûde idi.(...)» O kendi kendisini silmiş olan insandır ve bu özelliği ile şarktır (s. 314 - 315). Modern bir insan olan İhsan ile Emin Dede, şahsiyet olma ve şahsiyeti silme özellikleriyle mukayese edilebilir. Biri yenin, diğeri kaybolmuş eskinin timsalidir.

Ferahfezâ âyini icra ettiklerinde, Emin Bey'in neyi bütün so-fayı, kainatı doldurur: İhsan kendisine «Dedem, senin muhteşem bir renk dünyan var» dediğinde, ondan şu cevabı alır. «Erenler, pi-rin himmetini unutma... sonra sizin o renk dediğiniz şeye, ben ol-sam aşk derdim ya,» (s. 320). Bu âyinin icrasında müsikinin uyan-dırıldığı zengin dünya, arayış, kaybolma ve kendini idrak anlarında Mümtaz, «Mevlâna'nın hakkı vardı; neyin biricik sırrı hasrettir» di-ye düşünür (s. 322). Nuran'ı Mümtaz bu hasretin arkasından gö-rür. (...) «Mümtaz Nuran'ın elinde kendi tesbihi, müsikinin uçuru-munda sanki bir nezir gibi sıra beklediğini gördü. Genç kadın 'Yak beni ey sonsuzluk.' der gibiydi; o kadar, muzdarip, kendi içine çe-kilmiş bir yüzü vardı» (s. 236).

Mümtaz yine Şeyh Galib'i hatırlar: «Mümtaz böyle bir âyin es-nasında Yenikapı Mevlevihanesi'nin sultan hanımlara ayrılmış bir tarafında kafesler arasında Beyhan Sultan'ın tıpkı Nuran gibi ve beş asırlık bir kudretin ikrarını sadece omuzlarında taşıyarak Şeyh Galip'i süzmüş olması ihtimalini düşündü. Sema eden mevleviler, tennûrelerin boşlukta dönüşleri, bir önden yürüyenin, bir arkada-kine kollarını kavuşturarak o kadar asrın terbiyesi arasından niyâ-za hayalinde bir an parladı» (s. 326).

Üçüncü selâm'da musikiden aldığı tesir öylesine büyüktür ki, Mümtaz sonsuzluğu kendi içinde bulur. «İçi kâinat kadar genişti. 'Ben bir dünyayım' diyordu.» Dördüncü selâmda ise artık mekân ve zaman değişmiş gibidir. «Şeyh Galip şimdi nerdeyse abasının göğ-süne yakın bir yerini tutarak âyine katılacaktı. Onun da Şems-i Tebrizi'nin güneşinde, ebedî aşk ocağında bir an için kül olması lâ-zımdı! Son çığlıklarda Nuran Mümtaz'ı omuzlarından yakalayarak, 'beraber ölelim' diye yalvardı» (s. 329). Bu, ebedileşme arzusunun ifadesidir.

Bu musiki faslının tesirleri daha sonraki sohbetle de devam eder. Romanda başlıbaşına muhteşem bir sahne olarak yer alan bölümde, geçmiş kültürümüz bütün değerleriyle bugüne aktarılmış gibidir. Nuran'ın mevlevî terbiyesine çocukluğundan itibaren aşına olması, onu bu kültüre maleder. Halbuki Mümtaz sonradan kültür vasıtasıyla ona ulaşmıştır (s. 333 - 334). Bu onların arasındaki hem yakınlığı hem de uzaklığı ortaya çıkarır.

Yaşanan hayatı, yaşadığı anların dışına çıkarmak sadece sanatla mümkündür. Sanat ise, günlük alelade hayatın aşılmasına yaramakla birlikte bütün hayatı ne yazık ki kucaklamaz. Eserde iki sevgilinin Mümtaz ile Nuran'ın ayrılmalarının sebebi de Mümtaz'ın sanatı ve tarihi adeta hayatına taşıma istemesi, Nuran'ın ise çok daha derinden tanıdığı mevlevî kültürüne rağmen, geçmiş zamanla yaşanan anı ve gerçekleri birbirinden ayırabilmesidir. Kısa ama çok çarpıcı bir sahne bu iki karakterin birbiriyle asla uzlaşamayacağı gösterir: Şeyh Galip hakkında yazacağı kitabın planını düzenler, eskiden yazdıklarını atarak yeniden başlayacaktır. Nuran'a:

«— Kitabı artık vâzih olarak görüyorum! dedi.

— Ben de ceketindeki düğmenin boş yerini» (s. 392).

Ahmet Hamdi Tanpınar'ın şiir anlayışının teşekkülünde üstadı Yahya Kemal'in, batılı şairlerin, özellikle Valéry'nin, Ahmet Haşim'in büyük tesiri olduğu gibi, bunlar arasında Şeyh Galip başta olmak üzere Neşâti ve Nâilî de bulunmaktadır. Tanpınar çeşitli eserlerinde bunlardan tekrar tekrar bahseder. Bir yazısında, «Selçuk sarayı etrafındaki cemiyet dağılıp da daha sert, göklere daha yakın yeni insanların dünyası başlayınca Mevlevilik sadece bir zevk ve şiir kaynağı gibi kalır. Bu ocak bütün tarih boyunca hayatı besler; fakat doğrudan doğruya tesiri görülmez» (5) demektedir. Beş Şehir adlı eserindeki «Konya» bölümünde, Mevlânâ'dan ve onun Konya'ya babası ile gelişi ve o devirdeki Konya üzerinde uzun uza-dıya durur (6). Bu eser bir roman olmamakla birlikte, Huzur romanının yazarının Mevlânâ'yı bir şair olarak da değerlendirdiği bir eserdir. «Mevlâna şairdir. Şiiri inkâr etmesine, küçük görmesine rağmen Şark'ın en büyük şairlerinden biridir. Nasıl Garp Ortaçağı, bütün azap korkusu, içtimâî düzen veya düzensizliği ile, rahmâniyet ihtiyâkı ve adalet susuzluğu ile Dante'nin eserinde toplanırsa, Müslüman Şark'ta bütün varlık hikmeti, Hakla Hak olmak ihtirası

(5) Yaşadığım Gibi, Haz. Birol Emil, İstanbul, 1970, s. 204.

(6) Beş Şehir, Kültür Bakanlığı Yayınları 1972, s. 91 vd.

ve cezbesiyle Divan-ı Kebir'dedir. Divan-ı Kebir, insan tâlihinin şartlarını bir türlü kabul edemeyen ihtiyar Asya'nın ebedilik iştiağıdır. Fakat birçoklarında - hattâ en büyüklerinde - olduğu gibi birlik felsefesi onda hayattan bir kaçış olmaz, belki ilahî aşkıta kendini kaybettikçe hayatı ve insanı bulur.

Onun dünyası hareket halinde bir dünyadır. Burada her şey yaratıcı aydınlığın ve aşkın kendisi olan Allah'ın etrafında döner, ona doğru yükselir, onda kaybolur, ondan doğar ve ayrılır, tekrar onunla ve birbiriyle birleşir. Her şey burada birbirini özler, birbirinin aynıdır, birbirine cevap verir. Bu mahşerde ne öldüren, ne öldürülen, ne seven, ne sevilen birbirinden farkedilir» (s. 95).

Tanpınar bu yazısında dergâhların kapanmasından önce bir kadir gecesini Konya'da gördüğü bir Mevlevî âyininininden de bahseder (s. 101). Romanına bu intibaların aksetmiş oldukları kesindir. Bu bakımdan Beş Şehir'deki Konya'dan bahseden bu satırları ve İstanbul'dan bahsederken Mevlevîler'le ilgili hatırlamaları zengin bir şekilde, modern bir romanın fasıllarını teşkil etmiştir.

Eskiye olduğu gibi korumaktan ziyade, ona yaşadığımız günde lâyık olduğu yeri veren ve onu hayatımızı zenginleştiren bir unsur olarak telakki eden bu görüşün yerinde olduğu şüphesizdir.

İNSAN SAĞLIĞINDA SEVGİNİN YERİ

Doç. Dr. Yılmaz KAFADAR

Yaşadığımız yüzyılda insan vücuduna kötü yönde tesir eden faktörlerin içinde çevre kirliliği ve stresler önemli bir yer işgal ederler. Bunların artması ile yeniden birçok hastalıklar ortaya çıkmış ve bazı hastalıkların görülme oranı yükselmiştir.

Ruh ve beden yapısıyla bir bütün olan insanı koruyan en değerli mekanizmalardan biri bağışıklık sistemimiz, yani **immun** sistemdir.

Doğuştan veya sonradan kazanılan bağışıklık sistemi, Yaratacının insana verdiği en güzel hediyelerden biridir.

Dışarıdan etki yapan çevre kirliliği ve stres gibi baskılar bağışıklık sistemimizi olumsuz yönde etkilemektedir. Bu sistem bozulursa birçok hastalıklar gelişebilir. Bağışıklık sistemimizin korunması bizim için son derece önemlidir.

Bu sistemin bozulması ile geliştiği düşünülen hastalıkları şöyle özetleyebiliriz.

Auto-immun hastalıklar, gastrit, ülser, kolit gibi psikosomatik hastalıklar, tansiyon yüksekliği, diabet, bazı kalp, akciğer, böbrek, deri, göz hastalıkları ve tümörler.

Şimdi bu tip hastalıkların doğmasına yardımcı olabilen etkenleri sıralayalım :

Üzüntü, sıkıntı, korku, heyecan, kuruntu, güvensizlik, inançsızlık, şüphecilik, gurur, kibir, ego, ilgisizlik, sevgisizlik, aşırı yorgunluk, felâketler, savaşlar, açlık, kaza, beslenme bozukluğu, gürültü, çevre kirliliği, uyuşturucu madde, alkol, sigara alışkanlığı. 20. yüzyılın gittikçe artan bu yükü ruh ve beden sağlığını bozar.

Sağlam kafa sağlam vücutta bulunur. Bu gerçeği şöyle de ifade edebiliriz : Sağlam bir vücut yapısına sahip olabilmek için sağlam bir kafa (Dengeli ruhsal yapı) gerekir.

Bugünkü ilim anlayışında ruh ve beden birbirinden ayrı düşünülemez. Çok iyi bilinmektedir ki yukarıda belirttiğimiz olumsuz etkenlerle psikosomatik hastalıklar gelişmektedir. Bu nedenle içimizdeki ruhsal karakterimizi iyi geliştirmeliyiz. Kozmik âlemle irtibatımızı sağlayan iç dünyamızı güzel ve doğru eğitmeliyiz.

Hz. Yunus'un : «Bir ben var bende, benden içerü,» sözlerindeki o içimizdeki beni tanıyarak ona en az bedenimiz kadar değer verip, en az bedenimiz kadar ilgi göstermeliyiz.

Bu gerçeği bundan yedi asır önce Hz. Mevlâna şöyle ifade ediyor :

«Bütünden ayrılan her parça ölür, yok olur
Vücuttan kopan her uzuv murdar olur.»

Vücudumuzu geliştirmek için spor, beslenme, temizlik, giyim gibi ihtiyaçlar ne kadar lüzumlu ise ve çocukluğumuzda bazı hastalıklardan korunmak için nasıl aşı yaptırıyorsak (sonradan kazanılmış bağışıklık); ruhsal yapımıza olumsuz etki yapan bazı streslere karşı dayanıklı olabilmek ve huzurlu yaşamak için uyuşturucu maddeler, alkol, sigara, suni ve geçici vasıtalar yerine gerçek sevgi ve inanç ile kesin ve devamlı tedavi elde edebiliriz. İnsana moral, huzur veren gerçek sevginin ruh eğitimindeki rolü büyüktür.

Bugün modern tıpta psikanaliz, psikoterapi ile yapılan ruh sağlığı tedâvisi asırlar önce Türk - İslâm ilim ve gönül adamlarınca ilk uygulama alanlarını bulmuşlardır.

Mesnevî'de bunun örneklerine rastlayabiliriz. Meselâ padişahın cariyesine hekim tarafından sorulduğunda; sevgilisinin adı geçerken, nabzının yükselmesinde olduğu gibi.

Sinir gerginliğinin, huzursuzluğun, günümüzde gerilim diye adlandırılan birçok ruhi sıkıntının çözümü için Hz. Mevlâna eserlerinde yol gösterici olmuştur. Buna ait bulduğumuz bazı örnekler şöyle sıralanabilir.

«Tasavvuf insanı sıkıntıda hissettiği an, huzura kavuşturan hâldir.»

Gene Hz. Mevlâna : «Şifamız kendi içimize bakabilişimizdedir,» diyor.

Yani içi temizlenmiş, gönlü ferahlamış, kendi içi ile barışmış kişi, kendi içine korkmadan bakabilen, kendini sevebilen kişi şifaya kavuşabilir. Fakat kendi içinde birçok problemlerle boğuşan, bun-

ları göremeyecek kadar kendinden uzak ve kendinden korkan, düşündüğü kötülöklere esir olan; gururunu, kibirini, benliğini yene-meyen, hoşgörüden uzak kişi şifa bulamaz. Daima huzursuzdur, daima kendisiyle kavgalıdır ve böylece moral olarak bir çöküntü içine girer, başarı oranı düşer. Daha önce zikrettiğimiz ruhi ve be-denî hastalıklara yakalanma oranı yükselir.

Gene Hz. Mevlâna diyor ki: «Su ateşe galibdir, ancak bir kaba girerse ateş o suyu kaynatır, yok eder.»

Gerçeklerden uzak kalmış, inançsız, sevgisiz, gerçek bir sevgi ustasını tanımamış, kozmik alemle ilgi kuramamış, ufku dar, cahil, inkârcı, kendi kabında kısıtlı kalmış bir kişiliği; 20. yüzyıl yükü de-diğimiz tesirler olumsuz yönde etkiler.

Dünyaya niçin geldiğini aramasını bilen, cehaletten kurtulmuş, sevgiyi tanımış, kendi içi ile barışmış, iç dünyasına önem vererek onu eğitimeğe niyetlenmiş kişi daha huzurlu ve bu nedenle daha sağlıklı, dış baskılara karşı daha dayanıklı yaşar.

MEVLÂNÂ'YA GÖRE HAYATIN EVRİMİ *

Yrd. Doç. Dr. İsmail YAKIT

Hayatın evrimi meselesini Mevlânâ'da inceleyebilmek için, ilkin hayat denen muammâ ile ilgili olarak bazı açıklamalar yapmak gerekir. Çünkü Mevlânâ hayatın anlamı problemine «Devir nazariyesi»yle bir açıklık getirildiğine inanan düşünürlerden biridir. Evrim problemi de ona göre devir nazariyesinin önemli safhalarından biri olması hasebiyle, hayatın anlamı, devir nazariyesini genel bir konteks içinde ele aldıktan sonra, Mevlânâ'da evrim konusu daha iyi anlaşılabilir.

HAYATIN ANLAMI NEDİR?

İnsanoğlunun kendini idrak ettiği günden bu yana en fazla üzerinde durduğu problemlerden biri, belki de en önemlisi, bu dünyaya gelişi, yani hayatının anlamı mas'elesi olduğu muhakkaktır. Çünkü, bu problemi çözmek demek, ölüm denen bir diğer muammâya da açıklık getirmek demektir. Beşeriyet tarihi içinde insan, mahiyeti kendisince meçhul olan hayat ve ölüm problemini birazcık olsun çözmek veya en azından anlamak için, kendisine yol gösterdiğine inandığı inanç sistemlerine, doktrinlere ve hattâ bazı mitolojilere sarılmıştır. Bunların doğru veya yanlış, hak veya batıl telkinlerinden hayatının anlamını idraka çalışmıştır.

Dini, felsefi ve mitolojik telâkkiler tarih boyunca insana hayatının anlamı üzerinde bazı açıklıklar getirse de insanlık, insanın varlığa gelişindeki kendi payını göz önünden uzak tutuyor değildi. İnsan hayatının bu âlemde bir başlangıcı ve bir sonu vardı. Pekçok şeyler kendi irâdesinin dışında cereyan etmişti. Ona dünyaya gelip gelmeyeceği, erkek mi yoksa dişi mi olmak istediği, zengin bir ailenin ferdi mi, yoksa yoksul ve sefil bir aileden mi olmak istediği kendisine sorulmamıştı. Şu veya bu kabileden mi, asilzade mi yoksa soysuz bir aileden mi olmak istediği söz konusu bile edilmemiş, ayrıca kaç yıl yaşayacağı ve ne şekilde ölmeyi arzulayacağı bile kendisine danışılmamıştı. O, bütün bunlardan habersiz kendini var olmuş olan bir varlık olarak buldu. Buna mukabil o, bu âlemdeki se-

rüveninde hiç de yalnız değildi. Hemen her işinde kendisine sık sık baş vuracağı bir akli, vereceği hükümler ve yapacağı fiiller için bir irâdesi vardı. Böylece hareketlerini kontrol gücüne, durumunu tayin etme kapasitesine sahipti. Artık akıl, onun gücü, silahı, sığınağı hattâ inancını tayin etme melekesiydi. Masum bir varlık olarak içinde bulunduğu durumdan hareket etmekle, kısa fakat problemlili bir hayat sürecinde şartlar elverdiği ölçüde davranabilecekti. Aklının fonksiyonları büyüktü ama probleme bir açıklık getiremiyordu.

İşte bu ve benzeri keyfiyetler, beşeriyet tarihinin her safhasında gözlenebilen, idrâk edilebilen ama bir çözüm vermeyen keyfiyetlerdi. İnsanlık bu muammâyı çözmek için üzerine vardıkça, zaman zaman varoluş bunalımlarına da düşmüyor değildi. Doğum denen bir hadiseyle bu âleme gelmiş, ölüm denen bir diğer hadiseyle bu âlemi terkedecektir. Öyleyse bu varlık nereden gelip nereye gidiyordu? Niçin gelmişti? Yoksa onu zorla bu âleme gönderen ve sonunda da zorla onu bu âlemden çeken mi vardı? Sadece fiziki bir varlık mı idi, yoksa varlığının görünmeyen bir cephesi de var mıydı?

Bütün bu sorular hayat denen ve çözülemeyen probleminden doğan sorulardı. Konuya yeni yeni boyutlar ilâve ediyor ve problemi daha karmaşık bir hale getiriyordu. İnsanın sadece fiziki bir varlıktan ibaret olmadığı muhakkaktır. Çünkü fiziki varlığının yanısıra görünmeyen bir vechesinin olduğunu da müşahade ediyordu. Özellikle rüya ve ölüm hadiseleri onun psişik bir varlığını ispatlamaktaydı. Bu da insanın hayata vereceği anlam için yakalayabileceği bir ipucuydu. Buradan hareketle görünen ve görünmeyen yönüyle yani fizik ve metafizik cephesiyle bir bütün teşkil eden, başka bir ifâdeyle beden ve ruhtan mürekkep bir varlık olduğunu dolayısıyla idrâk ediyordu. O halde bu ruh ve beden bütünlüğü içinde hayatın anlamı nedir?

Hayatın ruh ve beden arasındaki bir ilişkiden ibaret olduğu ve bu ikisi arasındaki münasebet, antik çağdan günümüze kadar dini inançlara ve felsefi telakkilere konu olmuş ve hemen hemen her filozofu meşgul etmiş bir konudur. Beden, ruh ve hayat arasındaki münasebet çeşitli sembol ve metaforlarla izâha da çalışılmıştır. İlk çağdan en ilgi çekici olanı Platon'a aittir. Ruh'un ölümsüzlüğünü ispat için gerek Sokrates'in ve gerekse kendisinin delillerini sıraladığı Phédon adlı eserinde, hocası Sokrates'i bu konuda tenkit etmektedir. Sokrat(es), ruhu «Lyre» adı verilen bir çalgı aletinin çıkardığı ahenge benzetmekteydi. Ruhla beden arasındaki ilişkiyi, «lyre»le ahenk arasındaki ilişkiye benzeten Sokrates'in bu görüşü,

talebesi, Platon'un itirazlarına hedef olur. Çünkü ahenk meydana getiren «lyre», kırıldığı zaman ahenk ortadan kalkar. Bu demektir ki, beden çürüyüp dağılınca, ruh da kaybolur anlamına gelir ki, yanlıştır. Ayrıca, «lyre» in meydana getirdiği ahenk «lyre» den evvel mevcut değildir. Kaldı ki ruh, bedenden önce de vardı. Bir diğer husus, ahenk kendini hâsıl eden aletlere merbuttur. Münasebettâr olduğu aletler mevcut olmadıkça ahenk bulunmaz, yani kendisine has zatiyeti yoktur. Halbuki ruhun kendisine has bir mevcudiyeti vardır ve kendi mevcudiyetini bilir ve sezer... Ruhu münfail değil râil gören Platon'a göre ruh, kısaca, «lyre» in çıkardığı ahenk değil, belki görünmeyen bir mûsikîşinasdır ki, beden denilen âleti çalarak hayat denilen ahengi meydana getirir. (1)

Düşünce tarihi boyunca bu konuda söylenen sözlerin ve verilen misallerin hepsini buraya alacak değiliz. Asıl söylemek istediğimiz husus, ruh - beden münâsebeti açısından bile hayat denilen muammanın lojik bir izâhtan vâreste kalışıdır. İşte Ömer Hayyam'ın şu serzenîşi bile böyle bir düşüncenin mahsulüdür:

**«Dünyaya benim arzum olmadan geldim,
Düştüm doğuşumdan beri hayret içine,
Hiç istemeden gitmedeyiz, bilmiyoruz :
Gelmek, yaşamak, gitmek için maksat ne!...» (2)**

İnsanın, varlığının görünmeyen cephesi, bir diğer tabirle ruhi varlığı, bu izâhlardan anlaşıldığına göre, görünmeyen bir âlemden gelip yine görünmeyen bir âleme yolculuk etmektedir. Varlığının başlangıç ve sonu, iki ucu da gayb âleminin derinliklerinde yatan insanoglunun şahadet âleminde kalışı fizikî bir bedenle ve muayyen bir sürede olmaktadır. Dolayısıyla bu yolculukta ruh, bu âlemden aldığı fizikî varlığını veya cesedini yine bu âlemde bırakmaktadır. Hayat ve ölüm hadiseleri, âdeta belli bir maksadı icra eden insanın sorumlu olduğu önemli fenomenleriydi. Tıpkı Kur'an'da : «Mülkü elinde tutan Allah çok yücedir. Her şeye gücü yetendir. Hanginizin daha iyi davranacağını sınamak (belirtmek) için, ölümlü ve hayatı yaratan O'dur. O, Güçlüdür, Bağışlayandır (Kur: LXVII/1 - 2).» diye buyurulduğu gibi, hayat ve ölümün insanogluna bir sınav için var kılınmış olduğunu anlamaktayız.

- (1) Bkz. Ş. Günaltay, Felsefe-i Ülä, s. 236., İstanbul, 1339 - 41. Ruhun ölüm-süzlüğü ile ilgili deliller için Bkz. Wahl (J.), Platon, in «Histoire de la Philosophie» s. 473 - 4., Pléiade, Paris, 1969.
- (2) Ömer Hayyam : Rübâiler, çev: Vasfi Mâhir Kocatürk, Rü. No: XCIII, 4. baskı, Ed. Yay., Ankara, 1969.

Hayat adını verdiğimiz bu dünya hayatı, başlangıcı ve sonu metafizik olan bir fizikî halden ibaret. Ruhun bu âleme olan seyahatı, dünyada belli bir süre kalışı ve tekrar yolculuğuna devam edişi hayat problemine yeni yeni boyutlar da getirmiyor değildir. Karmaşık olduğu kadar, paradoksal açıklamaların yanı sıra, daha sistematik izâh denemeleri de olmamış değildir. Bu telâkkilere göre; insanın bu âlemdeki varoluş gayesi, kâinatın varoluş gayesinde aranmış, hattâ kâinat insan için var kılınmıştır. İnsan bazan kâinatla aynı olmuş, kimi vakit kâinatın zübdesi, kimi vakit onun aynası gibi de görülmüş, kâinat için makro, insan için mikro kozmik varlık telâkkileri tesis edilmiş, insanın bu âlemdeki varlığının anlamı hattâ kâinatın varoluş gayesi insanla izâha çalışılmıştır. Bir başka şekilde ifade edersek insan, Tanrı'dan sudûr eden ilâhi bir mâhiyet olarak telâkki edilerek, Tanrı'dan bu âleme geliş ve tekrar O'na dönüş güzergâhı, iki ucu âdeta birbirine yaklaştırılarak meydana getirilen bir «Gavs», hattâ başlangıç ve bitiş aynı noktada gösterilen bir dâire teşbihiyle de ifadeye çalışılmıştır. İslâm düşünürlerinin eserlerinde yer alan bu ve benzeri izâh şekillerinin asıl maksadı, varlığımız ve hayatımızın daha lojik ve daha sistemli açıklamalarını elde edebilmektir. İşte «Devir» veya «Devriye» adı verilen bir nazariye de söz konusu probleme bir açıklık getirdiğine inanılan nazariyelerden biri olmaktadır.

DEVİR NAZARİYESİ

Devir nazariyesi bazı felsefî telâkkilerde ve bir takım sûfilerde revaç bulan bir görüştür. Bununla hayat ve ölüm problemlerine bir açıklık getirilmek istenmektedir. Bu nazariye, kökleri her ne kadar antik çağdaki bazı dinlerde ve felsefî telâkkilerde bulunsa da, âyet ve hadislerle desteklenerek yorumlanmış, sonunda onu, İslâmî renk kazandırılmış bir nazariye olarak görmekteyiz. Düşünürlerimiz bu nazariyeyi açıklayışlarındaki bazı nüansları bir yana bırakırsak, genel hatlarında «devir» şöyle izâh edilmektedir: (3)

- (3) Devir Nazariyesi için Bkz. Gölpinarlı (A.), *Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri*, s. 93 - 4, İnkılâp ve Aka yay., İstanbul, 1977; Bkz. Aynı Yazar, *Mevlâna Celâleddin*, s. 177 - 8, İnk. ve Aka, İstanbul, 1985 (4. Bas.); Yine aynı yazar, *Mesnevî ve Şerhi*, C. III/520 - 21; C. IV/514-5 vs. 2. Baskı, M.E.B., Ankara, 1985. Gölpinarlı, bu nazariyeyi bizden farklı bir şekilde yorumlamaktadır. Ünlü Mutasavvıf filozof Muhyiddin İbn el-Arabî'ye göre bu mesele «Varlık Dairesi» (Dâiret'ül-Vücûd) sözüyle ifade edilmektedir: «...zira Varlık dâiredir. Dâirenin başlangıcı «Allah'ın ilk yarattığı Akıl'dır» haberinde (:hadisinde) vârid olan İlk Akıl'ın varlığıdır. O cinslerin ilkidir. Yaratma insan cinsinde sona erer. Dâire tekmil

«...Tanrı'dan sudûr eden veya O'nun ilk yarattığı Akıldır. Bu Akıldan diğer kozmik akıllar ve Nefs (Ruh) ler varolur. Madde âlemi ve cüz'î nefisler ilkin dört unsur olarak ortaya çıkar. Bilahere bunlardan cemâdat, bitki, hayvan ve insan meydana gelir. İnsan melekle hayvan arasında yer almış bir varlıktır. Bedeni yönüyle hayvanlar âlemine, ruhî yönüyle melekût âlemine bağlıdır. Bu dünyada işlediği iyi ameller ve nefis terbiyesiyle ölümden sonra mutluluğa erişecektir, asıl kaynağına ulaşacaktır. Ancak insân-ı kâmil olanlar dâirenin bitiş noktasına ulaşabileceklerdir..»

Devir nazariyesinin önemli bir hususiyeti, hayat ve ölüm kavramlarına daha derli toplu açıklamalar getirmesidir. Ama iş bununla bitmiyor. Bu nazariyeyi savunanların pekçoğu iki büyük tehlikeden kendilerini kurtaramıyorlar. Birincisi *Métampsychose* (tenâsüh), diğeri *antropomorphisme* (müşebbihe, mücessime) dir. Kökü ilkçağın derinliklerine kadar inen hint, mısır ve eski yunanın inançlarında yatan tenasüh fikri, bilâhare büyük inanç sistemlerini tehdit de etmemiş değildir. Antropomorfik düşünce ise, Tanrı'nın insanlaştırılması veya insanın Tanrılaştırılması gibi yanlış telakkiler getirmektedir. Şurasını peşinen söyleyelim ki, her iki tehlike ünlü düşünürümüz Mevlâna'da bulunmaz. O, devir sistemini kabul ederken her iki tehlikeden kendini rahatlıkla kurtarabilmiş bir kişidir. Öyle görünüyor ki, Mesneviler boyunca ele aldığı insan, kendi ideal mahiyetini aldığı asıl kaynağına bir rücû içindedir, oradan ayrılışın ızdırabını çekmektedir, orayı anmakta ve oranın aşkıyla yanıp tutuşmaktadır. İnsanın bu âleme gelişini ve gayesini çeşitli motiflerle izâha çalışan Mevlâna, hayat ve ölüm kavramlarına bir

olur. Dâirenin sonunun başa birleştiği gibi (:başlangıç ve bitiş noktalarının aynı yere gelmesi gibi) insan (İlk) Akıl'a ittisal eder. Bir dâire olur. Dâirenin iki tarafındaki şeyler: Kalem olan İlk Akıl'la, son mevcûd olan insan arasında, âlemin cinslerinden Allah'ın yarattığı bütün şeylerdir...» M. İbn el-Arabî, *El-Futûhât el-Mekkiyye*, I/125, Dâr Sâdır, Beyrut, tarihsiz. Yine İbn el-Arabî ekolünden olan Sadreddin Konevî'nin aynı konuda ki düşünceleri için Bkz. Prof. Dr. N. Keklik, *Sadreddin Konevî'nin Fel-sefesinde Allah, Kâinat ve İnsan*, Ed. Fak. Yay., İstanbul, 1967, s. 85-104.

Yunus Emre'nin şiirlerinde de devir anlatılmaktadır. (Bkz. Timurtaş (F.) *Yunus Emre Divanı*, s. 106 - 7, şiir no: 151, Kültür Bakanlığı, Ankara, 1980. Yunus'ta sureti değişen ama özü değişmeyen varlığın devri anlatılmaktadır.

Erzurumlu İbrahim Hakkı da varlık mertebelerini izâh ederken devir sisteminden bahseder ve her cins varlığın yerini belirtir. «Devrân-ı vücûdî» veya «Dâire-i Vucûd» adıyla gayet şumüllü bir şema verir. Bkz. *Marifetnâme*, s. 30, İstanbul, 1330.

devir sistemi içinde anlam vermeye çalışmıştır. Hayat, ancak bu devir içinde daha anlamlı olmaktadır. İnsanın âtîde ulvilik ve sufîlik vasıfları taşıyabilmesi için, onları elde edeceği yer burasıdır. İnsan yapı itibarıyla, yani beden ve ruh terkiibinden oluşması hasebiyle her ikisine de mütemâyildir. Zaten ona göre ideal insan, Tanrı usturlâbı olan, kendi ideal mahiyetini yine kendinde bulan kâinatın gâye sebebi, mikrokozmos varlık, İnsân-ı kâmil'dir. İnsan bu mertebeye, ruhunun derinliklerinde yatan bu ideale, manevî bir tekâmül süreci içinde merhale merhale ulaşabilecektir. Ona göre bu manevî tekâmül, analojinin sıhhatli kanunu mucibince, varlığın üniversal hiyerarşik basamağı üzerinde bizzat hayatın tekâmülü (evrimi) ile uyumludur. (4).

İşte hem madde hem manânın kendinde açıldığı ve bir araya gelerek bir bütün olduğu varlık işte bu varlıktır. İnsandır. Nasıl ki, manevî kemâlatı adım adım, merhale merhale gerçekleşiyor sa, bedeni varlığı da kendi kemâline merhalelerden geçerek ulaşmıştır. Beden aynı zamanda ruh için bu âlemde bir vasıta, bu yolculuğunda bir binektir.

İşte Mevlâna'nın yukarıda izâha çalıştığımız hayata verdiği anlamı bize sezinlettiren bir devir sistemi içinde, insanın hem bedeni ve hem de ruhi kemâlatını göstermek için, yine bir devir sistemi içinde bu âleme ulvî bir kaynaktan gelişin ve tekrar oraya dönüşün etaplarını göstermek için, insana kendi fiziki varlığının meydana gelişini ister «ontogénétique» ister «phylogénétique» anlamda olsun, evrim merhalelerini çeşitli konteksler içinde işlemektedir. (5).

EVRİM MESELESİ

İnsanın bedeni veya biyolojik varlığının meydana gelişindeki safhalar bir diğer deyimle evrim etapları, tesbitimize göre **Fihî Mâ Fihî**'te 2, **Mesnevî**'sinde 3 ve **Gazeller**'inde 1 yerde geçmektedir. Her biri farklı konteksler içinde ele alınmış ama, ana evrim etapları hepsinde yer almaktadır.

(4) E. ve V. Meyerovitch, *Rûmî et le Sufisme*, s. 119, Paris, 1977.

(5) Mevlânâ'da görülebilen psîşik ve biyolojik anlamdaki evrim için Bkz. İzmirli (İ. H.), *İslâm Mütefekkirleri ile Garb Mütefekkirleri Arasında Mukayese*, s. 37, sad. S. H. Bolay, Ankara, 1973.; Yakıt (İ.), *Darwin'den Önce İslâm Düşünürlerinde Evrimle İlgili Fikirler*, Felsefe Arkivi, sa: 24, s. 113 - 4, İstanbul, 1984; Aynı yazar *Türk - İslâm Düşünürü Mevlâna'ya Göre İdeal İnsan Tasavvuru*, I. Millî Mevlâna Kongresi, (Tebliğler), ayrı basım, s. 225, Konya, 1985.

Fihi Mâ Fih adlı eserinde, olağanüstü hadiselerle kendini kaptıran ve bir keramet arayan kişiye, kendi meydana gelişinin serüvenine bakmasını, asıl kerametini burada aranmasını belirtir. İnsanın, inorganik etaplardan organik etaplara geçerek, hayvanî hayatın bir başlangıcı olan «alaka» ve «mudğa» gibi «ontogenetik» merhaleler geçirdiğini ve insanlığa sefer kıldığını açıkça söyler. Metin şöyledir :

«...Tanrı yüzünü senden bir örtü ile saklar ve göstermez. Kerametlerin hikâyesini buyuruyordu: «Bir kimse eğer burada bir günde veya bir anda Ka'be'ye gitse, bu o kadar şaşılacak bir iş değildir. Keramet göstermek sayılmaz. Semûm yeli bile aynı kerameti gösterir ve bir günde, bir anda istediği yere gider. Kerâmet, seni aşağı bir halden, yüksek bir hale getirmesidir. Sen oradan buraya sefer eder, bilgisizlikten akla, ölümden diriliğe kavuşursun. Mesela önce toprak ve cemâd'dın, seni bitki âlemine getirdi; bitki âleminden «alaka» ve «mudğa» âlemine sefer ettin. İşte keramet budur. Ulu Tanrı böyle bir seferi sana yakıştırdı. Bu gelip geçtiğin yollar, duraklar senin aklında, hayalinde yokken ve hangi yoldan nasıl geçtiğini bilmezken, seni getirdiler. İşte sende apaçık görüyorsun ki geldin. Böylece seni daha başka, türlü türlü âlemlere de götürecekler. Bunu inkâr etme ve sana bundan haber verirlerse kabul et...» (6). (s. 185 - 6).

Fihi Mâ Fih'in konuya ilişkin bir diğer metninde söz konusu etaplar «ahır» kelimesiyle temsil edilmektedir. Gittikçe gelişen bir aşkla Aşıklar'ın Tanrı'nın Vech'ine yükselmelerini anlatırken, hayvanların bile bir ahırdan diğerine geçişlerinde ahır sahibinin kıymeti nisbetinde değer kazanacağını metaforik olarak gösterirken, bu etapların birer şekil ve hal olduğunu, bununla ilgili bir âyet de getirerek kaydeder. Varlık dairesi veya bir diğer ifâdeyle devir sistemi içinde biri diğerini izleyen bu etapların Tanrı'nın iradesi ve fiiliyle gerçekleşmekte olduğunu görmekteyiz. Söz konusu metin şudur :

«Buyurdu ki; sığır gibi olmalarına rağmen, müstehakırlar ve ahırda buldukları halde ahır sahibinin makbulüdürler. Çünkü eğer ahır sahibi isterse, onu (onları), ahırdan nakleder ve padişahın ahırına götürür; başlangıçta olduğu gibi, yokluktan varlığa getirir. Varlık (vücüd) ahırından, cemâd ahırına ve cemâd ahırından, bit-

(6) Mevlâna, Fihi Mâ Fih, s. 185-6, M. Ülker Anbarcıoğlu terc. M.E.B. Ankara, 1969.

kiliğe, bitkilikten hayvanlığa, hayvanlıktan insanlığa, insanlıktan meleklığe ve daha böylece sonu gelmeden ilerletir. O sana bunları, O'nun birbirinden üstün olan bu türlü ahırlardan daha birçok ahırı bulunduğunu kabul ve itiraf etmen için göstermiştir.

«Kur'an'da : «Siz elbet bir halden, bir hale geçeceksiniz. Öyle ise onlara ne oluyor da iman etmiyorlar (LXXXIV/19-20) buyrulmuş olduğu gibi, bunu sana önde bulunan başka tabakalara inanman ve onları kabul etmen için gösterdi, yoksa bundan ibaret diye inkâr etmen için değil.» (s. 32 - 33). (7).

Divân'ında yeralan gazellerdeki konuya ilişkin mısraları, âdeta platonik bir felsefenin görünümünü sergilemektedir. Madde ve şekilden mürekkep âlemin ötesinde, bu âlemdeki her nesnenin mahiyetini veren külli kavramlar bulunur. Kavramlar birer ide'dir. İdealar ise bütün varlıkların ebedi modelleridirler. Ruh ideler âlemin dendir ama kendisi bir ide değildir. Buna rağmen ruh insanın bir arketipi olarak ele alınır. Hattâ bu arketip, insanın mahiyeti, ruhunun kaynağı, ölümsüz ve ebedi orijini'dir. Herşey o âlemden çoğalmakta, oranın özlemine duymaktadır. Beden ruh için bir hapishanedir ve bundan dolayı bedenden sıyrılmak, bedenden müstakil olmak hasretini taşır. Pithagoras'çuların ve Orphyque dinin ruh hakkındaki telakkilerini kendi idealar teorisiyle birleştiren Platon, ruhun bir zamanlar bedenden müstakil bir hayat yaşadığını ve bu hayatını ideler âleminde sürdürdüğünü, sonra onun ideler âleminde bu dünyaya düştüğünü, böylece bir mahkûmiyet olan bu düşünüş yüzünden beden içinde sıkışıp kaldığını, bedeni acılara tahammül göstermeye terkedildiğini, asıl kaynaktan ayrılışın ızdırabıyla yaşadığını, tekrar oraya dönmek, oradaki mutlu hayatına yeniden kavuşmak için oranın hasretine duymaktadır. (8). İşte Platon'un bu görüşlerinin yer aldığı bir gazeli süsleyen mısraları, aynı zamanda «gelış ve dönüş güzergâhını» devir sistemi içinde işlerken evrim etaplarından veya klasik tabiriyle «mevâlid-i Selâse» den de bahsetmiyor değildir. Gerek Platon felsefesini, gerekse evrim etaplarını içeren devir sistemini ve «dönüş» yolculuğunu bir arada göstermiş olması bakımından gazeli bütün konteksiyle aşağıya alıyoruz ve Mevlânâ'yı dinliyoruz :

(7) Mevlâna, A. e., s. 32 - 33.

(8) Platon (Eflâtun)'un bu fikirleri için Bkz. Aster (E. V.), *Felsefe Tarihi Dersleri (İlkçağ ve Ortaçağ)*, s. 113.; Wahl (J.), Platon in «*Histoire de la Philosophie*», ed, Pléiade, s. 473 vd.,

«Gördüğün her şeklin (bu) âlemin (espace) ötesinde bir arketipi vardır.

Eğer şekil kaybolursa, ne önemi var? Menşei ebedidir.
 Gördüğün her imaj, işittiğin her keskin söz,
 Kayboluşlarıyla sana üzüntü vermesin: o öyle değildir.
 Madem ki kaynağı ebedidir, ondan çıkan sular ebediyyen akar.
 Madem ki onlar yok olmuyorlar, niçin ağlayıp sızlıyorsun?
 Bil ki, Ruh (I(âme: nefis) kaynaktır, yaratılan her şey ırmaktır.
 Kaynak var oldukça, ırmaklar akar.
 Ruhunun kederlerini defet, bu ırmağın suyunu iç;
 Su kurur diye endişelenme, zira o nihâyetsizdir.
 Sen varlık dünyasına geldiğin andan itibaren,
 Kaçıp kurtulmana imkân tanımak için önüne bir merdiven
 konmuştur.
 İlkin, maden idin, sonra bitki,
 Bilâhare hayvan oldun: Bu gözlerinden nasıl gizli kalacaktır?
 Bundan sonra, bilgi, akıl ve imanla donatılmış insan oldun.
 Bu toprak âlemden bir cüz olan bu bedeni bir bütün olarak gör!
 İnsan halinden itibaren yolculuğa çıkmış olacağın zaman,
 hiç şüphesiz bir melek olacaksın.
 Toprakla ilişkini kestiğinde, ikâmetin gökyüzü olacak.
 Melek merhalesini (de) aş, bu okyanusa dal,
 Tâki senin su damlan yüz Umman denizinden daha geniş bir
 deniz olsun.
 «Oğul» nosyonundan vazgeç, bütün ruhunla «Allah Bir'dir» de
 Eğer bedenini yaşlanmışsa, ne önemi var? zira ruhun
 gençtir.» (9).

Küllî Rûh, devir sistemini kabul edip de tenâsühü reddeden sülâlelere göre, bütün zerrelere özünde mevcuttur. Hayat cansız unsurlardan geldiğine göre, inorganik adı verilen cansız maddelerin şeklini muhafaza ve varlığını aynen sürdürmesini sağlamaktadır. Organik hayat âleminde de bitkilerde beslenme, büyüme ve üreme olarak kabul edilen nebâti bir nefis (ruh) olarak tezâhür eder. Dolayısıyla nebâti hayatın varlık şartını meydana getirir. Bilâhare hayva-

(9) Mevlâna, Divân-e Shams-e Tabrizi (Odes Mystiques), fr. çev. Eva de Vitray - Meyerovitch ve M. Mokri, s. 322. Bu gazelin, tercüme için esas alınan farsça baskısında yer almadığını bizzât mütercimler dipnotta belirtmektedirler (s. 321). Bu ve benzeri gazelleri de ilâve ederek bir fransızca baskısından biz de bu gazeli türkçeye tercüme ettik. éd. Klincksieck, Unesco ve Tahran Üniversitesi, Paris, 1973.

ni nefis (ruh) adını alacak olan bu nefis, nebâti nefsin hareket ve idrak kazanmış şekline denmektedir. İnsani nefis ise, hayvani nefsin akılla donatılmış hali olmaktadır. İşte insana üfürülen ve insana metafizik anlamda hayır ve şerri temyiz etme kapasitesi bahşeden ve ona kojitatif anlamda bir düşünce kazandıran ve hattâ ona meleklerden de üstün kılacak olan ve asıl cephesini veren ruh, böylece «insani ruh» adını almaktadır.

Nefsin nebâti, hayvani ve insani diye ayrımı elbette İslam coğrafyasında yer alan peripatoscü düşüncenin bir meyvesidir. (10). İslâm düşüncesinin zihni mirâsından muhakkak ki, Mevlâna da hissesini ve nasibini alacaktır. O da diğer filozoflarımız gibi, hayvani nefis ile insani ruhun insandaki fonksiyonları üzerinde duracaktır. İnsani ruhu bir «latife-i Rabbâniyye» telakki ederek, öldükten sonra bâki kalacağını ve kıyamete dek «Berzah» âleminde bulunacağını kabul eder.

Mevlâna, insanda her ikisinin de bulunduğunun ve insani ruhla, hayvani nefis arasındaki ayrımın elbette farkındaydı. Mesnevi'den :

«İnsanda, öküzün, eşeğin anlayışından başka bir akıl,
onlardaki candan başka bir can vardır.

.....

«Hayvânî canda birlik yoktur; sen bu birliği yelin canından
arama.

«Bu hayvânî can ekmek yerse insani can doymaz, bu yük çekerse,
öbürünün haberi bile olmaz.» (11).

Görüldüğü gibi hayvani can diye ifâde edilen hayvani nefis, insanın fiziki varlığının canlılığını veya biyolojik anlamdaki canlılığını veren, dolayısıyla bedeninin beslenmesi, büyümesi ve üremesinin yanısıra insana hareket ve duyarlılık kazandıran hattâ instinctif anlamda bir idrâk sağlayan candır, nefstir. İnsani cansa, onda Asıl kaynağın ve Tanrı'nın aşkını içinde barındıran ölümle bâki kalan ve hayvani canı terkeden ruhtur. Latife-i Rabbaniyyedir.

İnsan hayatının cemâd, nebat, hayvan etapları ile insanda mevcûd olan ruh ve ona ait diğer konsepsiyonlar, yukarıda belirttiğimiz

(10) İslâm düşüncesinde Meşşâilerin Nefs telakkileri ve mertebeleri için Bkz. Yakıt (İ.), İbn Sinâ'da İnsan Ruhunun Evrimi ve Modern Biyolojik Düşünceye Katkısı, Uluslararası İbn Sinâ Sempozyumu (Bildiriler), Ayri Basım, s. 289 - 293, Ankara, 1983.

(11) Mesnevi ve Şerhi, IV/409 - 420 (s. 67).

devir sistemi içinde, daha insicamlı bir mânâda Mesnevi'lerde de yer almaktadır. Tesbitimize göre üç ayrı pasaj halinde Mesnevi'de yer alan evrim etapları yine üç ayrı konteksin mısralarını süslemektedir. III. ciltteki pasaj, dirilme ile ilgili bir konteks içindedir. Mevlâna diyor ki :

«Ben de cansız arlıktan öldüm, biten, boy atıp gelişen nebat oldum; nebatken öldüm, hayvan şekliyle baş gösterdim.

«Hayvanlıktan öldüm, insan oldum; artık ölüp azalmaktan, noksana düşmekten ne diye korkacak mışım?

«Bir daha hamle edeyim de insanken öleyim; böylece de melek âleminde kol kanat çırpayım.

«Melek olduktan sonra da ırmağa atlamak gerek; «Her şey yok olur gider, ancak O'nun Zât'ıdır kalan» (Kur'an; XXVIII/88).

«Bir kere daha melekken kurban olayım da o vehme gelmeyen yok mu, o olayım.

«Yok olurum, yok olurum da erganon gibi, «Gerçekten de biz, dönüp O'na varanlarız» (Kur'an; II/156) derim. (12).

IV. ciltteki konuya ilişkin mısralar, şekilden şekile bürünen, halden hale geçen insanın önceki hallerini bilememesi, hatırlayamaması ile ilgilidir. Mevlâna burada âlem, ülke anlamında tercüme edilen «iklim» kelimesini kullanmaktadır. Yorum gerektirmeyecek kadar açık olan ifâdelerine hep beraber kulak verelim:

«İnsan, önce cansızlar ülkesine (=iklim) gelmiştir; cansızlardan nebatlara düşmüştür. (13).

«Yıllarca nebatlarda ömür sürmüştür de cansızlardaki savaşını hatırına bile getirmemiştir.

«Nebattan hayvanlığa (14) düşünce de nebat olduğu zamanki hal hatırına gelmez.

«Tekrar onu bilen yaratıcı, onu tutar, hayvanlıktan insanlığa çekmeye başlar.

(12) Mesnevi ve Şerhi, III/3902 - 3907.

(13) «Ülke» veya «iklim» tâbiri ana evrim etaplarını belirlemektedir.

(14) Gölpınarlı (Mesnevi ve Şerhi, IV/3637., s. 507 - 8) bu mısrayı «Nebattan canlılığa düşünce..» diye tercüme etmiş. Orijinalinde «hayvan» kelimesi geçmektedir. Bu kelime her ne kadar «canlı» anlamında ise de «nebat» da canlı olduğundan burada «hayvan» olarak aynen alınması daha uygundur. Mevlâna'nın burada kastettiği, hayvanlar âlemidir. Nitekim İzbu-dak tercümesinde aynı mısra: «Nebatlıktan hayvanlığa düşünce..» diye tercüme edilmiştir. (Bkz. IV/3637., s. 308 - 9 M.E.B., İstanbul, 1944).

«Böylece ülkeden ülkeye gider de sonunda akıllı, bilgili yüce bir hâle gelir.

«Önceki akılları hatırlıyamaz ya; bu akıldan da geçecektir, gene değişecektir o.

«Sonunda bu hırsıla, istekle dopdolu akıldan da kurtulur; yüzbinlerce şaşılacak akıl görür.

«Uyumuştur, önceki hallerini unutmuştur ama, onu bu unutkanlıkla bırakırlar mı hiç?

«Gene onu uykusundan uyandırırılar; o da önceki hâline acı acı güler...» (15).

Mesnevi'nin V. Cildinde aynı konu, «kevn ve fesâd» âlemi olan bu âlemdeki yolculuk anlatılırken yeniden ele alınmıştır. Burada da görüleceği gibi, âlemin her an yenilenmekte oluşu, yerine daha iyi ve daha güzelinin geldiği bir nevi haşır ve neşir (toplanıp - dağılma) sürüp gitmektedir. Bedeni varlığımız, unsurlardan cansızlar âlemi-ne, oradan bitki ve hayvan âlemine doğru bir seyr göstermektedir. «Lat'fe-i Rabbaniyye» (16) olan Tanrı emaneti İnsanı Ruh'a kavuşmaktadır. İşte konteksiyle beraber söz konusu edilen metin :

«...Kim, bu dünyadan âb-ı hayat elde ederse, ona, başkalarından tez gelip çatar ölüm.

«Şu âleme gönül gözüyle bakan, görür ki burda, her solukta bir düzülüp bozulma var.

«Beden hırkasının iğnesiz, ipliksiz dikilmesi, varlıkların şekilden şekle, halden hale girmesinden, her şeyi kaplayan, altın haline getiren iksirin tesirinden başka bir şey değildir.

«Sen, ele alındığın günden beri ya ateştin, ya yeldin, yahut da topraktın.

«O halde kalakalsaydın, bu yücelişe nerden ulaşacaktın?

«Seni şekilden şekile sokanın yüzünden, ilk varlık kalmadı; onun yerine, ondan daha iyi bir varlık getirdi o.

«Böylece binlerce varlığa büründün; her büründüğün varlık, ilkinden daha da iyi.

«Bunların, değiştirip duranın işi olduğunu gör de vâsıtaları bırak; zaten vasıtalar yüzünden, onun aslından uzaklaştın.

«Nerede vasıta çoğalır, ulaşma yiter - gider orada; vasıta ne kadar azalır, kavuşma zevki, o kadar çoğalır.

(15) Mesnevi ve Şerhi, IV/3636 - 3649 (s. 507 - 8).

(16) «Latife-i Rabbâniye» tabiri için Bkz. Gölpınarlı, Mesnevi ve Şerhi, C. IV, s. 514 - 5.

«Sen, her şeyi sebepten biliyorsun da o yüzden şaşırman az; oysaki o şaşırıp kalman, o tapıya yol açar sana.

«Şu varlıkları, yokluklardan buldun; peki, neden O'nun yokluk âleminden yüz çevirdin?

«A köstebek, o yokluklardan ne ziyan gördün de varlığa yapışıp kaldın?

«Değilmi ki ikincisi, ilkinden daha iyi sana; öyleyse yokluğu ara; şekilden şekile, halden hale döndürene tap.

«Varlığın başlangıcından dek yüzbinlerce haşır neşir gördün a inatçı.

«Hiçbir şeyden haberi olmayan cansızlardan, gelişip boy atan bitkiye, bitkiden yaşayış, dertlere uğrayış varlığına.

«Sonra güzelim akıl-fikir, ayırdediş varlığına geldin; ondan sonra da beş duyguyla altı yönün dışına varacaksın.

«Bunlar, deniz kıyısına dek ayak izleri; fakat denizin içinde ayak izi yok olur gider.

«Çünkü karada, insanın kendini koruması için köyler vardır, yurtlar vardır, kervansaraylar vardır.

«Deniz konaklarıysa, deniz coşup dalgalandı mı, artık ne alanı vardır denizin, ne tavanı.

«O konakların tepeleri de görünmez; ne izleri vardır, ne adları.

«Bitkiden mücerred cana dek, bu iki durak arasında, bunun gibi yüzlerce geçit var, yüzlerce durak.

.....

«Dünyaya gönül verenlerin, bu yüzden can gözleri kördür; çünkü onlar, balçıktaki acı, tuzlu suyu içerler.

«Değilmi ki gizli bir Ab-ı hayatın yok; dünyada acı, tuzlu suyu iç, körlüğü satın al.» (17).

Mesnevi şârihleri, mısralarda geçen ve «mevâlid-i selâse» adıyla tanımlanan «cemâd - nebat - hayvan» etaplarını, kişinin gıdasını tayin eden bitki ve hayvanlar olarak ele almaktadırlar. (18). Dolayısıyla ana babada hasıl olan şeyler kasedilerek ontogenetik bir gelişme olan, ana karnındaki evrim etaplarını sıralamaktadırlar. Onların bu yorumları, insanlığın filogenetik bir evrimini söz konusu etmemektedir. İnsanlığın tarih öncesi geçirdiği evrim etaplarının, ana karnındaki bir özetini ontogenetik evrimle belirlendiğini açıklayan asrımızın «néoténique» yorumlarından farklılık arz-

(17) Mesnevi ve Şerhi, V/786 - 815 (s. 141 - 143).

(18) Özellikle Bkz. Gölpınarlı, Mesnevi ve Şerhi, C. V, s. 149 - 150 ve Devir nazariyesi hakkında bilgi verdiği yerler..

mektedir. Oysa Mevlâna doğrudan doğruya gıdaları kastetmemekte, hattâ hayvanî hayatın nutfesinin, bitki ve hayvanlardan elde edilen gıdalarla olduğunu o da biliyor ama hal böyle değil. Eserlerinde kabul ettiği ve işlediği bir devir sistemi vardır ki biz onu daha yukarıda açıklamaya çalıştık. İşte «devir sistemi» onu, insanın orijinini ilk hayatın orijinine kadar götürmektedir.

Buraya kadar gördüğümüz ve çeşitli kontekstler içinde ele alınmış bulunan bu evrim etaplarının aktüel bir değeri acaba ne olabilir?

AKTÜEL BİR DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Mevlâna Celâleddin el-Rûmî'nin sözünü ettiği kavgalar veya mücâdeleler, Darwin'in «concurrance vitale» veya «struggle for life» dediği «canlı mücadelesi» veya «hayat kavgası»na benzediği ilk bakışta görülebilir. Ancak, Rumi'nin bahsettiği kavgalar, Darwin'in «canlı kavgası» deyiminden çok daha geniş kapsamlıdır. (19).

Mevlâna'nın kullandığı iklim (ufuk, ülke) terimi, evrim merhaleleri şeklinde yorumlanabilir. Onun, insanın insan olmadan önce bitki ve hayvan hallerinden geçtiğini söylemesi, Biyolojik Evrim Ağacındaki «filiationique» bir gelişme ve buna bağlı bir yaratma sistemi kabul ettiğini düşünebiliriz. Çünkü evrim onda oriyante edilmiş bir fenomen görünümündedir. Öte yandan farklı kontekstlerde ele aldığından detayları pek gözüküyor ama, «varlığın başlangıcından beri yüzbinlerce hasır neşir gördün a inatçı» sözü, bahsedilen «filiation»u ve büyük evrim etaplarının (periodların) içinde çok sayıda iç konsekütiv etapların mevcudiyetini bize hatırlatmaktadır. (20).

Hayatın «hominisation»u denen insan şekline girişi, «Tekrar onu bilen yaratıcı, onu tutar, hayvanlıktan insanlığa doğru çekmeye başlar» mısralarıyla bize telkin edebilmektedir. Bu anlamda onun yaratıcı bir tekamül görüşünde olduğu ve bunun hem beden hem de ruh için söylenebileceğini anlamaktayız. «Hominisation» te-

(19) İzmirli (İ. H.), A. g. e., s. 37; Aynı yazar, İslâm'da Tekâmül Nazariyesi, s. 13, İstanbul, 1935; İ. Yakıt, Darwin'den Önce İslâm Düşünürlerinde Evrimle İlgili Fikirler, s. 113 - 114.

(20) Evrimle ilgili bu teknik terimler için Bkz. Yakıt (İ.), l'Attitude du Christianisme et de l'Islam en Face du Darwinisme (Pisitons exégétiques - Etudes comparées - Doktora Tezi, Paris - IV - Sorbonne Üniversitesi, Paris, 1979, muhtelif sayfalar. Aynı yazar, Biyolojik Evrim Düşüncesi ve İnsan, s. 75 - 80, Millî Eğitim ve Kültür, sa: 25, s. 75 - 80.

lakkesini açıklayan bir diğer husus da: «Böylece ülkeden ülkeye gider de sonunda akıllı, bilgili yüce bir hale gelir.» mısralarında gözükmektedir. Devamında ise «...ama uyumuştur, önceki hallerini unutmuştur.» demektedir.

Mevlâna'nın insan nefsinin bitki âlemine ait bir mevcudiyetle ele alışını organik hayatın bidayetinin bitkiler âleminde bulunduğu ve böylece Kur'an'ın: «Allah sizi yerden bir bitki olarak bitirdi» (LXXI/17) âyetiyle mutabık olduğunu görmemiz mümkündür. Ayrıca o, «Seni önce topraktan, sonra nutfeden yaratan sonra da insan şekline koyan...» anlamındaki âyette belirtilen «hominisation» meselesine yakından temas ederek, âyetle bir mutabakat sağliyabileceğini görmek mümkündür. (21).

İzmirli İsmail Hakkı, Mevlâna'nın **İbn Miskeveyh**'ten etkilendiğini söylemektedir. Bize de öyle geliyor ama, bu etkilenmenin tahmin edildiği boyutta olmadığı anlaşılıyor. Çünkü hayatın evrimi meselesinde İbn Miskeveyh'teki açıklık Mevlâna'da yoktur. Şu halde Mevlâna'yı İslâm'da evrim düşüncesinin **Ihvân-ı Safa** ve **İbn Miskeveyh**'le **İbn Yemin** (22), **Kınalızâde** ve **İbrahim Hakkı** arasında bir orta halka olarak kabul edebiliriz.

Darwin'in İslâm düşünürlerinden özellikle **İbn Tufeyl**'den istifade ettiği artık bugün biliniyor. Zira 1708 de İngilizceye çevrilen «**Hay b. Yakzan**» adlı eseri «**evolution**» dan bahseder. 1782 de de almancaya çevirisi yapılmıştı. Keza o dönemde İhvân-ı Safa Risâleleri Batı'da okutulmaktaydı. Alman araştırmacı **Dietrici** bu konuda başka

(21) Kur'an'ın bu konudaki yaklaşımı için Bkz. **Kur'an'da İnsanın Yaratılışı ve Evrimi**, s. 1 - 16 (Doçentlik deneme dersi).

(22) İbn Yemin, H. 685 de Horasan'da doğmuştur ve şair bir babanın evlâdır. Asıl adı: Emir Mahmûd b. Emir Yemin el-Devle'dir. Şiirlerinin toplamı 15.000 beyte yakındır. Şii olduğu söylenir. Tasavvufa meraklıdır. Daha çok ahlâki kît'alarıyla şöhret bulmuştur. (Bkz. Handari (Dr. Zehra), **Ferheng-i Edebiyat-ı Fârisi-i Deri**, Teheran, 1348). C. Browne, onun H. 763/1367 de öldüğünü söylerken, eserlerinin tamamının toplandığı bir mecmu'anın (mucmel-i fushî) var olduğunu ve kît'alarının ekserisinin felsefi, ahlâki ve irfânî olduğunu kaydeder (Ez sa'di tacâmî, Ali Asgâr Hikmet terc. Tahran, 1975, s. 296).

Kınalızade Ali Efendi, İbn Yemin'in devir sistemiyle ilgili olarak evrim etaplarını içeren 5 beytini farsça olarak, «**Ahlâk-ı Alâi**» adlı türkçe eserinde kaydeder (s. 41, Bulak, 1248 H.)

İbn Yemin'in konuya ilişkin 5 beytini ve hayatından bahseden farsça kaynaklardaki ilgili kısımları bizim için tercüme eden Doç. Dr. N. Tokmak'a teşekkür borçluyum.

detaylar da vermektedir (23). Darwin'in bilahare formüle ettiği ve çeşitli maksatlar altında çarpılmak istenmiş «tabii ayıklama mekanizması,» bugün geçerliliğini yitirmiştir. Bugün evrim denen olayın varlığı kesinlik kazanmasına karşılık mekanizması hâlâ meçhûldür. Modern telakkiler, insanın gerek organik ve gerekse psişik yapısıyla bitki ve hayvanlar âlemiyle ilişkisi olan bir varlık olduğunu, ayrıca biyolojik evrim düşüncesinin, genel ve büyük hatlarında, filiationik bir şekilde hem biyolojik hem de psişik bir anlamda yol almakta olduğu görüşünde birleşmektedirler. Makroevolution'un tamamlandığını ama mikroevolution'un devam ettiğini kanıtlamaktadırlar.

Dolayısıyla hayatın büyük ve genel hattını, bazan «ahır», bazan «iklim», «ülke» ve bazan da «konak» diye ifâdeye çalışmış olan Mevlâna'nın bu konudaki düşüncelerini, onun metafizik düşünceleriyle içiçe bulmaktayız. Şu halde Mevlâna'da hayatın anlamı ve evrimi hem fizik hem de metafizik bir yorumu zorunlu kılmaktadır.

Acaba Mevlâna hayatın anlamında, insanın bu âleme geliş ve gidişinde bir «Philosophia Perennis» (24) yani ilâhî bir Realite mi aramıştır? Muhakkak ki öyle. Mevlâna üzerine yapılacak ilmi araştırmalar onun düşünce sistemini safha safha bize öğretirken bunu daha iyi idrak edebileceğiz. Bize öyle geliyor ki «hayat, ruh ve nesnelere âleminin özünde ilâhî bir realiteyi kabul eden bir metafizik, Ruh (nefs)'da ilahî realiteye idantik bir veche bulan bir psikoloji ve insanın nihâî gayesini, varlığın transcendant ve immanent temelini bilgisi içine yerleştiren bir ahlak...» kabul ettiği âşikârdır.

Zaten onun düşüncesinde insan görünüşüyle değil, görünmeyen yönüyle yücelik arz ederek, değerini bulacaktır. Çünkü o şöyle diyor:

«Kişinin değeri nedir?

— Aradığı şeydir» (25).

-
- (23) Dietrici, Darwinismus im X. und XIV. Jahrhundert, Leibzig, 1878, s. 30., (Bu kaynak için Bkz. M. Hamidullah, Halk el-Kâinat ve Asl el-Enva' Hasab el-Kur'an ve'l-Mufekkirin el-Muslimin, s. 9 - 38, T. Okuç Armağanı, Erzurum, 1978; I. Yakıt, Darwin'den Önce İslam Düşünürlerinde Evrimle İlgili Fikirler, Felsefe Arkivi, s. 102.
- (24) «Philosophia Perennis» tâbirini ilk kullanan Alman filozofu Leibniz'dir. «Ebediyet Felsefesi» anlamına gelmektedir. Müteâkip tanım için Bkz. Aldous Huxley, La Philosophie éternelle, Philosophie Perennis, int. s. 7, fr. terc. Jules Castier, Librairie Plon, Paris, 1977.
- (25) Mevlâna, Divân-ı Kebir (Güldeste), s. 335, Böl. CCLXVIII, Haz. A. Gölpınarlı.

MEVLÂNA'NIN ÖLÜMÜ VE YEŞİL KUBBE

Dr. Şahabeddin UZLUK

Sultan Veled, Sipehsâlâr, Eflâkî gibi Mevlevî yazarlar Mevlâna'nın kimliğinden bahsederlerken onun, umûmî sıhhat durumu hakkında, birkaç gün nezle olduğunu, birkaç defa sıtma tuttuğunu, birkaç kerre de göz ağrısı çektiğini tesbit ederler. Bu özellikler yanında pek az yemek yediğini, günlerce uykusuz kaldığını, kış yaz aynı şartlar içinde yaşadığını, binlerce mısra'lı şiirler söyleyip yazdığını unutmaz kayıt ederler.

Karaman'dan Konya'ya geldiklerinde Altun - Aba (650/1150) Medresesi'ne inmişler. O zaman bu medrese, Konya'da yapılan medreselerin ilki oluyordu. Bir müddet sonra Mevlâna adına Sultan Alâaddin, lalası ve emirlerinden Mimar Bedreddin Gevhertaş'a yeni bir medrese inşâ ettirdi. Bu medresenin ikinci adı «Hüdâvendigar» idi. Medresenin on iki odası, sofası ve haremlik kısmı olduğunu Yenikapı Mevlevihânesi aşçıbaşısı Seyyid Ahmed Dede, «Mecmuat'üt - Tevârih'il-Mevleviyye» sinde yazıyor (1).

Mevlâna bu medresenin içine geçtiğinde vakit vakit sofasına çıkar, hava almış. Yine bir gün hava almaya, diye sofaya çıkmış fakat bu defa ânî olarak hava sertliği kendisine dokunarak âh, of demeye başlamıştır. Bunu odada işitenlerden oğlu Sultan Veled, babasının koluna girerek kendisini odasına götürmüş ve yatağını yaparak yatırmıştır. Bu ânî vak'ayı işiten sarayda hükümdar ve şehir halkı, durumu anlamak için medreseye koşmuşlardır.

Hükümdar Üçüncü Gıyaseddin Keyhüsrev, derhal saray doktoru Ekmeleddin ile Gazenfer'e, Mevlâna'yı muayene için medreseye gitmelerini emir vermişlerdir. Sultan Veled başta olduğu halde iki doktor, Mevlâna'nın tedavisinde bulunuyorlardı. Bunlardan başka saraydan temsilciler ve ilim adamlarından Kadı İzzeddin, Şeyh Sadreddin Konevi, Sahip Ata, ziyaretçileri arasındaydı. Gün geçtikçe hastalık şiddetini artırıyordu.

---

(1) Ahmed Dede'nin bu eserinin, oğlu Galata Mevlevihânesi Şeyhlerinden Seyyid Mehmed Kudretullah Efendi tarafından 1260 yılında istinsah edilmiş nüshası özel kütüphanemizedir.

Sultan Veled, babasının beklenmedik hastalığının netice vereceği bir felâketten korkuyor ve doktorlardan medet umuyor; için için ağlıyordu. Acaba Mevlâna'nın bu hastalığına doktorlar nasıl çare bulacaklardı? Maalesef, onların bu uğurdaki çabaları da iyi sonuç vermiyordu.

Mevlâna bu hastalığın kendisini, beklediği ebediyet âlemi'ne götüreceğine inanıyordu. Buna rağmen halini belli etmeyerek kesik sesle, çok sevdiği oğlu Sultan Veled'e 16 mısralık şiirleriyle, devâzıs hastalığına kimsenin çâre bulamayacağını; bu çareye yalnız Mevlâ'ya kavuşarak erişeceğini teselli olarak söylüyordu:

«Sen git, yastığa başını koy beni, geceleri rahatsız olan bu biçareyi yalnız başına bırak. Biz, geceleri sabahlara kadar inleyen çarpınan sevda dalgasıyız. Sen istersen gelerek bize lütfen, istersen ayrılarak cefa eyle; güzel yüzlülerin şahı için ahde vefâ vâcip değildir. Sen ey yanakları soluk âşık, sabırlı ol, vefalılık göster; Bizi gücenerek öldürenin gönlü taş gibi katıdır. Öldüren kişi kanımızın bahası için hiçbir tetbir söylemiyor. Bu derde, ölmekten gayri çâre yoktur; Şu halde, bu derde deva et, diye nasıl söyleyeyim.

Dün gece rüyamda aşk mahallesinde bir ihtiyar gördüm, başıyla bana işâret etti; bizim tarafa gel, dedi. Gerçi bu yolda ejderha varsa da, zümrüt gibi bir de aşk vardır. İşte o zümrüdün parlaklığıyla, ejderhayı defet. Artık yetişir; ben kendimde değilim, sen hüner-efsalık istersen Ebu Ali Sina'nın tarihini söyle; Eb'ul-ülâ el-marı'nın tenbihinden bahset.» (2)

Aralık ayı girmişti. Konya'da havalar soğumaya başlamıştı. Hastalığın devamı kırk günü buluyordu. Hastada ve doktorlarda ümitsizlik devam ediyordu. Verilen ilaçlardan bir fayda olmuyordu. 672/1273 Aralık 17 pazar günü akşamı son nefesini Mevlâ'ya verdi.

Ertesi sabah, çok kalabalık kişilerin saygıları içinde cenaze namazı Şeyh Sadreddin Konevî (605-673) tarafından kıldırıldı. Akşama doğru bugünkü yerine ulaştırdılar. Hazin lâhüti ilâhilerle sona eren bir muhteşem tören oldu. Mimar Tebrizli (Azerili Türk) Bedreddin'e havale edilen Yeşil Kubbe plânı 160.000 gümüş Selçuklu dirhemine keşfi yapılarak tamamlandı.

Plân : En altta mahzen kısmı. Etrafı duvarlı ve ölü konulması için inşâ edilen bu kısımda Selçuklu Sultanları ve diğer ölen büyük-lere yapıldığı gibi, ölü mumyalanırdı. Bunun üstündeki kata, ölüye

(2) Mevlâna'nın Yedi Ögüdü; F. N. Uzluk, İstanbul, 1937, s. 95 - 96.

ait süslü sanduka konurdu. Binada dört tarafında masif direkler sivri kemerlerle bağlanmışdır. Dam sathına üçgenlerle bağlanan etrafı yirmidört yarım yuvarlaklı sütun yükselir. Bunların üzerinde de bir çerçevede Ayet'el-Kürsi dolanır. Bunun üstünde de, aşağıda olduğu gibi ufak yuvarlaklı üst kısım belli bir yükseklikte oturmaktadır. Bunların içleri düz olup iki cephe bir birine ağaç hatilla bağlıdır. Kuzeyinde bir kapı olup içinde, Mevlâna'nın torunu Ulu Ârif Çelebi'nin ikamet ettiği söylenir.

Yeşil Kubbe'de Selçuklular'da, 1284'den önce piramit kısmında bir arıza olmuş bu haber bir dervişle, Meram'da yazı geçiren Hüsâ-meddin Çelebi'ye ulaştırılmış, bu haberi işiten Çelebi: «Biz öleceğiz» diyerek şehirevine göçmüşler (3) ve 683/1284 yılında ölmüştür. Kabri, Mevlâna'nın kabri yanındadır.

İkinci onarım, Karamanoğullarından Alâaddin Bey'in niyazı olmak üzere yapılmıştır. Veled Çelebi amcamız postta iken, her nedense niyaz çinilerinin tahta sandıklara alınarak depoda saklı olduklarını bize anlatmış ise de, sonra bu çinilerin ne oldukları bilinmez olmuştur. Bu olaydan, Karamanlılar günündeki onarımın Yeşil Kubbe dışında yapıldığı anlaşılmaktadır.

Üçüncü onarım, Osmanlılar tarafından İkinci Beyazıt emriyle yapılandır. Yeşil Kubbe'nin kuzeyine düşen bir kubbe de (Post Kubbesi), o devrin eklemeleri arasında gösterilmektedir.

Yeşil Kubbe'nin Mevlâna sandukasının dört yanında yükselen kalın direklerin ve bu direkleri birbirine bağlayan sivri kemerlerin üzerleri ile, bunların üstünde oturan kubbenin içinde gözükken kâbartma alçı ve düz boyalı süslerin nakkaşı, Halepli Abdurrahman'dır.

Yavuz Sultan Selim zamanında yapılan, anıt gövdesinin güney ve kuzey kısımlarında görülen mesned duvarlarıdır. Avluda bulunan şadırvandaki su tesislerinde de büyük hayırları dokunmuştur.

Kanûni zamanında göze çarpan niyazları, sandukalardaki örtülerle, Yeşil Kubbe altına düşen gümüş işlemeli kafes, mahzene açılan kapı ve sandukalara çıkan merdiven basamaklarıdır. Mevlâna'nın kabri üstündeki sanduka, babasının üstüne nakledilmiştir.

İkinci Selim, Üçüncü Murat, İkinci Mustafa, İkinci Mahmut ve Beşinci Mehmet zamanlarında ise, gövdeye eklentilerle, dervişler ve

(3) Eflâki Menâkıb'ul-Ârifin; Ahmet Şükrü (Türkçesi), 1315, Konya (Kitaplığımızda).

postnişinler için «Şeyh Dairesi» ilâve edilmiştir. Bu uğurda daha fazla bilgi almak, daha geniş kavram elde etmek için, mevcut gövde hudutlarında kuvvetli bir etüt yapmaya ayrı bir ihtiyaç vardır. Böylelikle türbe detayları üstünde eklenen noktalar yüze çıkmış olacaktır.

Prof. Dr. Ahmet Süheyl Ünver'in gayretiyle Kahire Müzesi'nden elde edilen teferruatlı el yapması resimlerin hangi tarihte ve kimler tarafından çizildikleri bilirse, Yeşil Kubbe'ye eklendiği tasavvur edilen fazlalıkların ortaya çıkması mümkündür.

MEVLÂNÂ DERGÂHI'NİN ŞADIRVANI

Doç. Dr. Yılmaz ÖNGE

Konya Mevlânâ Dergâhi'nin, varlığını yüzyıllar boyunca, fakat şekil değiştirerek koruyan yapılarından biri de, avlusundaki büyük şadırvandır. Mevlânâ Dergâhi'nin şadırvanı kuzey ve batıdan dermiş hücreleri, güneyden Meydân-ı Şerif ve Matbah-ı Şerif, doğudan ise cami, tilâvet odası ve türbelerin sınırlandığı, yer yer çiçek tarhları ile süslenmiş, mermer döşeli bir avlunun ortasında yer almıştır. Klâsik Osmanlı şadırvan mimarisine uygun, fakat büyük ölçüde ve değişik bir üslûpta inşa edilmiş, oldukça süslü bir âbide görünüşündedir (Res. 1).

Dergâh şadırvanı, dıştan dışa tariben 6.00 m. çapında ve kenar kalınlığı 24 cm. olan, dilimli bir hazne ile bunun ortasında 1.50 m. yüksekliğinde, çift çanaklı bir göbekten ibarettir (Şek. 1). Haznenin 96 cm. yüksekliğindeki dış yüzü, çepeçevre üstten ve alttan profilli kuşaklarla süslenmiş; düşey plastrlarla onaltı kavisli dilime ayrılmıştır. Bu plastrlar ile aralarındaki kavisli yüzeyler, basit bir oyma şeridin çerçevelediği dikdörtgen panolarla süslenmiş; kavisli dilimlerdeki panoların ortasına bitkisel motifli oyma rozetler işlenerek, birer abdest musluğu takılmıştır. Haznenin kenarı üstüne, plastrlar hizasında tepesi topuzlu babalarla desteklenen, 76 cm. yüksekliğinde, oldukça sade bir demir parmaklık yerleştirilmiştir. Şadırvanın fıskıyeli göbeği, ortası bilezikli bir kaide üzerine oturtulmuş 1.70 m. çapında ve 38 cm. yüksekliğinde, yirmi dilimli büyük bir çanak ile bunun ortasında, kısa bir kaidenin taşıdığı 72.5 cm. çapında ve 25 cm. yüksekliğinde, daha küçük bir çanaktan ibarettir. Şadırvan haznesinin dışındaki zeminde, 30 cm. genişliğinde ve 16 cm. derinliğinde bir su kanalı meydana getirecek biçimde, bir bordür çemberi; bunun üzerinde de eşit aralıklarla yerleştirilmiş, sekiz adet mermer sütün kaidesi dikkati çeker.

Eski fotoğraflar ve hâlen müzede muhafaza edilen bazı mimari parçalar, bugünkü şadırvan haznesinin evvelce, çevresindeki mevcut kaidelere oturan mermer sütünlerin taşıdığı, bağdadi kemerlerle yükseltilmiş, geniş saçaklı bir ahşap örtüsünün bulundu-

ğunu göstermektedir (1) (Res. 2). Bu resimli belgelere ve mevcut parçalara göre, takriben 30 cm. yüksekliğindeki mevcut kaidelerin üzerine, 1.92 m. yüksekliğinde ve yaklaşık 18 cm. çapında, narin sütunlar oturtulmuş; bunların tepelerine de 29 cm. yüksekliğinde, üzeri yaprak ve volütlerle süslü, mermer başlıklar (Res. 3) yerleştirilmiştir. Fotoğraflarda, birbirine demir gergilerle bağlanmış sütunların aralarındaki açıklıkların tek bir kemer yerine, yarım daire şeklinde ikiz kemerlerle geçilmiş olduğu görülmektedir ki, bu, Dergâh şadırvanının en önemli mimarî özelliklerinden biridir. Sekiz sütuna oturan şadırvanın üst örtüsüne, onaltıgen bir kaide hazırlamak üzere, ikiz kemerler birer geniş açı ile birleştirilmiştir. Bunların birleşme yerleri, sütun başlıkları seviyesine kadar inen ve uçları kabartma rozetlerle nihayetlenen birer püskül gibi şekillendirilmiştir (2). Kemerlerin oluşturduğu poligonal kaide, içbükey bir pervaz silmesi ile ahşap saçağa bağlanmıştır. Saçak altı, radyal olarak profilli çatılarla onaltı parçaya ayrılmış; her parçanın ortasında da dikdörtgene benzer yamuk panolar meydana getirilmiştir (Res. 4). Saçak kenarında, iki kademe hâlinde fisto ve testere dişi motifleriyle süslenmiş pervaz tahtaları görülmektedir. Şadırvanın iç kısmında ise, kemer köşeliklerinden pandantiflerle, daire şeklinde ve içbükey bir etek profiline geçilmiş; bunun üstüne de, bir kademe yapılarak yükselen, ikinci bir içbükey profille, düztavan örtüsü oturtulmuştur. Tavan yüzeyi, profilli çıtalarla dıştaki dilimli, içteki düzgün, iki konsantrik daire ve bunların merkezinde yer alan kabartma bir göbekten çıkan, radyal bir kompozisyona göre süslenmiştir. Kurşun kaplı üst örtü, yukarıya doğru, bir kademe yapılarak yükselen, onaltıgen plânlı, basık bir mukavves külâhla biçimlenmiş; bunun zirvesine de içi şemseli, tepesi sorguçlu, hilâl şeklinde bakır bir alem yerleştirilmiştir (3). Şadırvan örtüsünün kemerleri, tavanı ve

- (1) Mevlânâ Dergâhı Şadırvanı ile ilgili rölöve ve restorasyon çalışmalarımıza, eski fotoğraflar bulmak ve mevcut parçaların ölçümüne müsaade etmek suretiyle yardımcı olan, Müze ilgililerine, başta Sayın Müdür Erdoğan Erol olmak üzere teşekkür ederim.
- (2) Bu tip kemer şeklinin ilk örnekleri, her ne kadar İstanbul'un Barok ve Ampir üsluplarındaki bazı eserlerinde görülmekte ise de, Anadolu'da da Diyarbakır Zinciriye Medresesi'nin revak kemerleri, Ermenek'te Tol Medrese'nin taç kapısı gibi bazı XII - XIV. yüzyıl eserlerinde de, ender olarak tatbik edilmiştir.

Mevlânâ Dergâhı şadırvanının örtü şekli, kanaatimizce, Konya'ya pek uzak olmayan Niğde'de XIV. yy.a ait Hüdavend Hatun Türbesi'nden ilham almış gibidir.

- (3) Bu alem, şadırvan örtüsünün 1929 yılında yıkılmasından sonra, dergâhın batıya açılan Dervişan Kapısının medhâlindeki kubbeye yerleştirilmiştir.

profilli pervazları ile saçakları, Türk ampir üslûbuna uygun, kısmen natüralist, kısmen de stilize bitkisel motiflerle süslenerek, renklendirilmiştir. Tavan göbeğine de, üzeri yazı, çiçek ve sikkemotifleriyle bezeli bir çini top asılmıştır.

Dergâh şadırvanının, bugün en çok dikkati çeken kısımlarından biri, haznesinin Kibleye bakan yönündeki plastrı üstüne yerleştirilmiş bulunan, suluklu kitabe taşıdır (Res. 5). 17 x 44 x 84 cm. ebadındaki bu mermer kitabe taşının, gerek oturtulduğu plastra uymayan ölçüsünden, gerekse madeni parmaklıkla bağlantısından, buraya sonradan konulduğu anlaşılmaktadır. Diklemesine yerleştirilmiş, dikdörtgen pirizma biçimindeki bu kitabenin ön yüzü, sade bir profille çerçevelenmiştir. Üst kısım, üçer satır hâlinde tertiplenmiş, fakat farklı derinliklerde oyularak işlenmiş iki manzûm kitabeyi ihtiva etmektedir. Bunların altında da, mermerden oyma, küçük bir çanak ile buna su akıtan bir musluk bulunmaktadır. Musluğun kitabe taşına bağlandığı kısım, tepesi bir lâle motifiyle nihayetlenen, alem şeklinde, kabartma bir kompozisyonla süslenmiş ve lâle motifinin üzerine «sene 1004/1595» yazılmıştır. En üstteki manzûme, bu kitabe taşının bulunduğu eski şadırvanın, Sultan I. Selim zamanında yaptırıldığını bildirmekte ve ebced hesabı ile 918/1512 tarihini vermektedir. Sultan Aziz zamanında şadırvanın ihya edildiğini anlatan ikinci kitabe, hem ebced, hem de musluk bağlantısındaki rozet üzerinde rakamla 1285/1868 tarihini ihtiva etmektedir (4).

Söz konusu kitabeler ve tarihler, Mevlânâ Dergâhı'nda, en geç XVI. yüzyılın ilk yarısından beri şadırvanın mevcut olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Ancak, Sayın Y. Mimar Şehabeddin Uzluk'a göre, bugünkü şadırvan, Sultan Veled zamanından, yani XIII - XIV. yüzyıldan beri mevcuttur (5). Bu kanaatini, Ahmet Ef-

(4) Söz konusu kitabelerin metinleri için bk: Şehabettin Uzluk, *Mevlânânın Türbesi*, Konya 1946, s. 109 ve 152; Mehmet Önder, *Konya Çeşme ve Şadırvanları*, Konya 1955, s. 33 - 34; *Mevlânâ Şehri Konya*, Konya 1962, s. 223. Eserinin 645. sayfasına kitabelerin ve sulugun bir fotoğrafını koyan İ. Hakkı Konyalı'ya göre, ikinci kitabenin yerinde Sultan IV. Mehmed'in tamirini belirten bir kitabe bulunmakta iken, burası taraklanarak Sultan Abdülaziz'in kitabesi yazılmıştır. Bk: İ. Hakkı Konyalı, *Abideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi*, Konya 1964, s. 650.

(5) Şehabettin Uzluk, a.e., s. 88 deki (20) numaralı not. Bu konu daha sonra Prof. Dr. Feridun Nafiz Uzluk tarafından da tekrarlanmıştır. Bk: Feridun Nafiz Uzluk, «*Germiyanoglu Yakup II. Beyin Vakfiyesi*», *Vakıflar Dergisi VIII*, Ankara 1969, s. 74 - 76. Her iki eserde de, Konya Dergâh şadırvanındaki dilimli kadeh veya çanağın, daha küçük bir örneğinin Kü-

lâki'nin «Menâkıbü'l-Ârifin» inde anlattıklarıyla belgelemektedir. Eflâki Dede'ye göre, Germiyanogulları tarafından hediye edilmiş bulunan, şadırvan göbeğindeki mermer çanak, Ulu Arif Çelebi'nin Konya'da bulunmadığı bir sırada Karaman'a götürülmüş; fakat Çelebi'nin dönüşünden sonra, Karamanoğlu İbrahim Bey'e yazdığı bir mektup üzerine geri getirilip yerine konulmuştur (6). Hakikaten, Dergâh şadırvanının günümüze kalabilmiş en eski parçası, göbeğindeki dilimli büyük çanak olmalıdır. Bunu, hem çanağın üzerinde zamanla suyun yaptığı tahribat izlerine bakarak, hem de yapılış biçimini Anadolu şadırvanlarının XIII-XV. yüzyıl örnekleriyle kıyaslayarak söylemek mümkündür. Diğer taraftan, bazı resimli tarihi belgeler de, şadırvanın eski durumu ve tarihçesi hakkında bilgi vermektedirler. Matrakçı Nasûh'un 944/1537 tarihli *Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i Irâkeyn-i Sultan Süleyman Han* isimli eserindeki, Konya şehri minaytürü, Mevlânâ Dergâhının şadırvanını da gösteren, en eski resimli belgelerden biridir (7). Bu minyatürde şadırvan, şimdiki yerinde, ancak çok dilimli bir hazne ile bunun ortasından yükselen, tek çanaklı bir göbekten ibaret olarak, yani farklı bir biçimde resmedilmiştir; üstü de açıktır. Kahire'de *Darü'l-Kütüb-ü Misriyye'* de T. 43 numaralı yazmada, dergâhın muhtemelen XVIII. yüzyıla ait perspektif bir görünüşünü veren bir başka resimde, şadırvan çokgen planlı haznesi ve üstünün kemersiz olarak, doğrudan doğruya sütunlara oturtulmuş, piramidal külahlı örtüsü ile işlenmiş-

tahya'da Germiyanoglu Yakup Bey'in Mescidinde olduğundan bahsedilmektedir. Hattâ rahmetli Prof. N. Uzluk, kendisinde bulunan yazma bir Eflâki Menâkıb'ının kenarında «Hazreti Hünkârî Ekber'in saadetli dergâhında hâlâ Şadırvan-ın Şerif'in iki kadehi olup, birbirini içinde her biri 18 terekli büyük, biri dahi anın içinde küçük. Ol Havz-ı Şerif, 18 terekli olan büyük havuz olduğu yine Türbe-i Şerif'te oturan Şerif bir zattan işittim. Onun benzeri, lâkin ondan küçük olarak birisi dahi Kütahya'da eski Germiyan Sarayı olan Mevlevî Dergâhında var imiş. Yine o zattan işittim. Hakikatini ancak Allah bilir» yazılı olduğunu bildirmiştir. Kütahya'da İshak Fakih Camii yanındaki uzunca taş duvarın bulunduğu yerden, II. Yakup Çelebi İmaretinin benzeri büyük bir şadırvanın bulunması dolayısıyla, Doç. Dr. Ara Altun da bu konuya kısaca temas etmiştir. Bk: Ara Altun, «Kütahya'nın Türk Devri Mimarisi», *Kütahya*, İstanbul 1981 - 1982, s. 436.

Kanaatimizce, Kütahya'daki Germiyanoglu II. Yakup Bey İmaretinin şadırvanı ile Konya Mevlânâ Dergâhının şadırvanlarındaki göbek çanaklarının benzerlik dereceleri münakaşa edilebilir.

- (6) Ahmet Eflâki, *Âriflerin Menkıbeleri II*, İstanbul 1960, s. 306 - 307.
 (7) Nasûhü's-Silâhî (Matrakçı), *Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i Irâkeyn-i Sultan Süleyman Han* (Haz: Prof. Dr. H. G. Yurdaydın), Ankara 1976, Lev. 17 a.

tir (8). Bu resmin çok yakın bir benzeri de Amerika'da bir kolleksiyonda bulunmaktadır (9). Bu resimde şadırvan, daha büyük ve detaylı gösterilmiştir (Res. 6).

Dergâh şadırvanının eski durumu ve biçimi hakkında tahmin yapmamıza imkân veren, mevcut kalıntılar arasında, suluklu kitabe taşı bilhassa ayrı bir önem taşımaktadır. Çünkü bu tip şadırvan sulukları ilk defa XVI. yüzyılın ortalarında, Mimar Koca Sinan tarafından inşa edilmiş eserlerde görülmektedir (10). Susayan insanların rahatça su içmelerini temin amacıyla, dilimli ya da düzgün yüzeyler hâlindeki şadırvan kenarlarından birinin üzerine, haznenin mermer veya bronz kafesleri arasına yerleştirilen bu suluklu panoların yapımına, XVIII. yüzyıla kadar devam edilmiştir. Kanaatimizce, eski şadırvanın hazne kenarlarından birinin üstünde yalnızca bir manzûmeyi ihtiva eden kitabe taşı 1595 yılında yapılan bir onarım esnasında eklenen bir musluk ve çanak ile Mimar Sinan'ın İstanbul'da başlattığı modaya uydurulmuş olmalıdır. Nitekim yine Mimar Koca Sinan tarafından inşa edilen Konya - Karapınar'daki Sultan II. Selim Camii'nin şadırvanına da, aynı tarihte ve benzer biçimde bir suluklu onarım kitabesi yerleştirildiği görülmektedir (11). Mevcut tarihi resimler, şadırvanın en geç XVIII. yüzyıldan bu yana, sütunlara müstenit külahlı bir örtü ile muhafaza altına alındığını göstermektedir. Bugün sadece fotoğrafları ve bazı parçaları kalmış bulunan, kemerli ahşap örtünün, kitabe taşında yazılı olan 1868 tarihli ihya sırasında inşa edildiği kesinlikle söylenebilir.

Dikkate değer bir başka husûs da, son onarım veya ihya kitabesinde «Bu şadırvanı ihya kıldı bu tarz üzre bîmanend/Cenâb-ı Pir'e tâzimen o Sultan-ı felek dergâh» şeklindeki bir ifadedir. Bu, bize Konya'da benzer biçimde yapılmış şadırvanlarla, Dergâh şadırvanını mukayese imkânı sağlamaktadır. Çünkü Konya'da, bilhassa örtü şekli bakımından Dergâh şadırvanına benzeyen birkaç şadırvanın daha mevcut olduğu, 1900 - 1940 yılları arasında çekilmiş fotoğraflarından anlaşılmaktadır. Dergâh şadırvanının, manzumede söylendiği gibi «bîmanend» yani benzersiz olması için ondan yani

(8) Bk: Şehabettin Uzluk, *Mevlevilikte Resim, Resimde Mevleviler*, Ankara 1957, Res. 142.

(9) Bk: A. Süheyl Ünver, «Birleşik Amerika'da Mevlevilik», *Tarih Coğrafya Dünyası*, C. 2, Sayı: 12, 15 Aralık 1959, s. 471.

(10) Bk: Yılmaz Önge, «Türk Su Mimarisinde Suluk Adını Verdiğimiz Çeşmeler», *S. Ü. Edebiyat Fakültesi Dergisi I*, Konya 1981.

(11) İbrahim Gündüz, *Bütün Yönleriyle Karapınar*, Konya 1980, s. 17.

1868 tarihinden önce yapılmış şadırvanlarda görülmeyen bazı özellikler taşıması gereklidir. Bu özelliklerin başında ise, şadırvanın örtü şekli gelmektedir. Benzer biçimdeki örtülü örnekler arasında, inşa tarihlerini kesinlikle tesbit edemediğimiz, fakat Dergâh şadırvanından sonra yapıldığını tahmin ettiğimiz **Üzümpazarı şadırvanı** ile **Hükümet Meydanındaki şadırvan** haricinde, 1216/1878 tarihli **Aziye Camiinin şadırvanı** (12) ve 1318/1900 tarihli **İhtisap şadırvanı** (13) sayılabilir. Yapılış tarihleri daha eski olmakla birlikte, 1227/1812 tarihli **Kapı Camii şadırvanı** (14) ile 1229/1814 tarihli **Şerafeddin Camii şadırvanlarında** (15) ise, Dergâh şadırvanındakine benzer örtülerin sonradan eklendiği anlaşılmaktadır. Ne yazık ki, Mevlânâ Dergâhının şadırvanı ile başlayan ve Konya'da bir devrin mimari modasını temsil eden bu örtü örnekleri, peşpeşe yıkılıp yok olmuş; Şerafeddin, Üzümpazarı şadırvanları gibi bazılarının korunabilen alt yapıları başka yerlere taşınmıştır. Kapı Camii ve Aziye Camii şadırvanları ise, maalesef alt yapılarıyla birlikte tamamen yok edilmiştir.

Mevlânâ Dergâhının bu orijinal şadırvanını eski şekliyle ihya için, Bölümümüzdeki öğretim elemanlarının yardımıyla, bir restorasyon projesi ve taşıyıcı sistem maketi hazırlanmıştır. Bunun gerçekleşmesi için çalışmalara da önümüzdeki günlerde geçilecektir.

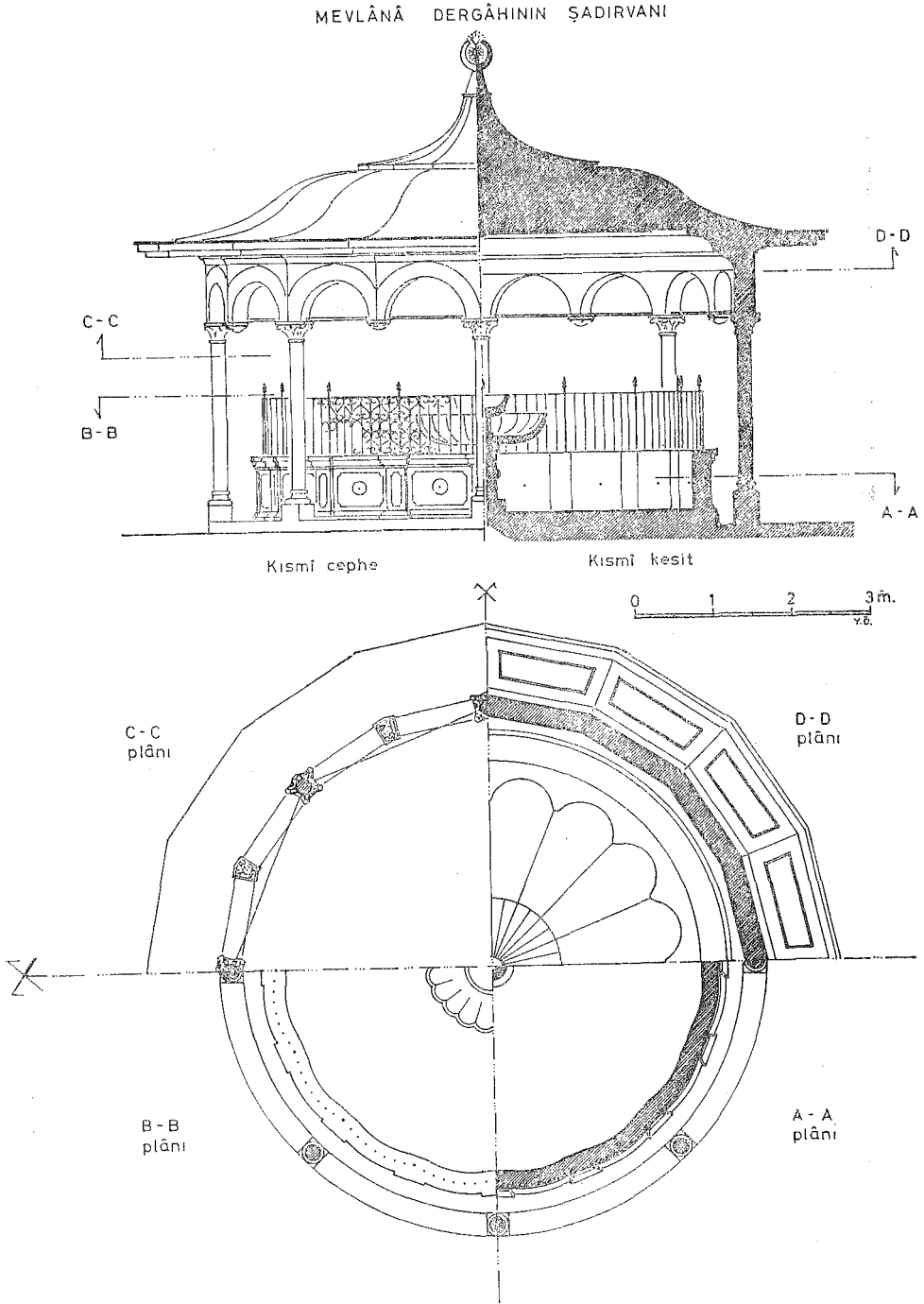
---

(13) Mehmet Önder, a.e., s. 65.

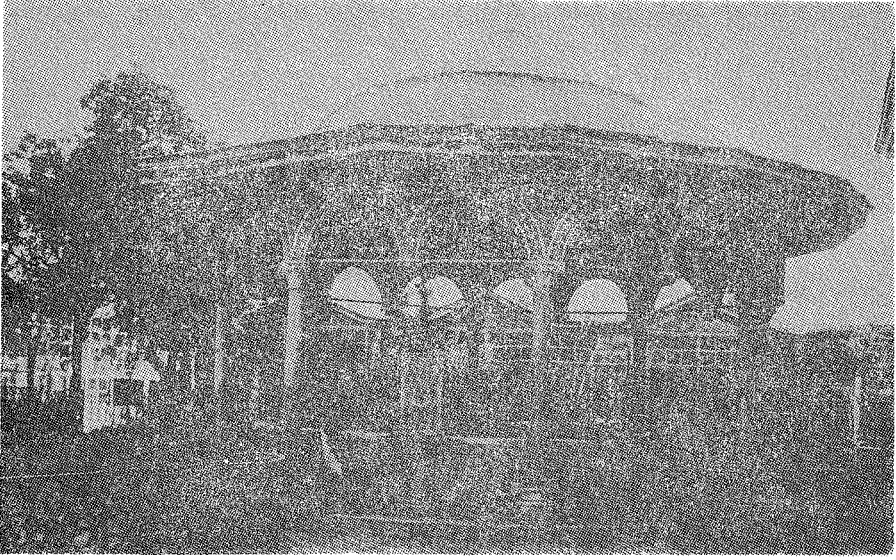
(14) M. Önder, a.e., s. 48 - 49. Kubbeli örtüsünü koruyan Konya şadırvanlarının günümüze kalabilmiş son temsilcisi olan Konya Kapı Camiinin şadırvanı da, 1978 yılında, yerine gûya daha mükemmelini yaptırmak isteyen, milli kültürden yoksun, fakat zengin bir Konyalı tarafından maalesef yıktırılmış; kitabesi de yok edilmiştir.

(15) M. Önder, a.e., s. 49 - 50.

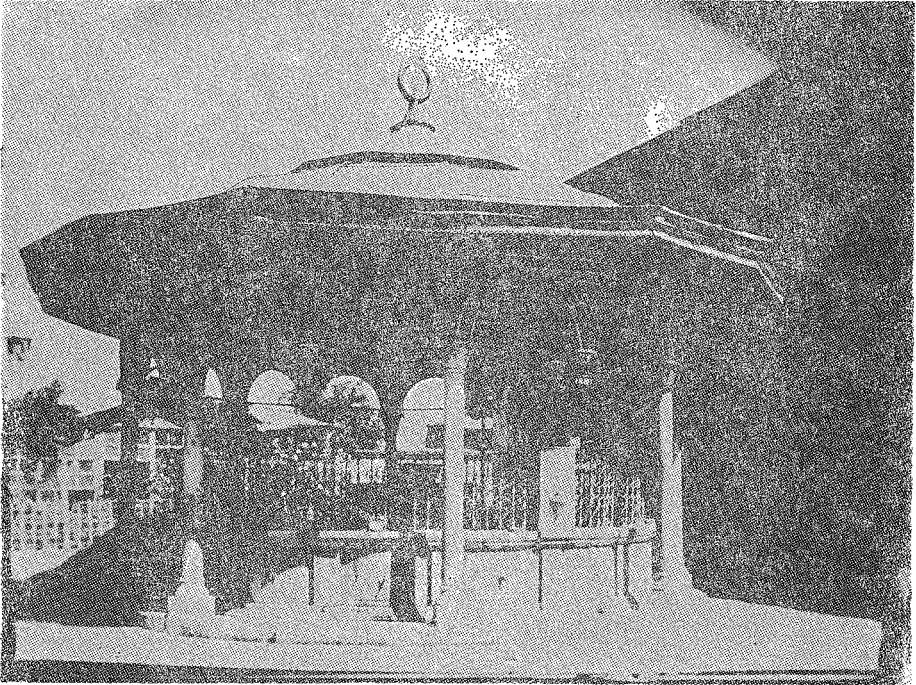

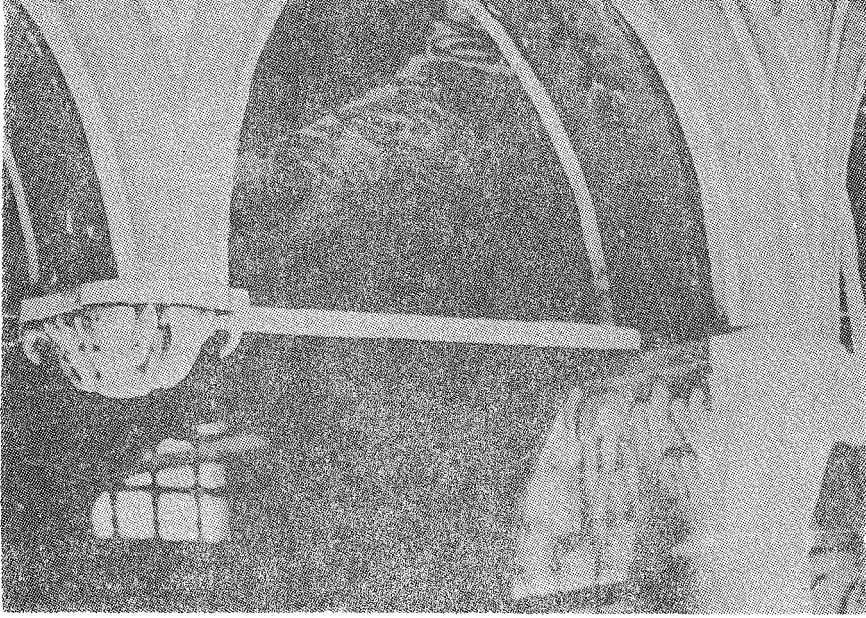
Şekil : 1

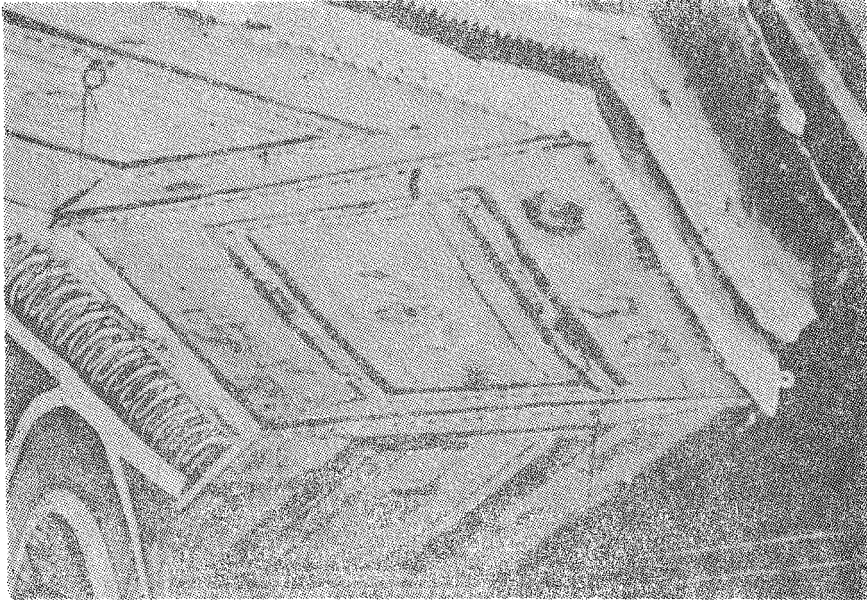
Resim : 1 - Dergâh Şadırvanının eski hâli
(Sayın Mehmet Önder'den)

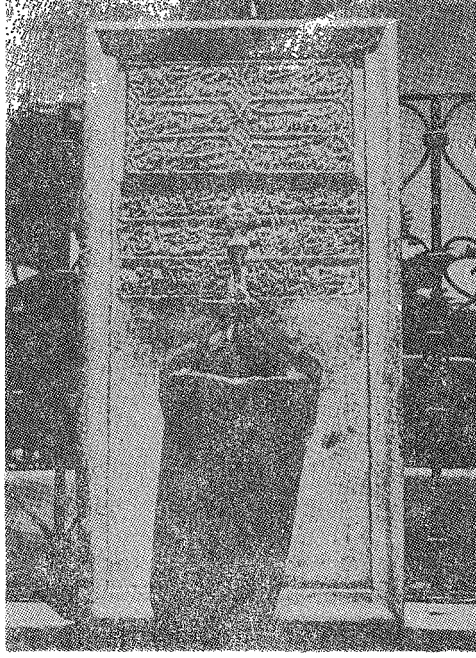
Resim : 2 - Dergâh Şadırvanının eski hâli
(Konya Müzesi Arşivinden)

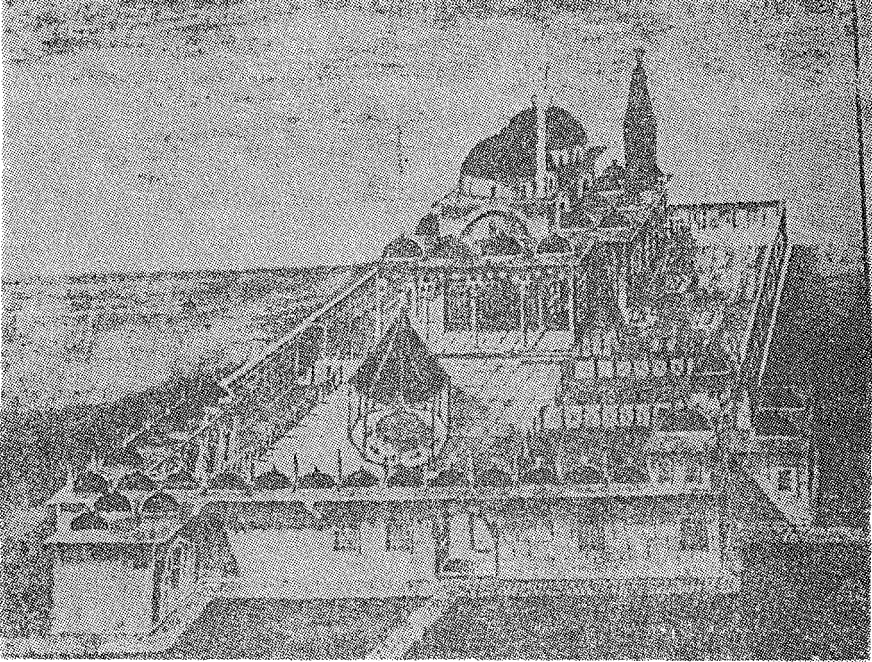
Resim : 3 - Şadırvan örtüsünü taşıyan sütun başlıkları ve kemer püskülleri
(Konya Müzesi Arşivinden)

Resim : 4 - Şadırvanın saçak altı nakışları
(Konya Müzesi Arşivinden)

Resim : 5 - Suluklu şadırvan kitabesi

Resim : 6 - Dergâha ait eski bir gravür
(Ord. Prof. Dr. A. Süheyl Ünver'den)

FUZÛLÎ'NİN ŞİİRLERİNDE NEY

Prof. Dr. Âmil ÇELEBİOĞLU

Gerek Halk gerekse Dîvan şiirinde, çeşitli mûsiki âletleri ile beste, murabba, perde, rast, zir ü bam, kulağını burmak gibi ve yer yer tevriyeli olarak mûsiki terimleriyle karşılaşmak her zaman için mümkündür. Bu husûsiyet, bilhassa dîvan şiirinde, bir kültür ve gelenek hâline gelmiştir denebilir.

Doğrudan doğruya mûsiki ilmi, mûsiki âletleri, makam ve usullerle alâkalı manzum eserlerin haricinde (1) Ömer Rüşenî'nin Ney-name'si, Ahmed-i Dâî'nin Çengname'si (2), Gelibolulu Zaifi'nin Gazavât-ı Sultan Murad'ı (3) gibi bazı mesnevilerin tamamı veya başlangıç kısımları yahut münazara nev'inden bir kısım eserlerin ve sâkinamelerin bir veya birkaç bölümleri, çok kere temsili mâhiyette olsalar bile mûsiki âletleri ve mevzuuyla ilgilidir. Ayrıca bazı kasideelerin nesib veya teşbiblerinde mûsiki terimleri fazlaca kullanılmış olabileceği gibi, bütünüyle bu şekilde yazılmış gazeller veya :

Her makama ki idesin âheng
Hoş-amel ol ki bulasın câyı

(*) İstanbul Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.

- (1) Meselâ bu türden eserler için bkz. Ağâh Sırrı Levend, *Dîvan Edebiyatı Kelimeler ve Remizler...*, 3. baskı, İstanbul, 1980, s. 241 - 252. Bedr-i Dilşad, *Muradnâme*, Millî Ktp. Fahri Bilge Koleksiyonu, nr. 470, 34. bab, yk. 199^a - 211^a. Bu eserle ilgili daha fazla bilgi için bkz. Âmil Çelebioğlu, *Kabus-nâme Tercümesi Murad-nâme'ye Dair*, Türk Kültürü, Ankara, Ekim 1978, S. 192, s. 15 - 24.
- (2) İ. Hikmet Ertaylan, *Ahmed-i Dâî Hayatı ve Eserleri*, İstanbul, 1952, 157 - 232. Âmil Çelebioğlu, *Sultan II. Murad Devri Mesnevileri*, Ankara, 1976 (Doçentlik tezi, basılmadı), s. 110 - 112.
- (3) Afyon İl Halk Ktp. Gedik Ahmed Paşa Bl. nr. 18349. Bu eserin, sebeb-i te'liften sonra sâki-name nev'inden bir bölümü bulunmaktadır. Bilgi için bkz. Âmil Çelebioğlu, a.g.t., s. 409 - 428. Â. Çelebioğlu, *Zaifi'nin «Gazavât-ı Sultan Murad İbni Muhammed Han» Adlı Mesnevisi*, Türk Kültürü, Ankara, Ocak 1982, S. 225, s. 30 - 37.

Râst ol iller ile çep düşme
Satdılar bir usûle dünyayı (4)

örneğinde görüldüğü üzere muhtelif türden şiirler mevcuttur. Tabiatıyla bu özellik sadece mûsiki âletleri ve terimleri açısından olmayıp Dîvan ve Halk şiirinde ortak bir gelenek olarak, değişik nazım şekillerinin yanında, kanâatimizce daha çok kasîde ve gazellerde hâkim konu, istilâh ve tâbirler hâlinde çiçek, hayvan, yıldız, kitap... adları, kitapla, yazıyla, tıpla, gemicilikle... ilgili kelimeler ihtiva eden muhtelif örneklerle de karşılaşabilmekteyiz.

Yüzyıllar boyu şiirimizde, çeşitli mûsiki âletlerinin isimleri, hususiyetleri ve ilgili terimleri doğrudan doğruya yani sadece lûgat mânâlarıyla olduğu gibi tevriyeli, mecâzi şekillerde de kullanılmıştır. Çeng, davul, def, erganun, kanun, kopuz, ney, tanbur, ud vs. arasında herhâlde ney, en fazla zikredilenlerden birincisi veya birisidir. Böyle olması da tabii görülmelidir. Zira mûsikimizde ve edebiyatımızda ney, bilhassa Mevlânâ ile tanınmış ve sevilmiştir. Bu hususta bir müessese olarak mevlevîlik de başlıbaşına bir rol oynamıştır. Nitekim :

Figânımdan felekler raksa girdi
Dönerler mevlevîler nâya karşı (5)

ve ney'in, ne ile mânâsında tevriyeli olarak kullanıldığı :

Bilirim dergeh-i can-başına lâyıık değilim
Neyle teskin edeyim hasret-i Mevlânâ'yı (6)

beyitlerinde de görüldüğü üzere öyle ki ney denilince akla, Mevlânâ veya mevlevîlik gelebilmektedir.

Bu itibarla ve bu yönde bir mukayese olabilmesi ve birkaç hafta önce (17 Nisan 1986) Ankara'da Milli Kütüphane Müdürlüğünün tertip ettiği Fuzûlî'nin ölümünün (1556) 430. yıldönümü ve semineri dolayısıyla şairimizin manzum eserlerinde (Arapça Dîvançesi haric) ney konusunu ele almış bulunuyoruz.

(4) Hayâlî Bey Dîvanı, Haz. Dr. Ali Nihad Tarlan, İstanbul, 1945, s. 447, 13. kıt'a.

(5) Hayâlî Bey Dîvanı, a.g.e., s. 447.

(6) Nahid Aybet. Mevlânâ hakkında yazılan bu gazelin tamamı için bkz. Mesnevî-yi Şerif, Aslı ve Sadeleştirilmişiyile Manzum Nahfî Tercümesi, Haz. Âmil Çelebioğlu, İstanbul, 1967, c. I (1 - 2), s. B.

Tahmin edileceği üzere Fuzûlî'nin şiirlerinde, ney'in haricinde beste, çeng, def, erganun, kanun, ud, zencir vs. kelimeler de az veya çok geçmektedir :

Beste-i zencîr-i zülfündür nesîm-i ter-mizac
Teşne-i câm-ı visâlidir muhit-i huşg-leb (7)

Beste, zencir kelimeleri, aynı zamanda mûsikî terimlerindedir.

Bezm kanunu bozuldu ne için çeng ile def
Yığılıp itmeyenler hâkim eşiginde gulû (8)

(İçki, eğlence meclisinin kanunu, usul ve erkânı bozuldu. Öyleyse bu meclisin mensuplarından olan çeng ile def, niçin hâkim eşigine, huzuruna varıp, bağırıp çağırıp hak aramıyorlar?) Bu gazelin müteâkip beytinden daha iyi anlaşılacağı üzere burada, ru'yet-i hilâlin hâkim huzurunda ispatlanması mazmunu vardır. Kanun kelimesi, mûsikî âleti olarak da tevriyeli kullanılmıştır (9).

Ûn verir can riştesi ham kametimden çeksem âh
Yel değip çeng üzre bir âvâza gelmiş târ tek (9)

— o —

Subh-dem gülzâr içinde çaldı bülbül erganun
Eyyühe'l-uşşâku kumû innekum lâ-tesmeûn (10)

Sabah vakti bülbül, gülbahçesinde erganun çaldı. Ey âşıklar kalkın; onu duymuyor musunuz?).

Bildi mutrib ki nedir hâl götürdü kopuzun
Bezmden çekti ayağını sürâhi ve sebû (11)

Kopuzla ilgili olarak Molla Lutfi de meşhur bir kıtasında şöyle seslenir :

-
- (7) Fuzûlî, *Türkçe Dîvan*, Haz. Kenan Akyüz, Dr. Sedit Yüksel, Süheyl Beken, Dr. Müjgan Cumbur, Ankara, 1958, s. 156. Müteakip örneklerdeki sayfa numaraları bu esere aittir.
- (8) Fuzûlî, a.g.e., s. 363. Bu beytin izahı için bkz. Prof. Dr. Ali Nihad Tarlan, *Fuzûlî Dîvanı Şerhi*, Ankara, 1985, c. III, s. 82.
- (9) Fuzûlî, a.g.e., s. 281. Prof. Dr. Ali Nihad Tarlan, a.g.e., c. II, s. 167.
- (10) Fuzûlî, a.g.e., s. 357.
- (11) A.g.e., s. 363.

Aşkın kopuzun ele alayın mı ne dersin
 Âlemlere âvâze salayın mı ne dersin (*)

— o —

Mûsîkar : Birden fazla neyin birbirine eklenmesiyle yapılan nefesli saza denilir. Aynı zamanda bu kelime, gagasında delikler bulunan ve bu deliklerden muhtelif sesler çıkaran mevhum bir kuşun adıdır. Bir rivayete göre mûsîkinin doğmasına sebep olmuştur :

Sinemi nây okların deldi dem urdukça gönül
 Ün verir her bir delikten nâle mûsîkâr tek

— o —

Bes ki memlûyem hevâ-yı aşka mûsîkâr tek
 Bin figan her dem çıkar her üstühânımdan benim (12)

— o —

Tesbit edebildiğimiz kadariyle Fuzûlî'nin şiirlerinde ney veya nay sözü, müstakil olarak yirmialtı beyitte geçmektedir. Bunlardan, Türkçe divanında kasidelerde iki beyit, gazellerde ondört beyit, bir kıt'a ve bir rubaide birer beyit, Leylâ ile Mecnun'da iki beyit, **Hadîkatü's-Süedâ**'da bir beyit ve Farsça divanda dört beyit ney'le ilgilidir. Farsça olan **Sâki-nâme**'nin ise girişten sonra ilk bölümü meydana getiren «Ney ile Münazara» bahsi otuzdört beyit ihtiva etmektedir. Son kısım olan «Mutribile münazara» bölümünde de sekizinci beyit ney hakkındadır. Böylece Fuzûlî'nin hemen hemen bütün şiirlerinde (Arapça kasideleri hariç), en az altmış beyitte ney kelimesiyle karşılaşmaktayız.

Ney, bilindiği üzere yedi delikli, dokuz boğumlu, kamıştan yapılan, sarı renkli ve üflenerek çalınan nefesli sazlardandır. Düzgün ve budaklı kamıştan yapılır. Delikleri, kızgın bir demirle yakılarak yuvarlak bir biçimde açılır. Boğumlar, çatlamaması için umûmiyetle gümüş bir telle sarılır. Üflenen kısma abanoz, fildişi, kemik vs. den yapılan başpare, ağız kısmına da paravzana denilen birer parça takılır. Ney, büyüklüklerine göre **davud**, **şah**, **mansur**, **bolâhenk**, **kız**

(*) Şiirin devamı şöyledir:

Rüsvâ-yı cihan olmak için şîşe-i âri

Hey nolsa gerek taşa çalayım mı ne dersin

Âşık Çelebi, Meşâinü's-Şüera, Topkapı Sarayı Müz. Ktp. Hazine 61. nr. 1269, yk. 116^a.

(12) A.g.e., s. 281, 459.

neyi, müstahsen... gibi isimler alır. Bugün oniki tür neyin hepsi kullanılmamaktadır. Yarı büyüklüktekilere **nısfıye** denilir (13).

1 — Fuzûlî'nin şiirlerinde yer yer ney, doğrudan doğruya bir müzikî âleti olarak geçmekte ve sadece sesine ve bilhassa âşıklar üzerindeki tesirine işaret edilmektedir :

Efser-i nayel oldu gerdun-say
Çıktı çarh-ı berine nâle-i nây (14)
Sadâ-yı murg bıraktı büzürg ü küçege şevk
Sürûd-ı nây ile uşşâka hâsıl oldu nevâ (*14)

2 — Ney, umûmî olarak insana veya âşıka yahut şairin bizzat kendisine benzetilmiştir.

a — Ney gibi cismi oldu okundan delik delik
Dem urduğumca yerli yerinde sadâ verir (15)

örneğinde olduğu gibi dem vurmak, sada vermek, ney gibi delik delik olmak husûsiyetlerinin dışında ney, içinin boşluğu, topraktan yetişmesi, kuru bir kamyş olması itibarıyla şairin vücudu, bedeni, âdetâ aşk hararetiyle, ateşiyle kurumuş, yanmış cismi arasında ilgi kurulmuştur.

b — Ayrıca sine, bağır, göğüs - ney alâkaları vardır. Şairin, âşıkın sinesi, gönlü, ney gibi havayla, aşk havasıyla, hevesiyle, sevgi ve iştıyakıyla doludur; nefes aldıkça her nefesi, ney misâli âh u feryâd etmektedir :

Sinem hevâ-yı aşkın ile doldu ney gibi
Dem urduğumca âh u figandır çıkan her nefes (16)

3 — Ney, âşıkın en yakın dostu, mahremidir, dert ortağıdır; beraber veya aynı ıztırab ile inlerler. Hem - dem, hem - nefes beraber, birlikte nefes alan, yaşayan, yani çok yakın arkadaş, dost, sevgili demektir. Neyin nefesle üflenmesi dolayısıyla tevriyeli olarak yer yer bilhassa bu kelime tercih edilir :

(13) Vural Sözer, *Müzik ve Müzisyenler Ansiklopedisi*, İstanbul, 1964, s. 295. Yılmaz Öztuna, *Türk Müsîkîsi Ansiklopedisi*, İstanbul, 1974, c. II, I. kısım, s. 78 - 80.

(14) Fuzûlî, a.g.e., s. 15.

* (14) Fuzûlî, *Hadikatü's-Suadâ*, Haz. Şeyma Güngör, Doktora tezi, inceleme metin, İstanbul, 1985, c. II, s. 289.

(15) Fuzûlî, a.g.e., 233.

(16) Fuzûlî, a.g.e., s. 251. Bkz. Prof. Dr. Ali Nihad Tarlan, a.g.e., c. II, s. 49.

Hâli ettim dil hevâ-yı ihtilât-ı halktan
 Bezm-i gabda ney gibi hemdem bana feryâd bes (17)

Gönlü (gönlümü), halk arasına karışmak, halk ile görüşmek hevesinden boşalttım, kurtardım. Gam meclisinde, neyin en yakın arkadaşı, hemdemi onun feryadı olduğu gibi bana da dost olarak kendi feryâdım kâfidir. Aynı zamanda gam meclisinde en yakın arkadaşın ney olduğuna da işaret edilmiştir. Nitekim bu mânâda Mevlânâ da :

Ney gibi bir zehr ü tiryâk olamaz
 Ney gibi dem-sâz u müştâk olamaz

— o —

Yârdan mehcûra hem-derd oldu ney
 Çâk-sâz-ı perde-i merd oldu ney (18)

demiştir.

4 — Ney'in oluşması efsanesiyle alâkalı ve sıhhati tahkike muhtac bir rivayette şöyle denilmektedir : Mi'rac gecesinde Cenab-ı Hak, Habibi Muhammed Mustafa aleyhi efdalü's-salavat ve ekme-lü't-tahiyyat hazretlerine bir hayli sır veya doksan bin kelime söylemiş; Hz. Peygamber de bunların otuz binini halka ayan, otuz binini havassa beyan, otuz binini de nihan etmiştir. Esedullâhü'l-Gâlib Ali bin Ebi Talib'e de bir hayli sır ifşa buyurmuş ve bu sırları kimseye zinhar faş eylememesini tavsiye ve emr etmiş ise de Cenab-ı Murtaza, bu sırta tahammül edememiş; nihayet boş bir kuyuya varıp sırrını ona söylemek mecburiyetinde kalmıştır. Bir müddet sonra bu tesirle kuyudan bir ney (kamış) biter. Bunu, bir çoban keserek düdük yapıp çalarken Hz. Peygamber duruma muttali olunca «Ya Ali, niçin sırları fâş ettin?» diye sorar. Hz. Ali de «Ya Resulallah, halktan bir ferde ağzımı açmadım» diye ifade buyurur. «Ya bu sır nedir? O sır değil midir?» buyurdular. Vaktâ ki İmam Ali, işittikiler ki o sırdır, hemen risalet-penaha özür dileyip «Ya Resulallah, tahammül edememekten boş bir kuyuya söylemiştim» deyince: «İş-

(17) A.g.e., s. 249. Bkz. Prof. Dr. Ali Nihad Tarlan, a.g.e., c. II, s. 56.

(18) Mesnevî-yi Şerif Aslı ve Sadeleştirilmişiyile Manzum Nahifî Tercümesi, İstanbul, 1967, c. I (1 - 2), s. 2. Mesnevî'nin ilk beytinin şerhi ve ney için bkz. Âmil Çelebioğlu, Muhtelif Şerhlere Göre Mesnevî'nin İlk beytiyle İlgili Düşünceler, I. Mevlânâ Kongresi, 3 - 5 Mayıs 1985, Konya, Tebliğler, Konya, 1986, s. 5 - 27.

te bu ney, bu esrarı, kıyamete kadar söyler» buyurdular (19). Dolayısıyla ney üflendikçe bu ilâhî sırrı, aşk sırrını veya âşıkların sırrını ifşa eder olmuştur. Ney'in, sırrı duyurma özelliğine bağlı olarak Fuzûlî de Sâkî-nâme'sinde :

«Neye sırrını açma, o akılsız gevezedir» der (20).

Bir şair :

İçerim boş görünür bağı delik bir nây'ım
Mazhar-ı sırr-ı Ali bende-i Mevlânâ'yım

derken yukarıdaki rivayete telmihte bulunmuştur. Mevlânâ da sır ve ney'le ilgili olarak neyin dilinden :

Sırrım olmaz nâlišimden gerçi dūr
Lîk yok her çeşm u gūşa feyz-i nūr (21)

demıştır.

5 — Fuzûlî, neyle alâkalı olarak hevâ kelimesini, çok kere hem hava hem de heves, mahvolma, fenâ bulma, yok olma, arzu, iştîyak, aşk, yel-rüzgâr mânâlarında kullanmıştır. Ney, havayla, nefesle yani üflenerek çalındığı için içi sadece havayla dolmuş, onunla dirilmiş oluyor. Ney gibi olan âşıkın derûnu da heva (aşk) ile dolu; âşık bu nefes, bu aşk ile daima diridir. Nitekim Cenab-ı Hak, Âdem'i, insanı yaratırken «...ve nefahtü fihi min rûhi» (rûhumdan üflediğimde) buyurmuştur: (22)

Def gibi göğüsde lehv koyma
Ney gibi hevâ-yı nefse uyma (23)

— o —

Ney-i bezm-i gamem ey mâh ne bulsan yele ver
Oda yanmış kuru cismimde hevâdan gayri (24)

Neyde sadâdan, yani havadan gayri temettu, meta, fayda ve kâr yoktur. Bâzâr-ı mahabette gezen âşıkın kârı sadece aşktır :

- (19) Mehmed Murad b. Abdülhalim, *Mesnevî Şerhi* (telifi: 1256/1840), Süleymaniye ktp. M. Murad - M. Arif bl. nr. 113, yk. 3^b. Şârih bu rivayeti, Munsannifek'in *Kasîde-i Bürû'e* şerhinden naklettiğini söyler. Aynı rivayet için bkz. Sarı Abdullah, *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî*, İstanbul, 1287, s. 81.
- (20) Fuzûlî'nin *Farsça Divanı*, Prof. Dr. Ali Nihad Tarlan, İstanbul, 1950, s. 219.
- (21) *Mesnevî-yi Şerif*, a.g.e., C. I, s. 2.
- (22) *Kur'an-ı Kerim*, Hicr (15) Sûresi, 28 - 29. âyetler.
- (23) Fuzûlî, *Leylâ vü Mecnun*, Haz. Doç. Dr. Hüseyin Ayan, İstanbul, 1981, s. 40.
- (24) Fuzûlî, *Türkçe Divan*, a.g.e., s. 397.

Bezm-i aşk içre Fuzûli nice âh eylemeyem
Ne temettu' bulunur neyde sadâdan gayri (25)

6 — Ney yapılacak olan kamış, kurutulur, delikleri, perdeleri ateşle yakılarak açılır ve onun maddesi buna dayanıklı değildir. Dolayısıyla neyin aşktan bahsetmemesi, sadece ağlayıp inlemesi gerekir. Öyleki âşık dahi sırf inlemek için yaratılmıştır :

a — Çü yok aşk âteşi bir şu'le çekse tâkatin ey ney
Bağ ağrıtna dem-i aşk urma ancak nâle vü zâr et (26)

«Fuzûli'nin işi her an (dem) ney gibi zar zar inlemektir; yoksa o, böyle inlemek için mi yaratılmıştır?» (27)

b — Neyin ateşle açılan perdelerinin, sûrâh sûrâh (delik delik) oluşu, hemen her şairde en çok zikredilen husûsiyetlerdendir :

Vücûdum ney gibi sûrâh sûrâh olsa âh etmem
Mahabetten dem urdum incimek olmaz cefâlardan (28)

Veya Fuzûli bir kıt'asında :

Sadâ-yı ney harâm olsun dedin ey sôfi-i câhil
Yele verdin hilâf-ı şer' ile nâmûsun islâmın

Bu endâm ile vecdiyyâttan dem urmak istersen
İlâhi ney gibi sûrâh sûrâh ola endâmın (29)

derken, Mevlânâ da ney dilinden :

Şerha şerha eylesin sinem firak
Eyleyem tâ şerh-i derd-i iştiyak (30)

demiştir. Bu arada Nâili-yi Kadim'in meşhur beytini de hatırlayabiliriz :

Nâyın ki çıkar zemzeme sûrâhlarından
Bülbüller öter sanki gülün şâhlarından (31)

c — Neyin bendleri (boğumları, düğümleri)ne de yer yer işaret edilir :

(25) Fuzûli, a.g.e., s. 397.

(26) A.g.e., s. 166.

(27) Fuzûli'nin Farsça Divanı, a.g.e., s. 107.

(28) Fuzûli, Türkçe Divan, a.g.e., s. 339.

(29) A.g.e., s. 486.

(30) Mesnevi-yi Şerif, a.g.e., s. 2.

(31) Nâili-yi Kadim Divanı, Haz. Dr. Halûk İpekten, İstanbul, 1970, s. 390.

Bilirdim sende hem var ol hevâ kim bendedir ey ney
Dem urdukça eğer çıksaydı âteş bend bendinden (32)

«Gönül derdi ney gibi göğüs içinde düğümlendi kaldı. Kime içimizi boşaltalım (derdimizi dökelim); yakın bir dost (hem-nefes) kalmadı.» (33)

«Tek senin aşkının ızdırabı içinde efgan etmekten bizi men' etmesinler de isterlerse ney gibi vücudumuzun bendlerini, boğumlarını (yani mafsallarını) birbirinden ayırsınlar.» (34) Aşkımın âvâ zesi, ney gibi feryad ile yükselmektedir. Ney gibi boğum boğum (yani boğazımdan) kesilsem bile ney misâli yine inleyişimi terk etmem :

Nâledendir ney gibi âvâze-i aşkım bülend
Nâle terkin kılmazam ney tek kesilsem bend bend (35)

ç — Aşk hazinesi olan neyin yapılırken başının kesilmesi ve sır münasebeti, Leylâ diliyle telmihen söylenmiştir :

Ben sâbit-i arsa-yı belâyım
Ney gibi hızâne-yi hevâyım

Olmam olur olmaz ile dem-saz
Başım kesilse söylemem raz (36)

7 — Ney - dert, hicran, gam meclisi ilgileri :

Feryâd u figânım gam-i hicrânından
Bezm-i gamadır nevha-yı ney nâle-i def (37)

«Ney sesi baştan aşağı derttir. Hiç bir kimse yoktur ki bu sesi duyup da vecd içinde kalmasın.» (38)

Ney (yani âşık, insan-ı kâmil), neyistandan (kamışlıktan), bezm-i elest'ten, ruhlar âleminde ayrılmakla o, vuslat meclisini, asli vatanını hatırlayarak ve devrin cevrenden dahi feryât ve şikâyet eder: (39)

(32) Fuzûlî, *Türkçe Divan*, a.g.e., s. 342.

(33) Fuzûlî'nin *Farsça Divanı*, a.g.e., s. 77.

(34) A.g.e., s. 86.

(35) Fuzûlî, *Türkçe Divan*, a.g.e., 187.

(36) Fuzûlî, *Leylâ vü Mecnun*, a.g.e., s. 174.

(37) Fuzûlî, *Türkçe Divan*, a.g.e., s. 513.

(38) Fuzûlî'nin *Farsça Divanı*, a.g.e., s. 74.

(39) Bu konuda daha fazla bilgi için bkz. Âmil Çelebioğlu, *Muhtelif Şerhlere Göre Mesnevî'nin İlk Beytiyle İlgili Düşünceler*, a.g., s. 17 - 21.

Bezm-i Cemşid fenâ bulmağ ile bildim kim
Devr cevrenden imiş nâle-i ney nevha-i def

— o —

Ney gibi her dem ki bezm-i vaslını yâd eylerim
Tâ nefes vardır kuru cismimde feryâd eylerim (40)

Fuzûlî'nin bu beyti ile Mesnevî'nin birinci ve dördüncü beytleri arasında ilgi kurulabilir :

Dinle neyden kim şikâyet etmede
Ayrılıklardan hikâyet etmede

— o —

Her kim aslından ola dûr u cüdâ
Rûzgâr-ı vaslı eyler müktedâ (41)

8 — Neyin sesinin tesirli olmasının sebebi aşktır :

Aşktır ol neş'e-yi kâmil kim ondandır müdâm
Meyde teşvîr-i harâret neyde te'sir-i sadâ (42)

Fuzûlî'nin bu beyti, Mevlânâ'dan hemen hemen aynen tercüme gibidir. Bu beytin mukabili Mesnevî'de :

Âteş-i aşk iledir te'sir-i ney
Cûşîş-i aşk iledir teşvîr-i mey (43)

şeklindedir.

Fuzûlî'nin Farsça olan **Sâki-nâme**'sinde, «Ney ile Münazara» başlığı altında otuzdört beyitli bir kısım bulunmaktadır. Topluca bazı özelliklerine işaret edilen ney, bu bölümde, teşhîs ü intak sanatıyla insan-ı kâmilî temsil etmektedir :

«Bir gece şarabın zevki beni sarmıştı. O sarhoşlukla gidip (ney) ile konuştum.

Ona, «Ey dertli insanların arkadaşı, dedim, niçin benim gibi sarmışsın; inliyorsun?»

(40) Fuzûlî, *Türkçe Dîvan*, a.g.e., s. 273, 309.

(41) *Mesnevî-yi Şerif*, a.g.e., s. 2.

(42) Fuzûlî, *Türkçe Dîvan*, a.g.e., s. 125. Bu beytin izahı için bkz. Prof. Dr. Ali Nihad Tarlan, *Fuzûlî Dîvanı Şerhi*, Ankara, 1985, c. I, s. 14.

(43) *Mesnevî-yi Şerif*, a.g.e., s. 2.

Söyle, ne yüzden yüzün sararmıştır, feryadına sebep nedir?
Ney, bana sırrını açtı. Gizli sırrın perdesini kaldırdı;

Dedi ki: Ben, bundan evvel yokluk fezâsında idim. Gönlümde gam denen şeyden eser yoktu.

Kazâ, benim bu rahatımı kıskandı; beni hâdiselerin belâlı eline verdi.

Bazan yaradılışım rüzgârdan kımıldandı; bazan ateş ile hararetli dost oldum.

Bazan topraktan neşv ü nema, bazan sudan zevk u safa buldum.
Artık bahtiyar, mesut büyüyüp yükseldim.

Hasis adamlar gibi düğüm düğüm üzerine vurdum, tüccarlar gibi şekerkamışlarını birbirine bağladım.

Bu rızık bolluğu (berg ü neva) beni mağrur etti. Kazâ başıma neler getirecek düşünmedim.

Ansızın bana kazânın nazarı değdi. Zamanede bana karşı eski şefkat kalmadı.

Dostlarım, can düşmanım oldular; bütün dostlarım bana düşman kesildiler.

Vücudumu süsleyen rüzgâr, ters esti. Boyumu bosumu devirdi.

Su, benim ile dostluk etmekten el etek çekti. Ateşten yüzlerce zarar gördüm.

Toprak, gönlümde huzur ve rahat bırakmadı: Ey yolcu, dedi, bana borcunu ver!

Bu elemeler gönlümü dertle doldurdu; yüzüm bu yüzden sarardı.

Fakat dün gece bu bostanda asma ile bağcı bana bir güzel ders verdiler.

Bağcı, asmadan şarabı alır almaz, onun yerine derhal asmaya su verdi.

Bağcının verdiği suyu içen asma da ona mukabil tatlı bal gibi meyva verdi.

Kimse bu hâdiselerin iyi kötü türlü tecellileri ile karşılaşmaktan kurtulamamıştır. Felek, her ne olursa olsun, her kim olursa olsun;

Eğer bir Şey alırsa verir eğer bir Şey verirse alır.

Mademki her borę ödenmek mecburiyetindedir. Dünyada bu alış veriş usuldür.

Ben Őuna inanıyorum ki niyazımı arz ettiğim zaman benden aldıklarını geri verirler.

Her nerede bir nağme terennüm etsem; bu arzumun Őükranesi olmak üzere terennüm ediyorum.

Eğer bu düşüncemin aksi zuhur ederse; ondan da o kadar korkmam.

Ben ateş, su, toprak ve havadan birkaç gün rızık (berg ü neva) aldım.

Bunların her biri verdiğini alırsa; bende, asıl benim olan Şey kalır.

Bu dünya bağları mahv olduğu için niye üzüleyim. Ben buraya kendimin olarak ne getirmiŐtim ki alıp götürüyüm.

Ey mugannı, zamanın icab ettiği Şeyi yap; neye rüzgâr ver; ondan ateş al!

Beni evvelâ çalı çırpı gibi yak; sonra mum gibi rûhumu aydınlat.

Fuzûli'nin işini güçleŐtirme, ondan almış olduğun huzur ve rahatı iade et.

Ne güzeldir varını yoğunu Őaraba veren sarhoş, rüsva ve kayıtsız rind...

Bu alış veriş kavgasından kurtulur, ne bir Şey alır; ne bir Şey verir.» (44)

Fuzûli, zamanına göre, tefsir, hadis, fıkıh, kelâm, astronomi, astroloji, remil, tıp vs. ilim dallarında bilgi sahibi olduğu gibi müsi-ki mevzuunda da onun, bilgili ve bu vesileyle edebiyat tarihimiz içinde gerçekten istisnâi âlim bir Şair olduğunu söyleyebiliriz (45).

(44) Fuzûli'nin Farsça Divanı, Terc. Prof. Dr. Ali Nihad Tarlan, İstanbul, 1950, s. 208 - 209. Sâkiname'nin ve diğer örneklerin Farsçası için bkz. Fuzûli, Farsça Divanı, Haz. Prof. Dr. Hasibe Mazıoğlu, Ankara, 1962, s. 706, 435, 375, 395, 369, 678 - 682.

(45) Bu konuyla ilgili bir örnek ve bilgi için bkz. Âmil Çelebioğlu, Fuzûli'nin Bir Beyti üzerinde Bazı Düşünceler, Tebliğ, I. Millî Fuzûli Semineri, 17 Nisan 1986, Millî Ktp., Ankara.

Netice olarak neyin, kültürümüzdeki ehemmiyetine paralel bir şekilde Fuzûlî'nin şiirlerinde de yer aldığını görmekteyiz. Şairimiz neyi, daha çok rengi, delikleri, boğumları, içinin boşluğu ve nefesle, havayla ses vermesi, insan gibi hayatiyet kazanması bakımlarından ele almıştır. Mevlânâ'da olduğu gibi ney, umûmiyetle dert arkadaşını, âşıkı, insan-ı kâmilî veya şairin bizzat kendisini, vücudunu, gönlünü temsil ve sesiyle, inlemesiyle aşk sırrını, ilâhî sırrı, tevhid sırrını ifşa ve ayrılık ızdırabını, hikâyet ve şikâyetini terennüm etmektedir. Bu arada, neyle ilgili bir kaç beyit dolayısıyla de olsa Fuzûlî'de Mevlânâ tesirini tesbit edebiliyoruz. Tabiatıyla bu mevzuun ayrıca, umûmî ve mukayeseli olarak incelenmesi gerekir.

RUBÂÎLERİYLE MEVLÂNA HAZRETLERİ

Feyzi HALICI

Mevlâna hazretleri günlük hayat içinde birbirinden güzel rubâileriyle yedi asrın şiiriyetini, mânevi varlığını ve duyarlılığını günümüz insanına bir yaşama sevinci halinde başarıyla sunuyor. Gelecek asırlara uzanan bir teselli, bir ilk yaz serinliği, bu rubâiler. Mevlâna hazretleri hal, dil ve gönül eğitimini yalnızca mısralarla, dolunca notalarla madde kadar mânâyı arama yolunda insanlara meşkediyor, aşk ediyor, ışk ediyor. «Gafil olma, ara. Ara ki devlet aramada'dır» diyor. Gel çağrısıyla zamana müjde çiçekleri serpiyor. «Bul, bil, al, öl, ol!» diyor, ondan sonra.

Bu rubâilerde günlük hayat içindeki nice olayları olduğu gibi buluyoruz. Bengi-su gibi bir dil, olduğunca bir deyiş ustalığı, içli bir sesleniş, sevgi ve şefkat dolu. Mânâyla harflerin bir nakış örneği işlenişi, derlenişi, toparlanışı, sunuluşu. Âyeti kerimelerle, hadisi şeriflerle bir mânevi besleniş, bezeniş, donanış. Özlemler içinde yunuş ve yanış. Taptaze bir vakte uyanış. Oldüğunca, olurunca hasret-vuslat endişesini bir ince gönül gergefinde dokuyuş. Ene duygusundan uzak insanın, Anadolu toprağı gibi maya maya yuğruluşu, yokluk içre bir ilâhi vuslata, niyazlar içinde yol buluşu. Şiir ne ola ki? Gerçeğe vasıl olma yolunda üzüm bağının çitten duvarı. Vezin ve kafiye ne ola ki? Mânâ harfe nice sığar, nice uyanır gönül bir sınırsız aydınlığa? Beden ve ten, vezin ve kafiye; ya can nicedir, ya öz nicedir? İstediğince, istediğince kafiye düşün!. Sevgili, o sınırsız sevgili yüzünden öte, bir şey düşünme, dercesine dört med'lik lâm-elif gibi sorgu kesilir ayan beyan. Konuşur cihan dilince, can dilince: «Rahatça otur ey kafiye düşünenim; huzuru yudum, inancı giysi, aşkı kılavuz yap kendine! Benim yanımda sensin devlet kafiyesi; harf, kelime, cümle ne ki, sen onu düşünesin? Harfi, sesi, sözü birbirine vurup paramparça kılayım ki bu üçü de olmaksızın seninle konuşalım.» (Mesnevi Cilt I, S. 169 B. 1727 - 30).

«Ey ezel padişahı, şu beyitten, gazelden de kurtuldum artık. Şu vezin öldürdü beni. Bir yanıltmaca'dan ibaret olan kafiye sel aldı götürdü. Zaten şairlerin kafalarının harcı kabuktan ibaret, kabuk-

tan.» «Tanrı şiir için kafiye aramaktan başka bir dert vermedi bana. Nihayet ondan da kurtardı beni. Şu şiiri al da eski bir şiir gibi yırt gitsin. Mânâlar zaten harfe, ilhama sığmıyor. Anlatmak istiyorum amma onlar bu dilekten üstün.» «Sus, bundan böyle şiiri de kafiye de bizim cinsimizden olmadığı için gayretimizden boşlayacağız, artık onlara da aldırış etmiyeceğiz.»

«Can tenceresinden kanlı köpükler saçmak, iki cihanın sözünü de bir ağızdan, bir hamlede söyleyivermek istiyorum.»

«Öyle bir hal geldi ki bütün zamanlarım tek bir zaman oldu.» Sonsuz sevgiliye, yüce sevgiliye on sekiz bin âlemin mevcudatın, mahlûkatın yaratıcısına nasıl içten bir iman, nasıl bir sevgi bu. Zaman'la sınırlı, zamandan yansircasına, zamanı ve mekânı avcuna alırcasına bir kükreyiş... «Şu zaman tası boyuna göğsümü, gönlümü ardı ardına vurulup yaralamada. Bir havanım sanki.» On üçüncü yüz yılın güneş ve kum saatlerinden, dibeklerde bulgur, mutfaklarda insan öğütürcesine güm güm tokmaklarla zamanın ayak seslerini can evinizde nasıl duymazsınız? Mevlâna hazretlerinin «zaman tarlaları» deyimine ne buyursunuz?

«Sanmayın ki zaman içinde yitip gitmişiz biz,
Zamanın yokuşundan sonra bir de inişi vardır.
Güzelim beyit söylediğimden dolayı incindi bana.
Yani beytin vezniyle ölçüyor bizi demek istedi.
Hangi beyti söyleyeyim, buyur, dedim.
Hangi beyte sığabilirim ki ben, dedi.»

«Tatlı suyun başı kalabalık olur/Zaman tarlası bulutların amânındadır.» «Zamanını bekliyorum, hal bir başka hâle döner de bir araya gelir. Ben söylerim sen dinlersin.»

«Şu iki üç gün dünyada diriyken
A gönül, canın bedenindeyken yazıktır,
Aşksız yaşama ki ölü oluyasın
Aşkla öl ki diri kalasın!»

İşte aşkla zamanın içiçe kaynaşması, Mevlâna hazretlerinin dilinde nasıl da belirgin, nasıl da anlamlı :

«Bir seluk kendini mahrem sevgiliyle bulursan,
Ömründe o zaman bulmuş olursun nasibini.
Sakin yitirme o zamanı,
Çünkü öylesine bir zamanı bir daha az bulursun!»

Bir zaman rubâisi daha :

«A benim dilberim iki elimle başına vursam bile ayıplama beni, sarhoşum. Zaman çemberinden fırladım geçtim.

İyiden de kurtuldum, kötüden de. Kârdan da geçtim, ziyandan da.»

Mevlâna hazretlerinin rubâileri baştan başa imaj.. İşte aşk'ın zamanı, insanı, ve mekânı aşan bir örneği. Beraber okuyalım :

«Yüzünün güneşi, göklerden dışarı. Çünkü güzelliğin, dille anlatılacak güzellik değil. Aşkım gönlümde yer etmiş, fakat tuhafı şu ki, candan da dışarı, cihandan da.»

İşte Mevlâna hazretlerinden yirminci yıl resim sanatına ilham kaynağı olan bir Rubâî. Picaso elbetteki Mevlâna hazretlerinin bu rubâisini örnek almıştır kendisine: «O güzel ansızın sarhoş bir halde kapımdan içeri girdi. Lâl renkli kadehi içerek oturdu. Oltaya benzeyen saçlarını seyre daldım da yüzüm teknil göz kesildi. Gözlerim de teknil el oldu gitti.» Mevlâna hazretlerinin toplumu ve toplumu kötü etkileyen insanları hicvine göz atalım: İşte bir sitem, bir içlenme, dertlenme rubâisi. Hangi dost geçinen kişinin muamelesine karşı Mevlâna hazretleri üzüntüsünü nasıl da dile getiriyor. Neylesin ki toplum kuralı böyle. Meyveli ağaç taşlanacak.

«A dost yapma etme. Bu günlerin bir de yarını var. İyilik-kötülük, aydınlık gün gibi meydanda. Âşıklık mezhebinde hainlik yaraşmaz. Ben doğru gideyimde sen eğri git. Doğru bir iş değil bu!» «İnsanın bir soluğu bir cana değer. Ondan düşen bir kıl bir madene değer. Fakat bir insan vardır ki onunla konuşmak şöyle dursun, onu görmemek, dünya mülküne değer.»

Bu örnek rubâileri bırakıp Mevlâna hazretlerinin gönül gönül insanı büyüleyen iki rubâisini dinleyelim :

«Âşıklar bir solukta iki dünyayı da oynarlar. Yüz yıllık yaşayışı bir anda oynayıverirler. Bir soluğun kokusu için bir konaklık yol aşarlar. Bir gönül almak için binlerce can verirler.»

«Yola düşersen yolu açarlar sana. Yok olursan varlığa ulaştırırlar seni. Alçalırsan dünyalara sığamazsın. Ondan sonra da seni sana sensiz gösterirler.»

Tevazû içre alçak gönüllü olmanın yanında, Mevlâna hazretleri bazan da öylesine celâllanır ki hayretler içinde kalır insan :

«Sabredersen sabır perdeni yırtarız! Uyur, uykuya dalarsan gözünden uykuyu alırız! Diken olursan gülü gizleriz senden! Dağ

olursan ateşlere salar, eritiriz seni! Deniz olursan bütün suyunu içer, kuruturuz seni.»

Mevlâna hazretleri günlük hayat içinde insanoğlunu öyle olaylarla bir düş âlemine çeker götürür ki, yorumuna hayranlık içinde kulak verirsiniz: «Yazıktır, sağırım yanında tanbur çalarsan! Ya da Yusuf bir körle bir evde kalırsa! Yahut bir hastanın ağzına şeker korsan! Yahut ta bir ahlâksız, bir huriyle eş olursa!»

Örnekleri çoğaltmak mümkün. Mevlâna hazretleri şiirlerinde her konuya temas eder. Bir güzel deyişle bazan resim yaparcasına kelimeleri gönül tuvaline nakış nakış işler: «Anlayışlı bir adamın, kimse bir şey söylemeden, bir şey dilemeden, bostan sahibinden turfanda bir meyva alıp konuğa veriş var ya, işte budur hoş olan.» Elbette bu inceliği, bu nezaketi gösterebilmek, Mevlâna'nın eserlerini, Mevlâna'nın şiirlerini özellikle rubâilerini okumakla mümkün olur. Her zaman söyledim, yine söylüyorum. Mevlâna'nın eserlerinin, nesir olsun, şiir olsun, günümüzde yeni bir yorumunun yapılması lâzım. Mevlâna hazretlerinin bütün eserlerinin konulara göre tasnifinin yapılması da gerekiyor.

Mevlâna Tetkikleri Enstitüsü, (Konya Turizm Derneğinin maddi, mâneve gayretleriyle) 1973 yılında hizmete açıldı. Hatta Mevlâna konusunda yapılan yayınlarla ilk arşiv de kuruldu. Maalesef ilmi çalışma yönünden bir adımlık bir yol alınmadı. İki defa da geçmiş dönemde Üniversite bünyesinde Mevlâna Enstitüsü kuruldu. Üniversitemizden bu konuda yarına kalacak ilmi araştırmalar ve yayınlar beklemekteyiz.

Bu güne kadar Mevlâna'nın Rubâileri çeşitli yazar ve sanatçılar tarafından nesir olarak Türkçeye çevrildi. Konularını tamamen hayattan alan, ileri düşünceleriyle, insan sevgisiyle geleceği kavrayan, devrini aşan Mevlâna, Gazelde olduğu gibi Rubâi konusunda da bir öğretmen, bir eğitimci, dahası bir gönül eğitimcisi olarak, bir büyük şair olarak yaşama sevinci sunuyor.

Veled Çelebi İzbudak 1898 yılında nesir olarak 1642 Rubâi'yi toplayıp yayınladı, 1932 yılında Remzi Kitabevi Hasan Ali Yücel'in nesir olarak Türkçeleştirdiği 107 Rubâi'yi yayınladı. 1944 yılında Kanaat Kitabevi Asaf Hâlet Çelebi'nin nesir olarak Türkçeleştirdiği 276 Rubâi'yi bir kitap halinde topladı. Milli Eğitim Bakanlığı da Abdülbaki Gölpınarlı'nın Türkçeye çevirdiği 210 Rubâi'yi yayınladı. 1963'de Konyada Şahap Kitabevi Abdülbaki Gölpınarlı'nın Türkçeleştirdiği 127 Rubâi'yi yayınladı. Son olarak Mevlâna Müzesi Mü-

dürlüğünce 1765 Rubâî, Abdülbaki Gölpınarlı'nın çevirisi olarak yayınlandı.

Rubâî'leriyle Mevlâna hazretleri, yaşadığı dönemde günlük hayatın âdeta bir envanterini yapar. İncir satanlar, gül bahçeleri, şeker kamışı, kurt, koyun, keçi, işsizlik, şeker satanlar, yay çekmek, avcı, yankesicilik, eşek, öküz, bülbül tencere üzüm, sümbül, güvercin, at, anbardaki tohum, ciğer, ipekli kumaş, gönül kuşu, topal eşek, rahvan at, fil, arı, başak, çalgıcı, kaz, aslan, sümbül, nerkis, ekmek, şeker mâdeni, sinek, gül, çevgen, Ramazan Bayramı, Kadir gecesi, selvi, şeftali, kuzgun, elmalık, deve, balık, dut ağacı, ipek kumaş, koruk helvası, canavar, tuz, tûti, ekmekçi, tuzlu ciğer, tavus kuşu, zümürdanka, doğan, timsah, kaplan, gece çarşafı, bal, defne dalı, ipek iplik, ot-saman, söğüt, lale, kötü komşu, yılan, ceviz, kafağacı, dükkân, ev, hırsız, kazan, kepçe, şeker şerbeti, çeyiz, buğday, yase-min, Tûba ağacı, kocakarı, yün örmek, iplik eğirmek, kumaş, alaca, toy, kedi, saksı, köpek, sütlü, bulamaç, Kazma, keser, marangoz, ayran, kâse, arpa, arpa boyu, dinar, balarısı, arslan, köyağası, ressam, Kalles, dünyanın bıyığı, ceylan, buğday başağı, kulağı küpeli kul, mutfak, gökyüzü öküzü, mağara, ilaç, kuzu, sabır çadırı, fare, idrar, kâğıt, gulyabani, elbise, zenci saçları, aşk tımarhanesi, konak, gönül defteri, elenmiş un, kepek, süsen buzağı, tere, saka, arpa, samanlık, kazma, can pamuğu, kâse, gökyüzü sofrası, kefeki taşı, dudu, tencere, hüthüt, tavla tahtası, tavşan, kerpiç, şehirli, köylü, gönül casusu, haber çavuşu, armut.. Rubâî'lerinde Mevlâna hazretlerinin dili, böylesi zengin ve çeşitli kelimelerle dopdoludur.

Ömer Hayyam'ın «Harabiyat» rubâî'lerinin dünya edebiyatını kasıp kavurduğu ve İran Edebiyatını yücelttiği ne kadar gerçek ise, Anadolu'da da Mevlâna Celâleddin'in tasavvufî coşku ve cezbeye dayalı rubâîleri değişik bir açıdan dünyanın büyük ilgisini çekti. Bize göre Mevlâna, büyük eseri «MESNEVÎ»yi yazmamış olsaydı bile, sadece rubâîleri ile dünya edebiyatında en az Ömer Hayyam kadar ünlü bir şair olarak yine müstesna yerini alacaktı. Şu noktayı da bazı edebiyat ve sanat adamları açıklamayı gerekli buluyorlar: Batıda bir kaç fikir ve sanat adamından başkası Mevlâna hazretlerinin «MESNEVÎ» dışındaki şiirlerini anlamaya çalışmadı. Oysa Mevlâna hazretleri, üzerinde çok ciddi araştırmalar yapılması gereken bir fikir adamı ve gönül şairidir.

MEVLANA'DA İRADE HÜRRİYETİ

Prof. Dr. Mehmet AYDIN

İnsanın bir şeyi seçme hürriyetine sahip olup olmadığı sorusu hem felsefenin hem de şumullü ve tutarlı bir seviyeye ulaşmış dini tefekkürün en eski ve en çetin meselesidir. Özellikle, her şeyi bilen, her şeyi tesbit ve tayin etmiş olan ve her şeyi bizzat yaratan bir uluhiyet fikrini merkez edinen dinlerde sözkonusu problem çok daha ağırlıklı biçimde kendisini hissettirmiştir.

Denebilir ki, bu mesele, İslâm fikir tarihinin de ilk büyük meselesi olmuştur. Bir yandan irade hürriyetini inkâr eden ve insanı eli kolu bağlı bir varlık olarak gören, bir yandan da onun hürriyeti üzerinde, en azından metafizik açıdan, aşırı denebilecek görüşler ortaya atan fikir akımları çıkmıştır. Bir de hürriyetçi ve determinist görüşler arasında orta yolu bulma çabalarını dikkate alırsak, çok zengin bir fikir tablosu ile karşı karşıya olduğumuzu görürüz. Bu fikir akımlarının birbirlerine karşı verdikleri mücadelenin İslâm toplum yapısını çok derinden etkilemesi, bu toplumun şeklinin ve manasının oluşmasında birinci derecede rol oynayan Kur'an-ı Kerim'in her fikir akımı açısından farklı şekillerde yorumlanmasından ileri gelmiştir.

Kur'an'da da işaret buyurulduğu gibi, insanların çoğunda şöyle bir huy vardır: İnsan, başarılarının, gerçekleştirdiği iyiliklerinin kaynağını kendisinde bulur; ama başarısızlıklarına, kötülüklerine pek sahip çıkmaz. Onları birilerine, bir yerlere yüklemek ister, kör talihtir, dehrdir (zamandır), felektir, cinler ve şeytanlardır, yahut cinlerin ve şeytanların görevlerini yüklenmiş kişiler ve topluluklardır, hep kötülükleri, felaketleri, belâları, musibetleri getiren. Bu, fertler için olduğu kadar toplumlar için de böyledir. Determinizmin, makûl sınırı aşmış kaderciliğin, fatalizmin hakim olduğu dönemler, genellikle promlemlerin üstesinden yiğitçe gelinemeyen dönemlerdir. Nitekim İslâm dünyasında Peygamber'in kurduğu sağlam sosyal nizam sarsılmaya, siyasi ihtiraslar kükremeye, medeniyetin yerini câhiliyet ve bekviyel almaya başlayınca, akıl dışı ölçülere varan bu kadercilik anlayışı da ümmetin hayatında kök sal-

maya başladı. Mekke'den Medine'ye hicret ederek dünyanın gidişini değiştiren insanların torunları veya takipçileri, kurtuluşu mücadeledede, mücahedede değil, başkalarını suçlamada, mehdilerin gelmesini beklemede buldular.

Mevlânâ'nın yaşadığı dönemin de oldukça sıkıntılı bir dönem olduğunu hepimiz bilmekteyiz. Hicri yedinci asır, İslâm dünyanın yakılıp yıkıldığı, talan edildiği bir dönemdir. Ümitsizliğin, kötümserliğin, hattâ İslâmın - bir inanç sistemi, bir kültür ve medeniyet olarak - geleceğin şüphe ve endişeyle bakmanın oldukça yaygın olduğu bir dönem. Yüce Mevlânâ, bu menfi gelişme karşısında boş durmamış, his ve fikir planında büyük bir mücadele vermiştir. O, kelâm ve felsefe sahalarında tartışılan meseleler hakkında birinci elden bilgiye sahiptir. Buna rağmen, o, sözkonusu meselelere çözüm getirmek istediğinde kelâmcının ve filozofun usulünü takip etmez. Mücerred terimlerin işgaline uğramış istidlâl şekilleri ile ömür tüketmek, Mevlânâ'nın işi değildir. O, öyle şeyler söylemeliydi ki, kafa da rahatlasın, gönül de; âlim de bir şey öğrensin, testici de.

Mevlânâ'nın irade hürriyeti hakkındaki görüşlerini anlayabilmek için onun insana ve kâinâta dair görüşlerinden dikkatleri uzak tutmamamız icabeder. Bütünüyle âlem, Mevlânâ'ya göre, Allah'ın tecelligâhıdır. Allah ise fa'âl'dir. İlâhi âlemde atalet olmaz. Kur'an demiyor mu bize «O (Allah) her an ayrı bir işdedir» (LV. 29). Bu toprak - su âlemi hamileliğe mübtelâdır: Durmadan doğurur. Her sebep, bir anadır ve her ana yüzlerce çocuk dünyaya getirir. Bir eser doğdu mu, diyor Mevlânâ, hemen sebep oluverir ve kendisinden şaşılacak, hayret edilecek başka sebepler vücûda gelir. Bu sebepler, nesiller boyu sürüp gider. Biz, bunu her zaman göremeyiz; çünkü gözümüz, halkaları zincirde görecek kadar nurlanmış değildir (1).

Gerek tabii, gerek beşerî seviyede her netice, kendisini meydâna getiren sebepten daha fazla şeyler ihtiva eder; yani ücret, hizmetten daha fazla olur. Allah'ın bize vereceği nimetleri bir düşünelim. Bu dünya da yaptığımız iş, ârazdır, gelip geçicidir; ama onun ücreti cevherdir, (kâlicidir, bâkidir). İş zahmettir; ücret ise gümüş-tür, altındır, ihsândır. «Gör müyor musun, bir rukû, bir secde, âhi-rette bir cennet meydana getirmektedir.» (2) Okumaz mısın Kur'an'ın şu âyetini: «Mallarımı Allah yolunda harcayanların durumu, her başağında yüz dâne olmak üzere yedi başak veren bin dânenin durumu gibidir. Allah dilediğine kat kat verir. Allah'ın lutfu geniştir, O bilendir.» (II. 261).

Mevlânâ iki insanın durumuna çok üzülür. Bunlardan biri, cebri'dir, yani «katı determinist». Bu zavallı, her şeyi Allah'dan bilir. «Bir»e «Yediyüz» veren tohumu toprağa ekmekten kaçınır da nasipsizliğini felekten bilir. İkincisi ise, «sebeplerin tuzacağına düşer de sebep yaratana yok sayar.» Felsefe diliyle söyleyecek olursak, Mevlânâ'nın ayıpladığı bu iki insandan biri fatalist, öteki ise materialist'tir.

Mevlânâ'ya göre, bir başka âlem olan kalp de, gönül de durmadan doğurur; çünkü asıl tecelligâh zaten orasıdır. Orası dille anlatılamayacak nice mertebelerin anasıdır; yeterki yedi sünbülün yetişebilmesi için ayrıklardan, yabâni otlardan ayıklansın ve nûr ile cilâlansın. Kalpte ilâhi aşkın doğması, uzun ve çetin bir mânevi yolculuğu gerekli kılar. Bu yolculuğu göze alamayan insanın durumuna biraz temas edeceğiz.

Mevlânâ Mesnevi'de insanın hürriyeti meselesini tartışma konusu ederken üç anahtar terim kullanır. Cebr, kader ve ihtiyâr. Mesnevi'nin bir bölümünde bir Müslüman ile bir Mecûsi arasında geçen uzun bir tartışma hikâye edilir. Tartışmanın konusu özetle şöyledir: (4) Müslüman, Mecûsiyi İslâmı kabul etmeye çağırır. Mecûsi de «Allah isterse olurum» diye cevap verir. Müslüman, Mecûsinin bu ifadeyle neyi kastettiğini sezer ve ona «elbette Allah senin iman etmeni ister, fakat senin nefs-i emmâren ve çirkin Şeytanın küfre, ateşe tapmaya çeker» diye cevap verir. Bu sefer de Mecûsi nefs-i emmâre ile Şeytanın istediğini bir yana, Allah'ın dilemesini öteki yana kor ve birincilerin daha kuvvetli olduklarını söyleyerek şunu ilâve eder. «Allah benim müslüman olmamı istiyormuş; istediği olmadıkça neye yarar. «Nefs ve Şeytan, kendi dileğini yürüttükten sonra Allah'ın inâyeti param parça oldu demektir.» Kur'anın rûhunu kafasına sindirmiş olan Müslüman, Mecûsiyi ikna etmek için biri psikolojik, öteki ise kelâmî olmak üzere ikili bir bakış tarzıyla meseleye yaklaşır ve şöyle der; «Şüphesiz, biz seçme (İhtiyâr) kudretine sahibiz; İhtiyarımız vardır; apaçık olan bu duyguyu inkâr edemezsiniz. Zulümde de ihtiyarımız vardır, sitemde de... İhtiyar ve dileme nefste olur. Arzu edilen bir şeyin zuhûru nefsi harekete getirir. İblis sana arzu ettiğin şeyi gösterince uyuyan ihtiyar kudreti uyanır ve oraya doğru hareket eder. Diğer yandan Melekler de gönlüne iyi şeyler dilemeyi getirir. Bu suretle, kötülüğe direnme ve hayrı seçme meydana gelir. Hür irade, İbadetin tadı ve tuzudur. İman da irade olur küfürde «Sen istemedikçe kâfir olmazsın, istemeyerek imansızlık, tenakuzdur.»

Eğer insanda ihtiyar olmasaydı, yaptığımız kötü işten dolayı utanır mıydık, nefsimizi levh edermiydik? Pişmanlık duyup tevbe edermiydik? Hoca öğrencisini niçin azarlasın, eğer öğrenci yaptığından başkasını yapmaya, olduğundan başka türlü olmaya kadir değil ise? Başkasını kınamanın, ayıplamanın hiç mânâsı olmazdı, eğer onun başka türlü de davranabileceğine inanmamış olsaydık.

Hikâyenin bundan sonraki bölümünde Mevlânâ **Cebri'nin** tutumu ile onun tam karşısında yer alan «kaderi inkâr eden»in tutumunu mukayese eder. Aslında her iki tutum da, Mevlânâ'ya göre, hatalıdır. Fakat Cebri'nin tutumu çok daha kötüdür. Çünkü o, her şeyden önce, kendi şuûr hâlini, psikolojik bir deyimle, şuûrun mutalarını (verilerini) inkâr etmektedir. O, böyle yapmakla, kendi aklınca, Allah'ın «Kadir-ı Mutlak» vasfını korumak istemekte. Mevlânâ'nın ifadesiyle «ilâhi varlıktan acz ihtimalini gidermeye kalkışmaktadır.» Meseleye bu şekilde bakmak, irade hürriyeti konusunu kelâmî bir problem olarak karşımıza çıkarıyor. Şöyle ki, Cebri, Allah'ın ilim, irade ve kudret sıfatlarını kurtarmak için - pek tabii kendi aklınca - insanı feda ediyor; çünkü ihtiyar kudreti olmayan bir varlık, insan değildir. Kaderi inkâr eden ise, insanı kurtarmak için sözkonusu ilâhi sıfatları kısmen veya tamamen feda etme yolunu seçiyor. Biri aczi gidermeye çalışırken, diyor Mevlâna, Allah'ı (haşâ) ahmak ediyor; öteki ise, meydanı insana bırakmakla Allah'ın bilmediği, irade ve kudretiyle tasarrufta bulunmadığı bir sahanın olduğuna inanıyor. Yani Allah'ı (haşâ) câhil ediyor.

Eğer cebri'nin tutumu doğru olsaydı, Allah'ın Kitabı'nda yer alan emirlerin, nehiylerin, mükâfât ve ceza ile ilgili âyetlerin hiçbir mânâsı kalmazdı. «Mermer taşa kim emir verir?» diye soruyor Mevlânâ. Taşa, toprağa emirler veren bir insan görsen, ne dersin; o insanın **ahmak** olduğunu düşünmez misin? İşte kulun seçme kudretini inkâr eden cebri, Allah'ı da bu minval üzere düşünmüş oluyor. Mevlânâ'ya göre, dayak yiyen bir deve bile, cebri'den daha akıllı davranır. Onda bile bir iç-duygu olmalı ki, dayak yediğinde, değneye değil de sahibine öfkelenir.

Mevlânâ'ya göre, «kaderi inkâr eden, duman vardır da ateş yoktur» der. (Yani kulun ihtiyar kudretini görür, ama eserleri Yaradan'ın iradesini göremez). Cebri ise, ateşi görür de inadına «ateş yoktur» der. Ateş eteğini tutuştursa bile...»

Konuşmamın başında da işaret ettiğim gibi, irrasyonel fatalist bir tutumla ferdi ve ictimai seviyede işlerin iyiye gitmemesi arasında gözle görülür bir münâsebet vardır. Mevlânâ buna insandaki hoşlanma ve hoşlanmama duygularını da ekler. O şöyle der :

«Hangi işe meylin varsa, o işi yapabildiğini açıkça görürsün de,

Hangi işden hoşlanmıyorsan, «kader böyle» deyip cebri olursun.

Mevlânâ'ya göre, bu tutum, aczin, korkaklığın ve miskinliğin eseridir. Müslüman, böyle bir hâlet-i rûhiye içinde bulunamaz. Ne Kur'an ne de Mustafa'nın sünneti buna müsaade eder. Mevlânâ, bu konuda görüş açıklığına kavuşabilmek için Kur'anın Âdem kıssasını okumamızı tavsiye eder. Allah önce Adem'e «bütün isimleri öğretmiş (II. 31), sonra da onu ilâhi bir emirle, daha doğrusu yasak ile, muhatap kılmıştır. Allah, âdil olduğu için hem ilim, hem irade vermede cömert davranmıştır. İşte insanı öteki bütün varlıklardan ayıran özellik, onun **bilen ve ahlâken** sorumlu olan bir varlık olmasıdır. Hz. Adem'in ilâhi emri yerine getirmede başarılı olmadığını biliyoruz. Fakat o, seçme hürriyetine sahip olduğunun şuûrundaydı. Bunun için, diyor Mevlânâ, Adem «Rabbimiz nefsimize zulmettik» diye itirafta bulundu, gözyaşı döktü... günahını inledi. Bütün bunlar boşuna olmaz mıydı, O, ihtiyar kudretine sahip olduğuna inanmasaydı? Allah'a isyan eden Şeytan bile ilâhi dergâhtan kovulduktan sonra «Oyun benimdi, ben oynadım» diyerek suçunu üstlendi; Oysa sen, diye devam ediyor Mevlânâ, «daha ne kadar cebir ağacına çıkacak ve ihtiyarsız olduğunu bahâne edeceksin? Bu, yanlışır.» Allah nimetine, lütfuna şükretmeye çalışmak, irâde-i cüziyyedir; cevrilik ise, bu lütfu inkardır... O'nun verdiği kudrete şükretmek, kudretini artırır. Cebir ise, verilen nimetleri elinden alıp götürür... Eğer Allah'a mütevekkil isen, çalışmanla tevekkül et. Tohumu ek, sonra da herşeye kadir olan Allah'a dayan» (6) Tanrı elçisi bedeviye ne dedi: «Önce deveni bağla, sonra mütevekkil ol!» Doğru, «topallığımız da vardır; aksaklığımız da; ama topallık ve aksaklıktan kurtulmak, oturup kalmakla değil, yürümele olur. (7) Belâ geldiği zaman nasipsiz adam gibi küfür ve isyan semtine geçme; nasipli adam gibi Hakka daha yakın ol. (8) Bilki, iyilik de kötülük de senden yeşermektedir senden; güzel, çirkin bütün düşünceler senden, kendinden doğar (9). Allah bana niçin arzu verdi, niçin düşman verdi, diyerek yakınıp durma. Mücâdele için düşmanın bulunması şarttır. Düşman olmadıkça cihad etmek muhâldir. Şehvet olmayınca, «ondan kaç» emrine uyman mümkün değildir. Bir şeye meylin ve isteğin yokken, onu yapmamak zaten sabır sayılmaz. Düşman olmayınca senin orduna ne hacet kalır ki? Aklını başına topla da kendini hadım etmeye kalkışma; zira iffet ve ismet, şehvet ve kudret varken olur. Hevâ ve heves olmasaydı, ondan nehiy de

mümkün olmazdı. Ölülere karşı hiç gazâ edilir mi?... Nasıl ki, Melik-ül Mülk Cenâb-ı Hak: «İsbirü' (Yani sabrediniz) buyurdu. Bir istek olmalı ki, ondan yüz çeviresin (ona karşı sabırlı olasın.) (10'.

Böylece uzayıp gider Mevlânâ'nın altından kıymetli öğütleri. Ümitsizliğe kapılmayı, miskinlik göstermeyi, sebepleri inkâr etmeyi yermekten usanmaz. Sebep - Sonuç zincirine bağlı hayatı, ciddi oynanması gereken bir satranç oyununa benzetir ve şöyle der: Ey oğul: Her taş sürmenin neticesini ondan sonrakinde gör. Sebebi sebep içinde (halkayı zincirde) idrak et. Gözünü etraftan çevir de mat edip oyunu kazanıncaya kadar ne oyunlar oynayacaksan hepsini gör. Laf olsun diye 'Allah'a tevekkül ettim' deme. Bu, tavla oynayan acemilerin 'Allah'a dayanık' demelerine benzer. (11) Allah, önüne merdiven koymuş, bacağına bahane etme, çık (yüksel). Ellerin varken, tutmak için yaratılmış parmaklarını niçin gizlersin? (12).

Mevlânâ'nın santranç örneğine biraz daha geniş bir açıdan barksak, determinizm ve irade hürriyeti konusuna belli bir açıklık getirmek mümkündür. Bilindiği gibi, bu oyun belli kurallara göre oynanır. Bu kuralları değiştirmek, oyuncunun elinde değildir; ama o, her taş için mevcut birçok alternatifi kullanma hürriyetine sahiptir. Başka bir deyişle oyuncu, seçimini tesbit ve tayin edilmiş kurallar çerçevesinde yapmak durumundadır. Bu, onun, bir açıdan bağımlı, bir başka açıdan da hür olduğunu gösterir.

Tıpkı bunun gibi, kâinatın da değişmez kanunları vardır. Hâdiseler bu kanunlara göre cereyan eder. Toprak, su olmaz; su da balın özelliklerini taşıyamaz. Kumu sıkıştırınca çamur yapamayız. Çamur, toprağın sıkıştırılması ile olur. Fakat, Mevlânâ'ya göre, insanın durumu kâinattaki öteki varlıklardan farklıdır. İnsan da bazı vasıflar vardır ki değişmez. Fakat onda değişebilen vasıflar da vardır. Bundan dolayıdır ki, bugün nefret edilen bir insan, yarın hüsn-ü kabul görür. (13)

Mevlânâ, Peygamberimizin bir hadisine işaret ederek âlemdeki kanunların varlığı konusuna bir açıklık getirir. Peygamberimiz şöyle buyurur: Kalem kurdu yani kalem Allah'a itaatla O'na isyanın, emanete riayetle sirkatin, şükür ile nankörlüğün müsavi olmadığını yazdıktan sonra kurudu. (Bu, artık bir kanun oldu) Kalem, «Allah, iyi kullarının ecrini asla zayi etmez» (Kuran, IX. 121) diye yazdıktan sonra kurudu.

Mevlânâ bu Hadis-i Şerifi şöyle yorumlar :

'Kalem kurdu' hadisi, insanı önemli işlere teşvik etmek için

söylenmiştir. Kalem, her fiilin kendisine ait bir tesiri, kendisine uygun bir sonucu olduğunu yazmış bulunuyor. Eğer kötülük yaparsan kötülük bulursun. Doğru fiil işlersen saâdet bulursun. Eğer senin cehdin başkasının cehdinden bir zerre fazla ise, o zerre Allah'ın tezasinde tartılacaktır. İşte kalem, bunları yazdıktan sonra kurudu. (14)

Mevlânâ bu yorumuyla alemin nizamına işaret etmektedir. İnsanın ihtiyar kudreti, bu nizama meydan okuyarak değil, onun içinde ve ona uyarak tasarrufta bulunur. Meselâ, insan, diyor Mevlânâ, şarap içip içmemekte ihtiyar sahibidir. Ama içtikten sonra sarhoş olmamak onun ihtiyarında değildir. Şarap içmemenin neticesi uyanıklık, içmenin ise sarhoşluktur. Bu, değişmez. İnsanın iradesi, bu mânâda tesbit ve tayin edilmiş değildir.

Mevlânâ'ya göre, insanın dışındaki her şey, bir yıldızla (yani bir sebeple) belirlenmiştir; ama insan, kendi içindeki bir yıldızla belirlenmiştir. (15).

İnsanın manevi ve ahlâki tekâmülü kendi gayreti ve Allah'ın lütfuyla olur. Değiştirebileceğimiz saha içinde faaliyet göstermek, değişmeyen âleme meydan okumak mânâsına gelmez. Cihad (yani çalışıp çabalama) buyuruyor Mevlânâ, kaza ve kadere karşı savaşmak demek değildir; çünkü böyle bir mücadele ile bizi mükellef kılan, kaderin kendisidir. (16).

Şüphesiz, hür olmak, kendibaşına bir anlam ifade etmez. Önemli olan, onunla ne yapıldığı, neyin başarıldığıdır. İrade gücünün başarılı olup olmadığı, onun kötülük karşısında verdiği, vermek zorunda olduğu mücadeleye bağlıdır. Kötülük problemi karşısında Mevlânâ'nın tutumu, ne aşırı iyimser ne de aşırı kötümserdir. Mevlânâ, kötülükle ilgili hükümlerimizin çoğunun izâfi olduğuna dikkati çeker. Bir varlık için zehir olan bir şey, başka bir varlık için ilâç olmaktadır. Kaldı ki, biz genellikle hoşlanmadığımız şeylere kötü deriz. Oysa hoşlanmadığımız bazı şeylerde bizim için iyilikler de bulunabilir. Buna rağmen, Mevlânâ kötülüğün realitesini inkâr etmez. O, şöyle der: «Cümle hakır diyen ahmadır; cümle bâtıldır diyen ise şakidir» Eğer dünyada kusurlu şeyler olmasaydı, bütün aptallar (eblehân) akıllı tacirler olurlardı. Bir şeyin ehli ile nâehli arasındaki fark da böylece kaybolurdu. Öte yandan, eğer her şey kötü olsaydı, odunun yanında od ağacı bulunmazdı. Hayatta doğru ile yanlış birbirine karışmıştır. Hakiki para ile kalp para aynı çanta içindedir. O halde, ikisini birbirinden ayıracak bir mihenk taşının bulunması gerekir. (17).

Mevlânâ'ya göre, insana düşen, âlemdeki binbir kötülük karşısında pesetmek, «bu benim kaderimdir» demek değil, kötülöklere karşı mücadele, mücahede etmektir. Hak Taala, diyor Mevlânâ, bedenimize sıcağı, soğuşu, acı ve sıkıntıyı vermiştir. Korkuyu, açlığı, mal ve beden noksanlığını vermiştir. Bütün bunlar cân nakdinin zâhir olması içindir. (18) Her düşman, aslında, bir nevi ilâçtır. Bundan dolayıdır ki, peygamberlerin düçar oldukları sıkıntılar, cihan-daki bütün öteki varlıkların sıkıntılarından daha fazladır. (19).

Merd-i hakkın, yani hakiki bir mü'minin kötülük karşısındaki durumu uşgâr adı verilen büyük kirpinin sopa ile dövölürken aldığı durum gibi olmalıdır. Kirpiyi dövölürken okları daha çok sertleşir, kuvvet kazanır ve hayvan daha irileşir.

İşte mü'min de böyle dayanıklı olmalıdır. Mücadelenin heran, her noktada yapılması gerekir. Karanlık, dün de vardı, bugün de var, yarın da olacaktır. Âdem'in karşısında İblis, Hâbil'in karşısında Kabil, İbrahim'in karşısında Nemrud, Musa'nın karşısında da Firavun vardı. Bu savaş, diyor Mevlânâ, «Cefa ordusunun kumandanı Ebû Cehil ile savaşan Mustafa'nın zuhûruna kadar sürölüp geldi» (20). Mü'mine düşen, harp meydanında bozulup kalmak, yahut orayı bırakıp kaçmak değil, Mustafa'nın yanında yer almak ve muzaffer olmaktır. Hiçbir doğum sancısız olmaz. Cennetin çevresi sevilmeyen şeylerle doludur. Mihnet ve meşakketten geçmeden hiçbir şey elde edilemez.

Birkaç cümle ile özetleyecek olursak, Mevlânâ'ya göre, cüz'i irâde hürdür; dolayısıyla insan seçme kudretine sahiptir. Böyle bir güce sahip olduğumuzu, her şeyden önce, şuur hallerimizin bize sunduğı verilerden yola çıkarak ortaya koyabiliriz. Bu, meseleye psikolojik açıdan bakıştır.

İkincisi, amelî hayâtımız da tutarlı bir determinist gibi davranmamıza müsaade etmez. Her türlü terbiye faaliyeti, iradenin hür olduğu inancına dayanır. Bu da psikolojik bakış tarzının devamı neticesinde ortaya çıkan amelî bakış tarzıdır.

Üçüncüsü, Allah'ın Peygamberler göndermesi, bizi mükellef kılması yaptıklarımızdan dolayı iyi veya kötü olan bir hayatın bizi beklediğini söylemesi, seçme gücüne sahip olduğumuz esasına göre olmaktadır. Böyle bir güç ve imkâna sahip olmayan varlığa emirler vermek, onu mükâfatlandırmak veya cezalandırmak, ilim ve hikmet sahibi bir Varlık'a yakışmaz. Kur'an, böyle bir ulûhiyet fikrine sahip olmamıza müsaade etmez. İşte bu da irade hürriyeti meselesinin kelâmî açıdan ele alınmasıdır.

Doğrusunu isterseniz, günümüz felsefi ve kelâmî eserlerinde de irade hürriyeti konusunda söylenenler, Mevlânâ'nın söylediklerinden daha açık bir çözüm şekline ulaşmış değildir.

Sözlerime İkbâl'in *Câvidnâme*'sinde yer alan şu mısralarla son vermek istiyorum :

Pir-i Rûmî'yi kendine refik-i râh kıl
Ki Hudû sana vecd dolu bir hayat bahş etsin.
Rûmî, özü kabuktan ayırmayı bilmekte,
Dost'un râhında muhkem yürümektedir.

-
- (1) *Mesnevi* II 994 (Atıflar R. A. Nicholson'un İngilizce tercümesinden alınmıştır. Ayrıca aşağıdaki eserlerden de istifade edilmiştir. R. A. Nicholson, *Mevlânâ Celâleddin Rûmî*. Çev. A. Lermioğlu, Tercüman 1001 Temel Eser, K. A. Hakîm, *Metaphysics of Rûmî*, Lahore 1959. B. A. Dar. *Astudy in Ikbâl's Philosopyl*. Karchi. 1971.
- (2) M. III. 3438.
- (3) M., V. 1543.
- (4) M., V. 2919.
- (5) M., V. 1389.
- (6) M., I. 929.
- (7) M., II. 3758.
- (8) M., IV. 2881.
- (9) M., III. 3438.
- (10) *Tahir-ül Mevlevî, Mesnevî Şerhi* 16754 vd. beyitler.
- (11) M., IV. 288.
- (12) M., I. 929.
- (13) M., III. 2909 - 2912.
- (14) M., IV. 3145.
- (15) M., I. 976.
- (16) M., I. 976.
- (17) M., II. 2966, 2967.
- (18) M., II. 2963, 2964.
- (19) M., IV. 94 vd.
- (20) M., VI. 2151.

MEVLÂNÂNA MÜZESİ ARŞİVİ

Prof. Dr. Nejat GÖYÜNÇ

25 Ağustos 1982'de ebedî âleme göçen ve sağlığında yayınladığı pek çok kitap ve makale ile Türk Kültür Tarihi'ne büyük hizmetlerde bulunan ve adını ölümsüzleştiren merhum Abdülbaki GÖLPINARLI, ilk baskısı 1953'te yapılan Mevlânâ'dan sonra Mevlevîlik (1) adlı eserinin ardından 1956'da da «Konya'da Mevlânâ Dergâhının Arşivi» (2) adlı makalesini yayınlamıştı. «Böyle bir yerin arşivi, bir tarih hazinesi olmalıydı. Bu arşiv, hem Mevlevîlik tarihini aydınlatacaktı, bu yüzden de Selçuklular - Osmanoğulları devirlerindeki dinî hareketleri belirtecekti. Aynı zamanda vakıf dolayısıyla iktisat tarihimize yardımcı olacaktı.» (3) Lâkin, Abdülbaki GÖLPINARLI, bu arşivdeki belgeleri incelediğinde beklediklerine kavuşamaz. 108 zarf içerisinde guruplandırılan bir kaç bin belge arasında eski devirlere ait olanı pek azdır. Onun kanaatine göre, dergâhın şeyhlerinden I. ve II. Ebubekir Çelebi'ler, IV. Murad ve I. Abdülhamid devirlerinde sürüldüklerinde İstanbul'a gönderilip satılan kitaplar arasında bir kısım arşiv belgeleri de bulunmuş, böylece bunlar tahribe uğramışlardır. (4)

Abdülbaki GÖLPINARLI makalesinde her zarf muhtevasını birer birer verir, onun bize sunduğu kısa bilgileri, bugün Müze'nin belge kayıt defterinde hemen hemen aynen bulmak mümkündür.

Bu belgeleri ihtiva eden zarflara ait kayıtlar incelenince, belgelerin hem dergâha, hem de Konya Tarihi'ne ışık tutacak nitelikte olduğuna şahit olunur. Bunlar arasında :

- (1) Eserin «Gözden geçirilmiş ikinci baskısı» (İstanbul 1983, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, 16 - 562 sahife)'nin sonuna Prof. Dr. Ali ALPARSLAN tarafından «Abdülbaki GÖLPINARLI'nın başlıca eserleri» adlı bir makale eklenmiştir, s. 563 - 568. Ardında da 56 sahifelik bir resimler ve fotoğraflar kısmı vardır.
- (2) İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, Cilt XVII, Ekim 1955 - Temmuz 1956, s. 156 - 173.
- (3) Abdülbaki GÖLPINARLI, aynı makale, s. 156.
- (4) I. Ebubekir Çelebi'nin ölümü 1638, II. Ebubekir Çelebi'ninki ise 1785 tarihindedir (A. GÖLPINARLI, aynı makale, s. 156).

- a. Mevlevî Dergâhı'na, Konya'daki diğer Selçuklu, Karamanlı, Osmanlı yapılarına ait vakfiyeler, fermanlar, çeşitli adli mercilerce verilmiş ilâmlar,
- b. Vakıf eserlerle ilgili tayin beratları,
- c. Mevlânâ Türbesi ile medrese ve camiindeki görevliler listesi, (5)
- d. Osmanlı İmparatorluğu'nun Rumeli, Anadolu ve Arap ülkeleri kesimlerinde bulunan mevlevihânelere ait kayıtlar, belgeler, (6)
- e. Bazı mevlevihânelerin yıllık masraflarını gösterir listeler, (7)
- f. Bazı mevlevihânelerin tarihçelerini gösterir kayıtlar, (8)
- g. Bazı mevlevihânelerin tamir ve inşasına ait planlar, (9)
- h. Mevlevîler arasındaki bazı iç ihtilâflara ait belgeler, (10) ve saire bulunmaktadır.

Millî Mücadele yıllarında 23 Nisan 1920'de Ankara'da toplanan Büyük Millet Meclisi'nin 2. reisiği görevinde bulunarak memlekete büyük hizmetler eden Abdülhalim Çelebi Efendi ile Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın karşılıklı gönderdikleri bir kaç tebrik telgrafı da bu belgeler arasında bulunmakta olup, Abdülbaki GÖLPINARLI tarafından yayınlanmıştır. (11)

Mevlânâ Dergâhı Arşivi ile ilgili belgelerden birisi - kanaatimize göre - daha da ilgi çekicidir. Bu belge İstanbul'daki Yenikapı Mevlevihânesi ile ilgilidir. Bu mevlevihâne'nin İstanbul'da ikinci kurulan olduğu, Yeniçeri kâtibi Malkoç Mehmed Bey tarafından 1597

- (5) Mevlânâ Müzesi Arşivi (kısaltma: MMA), zarf 18.
- (6) MMA, zarf 40, 47, 50, 51 gibi.
- (7) MMA, zarf 51'de Sivas Mevlevihânesi'nin 1327/1911 tarihine ait masraf defteri, zarf 40'ta Afyonkarahisar dergâhının 1334 - 1338/1918 - 1922 tarihlerine ait irat - masraf defteri gibi.
- (8) MMA, zarf 51'de Kütahya Mevlevihânesi şeyhlerine, bu mevlevihânenin tarihine ait belgeler gurubu.
- (9) MMA, zarf 65'te Sivas Mevlevihânesi'nin, zarf 69'da Çankırı Mevlevihânesi'nin, zarf 86'da Samsun Mevlevihânesi'nin tamirine ait belgeler vs.
- (10) MMA, zarf 74'te Şeyh Ahmed Remzi Efendi ile Şeyh Said Hemdem Efendi arasındaki olaylar, zarf 87'de Samsun'daki bir başka olay vs.
- (11) Abdülbaki GÖLPINARLI, aynı makale, s. 175 - 176. Beni bu makaleden haberdar eden ve bir de fotokopisini lutf eden kıymetli araştırmacı Ahmet Şeref CERAN Bey'e müteşekkirim.

de Kemal Ahmed Dede için yaptırıldığı GÖLPINARLI tarafından zikr edilmektedir (12). Bu bina yüzyılımızın başlarında yanmış ve tekrar yapılmıştır (13). Konya'da Mevlânâ Müzesi'ndeki arşivde 53/1 numaralı belge şöyle başlar :

«Mecrûhîn-i guzât-ı osmâniyye için tarikat-i mevleviyyece dahi bir hizmet ifâsı maksadıyla husûsât-ı âtiyye kararlaştırılmışdır :

1. Şimendüfer güzergâhına yakîn olması ve taksimâtının el-verişi bulunması hasebiyle müceddeden inşa olunan Yenikapı Mevlevihânesi hastahâne ittihâz olunmuşdur.

2. Tarik-i Mevleviye mensub etibbâ mevlevihânelerce iyfâ-yı hidmete davet olunacağı gibi dergâh ve dervişân ve muhibbânın lüzümü kadarı etibbâ-yı mumâileyhimin idaresine tâbi olmak üzere muâvenetde bulunmaları için dergâhlarca ihtihâb olunarak mezkûr mevlevihâneye i'zâm kılınacaktır.»

Belge şu satırlarla devam eder :

3. «Hilâl-i Ahmer idaresince ve sâir müessesât-ı resmiyyece tertib ve tahsis kılınacak eczâ ve edevât-ı tıbbiyyeden başka levâzım-ı sâirenin tedârîki zımında dergâhlarca ve muhibbân-ı mevleviyyece aynen veya nakden i'tâ olunacak i'ânâtı kabûl için mevlevihâneler postnişinlerinden mürekkebe olmak üzere bir encümen teşkil olunmuşdur.

4. Mevkian münasebeti cihetiyle encümenin ictimâi için Galata Mevlevihânesi merkez ittihâz olunmuşdur. Tarik-i Mevleviyyeye mensub olsun olmasın i'âne i'tâsı veyâ fi'len hizmet iyfâsı arzusunda bulunan zevât hergün dergâh-ı mezkûra müracaat edebilirler.

5. Encümen cumartesi ve pazartesi ve pencşenbih günleri ictimâ edeceği gibi lüzümü takdîrinde bu günlerden başka da ictimâ edilmek üzere Galata Mevlevihânesi postnişini tarafından meşâyih-i sâire davet olunacaktır.

6. Cem olunacak i'ânât-ı nakdiyyenin eczâ ve edevât-ı tıbbiyye ve levâzım-ı sâireye sûret-i sarf ve taksîmi etibbâ tarafından gösterilecek lüzüm ve encümenince verilecek karar üzerine icrâ olunacaktır.»

(12) Abdûlbaki GÖLPINARLI, Mevlânâ'dan sonra Mevlevîlik, 2. baskı, s. 158 ve 338.

(13) Yenikapı Mevlevihânesi, Tercüman, 1001 Temel eser yayınlarından.

Bu belge bir talimattır ve ispirto ile çoğaltılıp - anlaşıldığına göre - İstanbul'daki ve diğer yerlerdeki mevlevihânelere gönderilmiştir. Yenikapı Mevlevihânesi'nin hastahâne olması için Dr. Mustafa Münif Paşa ve Dr. Galib Bey tarafından müştereken imzalanmış bir de mazbata mevcuttur. Olay Balkan Harbi sıralarına rastlamaktadır.

Bu vesika, Osmanlı Beyliği'nin bir Dünya Devleti'ne dönüşümünde Kolonizatör Türk Dervişleri'nin oynadıkları rolleri hatırlatmaktadır. Onlar ordularla birlikte seferlere katılmış, uzak diyarlara giderek oralarda dergâhlarını, tekke ve zaviyelerini kurarak askerlere manevi güç kaynağı teşkil etmişlerdir (14). Balkan Harbi sırasında da Mevleviler, İstanbul'da demiryolu yakınındaki tekkelelerini hastahane haline getirmekle kalmamışlar, aynı ve nakdi yardım da toplayarak, fi'len hastahane görevi olarak ordunun hizmetinde bulunmuşlardır. İki hizmet tarzını, aynı duyguların ve geleneklerin bir devamı olarak düşünmek, Mevlevileri, yalnız semâ gösterilerinden, Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî'nin insancıl düşüncelerinden değil, bu hizmetlerinden dolayı da tanımak, değerlendirmek lâzımdır, sanırız.

Konya'da Mevlânâ Müzesi'nin ikinci bir arşivini de Konya'ya ait Şeriyye Defterleri oluşturmaktadır. Şüphesiz, Müzede Karaman'a, Isparta'ya, Konya'nın bazı kazalarına ait aynı cinsten defterler de vardır. Çoğunluğunu Konya'nın kiler meydana getirmektedir.

Şeriyye Defterleri'nin ait oldukları yörenin içtimâî ve iktisadî tarihi için birinci elden bir kaynak teşkil ettiklerini tekrarlamaya lüzüm yoktur. Yerli ve yabancı bir çok araştırmacıların bu türden makaleleri, kitapları yayınlanmakta, her geçen gün de bunların sayısı artmaktadır.

Bununla beraber, Şeriyye Defterleri'nin bir özellikleri daha vardır. Buldukları yörelerin bir kısım yapılarına ait kayıtları, merkezden gönderilen bir kısım ferman ve benzeri belgelerin suretlerini de ihtiva ederler. Böylelikle bazan bir Divan Defteri'nde bulunması zor olan veya tesadüf edilmeyen bir hükme mahallin şeriyye defterinde rastlamak mümkündür. Bunlara birer, ikişer örnek verelim :

(14) Ömer Lütfi BARKAN, «Osmanlı İmparatorluğu'nda bir iskân ve kolonizasyon metodu olarak Vakıflar ve Temlikler, I. İstilâ devirlerinin kolonizatör Türk dervişleri ve zaviyeler», Vakıflar Dergisi, II, 279 - 386.

a. Konya'da Mevlânâ Dergâhı yakınlarında bir han bulunduğ u, isminin de Kiremitli Han olduğ u bilinmektedir. İbrahim Hakkı KONYALI, bu hanın II. Bayezid'e ait olduğ unu belirtmekte, İstanbul'da Başbakanlık Arşivi'nde gördüğ ü bir belgeden faydalanarak bu hanın 1667 (1078)'de harap bulunduğ unu, mütevellisinin de olmadığ ını, 1663'te Konya Kadısı Ömer Efendi'nin bu hana Satılmış isminde birisini müteveli tayin ettiğ ini bildirmektedir. Bu hanın Konya sicillerinde (şeriyte defteri) muhtelif vesilelerle adının geçmekte olduğ unu da kayd etmekte, fakat yer göstermemektedir (15). Yine KONYALI'nın verdiğ i bilgilere göre, 1963 -64'te bu han mevcut değ ildi.

Bir Şeriyte Defteri'nde bu hana ait bir «keşif» vardır: «Keşif-i Kiremidli Han» diye kayd olunmuştur. Metni şu şekildedir:

«Mahmiyye-i Konya'da Hazret-i Mevlânâ Celâleddin kaddese surrehu zâviyesi kurbünde vâki merhûm ve magfûrûnileyh Sultan Bayezid Han tâbe serâhu binâ eylediğ i Kiremidli Han dimekle ma'rûf karbân-saray evkafının mütevellisi olan bâisül-Kitâb İsmail bin El-hac Mehmed meclis-i şer'-i şerife gelüb takrir-i kelâm ve ta'bir ani'l-merâm idüb han-ı merkûmun kapusu ve dekâkinleri önünde olan kaldırım köhne olup ve dekâkin hizâsından nehred ek an asl kaldırım olmayup ebnâ-i sebil mürûru ubûrda külli usret çekmeleriyle kapudan dekâkindek köhnesi tecdid ve dekâkinden nehred ek müceddeden kaldırım vaz olunmak lâzım ve mühim olup ve sakafının kible cânibi ve kenifi üzeri ve sekileri imâret ve meremmâta muhtâc olmagla cânib-i şer'id en üzerine varılıp keşif ve tahrir ve ne-mikdar masraf ile meremmet olduğ u tahmin olup cânib-i vakfdan imâretine izn verilmesi matlûbumdur didikde savb-ı şer'id en Mevlânâ Hasan Efendi irsâl olunub ol dahi mahmiyye-i merkûmede mimarbaşı olan Şaban ve zeyl-i kitabda isimleri mestûr olan müslimin ile han-ı merkûma varılıp nazar etdiklerinde mevâzi-i mezbûre harâba müşrif olup muhtâc-ı ta'mir olduğ u mütehakkik oldukdan sonra mimar-ı mezbûr mesâhâ eyledikde han-ı merkûmun kapusu önünde iki sofa arası tûlen ve arzan altışar zırâ' olup be-hesâb-ı şatrancî otuz altı zırâ' ve sofalar kenarından dekâkin nihayetine dek tûlen otuz beş zırâ' ve arzan cânib-i şarkisi beş zırâ' ve taraf-ı garbisi onbir zırâ' be-hesâb-ı şatrancî ikiyüz seksen zırâ' cem'an üçyüz on altı zırâ' olup her bir zırâ'-na üstâdiyye ma' ırgâdiyye beşer akçe ve toprak çekdirmege ücret

(15) İbrahim Hakkı KONYALI, Abideleri ve kitabeleri ile Konya Tarihi, Konya 1964, s. 1042.

ikişer akçeden iki bin ikiyüz on iki akçe ve mevcûd olan taşları kifâyet etmemekle üçyüz yük taş yedişer akçeden iki bin yüz akçe ve dekâkin nihâyetinden nehre müntehi olup an asl taş olmayan mevzi tûlen on altı zırâ' ve arzan bir taraftan on zırâ' ve bir cânibden on iki zırâ' ki be-hesâb-ı şatrancı yüz yetmiş altı zırâ' olup her bir zırâ'na taş bahâsı yigirmi beşer akçe ve üstâdiyye ma' irgâdiyye beşer akçeden beş bin ikiyüz seksen akçe ve han-ı merkûm sakafının kible cânibi meremmâtı elli iki buçuk guruş ve kenif üzerine toprak çekdirmeğe iki guruş ve sekiler meremmâtı yedi guruş ki, ikişer yüz yigirmi dörder akçe bir guruşa mahsûb olmak üzere cem'ân yüz dört guruş ile ancak imâret ve meremmet olunur diyü tahmîn-i sahîh ile tahmîn ve icmâ' ve ittifak eylediklerini mevlânâ-yı mezbûr mahallinde ketb ve tahrir ve ba'dehu ma'ân irsâl olunan Mehmed Beşe ile meclis-i şer'e gelüb alâ vukû haber virmeğin cânib-i vakıf-dan mevâzi-i mezbûreyi vech-i muharrer üzere ta'mire izn birle mâ-vak'a bi't-taleb ketb ulundı fi'l-yevmi's-sâdis aşer min Rebiül-evvel li-sene selâse ve tis'in ve elf.» (16)

Belgeden anlaşıldığına göre, Mevlânâ Dergâhı yakınında Sultan Bayezid'in yaptırdığı ve Kiremitli Han demekle maruf Kervansaray'ın vakıflarının mütevellisi 1683-84 tarihlerinde El-hac Mehmed oğlu İsmail adındaki bir zattır. Hanın kapısı ve dükkânlarının önündeki kaldırım eskimiştir. Dükkânların hizasından nehre (su arku) kadar olan kısımda ise hiç kaldırım yoktur. Hana gelip-gidenler bunun için zorluk çekmektedirler. Mütevelli tamir için bir bilirkişi teşkilini ister, Mahkeme de Mevlânâ Hasan Efendi'yi kaza adına gönderir. Şehrin Mimarbaşı Şaban ve diğer dokuz kişi birlikte gider (17), keşif tahmini yaparlar. Bu arada hanın bir çok kısımları da anlatılır, zira (68.5 cm.) hesabı ile boyutları verilir. İşin sonunda bir belge düzenlenir, bunun altını şahitler imza ederler (18), götürüp kadiya teslim ederler. O da, İstanbul'a evkaf idaresine yolladığı bu belgenin bir suretini defterine kayd eder.

(16) Konya Şeriyye Sicili, no. C13, s. 190.

(17) Şehir mimarları ve yetiştirilmesi, hukuki nizamları için bakınız. Cengiz ORHONLU, «Şehir mimarları», *Osmanlı Araştırmaları/The Journal of Ottoman Studies*, II (İstanbul 1981), 1 - 30. Aynı makalenin yeni bir yayını için bak. Cengiz ORHONLU, *Osmanlı İmparatorluğu'nda şehircilik ve ulaşım üzerine araştırmalar*, derleyen: Salih OZBARAN, İzmir 1984, s. 1 - 26.

(18) Keşif sırasında şahit olarak bulunanlardan bazıları Konya'nın ileri gelenleridir: Kıdvetü'l-meşâyihi'l-izâm Es-Şeyh Bostan Efendi b. Es-Şeyh Abdülhalîm Efendi, Şeyh Mehmed Efendi b. Abdülhalîm Efendi, El-Hac Mehmed Beşe b. Kasım, El-Hac Seyyid Mehmed b. Seyyid Abdi, El-Hac

b. Mevlânâ Dergâhı'nın batı tarafında II. Selim tarafından yaptırılan imaret de 1944 - 1964 arasında yok olmuştur. İbrahim Hakkı KONYALI 1944 tarihinde bu imarete bir inceleme yaptığını yazar, bir de çevresinin resmini yayınladığı gibi hakkında bilgi verir, vakfiyesinin de fotoğraflarını, bazı kısımlarının Türkçe çevrilerini kitabına dahil eder. Yazar, rahmetli Süheyl ÜNVER Hoca'nın verdiği imaretin bir de güzel, yakından çekilmiş resmini sunar (19).

Konya Şer'iyye Defterleri'nden birisinde bu imaretin su yollarının tamirine, imarete hizmetlerin iyi görülmediğine dair bir belge sureti vardır. Müteveli Mustafa görevini yapmadığından azl edilerek yerine bir başkası (Arslan) tayin edilir. Mustafa ne tamirle uğraşmış, ne de senede bir aydan fazla fakirlere hizmette bulunmuştur. Şimdi senede altı ay imaretin faal olması ve tamirlerinin yapılması istenmektedir. Sene yine 1683 tarihidir (20).

Bu tür belgelerin Sanat Tarihçileri elinde ne denli yorumlanabileceğine, ne ölçüde değerlendirileceğine şüphe duymamak gerekir.

c. Bir başka örnek de «Metropolidlik emridir» başlığını taşıyan İstanbul'dan yine 1682 tarihinde gönderilen bir ferman suretidir. İstanbul ve çevresinin Patriki bulunan Yakovos, Orta Anadolu'da oturan bir kısım hristiyanların ve onların papazlarının kendilerinin kiliselere ödemeleri gerekli vergilerden kaçındıklarından şikâyet eder, bunların tahsili için Osmanlı İdaresi'nden yardım ister. Belgenin «elkâb» kısmını atlayarak asıl metnini birlikte görelim :

«... Konya kadısı... ve Niğde ve Bor ve Ürgüb ve Aksaray ve Akşehir ve Barhılı ve Yenihan kadıları... tevki-i refi-i humâyûn vâsıl olıcak ma'lûm ola ki, hâlâ İstanbul ve tevâbii keferesi batriki olan Yakovos nâm râhiv hâlâ der-saâdetime arz-u hâl idüb bi'l-fiil batrikliğine dâhil zikr olunan kazâlarda sâkin olan papasların ve keşişlerin ve sâir zimmilerin üzerlerine edâsı lâzım senevi miri rüsûm ve zarâr-ı kassâbiyye ve tasadduk akçeleri ve panayırları ve manastırları ve ayazmaları ve nikâhları rüsûmu ve senevi alınugelen her

Veli b. Ali, Derviş Yusuf b. Mehmed, El-Hac Musa b. Himmet, Dilâver Bey b. Cafer ve Osman b. Ahmed.

II. Bayezid döneminden bahs eden eski yazılı kaynaklarda bu yapıdan bahs edilmemektedir, bk. Ctirad HEEREN - SARKA, Sultan Bayezid II. (1481 - 1512) in der Chronik des Mustafa Genabi, München 1980, s. 85 - 100.

(19) İbrahim Hakkı KONYALI, aynı eser, s. 969 - 980.

(20) Konya Şer'iyye Sicili, no. C13, s. 256.

kefere evinden onikişer akçe ve her papasdan birer altun batriklik rüsûmun ve yine her kefere evinden onikişer akçe ve her papasdan birer altun metropolidlik mahsûlünü ve kiliselerine göre bankası ve sâir külli ve cüz'î rüsûmâtın metropolidleri olan Miladiyos nâm râhib batrik-i mezbûrun defteri ve mektubu mücibince ve kadimden olgeldüğü üzere cem' ve tahsil eylemek için tarafından vekil eyledüğünü bildirüb râhib-i mezbûra âdet ve kanun üzere marifet-i şer'le cem' ve tahsil ettirilüb min ba'd âhirden müdahale eylemeye-ler ve mürd olan papasların ve keşişlerin ve kalogoryaların mu'tâd-ı kadim üzere kendüye âid olan metrûkâtların râhib-i mezbûr ahz ve kabz eyledüğünde beytü'l-mâl ve kassâm âdemleri müdahale eylemeyeler ve mirî rüsûmu edâ eylediklerinde mirîye alındığı üzere virilüb ve mirî rüsûmu vermekte inâd ve muhâlefet üzere olan papasları âyin-ı bâtılları üzere te'dib ve saçların kesüb ve kiliselerin âhire virdikde kimesne müdahale eylemeye ve mirî rüsûm cem'inde iken mürûr ve ubûr eyledikleri mahûf yerlerden ahsen vechle geçmek için tebdil-i câme ve kisve eylediklerinde kendüye ve yanında olan âdemlerine mir-i mirân ve mir-livâ mütesellimleri ve voyvodaları ve subaşıları ve ümenâ ve kurâ zâbitleri ve sâir ehl-i örfî tâifesi müdahale eylemeyeler ve râhib-i mezbûrdan cizye ve yava haracı talebiyle rencide olunmaya ve bindikleri bargir ve kartırlarına ulak ve sâir ehl-i örfî tâifesi rencide eylememek bâbında emr-i şerifim virilmek ricâ eylemeğin imdi şer' ve kanun üzere amel olunmak fermânım olmuşdur, buyurdum ki...» (21). Metnin geri kalan kısmında Patrik Yakovos'un isteği doğrultusunda işlem yapılması ilgililerden istenmekte, emr olunmaktadır. Tekrardan kaçınıldığından buraya ayrıca alınmamıştır.

Metinden Orta Anadolu hristiyanlarının ve onların papazlarının her yıl ödedikleri bir kısım vergi ve resimler (mirî rüsûm ve zarar-ı kassâbiyye ve tasadduk akçeleri ve panayırları ve manastırları ve ayazmaları ve nikâhları rüsûmu) dışında kilise yönetimine:

her evden 12 akçe Patriklik, 12 akçe Metropolidlik,
her papazdan 1 altun Patriklik, 1 altun Metropolidlik

resmi alındığı, bunun haricinde de bazı resimlerin tahsil edildiği, bu işe de Patrik Yakovos'un vekili Miladiyos'un memur olduğu anlaşılmaktadır. Bu iş için Patrik tarafından düzenlenen bir defter de kullanılmaktadır.

(21) Konya Şer'iyye Sicili, no. C13, s. 263.

Ölen papas ve keşişlerle sair din görevlilerinin geriye bıraktıkları mallar (**metrükât**) da kilise idaresine intikal etmektedir. Bunları da Miladiyos toplar, Patrikâneye götürür.

Bununla beraber bazı papasların vergi vermek istemedikleri, bunların dövüldüğü (**te'dib**), saçlarının kesildiği, kiliselerinden kovuldukları, bu zatların bazan mahallî idarecilerce himaye edildikleri, Patrik vekili rahibin bazan kıyafet değiştirerek dolıştığı, beylerbeyi, sancakbeyi adamlarının kendisine müdahale ettikleri öğrenilmektedir.

Bu belge bir yandan Osmanlı İmparatorluğu'nda zimmi yani gayr-ı müslim olanların durumu hakkında bizi aydınlatıcı bilgilerle doludur (22), diğer taraftan da Osmanlı İmparatorluğu'nun dini hoşgörüsüne de mükemmel bir örnek teşkil eder.

Yukarıdaki bir kaç belge yalnız bir defterden elde edilenlerdir. Şüphe yok Mevlânâ Müzesi Arşivi'nde bulunan yüzden fazla defterin incelenmesinden Osmanlı Devleti'nin bilinmeyen pek çok yönü aydınlanacaktır.

Seiçuk Üniversitesi mensupları ve buradan yetişecek gençler bu müzedeki belgeler ve defterler üzerindeki çalışmalarını ile hem Konya'nın, hem de onun bir cüzünü teşkil ettiği devletin içtimâî, iktisâdî ve ticârî tarihine, nizamlarına ışık tutacaklardır.

(22) Bu konuda bk. Karl BINSWANGER, *Untersuchungen zum Status der Nichtmuslime im Osmanischen Reich des 16. Jahrhunderts. Mit einer Neudefinition des Begriffs «Dimmä»*, München 1977.

«Osmanlı İmparatorluğu'nda kiliselerin hukukî ve malî durumu, yetkileri Helmuth SCHEEL (Die staatsrechtliche Stellung der ökumenischen Kirchenfürsten in der alten Türkei, Berlin 1943) ve Josef KABRDA (Le système fiscal de l'Église orthodoxe dans l'Empire Ottoman, Brno 1969) tarafından araştırılmıştır. Lâkin SCHEEL (a.g.e., s. 21 - 26, 38 - 40) ancak eskisi 1732 tarihli beş belge kullanabilmiştir. Araştırmalarında 1633'e kadar inebilen KABRDA (a.g.e., s. 39), yukarıda bahs olunan konuda ancak Scheel'den faydalanmıştır. Mevlânâ Müzesi'ndeki belge sureti 1682 senesine ait olduğundan, eskilik bakımından büyük önem kazanmaktadır.

REMZİ TE'VİL VE HZ. MEVLÂNA

Doç. Dr. Orhan KARMİŞ

I. Milli Mevlâna Kongresinde sunduğumuz «Kur'an-ı Kerim ve Hz. Mevlâna» konulu tebliğimizde Hz. Mevlâna'nın Kur'an'ı anlama ve anlatma konusundaki tutum ve tavrını kısaca belirtmeye çalışmıştık. Bu defa ünlü bir sûfi olan Celâleddin-i Rûmî'nin sûfiler nezdinde büyük önem taşıyan remzî te'vil konusundaki tavrını tanımaya çalışacağız.

Konuya girerken önce «Remzî Te'vil» terkip ve tabirini açıklamak yerinde olacaktır. İşaret, ima, sembol, belli bir maksadı anlatan şekil veya resim gibi manaları bulunan «remz» kelimesi, türkçemizde daha çok arapçadaki çoğul sıgası olan «rumûz» şekliyle kullanılmaktadır. Rumûz kelimesi, dilimizde «rumuzlu ifade» terkinde olduğu gibi muamma ve bilmece manasında da kullanılır.

Remzî, kelimesi de «remz»in ismi mensûp sıgası olup; remizle ilgili, rumuzlu ve sembollü manalarını taşır. Fransızcadaki «allégorie» kelimesinin karşılığı olan «remz»in aynı dildeki ismi mensubu «allégorique»dir.

Şimdi bu sıfat terkiibinin ikinci ve önemli unsuru olan «te'vil» kelimesinin lügavî ve istilahî açıklamasına geçebiliriz. Bu kelime, genel manada dinler tarihi ve biraz daha sınırlı çerçevede islâm düşüncesinin tarihi açısından olduğu kadar; dünya felsefe ve kültür tarihi bakımından da çok büyük bir önem ve yere sahiptir.

Arapçada rucû', asla dönüş manasına gelen «evl» kökünden türetilmiş bulunan «te'vil» kelimesi; tedbir, takdir, bir şeyin mana ve mahiyetini düşünerek ve araştırarak ortaya koymak gibi anlamlar taşır. (1)

Arap edebiyatı ve özellikle Kur'an Belâgatî konusunun büyük ve tartışmasız üstadı meşhur Zemahşerî, te'vil kelimesinin siyaset ve idare manalarında kullanılan «iyâle» kökünden geldiğini söyle-

(1) el-Ezherî, *Tehzîbu'l-Luga*, Kahire 1967, XV/458. el-Cevherî, *es-Suhah*; Mısır 1377, IV/1628, Ibnu Manzûr, *Lisanu'l-Arab*. Bulak Tab'ı, XIII/34.

miştir. (2) İslâm kültür ve mezhepler tarihinde te'vil kelimesinin lafz ve manasından istifadeyle bid'at ve dalâlet fırkalarının nice politik ve ideolojik kombinezonlara girildiği hatırlanırsa te'vilin siyaset köküyle irtibatlandırılmasının pek de haksız sayılamayacağı söylenebilir.

Dilimizde «te'vil» kelimesi genellikle pejoratif olarak bahane, uydurma sebep v.b. manalarda kullanılır. Fakat «Zırva te'vil götürmez» atasözümüzde bu kelimenin asli manasına uygun doğrultuda kullanıldığı söylenebilir.

«Te'vil»in etimolojik yönden araştırılması, bu kelimenin tarihi inkişaf içinde kazandığı ıstılâhi manası ile lügat kitaplarında bulduğumuz manaları arasında inkârı mümkün olmayacak kuvvetli bir münasebet ve bağlantı bulunduğunu ortaya koymaktadır. İster asla ve maksada rucû' anlamındaki «evl» kökünden gelsin, isterse siyaset, çekip çevirme ve idare manalarını ifade eden «iyâle» mastarından türemiş olsun te'vilin lügavî manasıyla terminolojik anlamı içiçe görünmektedir.

Yukarıdaki etimolojik açıklamaları da gözönünde tutarak te'vilin ıstılâhi manasının tarifine girişebiliriz. Tefsir ve hukuk metodolojisi konusunun mütehassısları, «te'vil»i genellikle «bir delil veya karine dolayısıyla sözün ilk akla gelen manasından farklı bir şekilde açıklanması, kelimenin kullanıldığı dilde taşıdığı diğer bir manaya hamli veya ircâdır» (3) diye tarif etmişlerdir.

Her iki unsuruyla ilgili tahlili araştırmadan sonra şimdi «Remzi Te'vil» terkininin ne manada kullanıldığını tesbit edebiliriz.

Yukarıdaki açıklamaların ışığında belli bir remz, karine ve işarete binaen sözün zahiri manasından farklı bir mana ile yorumlanmasına «Remzi Te'vil» denildiği söylenebilir.

Tarih boyunca çeşitli dini ve felsefi metinlerin yorumlanmasında başvurulan bu metodun, Kur'an-ı Kerim üzerinde de tatbik edildiği bilinen bir gerçektir. «Kur'an âyetlerinin manasını, maksadını, ne hususla ilgili olarak nazil olduğunu, delâletini (ne anlama geldiğini) açık bir lâfızla ortaya koymaktır (4)» diye tarif edilen «Tefsir»den farklı bir özellik taşıyan «Te'vil»in Tefsir Tarihi açısından

(2) Zemahşeri, *Esâsu'l-Belâga*, Beyrut 1965, 25.

(3) en-Nevevî, *Tehzibu'l-Esmâ ve'l-Lugât*. Mısır. Müniriyye tab'ı II. Kısım I/15.

(4) Seyyid, Şerif el-Cürcanî, *et-Ta'rifât*. İst. 1300. 43.

olduğu kadar «İslâm düşünce ve kültür tarihi» açısından da büyük bir ehemmiyeti haiz olduğu inkâr edilemez.

Çağdaş batılı araştırmacılar arasında müstesrik Gérard Lecomte, «Tefsir ve Te'vil terimlerinin Kur'an'ın birbirine zıt iki ayrı izah ve yorum tarzı değilse bile; birbirinden farklı iki anlayışı temsil ettikleri genel olarak benimsenmektedir (5)» demektedir.

Usul ve metod bakımından birisi rivayete, diğeri ilim ve marifetle desteklenen akli muhakeme ve ictihada dayanan tefsir ile te'vil, uygulamadaki farklılıklarına rağmen aynı gaye ve hedefe yönelik olmalıdır. Bu hedef Kur'an-ı Kerim'in doğru ve sağlıklı bir şekilde anlaşılıp, anlatılmasıdır.

Kat'iyyet ve sarahat vasıflarını haiz «tefsir»le, ihtimal ve zanna dayalı «te'vil» arasında bir tercih yapmak gerekirse, dini açıdan elbette ki tefsiri tercih etmek icabeder. Ne varki Kur'an-ı Kerim'in bütününe şamil mezkûr manada bir tefsirin mevcudiyetinden söz edilmesi mümkün değildir. Bu demektir ki Kur'an'ın bütün âyetlerinde murâd-ı ilâhiyi kesin olarak anlamak yani tefsir yapmak imkânı yoktur. Bu da te'vil'in kaçınılmaz olduğunu gösterir.

Kur'an-ı Kerim'in bazı âyetlerinde te'vile gitmeyi zarûri hale getiren çeşitli sebepler vardır. Bunlara bir nebze temas edilmesi yerinde olacaktır.

Bilindiği gibi Kur'an-ı Kerim'in en önemli özelliklerinden biri, i'câzkâr bir üslûba sahip oluşudur. Kur'an'ın indiği sıralarda arap dili, edebi yönden çok müttekâmil bir seviyeye ulaşmıştı. Dile revnak ve farklı bir çeşni veren teşbih, istiâre ve mecaz gibi edebi san'atların arap şiir ve edipleri tarafından ne büyük bir maharetle kullanıldığını görmek için muallekat-ı seb'a (Cahiliye devrinde Kâbe duvarına asılan yedi önemli şiir) dan sadece bazı örnekleri incelemek yeterlidir.

Araplar dil ve edebiyat konusunda bu derece müstesna bir san'at gücüne sahip oldukları halde Kur'an'ın i'caz ve belâgatı karşısında ne diyeceklerini bilememişlerdir.

Kur'an-ı Kerim'in eşsizliği, lâfızlarının tertip ve ahenginde olduğu kadar; üslûbundaki mükemmeliyet ve câzibede, mana derinliğinde de kendisi ortaya koymaktadır. O'nun zahirinden ilk bakışta zihne doğan ma'nadan daha farklı bir tarzda anlaşılmasını gerekti-

(5) G. Lecomte, *Ibn Qutayba l'Homme, Sonevre, Seslées. Damas 1965. p: 290 - 291.* (F. : 8)

ren ifade özelliklerinden bazılarına özetle işaret etmek faydadan hali olmayacaktır;

1 — Mecâzî ifadeler :

Sözde aslolan hakikattir, lafzın hakikat manasının kastedilmesidir. Fakat bazan lâfızdan mecâzî mananın murad olduğu inkâr edilemez. Kur'an-ı Kerim'de çeşitli yerlerde ilk bakışta «köye sor (6)» diye manalandırılabilir ayet-i kerime, aslında «köy halkına sor» manasındadır. Burada mecâz-ı mürsel san'atının mevcudiyetini görmezden gelmek mümkün değildir. Bu da sözün zahirinden farklı bir mana ile açıklanmasını gerektirir.

Kur'an-ı Kerim'de mecazla ilgili öyle çok misâl vardır ki bunların tamamını saymak konumuzu esas hedefinden uzaklaştıracaktır. Burada mecaza, yalanın kardeşi olduğu iddiasıyla karşı çıkanların görüşlerini de eleştirme yoluna gitmeyeceğiz.

2 — Kinaye yollu sözler :

Bilindiği gibi kendisiyle ne kastedildiği açıkça anlaşılmayan üstü kapalı lâfızlara «kinâye» denmektedir. Bu çeşit sözleri duyanlar bunlardan ilk anda vâzih ve net bir mana çıkaramazlar, ne anlatılmak istendiği konusunda mütereddit kalırlar. Araplar işitende ciddi ve kesif bir zihni faaliyetle sebep olan kinaye yollu sözleri belâgatın vazgeçilmez unsurlarından sayarlar. Onlara göre kinaye, tasrihten daha anlamlı ve belîğdir. Arap edebiyatında pek çok örneğini görebileceğimiz «kinaye» ile ilgili olarak Kur'an-ı Kerim'deki çeşitli misallerden birini zikretmemiz kifâyet edecektir sanırım. «Cehennem karşı ne kadar da dayanıklı imişler (7)» meâlindeki ayet-i kerimede, Allah'a karşı gelmekte aşırı ısrar ve inat gösterenlerin bu sorumsuz ve umursamaz hallerinden kinaye olarak «Bu derece fütursuz ve korkusuz olmaları, yoksa cehennem azabına tahammül edebilecek güç ve dirence sahip olduklarından mıdır? Oysa kendilerinde bu ölçüde bir mukavemetin bulunmadığı aşikârdır» denilmek istenmiştir. (8)

Mecaz ve kinâye yoluyla sözü ilk bakışta anlaşılan manadan farklı bir şekilde açıklamanın «te'vil»den başka bir şey olmadığı izahtan varestedir. Özellikle edebî yönü güçlü dillerde bu çeşit ifadeler sık sık rastlanmaktadır.

(6) Meselâ bkz: Yûsuf sûresi: 82.

(7) El-Bakare: 175.

(8) Zerkeşi, el-Burhan. Kahire 1376/1957. II/308.

3 — Müteşâbih âyetlerin mevcudiyeti:

Bilindiği gibi Kur'an âyetlerinin bir kısmı manası açık seçik anlaşılabilir cinsten olup bunlara «muhkem âyetler» denilmektedir. Diğer bir kısım âyet-i kerîmeler de manaları açık ve kesin olarak anlaşılabilen, birden fazla manaya hamledilebilecek özellik taşır. Bunlara «müteşâbih âyetler» denir. Kur'an-ı Kerim'in esasını teşkil eden muhkem âyetler (9) müteşâbihlerin te'vil ve yorumunda vazgeçilmez kıstaslardır.

«Müteşâbihât»ın tarif ve taksimi konusu ilim adamları arasında oldukça ciddi tartışmalara yol açmıştır. Müteşâbih âyetler yorum ve te'vil'e açık midir, yoksa bunların te'vil'i cihetine gitmek kesin olarak yasaklanmış mıdır? sorusu çeşitli şekillerde cevaplandırılmıştır. Endülüslü meşhur İbn Hazm, (384 - 456 h./994 - 1064 m.) te'viline imkân olmayan müteşâbihleri sadece bazı sûrelerin başındaki (Elif - lâm - mim, Hâ - mim v.s.) gibi «mukattaât harfleri» ve (ve't-Türî, ve'n-Necmi) diye kasekle başlayan ifadelerle inhisar ettirirken (10); Ebû İshak eşŞâtıbî (V 970 h./1388 m.) müteşâbihi, hakiki ve izâfi olmak üzere iki ayrı bölümde mütalaa etmiştir. İlmini, bilinmesini Cenâb-ı Hakkın kendi zâtına tahsis ettiklerine «Hakiki Müteşâbihât» demiş, bunun dışındaki izâfi müteşâbihlerin muhkem âyetlerin ışığında anlaşılabilirliğini ifade etmiştir (11).

Te'vil'i ve yorumu yapılabilecek müteşâbihler, birden fazla mana ve veche ihtimali bulunan lâfızlardır. Bazı hallerde bunları zâhiri manasından ayrı bir mana ile yorumlamak ilmen, aklen veya şer'an zarurî olabilir:

1 — Kur'an'da birbirinden farklı manaları bulunan kelimeleri ihtiva eden âyet-i kerîmelerde, Kur'an-ı Kerim'in ve dolayısıyla İslâmiyetin temel prensiplerini teşkil eden muhkem âyetlere uygun olan manayı iltizam ve ihtiyar etmek gerekir. Meselâ «Bu dünyada kör (a'mâ) olan, âhirette de kör ve hatta daha da şaşkın olacak (12)» meâlindeki âyette geçen «a'mâ» lafzını maddi körlük manasında alırsak, İslâmiyetin inanç ve ahlâk esaslarına aykırı bir anlayış içine gireriz. Buradaki körlüğün (a'mâ), basiretsizlik, gerçekleri görebilme yeteneğinden mahrumiyet manasında anlaşılması kaçınılmaz hale gelmektedir.

(9) Bkz: Alu İmrân: 7.

(10) el-İhkâm. Mısır 1345, IV/124.

(11) el-Muvâfakât. Mısır 1969, III/61.

(12) el-İsrâ: 72.

2 — Bazan da bu kabil kelimeleri her iki manasıyla anlamakta hiç bir dinî, ahlâkî ve mantıkî mahzur bulunmayabilir, Âl-u İmran sûresinin 27. âyetindeki «ölüden diriyi, diriden ölüyü çıkarırsın» şeklindeki hitapta geçen «ölü» ve «diri» tabirlerini maddî manâda meselâ «yumurta»yı ölü(*); «kuş»u da «diri» manalarıyla açıklamamız mümkün olduğu gibi; «cahil»i «ölü», «âlim»i de «diri» manasına alarak daha farklı bir yorum ve te'vile gidebiliriz. Buradaki iki farklı açıklamayı da kabul ve tasvipte hiçbir dinî ve akli mahzur söz konusu değildir. Hatta meşhur kelâm ve tefsir âlimlerinden Seyyid Şerif Cürcânî (740-816 h./1339-1413 m.) birinci şekildeki anlayışı «tefsir», ikinci tarzdaki açıklamayı da «te'vil» olarak göstermiştir (13).

3 — Kelimelerin taşıdığı farklı manalardan değil de cümlelerin terkibindeki edebî özelliklerden kaynaklanan farklı anlayışların da bahis mevzûu olabileceğini de hatırlatmak lâzımdır. Edebiyatta «Sihri helâl» denilen bir edebî san'at türünde şiiri veya ibareyi ayrı iki şekilde anlatma imkânı mevcuttur.

Son devir Osmanlı ediplerinden Muallim Naci, bu edebî san'atı açıklarken;

Gördüm olmuş pür kevâkib asuman
Hâlik-ı ecrâmı tebcil eyledim.
Doldu gönlüm nûr ile bî ihtiyâr
Sûre-i ve'n-Necm'i tertil eyledim.

şeklindeki şiirini buna misal olarak göstermektedir. Burada anahtar kelime «bî ihtiyar» lafzıdır. Bunu kendisinden önceki ifadenin tamamlayıcısı olarak düşünmek kabil olduğu gibi, müteakip ifadenin mukaddimesi şeklinde almamız da mümkündür (14). Arap edebiyatında da pek çok örneklerini gördüğümüz bu kullanımın Kur'an-ı Kerim'in bazı âyetlerinde de müşahede olunduğu söylenebilir. Vakıf ve secaventlerle ilgili harf ve işaretler arasında «muâneka» dediğimiz üçer noktalı, belli bir cümle aralığıyla birbirini takip eden durakların aynı karakteristik edebî özelliği yansıttığını söyleyebiliriz. Âl-u İmran sûresinin 7. âyet-i kerimesinde de bu özelliğe şahit oluyoruz. Gerçi burada vakıf bakımından «muâneka» yoksa da, nahiv ve kıraat imamları lüzumlu ve zarurî vakıf işareti olan «mim»

(*) Yumurta biyolojik bakımdan her ne kadar gerçek anlamda ölü sayılmasa da görünen hayatî belirtiler açısından diri de telâkki edilemez.

(13) Ta'rîfât. İstanbul 1300, 34.

(14) Bkz: İstılahat-ı Edebiyye. İstanbul 1307, 6.

harfiyle işâretli «illallah» lafzı üzerindeki vakıf konusunda farklı görüşler belirtmişlerdir. Bazıları «ve'r-Râsihüne»deki «vâv» harfinin ibtida (başlangıç) için olduğunu söylerken; diğer bir kısmı bu «vâv»ın atıf manasında kullanıldığını ifade etmiştir. Tabii bu durumda ortaya birbirinden ayrı iki değişik mana ve hüküm çıkmaktadır. Birinden müteşabih âyetlerinin mana ve te'vilinin ancak Allah tarafından bilinebileceği gibi bir mana çıkarken, diğerinden bu kabil âyetlerin derin ve ihatalı ilim sahiplerince anlaşılabilceği hükümü ve sonucu çıkarılabilmektedir.

Kur'an âyetlerinde lafzın bazan zahirinden farklı bir şekilde açıklanmasını gerektiren dini ve itikadi sebepler de bulunabilir.

İslamiyette Allah inancı, tenzih (Allah'ın yaratılmışlara hiç bir suretle benzetilmemesi) esasına dayanır. Kur'an-ı Kerim'in telkin ettiği ulûhiyyet anlayışı, Allah'ın müteâl (Transandantal) varlık olduğu prensibini vurgular. İhlâs sûresi bütünüyle bu akideyi vaz' eder. «O'nun benzeri hiç bir şey yoktur» (15), âyeti kerimesi de Cenâb-ı Hakkı zât, sıfat ve ef'âli açısından her türlü benzerlik ve mümaseletten tenzih etmektedir. Bu âyetler muhkemâttandır. Yed (el), ayn (göz), vech (yüz) gibi yaratılmışlara ait uzuv ve özelliklerin Allah'a isnat edildiği âyetleri muhkem âyetlerle belirlenen Allah kavramına uygun bir şekilde te'vil etmenin kaçınılmazlığı ortadadır. Aksi takdirde özellikle Hristiyanlıktaki antropomorfist (Allah'ı hâşâ insan şeklinde tasavvur) zihniyetle te'lifi kabil olmayan islâmi tenzih akidesi feda edilmiş olacaktır. Oysa İslâmiyetin Hristiyanlık ve benzeri dinlere en bâriz itikâdi üstünlüğü, tenzih akidesini vazgeçilmez prensip ittihaz etmiş olmasındadır.

Kelâmî münakaşalarda büyük ağırlığı olan bu konuda akli te'vilin ilk öncüleri Mutezile imamları olmuştur. Rasyonalist (akılcı) özellikteki mutezile hareketi, bu akli te'vil konusunda zaman zaman ölçüyü ciddi şekilde ihlâl ederek hoş karşılanmayacak aşırılıklara gitmiştir (16).

Ehl-i sünnet alimleri ilk asırlarda icmalî te'vil dediğimiz, daha ziyâde tefvize (ilmini ve te'vilini Allah'a havale) dayanan tutumlarını felsefi ve fikrî akımların yoğunlaştığı dönemlerde tafsilî te'vile dönüştürmek lüzum ve zarûretini hissetmişlerdir. Bunun sonucu olarak, Cüveynî, Gazzâlî, Fahrüddîn er-Râzî gibi mütefekkir âlim-

(15) Eş-Şûrâ: 11.

(16) Bkz: I. Goldzihier. *Mezâhibu't-Tefsiri'l-İslâmî*. Kahire 1955, (D. A. en-Neccâr tercümesi) 162, 163.

ler belli prensipler çerçevesinde özellikle kelâmî te'vili büyük bir inkişaf vetiresi içine sokmuşlardır (*).

Te'vilin bu çeşitlerinden oldukça farklı bir te'vil türü daha vardır ki tebliğimizin asıl hedefini teşkil etmektedir. Gerçek anlamda «Remzî te'vil» şümülünde mütalaa edebileceğimiz bu te'vil, tasavvufî te'vildir. Müfessirlerin «İşari Tefsir»de dedikleri bu tefsir metodu, Kur'an-ı Kerim'in, ilim ve tasavvuf ehline tecelli eden bazı gizli işaretler dolayısıyla zahirinden farklı bir surette te'vil edilmesiyle ortaya çıkar. Kur'an'ı bu yolla te'vil eden vezat, Allah'ın kalp gözlerini açtığı, basiretlerini nurlandırdığı seçkin insanlardır ki, bunlar, Kur'an'ın anlaşılması güç sırlarına muttali olmuşlardır.

Tasavvufî tefsir veya Remzî te'vil, müfessirin âyeti zahiri manasından ayrı, fakat âyet lafzının ihtiva ettiği başka bir mana ile açıklamasıdır. Burada diğer akli ve kelâmî te'vilden farklı bir durum vardır. Zira bu çeşit te'vil'de müfessirin bilgi kaynağını zahiri, nakli ve ilimler yerine keşif ve ilham teşkil eder.

Kisbi ilimlerin dışında kalbe doğan vehbî, Rabbanî bir marifetin de bulunabileceği bazılarına biraz ters görünmüştür. Fakat Kur'an-ı Kerim'deki bazı âyetler, ilâhî ilham vasıtasıyla vehbî ilme mazhar olunabileceğini bildirmektedir. «Bu sırada ikisi, kendisine katımızdan rahmet ihsan ettiğimiz ve (vasıtasız olarak) nezdimizden ilim öğrettiğimiz bir kulumuzu buldular (17)» meâlindeki âyet-i kerîme, müfessirlerin büyük çoğunluğu tarafından ledünnî ve vehbî ilmin cevaz ve vukuuna delil olarak gösterilmiştir (18).

Ayrıca Kur'an-ı Kerim'in en uzun âyeti olan Bakara sûresinin 282. âyetinin son tarafındaki «...Allah'tan korkunuz, sizi ilim sahibi yapacaktır...» bölümü, takva ve ihlâs yoluyla ilâhî ta'lîme kavuşulabileceğini işâr etmektedir. Allah'ın has kullarının, manevi pisliklerden, nefsânî ve şeytânî temayül ve alışkanlıklardan kendilerini kurtarabildikleri ölçüde ledünnî ilme mazhar olduklarına inanılmıştır.

İlim erbabı, ledünnî ilme dayanan işari te'vilin cevazı veya men'i konusunda farklı görüşler belirtmişlerdir. Onların bir kısmı bunu imanın kemal ve olgunluğunun bir semeresi sayarken; diğer bir kısmı da dalâlet ve hak yoldan inhıraf olarak telakki etmişlerdir.

(*) Bu zevat 5. ve 6. hicrî asrın büyük ilim ve fikir adamlarıdır.

(17) el-Kehf: 65.

(18) Meselâ bkz: Kurtubî, el-Câmi'li Ahkâmi'l-Kur'an, Kahire 1967, XI/16.

Nesefi, Teftâzani, Suyûtî ve Âlûsi gibi alimler işâri tefsir konusunda müsbet görüş izhar etmişlerdir. el-Vâhidî'nin meşhûr es-Sülemî'ye ait «Hakâiku't-Tefsir» isimli işâri te'villerine tefsir denilmesinin hatalı, hatta küfre varacak bir davranış olduğunu ifade ettiği nakledilmiştir (19).

Bazı âyetlerin zahiri manaları yanında batını ve işâri (remzi) manalarının da bulunduğu yolundaki sûfi görüşlere Hz. Peygamberden nakledilen bazı hadisler de mesnet teşkil etmiştir. Meselâ Abdullah b. Mes'ud'un rivayet ettiği «Kur'an yedi harf (lehçe) üzere indirilmiştir. Bunlardan her âyetin bir zahırı bir de batını vardır. (20)» meâlindeki hadis-i şerifi bunlardan birisidir. Hadiste zikredilen «zahr» ve «batn» kelimeleri Kur'an âyetlerinin bir zahiri, bir de ancak ledünni ilme sahip olanların anlayabileceği gizli ve batını manasının bulunduğu şeklinde anlaşılmıştır. Kur'an'da batını mananın mevcudiyetine dair verilen en mevsuk örnek, İmam-ı Buhârî'nin Abdullah b. Abbas (R.A.)'ın en-Nasr sûresinin te'viliyle ilgili olarak naklettikleridir.

Buharinin rivayetine göre Hz. Ömer (R.A.) yaşının küçüklüğüne rağmen ilim, irfan ve firaseti dolayısıyla Abdullah b. Abbas'ı Bedir gazilerinin katıldığı şûra meclislerine davet ediyor, zaman zaman çeşitli mevzularda onun da görüşlerini alıyordu. Bu meclislerden birinde kendisine en-Nasr sûresinin tefsirini sormuş, o da sûrenin zâhirinden anlaşılması mümkün olmayan bir mana ile açıklama ve te'vilde bulunmuştu. Bu gizli mana sûrede Hz. Peygamberin ecelinin yaklaştığı hususunun zımnen bildirilmiş olmasıydı (21).

Rabbani ilham ve ledünni ilme nail olmuş kâmil sûfilerin Kur'an'ın zahirini nefy ve inkâra yönelmeksizin yaptıkları remzi te'villere müsamaha nazarıyla bakan İslâm alimleri bu konunun Batını (Karmatî) lerin sapık te'villeriyle karıştırılmasını büyük ve ciddi bir tehlike saymışlardır. Gerçekten de tasavvuf erbabının te'villeriyle, Batınilerin te'villeri özellikle istihdaf ettikleri gaye bakımından birbirinden tamamen farklıdır. Batıniler hiçbir ciddi temele dayanmayan yorumlarıyla aslında dini yıkmak, ahlâk ve fazilet telâkkilerini ortadan kaldırmak istemişlerdir. Onların bu kaide ve hudut tanımaz yıkıcı ve bozguncu tutumlarını İmam-ı Gazzali

(19) Bkz: Suyutî, el-İtkân Kahire 1368, II/184.

(20) Ebu Ca'fer et-Tahavî, Müşkilu'l-Âsâr, Haydarâbad 1333, IV/173.

(21) Buhari, es-Sahih, Tefsiru Sûreti'n-Nasr.

(450 - 505 h.) Fedâihu'l-Bâtiniyye isimli eserinde çok mükemmel ve müdellel bir şekilde ortaya koymuştur (22).

Tefsir literatüründe «İşâri tefsir», «Remzi Te'vil» adıyla bazı mutasavvıflara isnat edilen «Garâib» ve «Acâib» başlıkları altındaki bazı açıklamalar vardır ki bunların İslâmi akide ve dini mükellefiyet anlayışıyla bağdaştırılması mümkün değildir. Hicri 6. yüzyılın başlarında vefât eden Tâcul'Kurrâ Mahmud b. Hamza el-Kirmâni (23) bu kabil te'villeri «Acâibu'l-Kur'ân» adlı bir kitapta toplamıştır. Aslında ciddi ve muhakkik bir alim olan bu zâtın muhkem âyetlerle te'lifine imkân bulunmayan mesnetsiz bir takım tevcihleri toplu bir halde takdimindeki maksadı anlamak oldukça güçtür. Böyle tutarsız te'villerin Kur'ân'ın anlaşılmasına hizmetten çok onu ulvî gayesinden uzaklaştıracağından şüphe yoktur.

Zahir ve batın mana farklılığının tehlikeli ve zararlı anlayışlara kaydırılmasını önlemek maksadıyla alimler bu «Remzi Te'vil» konusunu ciddi esaslara rabtirmek istemişlerdir. İmam-ı Suyûti bunun için :

- a — Âyetin batını manasının zahiri manayı nefyetmemesi,
- b — Âyetten kastedilen mananın zahiri değil de sadece kendi bulduğu batını mana olduğu iddiasına kalkışılmaması,
- c — Te'vilin lafzın ihtiva etmediği manalara dayandırılmaması,
- d — Te'vilin kabulüne şer'i ve akli bir engel bulunmaması,
- e — İnsanların zihnini karıştıracak, onları yanlış anlayışlara sevkedecek cinsten olmamasını şart koşmuştur (24).

İşte bu prensipler sayesinde ki Batınilerin sapık ve tehlikeli te'villeriyle, iyi niyetli ve müsbet tasavvufi te'villeri birbirinden ayırabilmek mümkün olmaktadır.

Batnîlik, mecûsilik ile ilk çağ felsefesine dayanan karanlık bir dini - siyasi harekettir (25). Kur'an'ı te'vil konusunda İskenderiye'li yahudi filozof Philon'dan ilham almışlardır. Philon'un Tevrat'ı ve dini metinleri remzi yoldan yorumlamasında uyguladığı metodu takip etmişlerdir. Philon bazı müelliflerce tasavvufi te'vilin de menşei

(22) el-Gazzalî'nin bu mühim eseri Abdurrahman Bedevî'nin tahkikiyle 1964 de Kahire'de tab' ve neşredilmiştir.

(23) Hayatı için bkz: Yâkût'ul-Hamevî, Mu'cemu'l-Üdebâ. Mısır 1938. V/143.

(24) Bkz. el-İtkan: II/185.

(25) Gazzalî, Fedaihu'l-Batiniyye, 18.

olarak göstermiştir (26). Aslında İslâmî ölçüler içinde kabul edilebilecek Remzi ve Tasavvufî te'vilin şartları İslâm inanç ve mantalitesi çerçevesinde şekillenmiştir. Fransız felsefe tarihçisi Albert Rivaud'nun da belirttiği gibi «remzi te'vil» konusunda Philon'un izlediği metod da aslında sırf ona ait orijinal bir metod değildir. Bu metodu evvelce Sophistler de kullanmıştır (27).

Aslında te'vil, bir açıklama metodu olarak bütün dinî ve felsefî sistemlerde görülmüştür. Onu münhasıran bir şahıs veya ekole mal etmeye çalışmanın ciddi bir izahı yoktur.

Burada işaret edilmesinde fayda umduğumuz önemli nokta, geniş edebî ve felsefî kültürüyle dinî metinler üzerinde remzi te'villerde bulunan Philon'un Yahudî dininin esprisini kesinlikle gözden uzak tutmamış olmasıdır (28). Buna karşılık ondan mülhem Batınîler, olanca güçleriyle İslâmî inanç ve ahlâk umdelerini berhava etmeye yönelmişlerdir. Bu bakımdan onların âmâline hizmet edebilecek te'vil ve yorumlardan şiddetle hazer etmek dinî ve ilmî bir vecibedir.

Âyetlerin zahirî manaları yanında Bâtinî (remzi) yorumları da olabileceğini kabul eden fakat bu yorumların kaydırılmasından kaygı duyan bazı ehl-i sünnet alim ve mutasavvıfları meseleyi sağlam esaslara rabt etmeyi zarurî görmüşlerdir. Cüneyd-i Bağdâdî, Ebû Nasr es-Serrâc, Kelâbâzî, Kuşeyrî ve Gazzalî bunlardandır.

İmam-ı Gazzalî zahir ve batın arasında dengeli bir yaklaşım sağlamak üzere fevkalade sağlam prensipler vaz' etmiştir. «Zahirî hükümlerin ibtali, iki ayrı dünyaya (zahir ve batın âlemine) şaşı gözle bakıp da bunlar arasında muvazene kuramayan Batınîlerin işidir. Haşevîler (zahirperestler) de Rabbâni sır ve gerçekleri inkârâ yöneldiklerinden mukabil bir ekstremin mümessilleri olmuşlardır. Zahir ve batını adaletli ve dengeli bir şekilde cem' edenler ise olgun ve kâmil ariflerdir (29)» sözleriyle o, bu konudaki tavrını açıkça ortaya koymuştur.

Büyük sûfî et-Tüsterî'nin, «Kitap ve sünnetle mutabakatı olmayan her vecd ve keşf batıldır» dediği nakledilir (30). Hücvirî de bu

(26) Louis Gardet, M. Anawati, Introduction A la Théologie Musulmane Paris 1948. p. 212.

(27) Histoire De La Philosophie, Paris 1948, I/479.

(28) Albert Rivard a.g.e. I/475.

(29) Mişkâtü'l-Envar. Dr. Ebu'l-ala Affrî neşri. 1964, 73.

(30) Kkz. es-Serrâc el-Luma' Mısır. 1960, 146.

konuda «Hakikatsız şeriat (bâtına değer vermeyen zahir) nifak; şeriatsız hakikat ilhad ve küfürdür. Zâhir ve bâtının (şeriat ve hakikatın) birbirleriyle münasebeti ruh ve ceset gibidir. Hayatîyet ve canlılar için ikisi de birbirine muhtaçtır» (31) demiştir.

İmam-ı Gazzalî, «Zahiri manayı iyice anlamadan bâtına vasıl olma ümit ve imkânı yoktur. Zahiri tefsiri köklü bir şekilde hazmetmeden Kur'an'ın sırlarını anlayabileceği iddiasında bulunanlar, ya kapıdan geçmeden evin baş köşesine ulaştığını söyleyenlere veya dillerini öğrenmeden, Türklerin sözlerini anladığını iddia edenlere benzerler» (32) sözleriyle hangi niyetle olursa olsun Batını te'villere kayacak bir teşebbüse açık kapı bırakmamaktadır.

Tasavvufî (mistik) özellikleri de olan mezkûr ulemanın ihtiyat ve tedbir sadedinde ortaya koydukları ciddi esaslara rağmen, şîâ tefsiri yanında bazı sûfi tefsirlerinde de sorumsuz ve mesnetsiz te'villere rastlanılmaktadır. Şimdi bu konuda büyük bir mutasavvîf ve dirayetli bir alim olan Hz. Mevlânâ Celâleddin er-Rûmî'nin tavrını ve görüşlerini tanımaya çalışalım.

— * —

HZ. MEVLÂNÂ VE TE'VİL:

Mesnevî'sinde pek çok âyet-i kerimeyi bazan meâlleri bazan da kısmî iktibas yoluyla işlediği ahlâki konulara mihver ittihaz eden Hz. Mevlânâ, zaman zaman tasavvufî ve remzî te'vilin câlib-i dikkat örneklerini vermiştir.

Din ve dil konusuna yabancı kişilerin sırf heva ve heveslerine bağlı kalarak Kur'an âyetlerini te'vile kalkışmalarının Kur'an'ın yüce manalarına ihanet olduğunu bildiren Hz. Mevlânâ, cahillerin tefsir ve te'vil konusunda hiç bir söz hakkı olamayacağını çok çarpıcı temsili hikâyelerle ortaya koymuştur (33).

I. Mevlânâ Kongresinde sunduğumuz tebliğde de vurguladığımız gibi, Kur'an-ı Kerim'in tamamını tefsir ve te'vil etmemiş olmasına rağmen zahiri ve ledünnî ilminin vüs'at ve feyziyle Kur'an'ın anlaşılması sahasında nevî şahsına münhasır diyebileceğimiz çok farklı bir fonksiyon ifâ etmiştir.

(31) Prof. Dr. İ. Abdülhamid. Neş'etü'l-Felsefeti's-Sûfiyye Beyrut 1974, 72.

(32) İhyâü Ulûmü'd-dîn, Kahire 1939, I/298.

(33) Bkz. Mesnevî, beyit: 1078 (Mesnevî beyitleriyle ilgili olarak verilen beyit numaraları Tahiru'l-Mevlevî merhumun Mesnevî şerhinin İstanbul 1967 (Ahmed Said Matbaası) baskısından verilmiştir.

Kur'an tefsirinde ilmi dirayetin zaruretine kesinlikle inanmış ve bunu mesnevisinde çeşitli vesilelerle ifade etmiş bulunan Hz. Mevlânâ, sadece zâhire bakıp da batından nasibini almayanlara zaman zaman sitem ve serzenişlerini izhar etmekten de kendini alamamıştır.

«Allah'ın yardımı geldiğinde...» (34) meâlindeki ayeti kerime ile ilgili olarak Hz. Mevlânâ: «Kur'an'ın zahirine bakan müfessirler, bu ayeti şöyle tefsir ederler: Mustafa (Salât ve Selâm onun üzerine olsun) (bütün dünyayı müslümanlaştırayım, Hak yoluna sokayım) diye çalıştı. Fakat vefatının yaklaştığını anlayınca: (Halkı istediğim gibi davet edebilmek için yeteri kadar yaşayamadım) dedi. Bunun üzerine Yüce Allah buyurdu ki: üzülme senin bu dünyadan göçüp gideceğin zaman ordular ve kılıç kuvvetiyle aldığın vilayetlerin hepsini sana ordusuz olarak itaat ettirir ve imana getirtirim. Halkın bölük bölük müslüman olduğunu gördüğün zaman, bu senin davetinin kemâl bulduğuna delâlet eder. Allah'ı tesbih et ve ondan günahlarını bağışlamasını dile. Çünkü bu, senin oraya (Ahirete) göç etmenin zamanı geldiğine bir işarettir.»

«Muhakkıklar ise bu ayetin manası şöyledir diyorlar: İnsan, kötü vasıflarını kendi ameli ve gayreti sayesinde atabileceğini, temizliyeceğini zanneder. Bunun için pek çok çalışır çabalar ve bütün gücünü, kuvvetini ve imkânlarını seve seve harcar. Fakat sonunda ümidini keser. İşte o zaman Yüce Allah ona buyurur ki: sen bu işin kendi gücün, kuvvetin, amelin ve çalışıp çabalamanla olabileceğini sanıyordun. Bu, benim koyduğum bir kaidedir. Yani sen bizim bağışımızın sana ulaşması için neyin var neyin yoksa yolumuzda feda etmelisin. Senin bu zayıf ayaklarla dolaşıp bitiremeyeceğini bildiğimiz halde sana bu sonsuz yolculuğu zayıf ayaklarınla sürdürmeni emrediyoruz. Sen hattâ yüzbin yıl da bu yolda bir tek menzile bile ulaşamayacaksın. Fakat bu yolda yürürken elden ayaktan düşer ve artık yürümeye tákatin kalmazsa işte o zaman Allah'ın inayeti senin elinden tutar... İşte bunun için (artık Rabbini överek şanını yücelt. Yarlığanma iste!)» (35) «Sen o işin senin elinden geleceğini sanır, bunun bizim elimizde olduğunu görmezdin. Bu düşüncen ve zannından dolayı Allah'tan mağfiret dile» (36).

Görüldüğü gibi zahiri tefsire mukabil Hz. Mevlânâ'nın muhak-

(34) en-Nasr suresi, 1.

(35) aynı sure, 3.

(36) Mevlânâ, *Fihî Mâ Fih*, (Melihâ Ülker Tarikâhya (Anbarcıoğlu) (Tercümesi) İstanbul 1954, 118 - 120.

kik dediği gönül ehli zevattan zikrettiği batını te'vil, aslında mânâ ve muhteva bakımından zahirle hiçbir tezat ve çelişki göstermemektedir.

«O cehennemlikler cennetliklere: bize biraz su veya Allah'ın size ihsan ettiği rızıktan veriniz, diye nida edecekler.» (37) meâlindeki âyet-i kerimeyi de Mevlâna'nın şöyle te'vil ettiğini görüyoruz: «onların (yani cehennem ehlinin) bununla sakın içecekler, yiyecekler istemiş olduklarını sanmayın. Yani o sizin bulduğunuz ve size parlayan (tecelli eden) şeyden (gerçekten) bizi de feyizlendiriniz, bize yardım ediniz. Demektir.» (38)

Mevlânâ bu yorumunun devamındaki «Kur'an bir gelin gibidir. peçeyi açmakla sana yüzünü göstermez» sözleriyle batını manaya nüfûz ve vukûfun kolay ve sıradan bir iş olmadığını hatırlatmaktadır. (39)

Hız. Mevlâna Mesnevisinin 3421 ve 3422. beyitlerinde manevi sekr ve sarhoşluk halinde olan kimselerin bu durumdayken kendilerine münkeşif olan bânî bilgileri cahil insanlara (avâma) ifşa etmemeleri gerektiğini, böyle yaparlarsa aynen meyhaneden çıkan sarhoşlar gibi herkesin maskarası olacaklarını söylemektedir.

İlmhây-ı ehl-i dil hammâlişân
İlmhây-ı ehl-i ten ahmâlişân (3440. beyit)

Beytinde gönül ehli olan sûfilerin ilimleriyle yükseldiklerini, yani ilim ve irfanlarının kendilerini taşıyıp maksûda ulaştırdığını, ten (zahir) ehlinin ise ilimlerine hammallık yaptığını, öğrenmek için büyük zahmetler çektikleri ilimlerinin altında ezilmekten, meşakkat çekmekten başka nasipleri olmadığını ifade eden Mevlâna,

Guft İzed : «Yahmilu esfârâ
Bâr bâşed ilmiçûn nebuved zi Hû (3442. beyit)

Beytiyle, Cum'a suresinin «kendilerine Tevrat öğretildiği halde onun gereğini yerine getirmeyenlerin hali, sırtına kitap yüklenmiş merkebin haline benzer» meâlindeki 5. âyetine kısmî iktibasla atıfta bulunarak ilâhî lutufdan kaynaklanmayan ilmin insana yük olmaktan başka bir şey sağlamadığını anlatmaktadır.

(37) el-A'râf suresi, 50.

(38) Mevlâna, adı geçen eser, 336.

(39) Aynı eser, aynı yer.

Mesnevinin 4705, 4706 ve devamındaki beyitlerde de Bakara suresi 45 ve Zilzâl suresi 7 ve 8. âyetlerin meâl ve mefhumlarından zâhiri mana ile hiçbir çelişkisi bulunmayan te'vil ve tevcihlere gitmektedir.

Aslında «Mağz-ı Kur'an» (Kur'an'ın özü ve hulasası) diye vasedilen Mesnevinin pek çok beyitini terbiyevî, ahlâkî ve tasavvufî ibret ve sonuçları ayetlerden zımnen veya iktibas yoluyla atıflar yapılarak ortaya koyduğunu rahatlıkla ifade edebiliriz.

Hz. Mevlâna'nın İsmail Ankaravî, Âbidin Paşa ve Tahiru'l-Mevlevî gibi Mesnevî şârih ve üstadlarının şerhlerinde inkâra mahal bırakmayacak bir sarahatle ortaya konan bu özelliğinin Hicrî 11. Milâdî 17. asır alimlerinden Abdül-Bakî et-Tebrizî el-Mevlevî isimli kudretli bir müfessir ve mutasavvıfın tefsirinde de görüyoruz.

el-Keşşâf, Envâru't-Tenzil ve İrşâdu'l-Akli's-Selîm isimli üç mühim tefsiri tenkidçi bir gözle incelemiş ve önemli talik ve açıklamalarda bulunmuş olan bu büyük alim, Mesnevî'den de büyük ölçüde tesir ve ilham almıştır. et-Tebrizî de «Evliya ilmi olarak vafettiği «te'vil»in Kur'an'ı Kerim'in zahirine mutlaka mutabık olması gerektiği kanaatindedir. Bu samimi Mevlevî, (Mevlâna âşığı ve mensubu) «zahir ve batın arasındaki bu mutabakat ve muvafakatin lüzumuna inanan muteber ve meşhur tefsirler üzerinde çalışmayı kendime vazife bildim» (40) sözleriyle gerçek Mevlâna dostlarının hangi çizgide bulunması icap ettiğini de böylece ifade etmiş olmaktadır.

(40) Abdül-Bakî et-Tebrizî el-Mevlevî **Tefsiru't-Tebrizî**, Süleymaniye K. Hamidiyye Bölümü, 59 numara, 637a, Konya Yusuf Ağa 5553 numara, 1b-2a, b. (Bu müfessir ve tefsiri üzerinde Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyelerinden Doç. Dr. Abdülbakî Turan geniş bir inceleme ve araştırma yapmıştır.)

Metaphorical Interpretation and MAWLANA

Summary

In this issue, I shall try to discuss particularly two main points: First is the meaning of the term «Ramzi Ta'wil», i.e., allegorical, Or metaphorical, or symbolic interpretation. The other is that Mawlana's attitude and position in applying metaphorical interpretation to the verses (al-âyat) of the Qur'an.

Before starting to explain what «Ramzi Ta'wil» means, I think, it will be helpful for us to define it literally. As it is seen, Ramzi Ta'wil is composed of two words, (1) Ramzi (Metaphorical or symbolic) and (2) ta'wil (secret interpretation). Literally «Ramzi» is a symbolic expression used instead of the meanings of signification and implication. «Ta'wil» is an interpretative expression which means exposing by meditating on the essence of something and on its meaning. However, when it is researched etymologically, it is easily seen that there is a strong relationship between the literal meaning of the «Ta'wil» and its technical meaning gained in the development of historical facts. In other words, both two usages have been employed interchangeably. As a composite expression, «Ramzi Ta'wil» means to interpret a word with a different meaning derived from the symbols and signs.

This kind of interpretation, i.e., Ramzi Ta'wil, like comment, i.e., Tafsir, is too a method employed by the Muslim Scholars in understanding the verses of the Qur'an. Yet, both tafsir and ta'wil, though they have different applications each other, should aim at the same point. Namely, they both have the same goal in understanding and interpreting the Qur'an truly. However, if needed preferring between the tafsir which is based on certainty, and ta'wil which is based on probability, then it is of course necessary to prefer tefsir. Nevertheless, it is impossible to find a comprehensive tafsir containing the whole Qur'an. In other words, it is very difficult to conceive absolutely the Will of God in all of the verses of the Qur'an. Therefore, it is inevitable to apply the ta'wil to the verses. It is also inevitable for us to apply it because of the fact that Some Qur'anic

verses have either metaphorical expressions or allusive expressions or obscure expressions i.e., not clearly intelligible passages in the Qur'an.

As for Mawlana's attitude towards Ramzi Ta'wil, he, as a Sufi, presents more attractive examples on this matter in Masnawi and Fihimafih. First of all, he does not adopt those who, though they do not know perfectly the rules of religion and of Arabic language, they enterprise to give the secret meaning in the revealed texts of the Qur'an. In addition, he says that the ignorants (i.e. uneducated persons) have never right to interpret the Qur'an inwardly and outwardly. On this matter, Mawlana first considers the scientific ability as primary principle, and sometimes he reproaches those who take account only literal meanings and leave out the secret meanings. According to him, the secret meaning which is derived from the Qur'anic verses by the Sufists, i.e. volunteers of the Qur'an, is important as well as literal meaning which is derived by Mufasssirin, i.e., the commentators of the Qur'an. In exemplifying some verses (for instance, Nasr 1, A'raf 50, etc.), Mawlana tries to reinforce his opinion on this matter and makes a distinction between Zahirits and Batinits. As a result, according to Mawlana, the secret meanings, i.e., metaphorical, should be drawn from the Qur'an in so far as they are compatible with the literal meanings.

MEVLEVİLİK'TE HAT VE HATTAT SİDKÎ DEDE

Yrd. Doç. Dr. Hasan ÖZÖNDER

Mevlânâ'nın Hakk'a yürüyüşünden sonra oğlu Sultan Veled (d: 1226 - ö: 1312) tarafından, çıkış noktasını İslâm İnancı teşkil eden bir ahlâk ve fazilet yolu olarak tesis edilen Mevlevîlik, ilim, fikir, kültür ve sanat tarihimizde de başlı başına bir «ekol»dür. Kendine özgü örf, âdet, gelenek, görenek, prensip, kılık, kıyafet ve görüş açısı vardır. Bu sosyal ve kültürel disiplinle çeşitli alanlarda büyük sanatkârlar yetiştirmiştir.

Yüze yakın dergâh şubeleri ile halkımızın sosyal ve kültürel hayatında müessir; nice büyük şahsiyetlerin ortaya çıkmasına; nice önemli fikir ve sanat eserinin yazılmasına, gerçekleşmesine medâr olmuştur.

Kültür ve sanat tarihimizde ün yapmış birçok şâir, bestekâr, edib, hatip, mûsiki - şinâs, hattât, hakkâk, nakkâş, müzehhib, minyatürcü ve ressam, bu eşikten, bu kapıdan feyz ve inâbe aldıklarını, isimlerinin sonuna yerleştirdikleri (المولوى) ünvanı ile ifâde etmekten gurur ve onur duymuşlardır (1).

İhlâs ve samimiyetle dolu faaliyet asırlarında Mevlevîlik, sokaktaki insandan tutunuz da, yüksek tahsilli münevverlere varıncaya kadar, her cinsten ve meslekten insanımıza, hayat görüşü kazandıran bir disiplin sistemi olmuştur. Yeni tahta geçen Osmanlı Padişahları, Mevlevî şeyhi'nin eliyle kılıncı kuşandıktan sonra yönetime başlamışlardır.

Sosyal hayatta böylesine ağırlığı olan Mevlevîlik, başta «Âsitâ-

(1) Türk sanat ve kültür tarihinde başlı başına bir birim olan Mevlevîliğin yetiştirdiği sanatkârlara ve geliştirdiği sanat dallarına dair yeterli ve müstakil bir eser maalesef mevcut değildir. Sayın Şahabeddin Uzluğ'un, «Mevlevîlik'te Resim, Resimde Mevlevîler»i inceliyen eseri (Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları serisi: I, no: 5, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1957), büyük bir ihtiyacı karşılamıştır.

nesi (Konya)» (2) olmak üzere, İmparatorluğun çeşitli şehirlerindeki dergâhlarında, ilâhiyat ve tasavvuf konularının yanısıra, hitâbet, irşad, dil, edebiyat, psikoloji, matematik, astronomi, fizik, kimya, tıp, resim, mûsiki, hat, tezhib, nakış, cilt, oymacılık, kakmacılık, saatçilik dersleri de ihtiyârî olarak verilmiştir. Ana gaye olarak ruhî tezkiye ve tasfiyeyi arzulayan ve bu amaçla hücreye yerleşen dervişler, genellikle bir hobi ve bazan da bir gelir kaynağı olarak, el sanatı türünde de güzel eserler vermişlerdir. Bütün bu ilim, kültür ve sanat sahalarına, dillere destan Mevlevî ahlâk, fazilet ve zerafetini hâkim kılarak, sanat tarihimizde parlak isim yapmış birçok kıymetli şahsiyeti aziz Milletimiz'e armağan etmişlerdir. Çeşitli ilim ve sanat alanlarına dair biyografik eserlerde, «Mevlevî» olduğu belirtilen sanatkârların sayısı hayli yüksektir. Müteferrik mevzulardaki bu eserlerde zikredilen şahsiyetlerin hayat ve eserleri üzerinde yapılacak çalışmalar, Mevlevî sanatkârlara dair mustakil ve hacimli eserleri ortaya koyacaktır.

Bir sanat ocağı olan Mevlevîlik'te «Hüsn-ü hat», başlı başına güzel sanatlar koludur. Önemli bir meşguliyet sahası olarak gelişip, mühim bir mevki kazanmıştır. Bu gün müze, kütüphane ve koleksiyonları süsleyen nâdide birer sanat şaheseri olarak muhafaza edilen yazmalarda ve hat levhalarında «el-Mevlevî» ünvanlı olanları, müstakil bir müze ve koleksiyonu donatacak sayıdadır. Yazma, levha, murakka ve meşk mecmualarında olduğu gibi, yazı araç ve gereçlerinde de, yapan sanatkâr olarak imzası bulunan ustaların, makta', hokka, kalemtraş, kâti'lik kâğıt ve kubur olarak pek nefis eserler verdikleri, mevcut örneklerinden anlaşılmaktadır.

Hüsn-ü hat sanatının başta gelen malzemesi olan «kamış», Mevlânâ başta olmak üzere Mevlevîlerin dilinde ve tefekküründe önemli bir unsur, mühim bir sembol olmuştur. «Kamış» gibi, «kamışlık» ve kamıştan yapılan «ney»de, Mevlevî kültürüne derüni mânâlar ifade eder. Mevlânâ'nın dilinden süzülen Mesnevî'nin ilk 18 beyti, «ney»den, «kamış» ve «kamışlık»tan bahseden satırlarla başlar. Kültür ve tefekkürde derin mânâları sembolize eden «kamış», Mevlevî sanatında Hüsn-ü Hatt'ın gelişip revaç bulmasında büyük ölçüde rol oynamıştır. Bu sebeplerden dolayı sanatkâr ruhlu Mevlevîlerin derin alâkasını celbeden Hüsn-ü Hat, temelde gücünü Kur'ân-ı Kerim ve Hadis-i Şerifler'den alır. Kur'ân-ı Kerim'in 29. cüzünde «Kalem Suresi» vardır. Bu Süre-i Celile'nin ilk âyet-i kerimesine,

(2) Tarikat şeyhi (pîri)'nin türbesi mevcut olduğu için Konya Mevlânâ Dergâhı, «Âsitâne»'dir; Şubeleri «Dergâh»'dır.

(نَ وَالْقَلَمِ وَمَا يَسْطُرُونَ)

«Nün ve kalem ve kalem ehlinin satıra dizdikleri ve dizecekleri hakkı için - Ya Muhammed - » diye başlanılmaktadır. Dikkat buyurlursa burada «dizmek» tabiri geçmektedir; «Yazmak, çizmek» değil; «Dizmek», belli bir prensip ve ölçü dahilinde sıralamak ve düzenlemektir. Daha çok kıymetli şeyler için kullanılan bir tabirdir; «inciye dizmek», «kolyeyi dizmek» gibi. Ve bu diziş, her şeyden önce «dikkat, itina, hesap, ölçü ve estetik, bilgi, görgü ve şuur» istiyen bir iştir.

Binâenaleyh hat, inci dizer gibi itina ile, güzel bir şekilde yazılmalıdır. İşte böyle yazıya biz, «Hüsn-ü Hat» diyoruz. «Hat»ın, «Hüsn-ü Hat» olması, olabilmesi, hattın bilgi, görgü, şuur ve başarısına bağlıdır.

Bu Âyet-i Kerime'de dikkatimizi çeken enteresan bir durum da,

(الْقَلَمِ) kelimesinin müfret olarak zikredilmesine rağmen,

(يَسْطُرُونَ) 'un, «cem'» olmasıdır; Hem de, «Cem-i Mü-

zekker-i Sâlim». Malum olduğu üzere bu kalıp, «akıl sahipleri» için kullanılır. Buradan ortaya çıkan bir gerçek, «Hüsn-ü Hat», «akıllı, bilgili, fikirli, zevk ve estetik» sahibi insanların başarabileceği güzel sanat koludur. Çünkü «Hüsn-ü Hat» yazılışında estetik, geometri ve aritmetik; okunuşunda da mûsikî bulunan rûhânî bir hendesedir.

İşte böylesine enteresan gerçeklere sahip bulunan Hüsn-ü Hat sanatında, Mevleviliğe mensup büyük ustaların eliyle de şaheser örnekler ortaya konulmuştur.

Mevlevilik tezgâhının dokuduğu nâdide kumaşlardan birisi de, Hattat Sıdkı Dede'dir. Aslen Filibeli olan Sıdkı Dede, gördüğü gayet mânidâr bir rüyanın tesiri ile, yirmibeş yaşında bir genç iken, babaocağını, memuriyetini bırakarak, İstanbul'a gelmiş ve mevlâvi-hâneye yerleşmiştir. Burada Kazasker Filibeli Büyük Halil Fevzi Efendi'den ders almaya koyulmuştur. Bu tahsil günlerinde, Hz. Mevlânâ'ya olan aşkı ile yanıp -yakıldığı için, nihayet daha fazla tahammül edemiyerek, hocasından da izin alıp, Pây-ı taht olan İstanbul'dan, Pây-ı Mevlânâ olan Konya'ya gelmiştir. Dergâh (Âsitâne)'da (res.: 1) kendisine hücre gösterilmiş, evrâd ve ezkâra başlamasına müsaade edilmiştir.

res. : 1 — Mevlâna Âsitanesi'nin genel görünüşü.

Sıdkî Dede'nin hücresi, Mevlânâ Manzûmesi'nin kuzey-batı köşesinde yer alan, Sultan III. Murat tarafından 992/1584 yılında yaptırılmış olan (3) sıra hücrelerden sonuncusu yani 18. hücredir (res.:

- (3) «Hücre-nişin» olmaya hak kazanmış bekâr dervişlere mahsus bu hücrelerin her biri, küçük bir kubbe ile örtülüdür. 3 x 3 m. eb'adında olan bu hücrelerin üzeri günümüzde kurşunla kaplıdır. Avluya doğru önlerinde bir sıra revak uzanır. Bu revak daha sonra, camekânlı bir koridor haline getirilip, teşhir salonu olarak kullanılmaya başlanılmıştır. Dergâh'ın müze haline getirilmesini takiben başlayan bu değişiklikler sırasında, hücrelerin hal-i aslîsinde de büyük tebeddülât göze çarpar. Hücrelerden ikisi döşe-

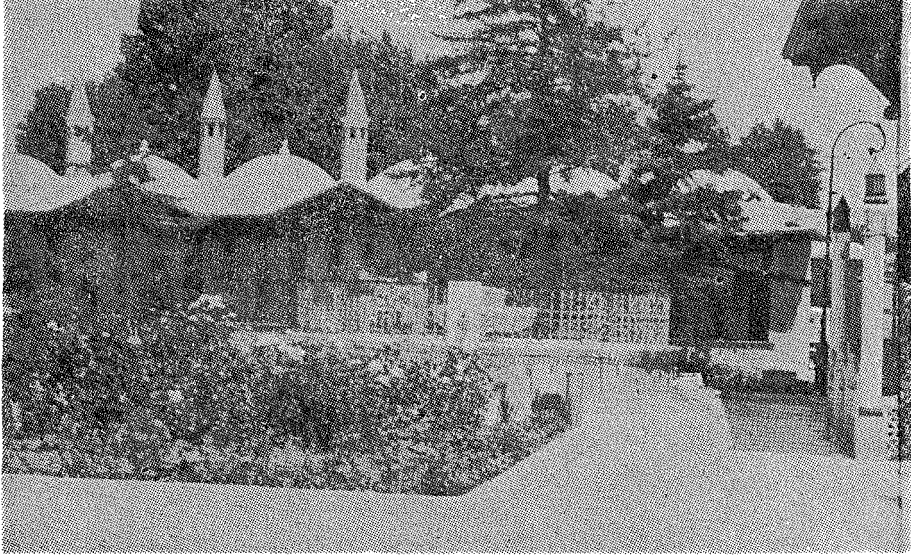

res. : 2 — III. Murad tarafından inşa ettirilen hücreler ve Sıdkı Dede'nin hücresi (X işaretli olan).

nerek örnek olarak bırakıldıktan sonra diğerleri, ara duvarları alınmak suretiyle, uzun bir galeri haline getirilmiştir.

Mevleviliğin ruh ve fikriyatında önemli yeri olan «hücre»ler, nefsi terbiye ve tezkiyenin yanısıra, kültür ve sanat faaliyetlerinin de bir muayyen mekânı durumunda idi; Meşkler, talimler, tahsiller, tenbihler bu hücrelerde nice ilim, fikir ve sanat erbabının yetişmesini sağlamıştır.

2, 3) (4). İşte böylece emeline nâil olan Sıdkî Dede, Efendisi'nin huzurunda ve ona mücâvir ölmanın verdiği huzur ve huşû ile yaşama-ya, Dergâh'ın ilim, fikir ve sanat havasıyla yetişmeye koyulmuştur. Vâkîf olduğu Arapça ve Farsçasını daha da ilerletmiş; bu dillerle yazılmış eserleri mütâlaa ederek, bilgi, görgü ve tefekkürünü artırmıştır (res.: 4, 5).

res. : 3 — Sıdkî Dede'nin hücresinin güneyden görünüşü.

Dergâh'ın gayet musâit ortamında kendini yetiştiren Sıdkî Dede, daha sonra «Mesnevî-han»lık makamına getirilir. Hz. Mevlâna'dan aldığı feyzle, Mesnevî'nin bitmez - tükenmez derûni mânâ ve hakikatlerinden avuç avuç dağıtır. Bir taraftan bu lâhûtî görevi yerine getirirken diğer taraftan Dergâh mescidi'nin (5) «imâmet»i ile, yakınındaki Sultan Selim Camii'nin «hatiplik» görevini de deruhte eder.

-
- (4) «Onsekiz» rakamının Mevlevî kültüründe müstesnâ bir yeri vardır. Mesnevî'nin yazılan ilk beyitlerinin sayısı onsekiz'dir. Bu gelenek böylece devam eder gider.
- (5) Asitâne'nin mescid'i, doğu bitişiğindeki semâ-hânesi gibi, Türbe'nin kuzey, kuzey-batı tarafında yer almıştır. Gerek tarihî kayıtların ifadesi ve gerekse mimarî ve tezyini özellikleri bakımından Kanûnî devrinde yapıldığı kabul edilmekte olan mescid, 11.60 x 13.30 m. ebadındadır. Son yazı ve nakışlarının Konya'lı hattat ve nakkaş Mahbûb efendi tarafından, 1305 yılında yapıldığını bildiren kitabe, güneydeki kemer dolgusunda okunmaktadır.

res. : 4 — Y. Mimar Dr. Şahabeddin Uz-
luk'un kalemîyle Sıdkı Dede.

res. : 5 — Sıdkı Dede, Dergâh'-
daki hücresinin önünde.

Uzun yıllar böylece hizmetlerine devam eden Dede, ömrünün son yıllarında, Hediye Hanımla evlenir. Dergâh geleneği icabı evlenenler hücreden ayrılmak durumunda kalacakları için o da hücre-sinden destur alarak, hanımının Ovaloğlu Sokağında bulunan Çelikpaşa Camii yakınındaki evine taşınır (res.: 6). Dergâh'taki ziyaret ve sohbetlerine, mescidindeki imâmetine, cuma günleri de hatiplik görevine devam eden Sıdkı Dede (res.: 7), bunların dışında evinden dışarıya pek fazla çıkmıyarak günlük evrad ve ezkârıyla, ibâdet ve taatiyle ve bu arada ayrıca bedii mevzularla meşgul olur. Bu meşguliyetlerinin başında şiir, hüsn-ü hat ve oymacılık gelir.

Engin ve zengin sanatkâr ruhunu, Mevleviliğin ince, estetik ve derüni fazilet ve meziyetleriyle bezeyen ve besleyen Sıdkı Dede'yi, şu sanat yönleriyle tanıyoruz :

1. **Hattatlığı :** Kaynağını ve gücünü Kur'ân-ı Kerim, Hadis-i Şerif ve zevk-i selimden alan ve «rühânî bir hendese» olarak tarif ve tavsif edilen Hüsn-ü hat, Sıdkı Dede'nin başta gelen meşguliyet ve

meziyetlerindedir. Yazdığı levhaların ve kitabelerin bir kısmı elimizedir. Bunlardan üç tanesi Mevlânâ Dergâhı'ndadır.

Mevlevî tarikatine mensup hattatlar daha çok «ta'lik» türünde eserler vermişlerdir. Sülûs, nesih ve küfi nevilerle bunların celileri, bundan sonra gelmektedir. Bu, yaygın bir özellik olarak dikka-

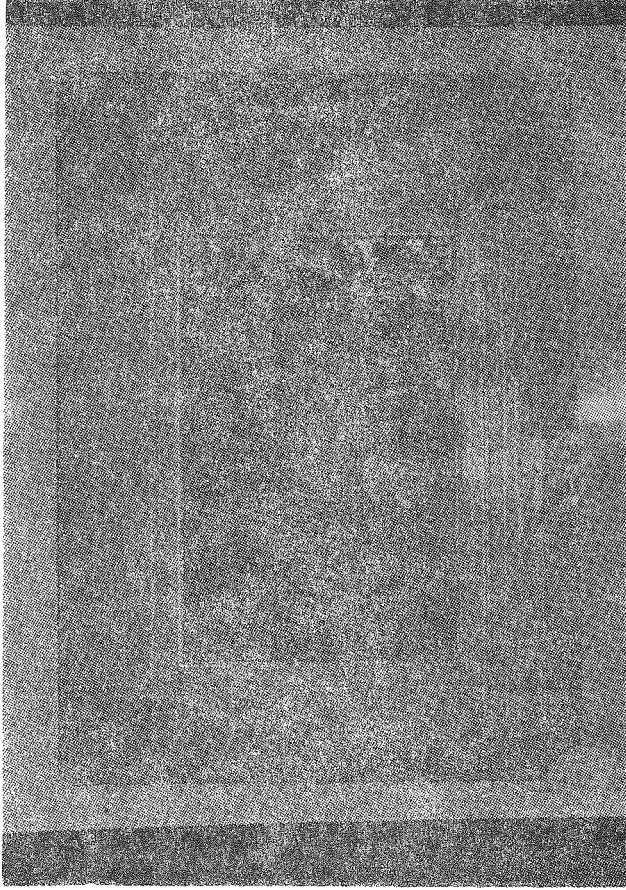
res. : 6 — Dede'nin, hanımına ait Ovaloğlu Sokakındaki ev.

res. : 7 — Dede, imam ve hatiplik kisvesi ile.

timizi çekmektedir. Sıdkî Dede de bu geleneği devam ettirerek, ta'lik'e ağırlık vermiştir.

Dergâh'da bulunan levhalarından birincisi, 1078 numara ile kayıtlı olanıdır. Osmanlı ta'liki dediğimiz nesih-ta'likle yazılmıştır. 1316 tarihini taşıyan bu levha, 42 x 38 (17.5 x 11.5) cm. eb'adında olup, etrafı tezhiblidir. Baş tarafının ortasında bir mevlevî sikkesi bulunmaktadır. Yedi beyitten meydana gelen ve yer yer yıpranmış bulunan bu levha şöyledir (res.: 8) :

res. : 8 — Manzûmcsi ve hattı Sıdkî Dede'ye ait olan ta'lik levha. (No : 1078)

Yed-i kudret gine tasvire çekub bir ruhi
O da destûr deyub oldi hıramân zuhûr

Matla-ı burc-u emelden doğub ol meh-pâre
Peder u mâderine bahş-ı surûr itdi o nûr

Gülbün-ü Hazret-i Hünkâr-ı Celâleddin'in
Bir nihâlınden idi işte o gonca-i ma'tûr

Post-nişin Hazret-i Vâhid Çelebi'yi yani
Bir veled lutf ile Yezdân gine itdi mesrûr

Namı İbrahim dindi lâkabı Fahreddin
Mülhem-i levh-i dil-i vâlididir bu mezkûr

Düşdü hem-nâm-ı Halil-i Hak ve ferzend-i Rasûl
Ne güzel fâl-ı saadet dinülürse dime dûr

Sıdkî tarih-i kudûmun düşünürken birden
(Gabil-i pür tü sırr-ı Hak bâd) itdi hutûr

1316

Görüldüğü gibi levha, Post-nişin Vâhid Çelebi'nin yeni dünyaya gelen oğlu için yazılmış bir tarih manzumesidir. (İbrahim) adı verilen (Fahreddin) lâkaplı çocuğa Sıdkî Dede, ebcedle 1312 tarihini veren tarih düşürmüştür.

Bu levha, 29 Mayıs 1946 tarihinde Said Çelebi'den satın alınmış olup, Müze arşivinde muhafaza edilmektedir.

İkinci levha, 1245 numara ile kayıtlı olup, ta'lik'le yazılmıştır. 42 x 33 (32 x 22) cm. eb'adındadır. Beyaz zemin üzerindedir. Kenarları mavi zeminli yaprak, menekşe motifli, altın suludur. İki köşedeki üçgen üzerine altın suyu ile nebâti tezyinat teşkil edilmiştir. Rûmilerle süslü olan, dört satır halindeki Farsça ibâresi şöyledir (res.: 9) :

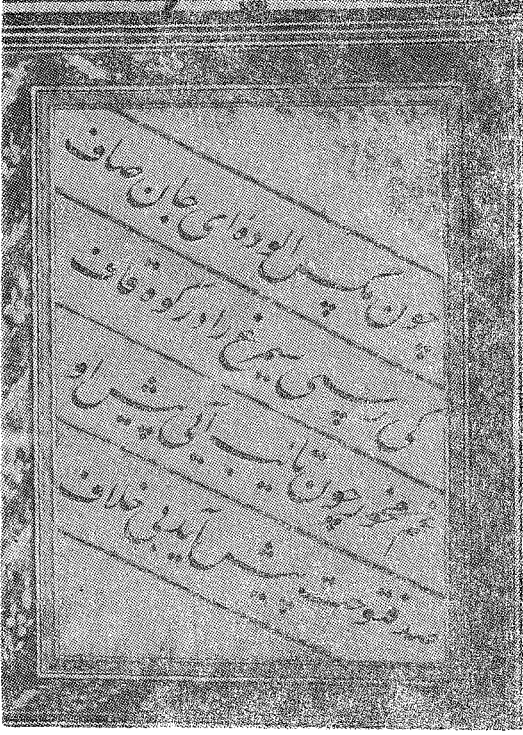
Çün mekes âlûde-i ey cân-ı sâf
Key resî simurgra der kûh-i Kâf
Gam mehûr çün tâib-âyi piş-i o
Sâd fürûhât piş-âyed bi-hilâf

Sıdkî 1309

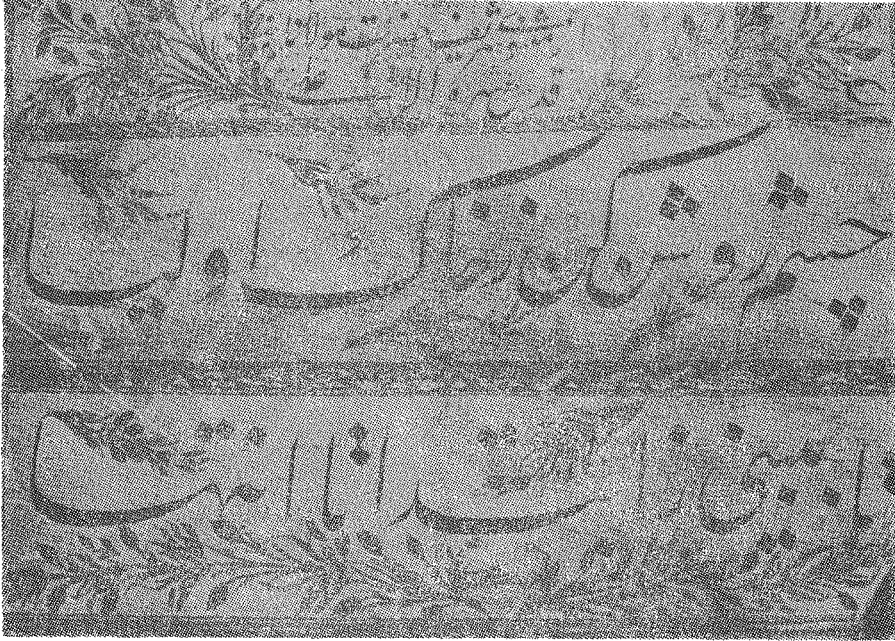
«Ey temiz can sen sivrisinek gibi oldukca, Kaf Dağı'ndaki Anka'ya nasıl erişeceksin; O'nun huzûruna tevbe ederek vardınsa eğer, şüphesiz yüzlerce fütuhât meydana çıkacaktır, gam yeme.»

Üçüncü levha, Kademât-ı Pir'de, Horasan Erleri'ne ait sandukaların bulunduğu yerde teşhir edilmektedir. 1386 numara ile kayıtlı olan bu levha da diğerleri gibi ta'likledir. 58 x 44 (47 x 34) cm. eb'adındadır. Beş satır halindeki Farsça ibâresi şöyledir (res.: 10) :

res. : 9 — Sıdkı Dede'nin, Mevlânâ Nüzesi hat koleksiyonunda muhafaza edilen talik levhası. (No : 1245)

res. : 10 — Dede'nin, Huzur-u Pir'deki, Mesnevi-i Şerif'den alınmış beyti hâvi talik levhası. (No : 1386).

Ez Mesnevî-i Şerif-i Hazret-i Mevlânâ
Küddise sirrahu'l-a'lâ

Çeşm-i rüşen kün zi hâk-ı evliyâ
Tâ bibinî zi ibtidâ tâ intihâ

Harrerahû es-Sıdkî el-Mevlevî

«Hazret-i Mevlânâ (Allah O'nun sırrını takdis eyliye)'nin Mesnevî-i Şerif'inden :

Evliyâ toprağundan geçerken kalp gözünü açık tut ki, başlangıçtan sona kadar herşeyi görebilesin.

(Mevlevî Sıdkî yazdı).»

Sıdkî Dede'nin biraz sonra ele alacağımız kitabe manzumelerinin de kendisine ait olduğunu kabul etmekteyiz. Çünkü bu mermer kitabelerdeki yazı tavrı ile, yukarıda tanıttığımız levhaların tavrı, büyük bir benzerlik arz etmektedirler. Gerek kalem hakkı, ve gerekse harf, kelime ve cümlelerdeki yazı stili, aynıdır.

Gerek kendisini tanıma zevkine ermiş olanların anlattıklarına ve gerekse mevcut levhalardaki maharetine bakarak Sıdkî Dede'nin elinden çıkan, imzasını taşıyan eserlerin sayısının çok daha fazla olması lâzım geldiğini düşünmekteyiz. Çelebi Efendilere ve Der-gâh mensuplarına birçok levha yazmıştır. Ama başta ihmaller sebebiyle ve ardından da çelebi konaklarının zamanla el; mal ve eşyalarının yer değiştirmesiyle, pek çoğu dağılmış ve kaybolmuştur. Bunların bir kısmının zamanla ortaya çıkacağına inanıyoruz.

«Konyalı Hattatlar» üzerine değerli araştırma ve tesbitlerde bulunan Konyalı Veli Sabri Uyar (d: 1874 - ö: 20 Ocak 1954), Dede'nin sülûs ve nesihle de yazdığını kaydederse de (bkz. Konya Hattatlar Armağanı, v. 75 a), bu türlerle yazılmış eserlerini görmemiz mümkün olamamıştır.

Sıdkî Dede'nin yazıyı kimden talim, tahsil ve meşk ettiği hususunda elimizde yeterli bilgi bulunmamakta ise de, onun hat çalışmalarına, Filibe'deki öğrenim yıllarında başladığını düşünmekteyiz. İstanbul'daki yıllarında mevlevî-hânedede bulunan veya buraya devam eden hattatlardan feyz ve meşk alarak hat'ta dair görgü, bilgi, tecrübe ve maharetini artırdığı muhakkaktır. Evindeki levhalar arasında birkaç eseri bulunan Hattat Zeki Dede'nin, Sıdkî Dede'nin üzerinde hat tavrı bakımından tesirli olduğu anlaşılmaktadır (6).

(6) Mehmet Zeki Dede, Bursa Kassâm-ı askerî kaleminde görevli şâir Manisalı Mehmet Refik Efendi'nin (1201/1787 - 1246/1830) oğludur. 1237/1821'de

Her fedakâr ve feragatli hattat gibi Sıdkı Dede de, hat çalışmak arzusuyla kendisine müracaatta bulunan kabiliyetli kişilere ders verip, yetişmelerini sağlamıştır. Konyalı Hattatlar arasında önemli yeri olan Hattat Beyşehir'li Abdullah efendi bunlardandır (7).

2. **Hakkaklığı** : Dede, aynı zamanda usta bir hakkâk'tır. Çeşitli tipte mühürler hak etmiştir. Sevdiği, tanıdığı kişilere mühür kazan Dede, hat levhalarından olduğu gibi, bu işten de herhangi bir ücret almamıştır.

3. **Şâirliği** : Sıdkı Dede'nin çeşitli manzûmeleri bilinmektedir. Bunlardan bir kısmı tarih manzûmesidir. Dergâh'ın kuzey-batısında iken, meydan açmak gibi gayet gayr-i ciddî bir bahâne ile 1951 yılında yıktırılan Dergâh (Dumlupınar) Mektebi'nin kapısı

Bursa'da doğdu. İyi bir öğrenim gördü. Cami imâmeti ve Mahkeme-i Şer'iyye kâtipliğinde bulundu. Bursa Mevlevî-hânesi Şeyhi Mehmed Dede'ye intisap ederek, yile tamamladı. Hüsn-ü hatla uzun yıllar meşgul oldu; ta'lik'te mâhirdi. Yazma eserleri ve levhaları bulunmaktadır.

1271/1854 yılındaki meşhur Bursa depreminden sonra İstanbul'a gelip yerleşti. Hattatlıkla geçimini sağladı. Fetvâ-hâne'de ta'lik öğretmenliği yaptı. Yusuf Kâmil Paşa'nın, konağında Mesnevî-hanlık, kütüphanesinde de hâfız-ı kütüplükte bulundu ve yeni eserler verdi.

1291/1874'de Üsküdar Mevlevî-hânesi meşihatine tayin edildi. 1299/1881'de vefat etti. Tekkenin hazinesine defn edildi.

Ta'lik'deki maharetine dair bir fikir verebilecek mahiyetteki şu levhası Şahabettin Uzluk koleksiyonundadır :

Babası gibi şâir mizaçlı olan Dede'nin şiirlerinden bir rubaisi şöyledir :

Biz zevk-şinâs-ı neş'e-i mey değiliz

Şâyân-ı tenaüm-i peyapey değiliz

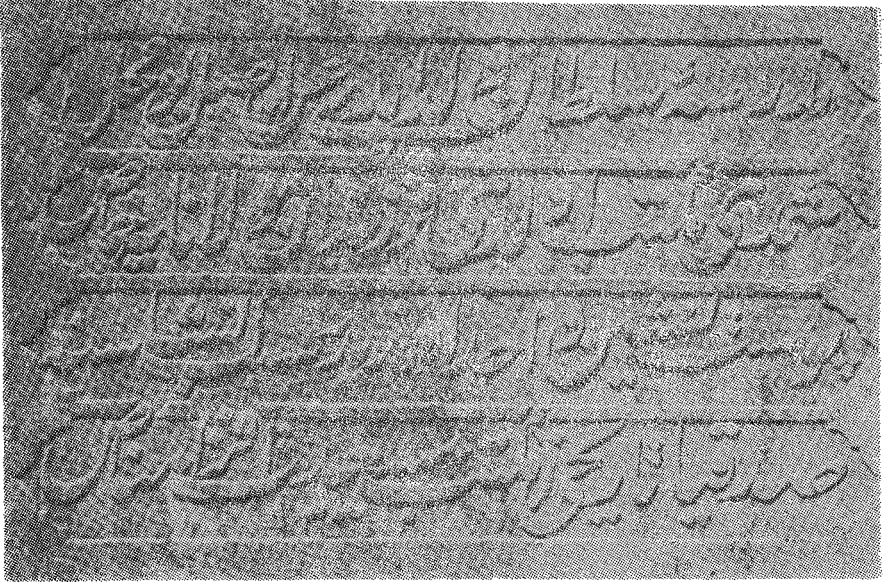
Sani' koymuş adımız şey, yoksa

Biz kendi vücudumuzla bir şey değiliz

(M. Zeki Dede için bkz.: Habîb Efendi, Hat ve Hattatan, Matbaa-i Ebu Ziya, İstanbul, 1305, s: 249; İbnül-emin Mahmud Kemal İnal, Son Hattatlar, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul, 1970, s: 639 - 644; Şahabettin Uzluk, Mevlevilikte Resim, Resimde Mevlevîler, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1957, s: 74; Nüzhet İslimyeli, Türk Plâstik Sanatçıları Ansiklopedisi, Doğus Matbaacılık ve Ticaret Limited Şirketi Matbaası, Ankara, 1971, III/868 .s..)

- (7) Hattat Abdullah Efendi, 1295 yılında Beyşehir'de doğmuştur. Babası Hafız Ali efendi'dir. İkdîsat Bankası kurucularından Aboğlu Hacı Mustafa Efendi'nin damadıdır. İlk öğrenimini Beyşehir'de tamamladıktan sonra

üzerinde bulunan ve bu gün Mevlânâ Müzesi'nde korunmakta olan (No: 1161) mermer levhadaki şu dörtlük onundur (res.: 11) :

res. : 11 — Dergâh (Çelebi) Mektebinin, nazm ve hattı Sıdkî Dede'ye ait kitâbesi [Mevlânâ Müzesi (kitâbeler) No : 1161].

**Medrese-i Sultan Veled idi an aslın bu mahal
Şimdi mekteb oldu ferzendân-ı Mevlana'ya hâs
Post-nişin Vâhid Efendi'dir sebab inşasına
Sıdkiyâ tarihi (mekteb-i mesât - efvâ menas)**

1306

Konya'ya gelip ünlü Ziyâiyye Medresesi'ne kaydolmuştur. Burada tanınmış âlim Aksekili Mehmed Efendi'nin derslerine devamla tahsilini tamamlayarak, icâzet-nâme almıştır. Daha sonra bilgisini artırmak ve genişletmek için İstanbul'a giderek, Fetvâ-emîni Ali Rıza efendi'nin derslerine başlamış ve ondan da icâzet-nâme almıştır.

İlme karşı fevkalâde arzu ve hevesli olan Abdullah efendi, bu durumlarda zamanın geleneği olduğu üzere, Medreset'ül-Kuzât'a geçerek, derslerine devam etmiş ve «alyyül-a'lâ» derecede şahâdet-nâme almaya muvaffak olmuştur.

Böylece tahsilini en mükemmel müesseselerden gayet parlak başarılarla tamamlayan Abdullah Efendi, Konya'ya dönerek kendisini, himmetine tevdi ve teslim edilen talebelerini yetiştirmeye adanmıştır. Burada Dâr'ul-muallimin ve Isparta'da idâdi'de Arapça ve Din dersleri öğretmen-

Dede'nin tarih manzumelerinden bir tanesi de, Meram'a giden eski yolun üzerindeki Aşkan (=Âşıkân) yöresinde türbesi bulunan Mevlânâ günlerinin ünlü simâsı Âteş-bâz Veli'nin adını taşıyan zâviyenin kapısı üzerinde okunmaktadır. Abdülvâhid Çelebi tarafından 1897 yılında yaptırılan geniş kapsamlı tamirata dair bu manzume şöyledir (res.: 12) :

res. : 12 — Âteşbaz Veli Zaviyesi kapısındaki, ibâre ve hattı Dede'ye ait kitâbe.

liklerinde bulunmuştur. Konya erkek ve kız okullarında da vazife alan Abdullah efendi gerek bir meşguliyet sahası ve gerekse arzû ve hevesli olduğu bir mevzu olduğu için hüsn-ü hatta uzun yıllar emek vermiştir. Sülûs ve nesih'i, Selimiye imamı Hacı Abdurrahman efendi'den öğrenen Abdullah efendi'ye Sıdkı Dede, talik meşkinde bulunmuştur. Aliyy'ül-kari Mecmua risâlesi, İşâret'ul-Meram min İbâret'il-Îmân, el-Usul'ul-Münife (metin) ve bu metnin ilâhiyat kısmını «İşâret'ül-Meram» adıyla şerhetmiştir. Bunlara ilâveten İbn-i Kemâl'in mecmuasını ve kendisine ait olan iki tane icâzet-nâme yazmıştır.

Beyşehir'li Abdullah Efendi Balıkesir mebuslarından Mecdî Efendi'den (geniş bilgi için bkz.: Osman Ergin, Balıkesirli Abdülaziz Mecdî Tolun, Kenan Basmevi, İstanbul, 1942), farsça okumuştur. Bütün bu görev ve meşguliyet sahalarının yanı sıra cemaate faydalı olmak için Konya Aziziyeye Camii'nde hadis dersleri de takrir etmiştir.

Bir nihâl-i şecer-i Hazret-i Mevlâna kim
 Post-nişin-i Dergeh-i cedd-i o Vâhid Çelebi
 Arz-ı hizmet eyleyüb Hazret-i Âteş-bâz'a
 İtti nezdinde binâ tekye rızadır talebi
 Çaker-i kemteri Sıdkî iderek arz-ı niyâz
 Didî tarihini (Bu gülşen-i feyz-i edebî)

1315

Dede, işte böylesine çok yönlü bir kişiliğe sahiptir. Sessiz ve sâde bir hayat yaşamıştır. Geçimini, hatiplikten aldığı maaşla karşılamıştır. Zaman zaman darlık çektiği anlaşılmaktadır. Yine böyle sıkıntılı günlerden birinde refikası, yokluktan ve darlıktan bahsederek, şikâyet-vârî bir ifâde kullanınca Dede'nin çok müteessir olduğunu; tam o sırada evinin kapısı çalınarak, ziyarete gelen kişinin kendisine olan borcunu getirdiğini ve ziyaretçi gittikten sonra hanımına parayı, mütebessim bir çehre ile uzatan Dede'nin :

«— Seni benden; beni Rabbim'den eden şu parayı al hanım!...» demekten kendini alamadığını, tanıyanları anlatırlar.

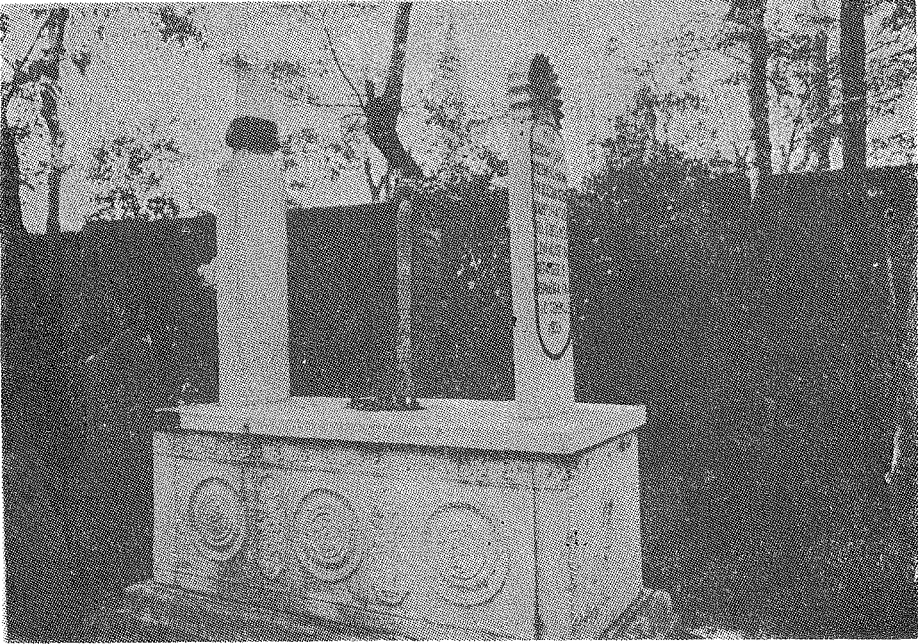
Sıdkî Dede'nin çocuğu olmamıştır. Bu nedenle birkaç tane evlâd edinerek onları yetiştirmiş, okutmuş ve evlendirmiştir. Ulurmaklı Dişçi Mehmed Efendi de onun damatlarından (res.: 13).

res. : 13 — Sıdkî Dede'nin kızına ait, eski Konya evlerine güzel bir örnek olarak da muhafaza edilmesi tavsiyeye şâyân, Pîr Mehmed Paşa Sokağındaki tarihi konak.

res. : 14 — Mevlâna Dergahı avlusunda-
ki Murat Paşa kızı Fatma
Hatun'a ait türbe [(x) işa-
retill] Sıdkı Dede'ye ait kü-
tüphane, eşya ve özel not-
ları burada muhafaza edil-
mektedir.

res. : 15 — Sıdkı Dede'nin, Piri'nin gölgesinde Üçler Mezarlığındaki kabri.
(F. : 10)

Mevlevilik tarikatında zamanın mühim şahsiyetleri arasında önemli mevkiî bulunan Sıdkî Dede'yi, bir kısım Mevleviler, Seyyid Abdülkaadir-i Belhî'nin Hakk'a yürümesinden sonra (1341/1923), kendilerine «kutub» olarak kabul etmişlerdir (bkz. Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik, Abdalbaki Gölpınarlı, İstanbul, 1953, s: 410). Bundan, Dede'nin tasavvufî tesir ve tasarrufunun hayli geniş ve kuvvetli olduğu anlaşılmaktadır.

Dede'nin evrâk-ı metrükesi ve kitapları, Mevlâna Dergâhı Arşivi'nin Fatma Hatun Türbesi'ndeki (res.: 14) bölümünde muhafaza edilmektedir (8).

VEFATI :

Tanıyanlarınca yaklaşık 110 yıl yaşadığı ifade edilen ve 10 Temmuz 1933 tarihinde Hakk'a yürüyen Sıdkî Dede, Piri'nin gölgesindeki Üçler Mezarlığı'nda medfundur (res.: 15). Sikkeli mezartaşında şu ta'lik ibare okunmaktadır (res.: 16) :

Hü

el-Hayy'ul-bâki

Ölmez diridir ölmezden evvel ölenler

İşte biridir gerçi bilir anı bilenler

Bilmezsen eger öğrenegel merd-i hakikat

Dergâh-ı Hünkârî'de yetişmiş mürşid-i tarikat

Tahsil-i meârifle ömrünü kısmen sürmüştü

Ta'lim-i edeble yaşayub yüzon'a girmiş

Hitâbetle imâmet gibi dinî menâsıb

Mesnevî-hanlıkla meşhur sâhib-i menâkıb

Filibeli Mevlevî Hüseyin Sıdkî Dede

Vuslat-yâb-ı Cemâl olmuş 1352 Hicrî'de

Ruhuna Fatiha

Ayaktaşında ise (res.: 17) :

Hü

Dergâh-ı Şerîf

Mesnevî-hânı

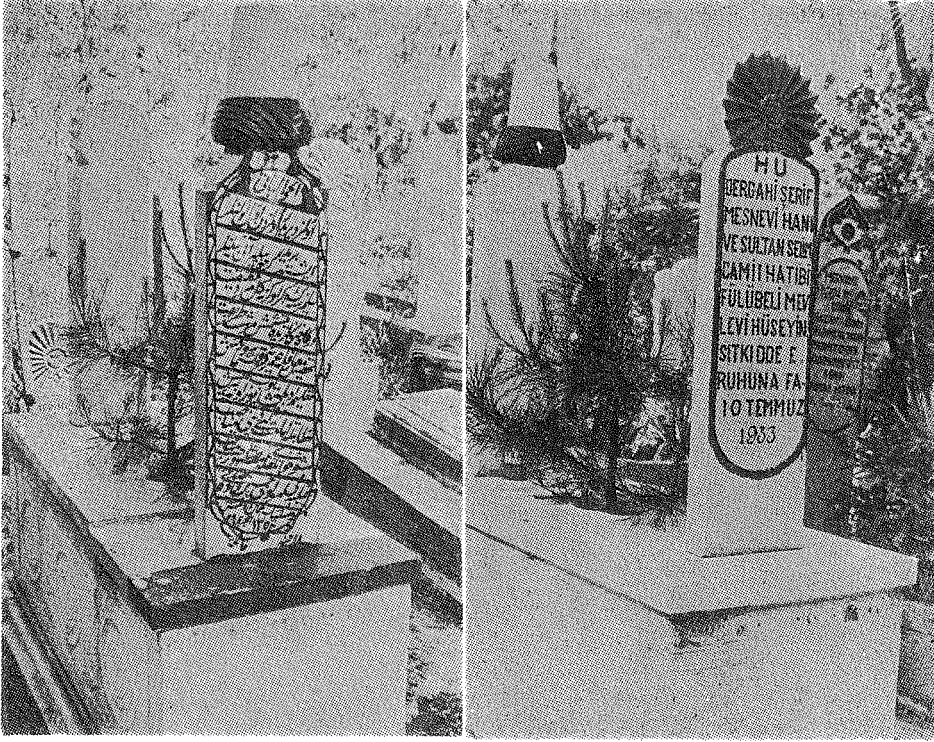
Ve Sultan Selim

Camii Hatbî

(8) Dişçi Hacı Mehmet Söken vereseleri tarafından Mevlânâ Müzesi'ne vakfedilen kitapları, müdürlük tarafından 31.12.1960 tarihinde teslim alınarak, tescil edilmiştir.

Fülübeli Mev-
levi Hüseyin
Sıtkı Dede E.
Ruhuna Fa.
10 Temmuz
1933

res. : 16 — Dede'nin ta'likle yazılı baştaşires. : 17 — Mezarının ayaktaşı kitabesi.

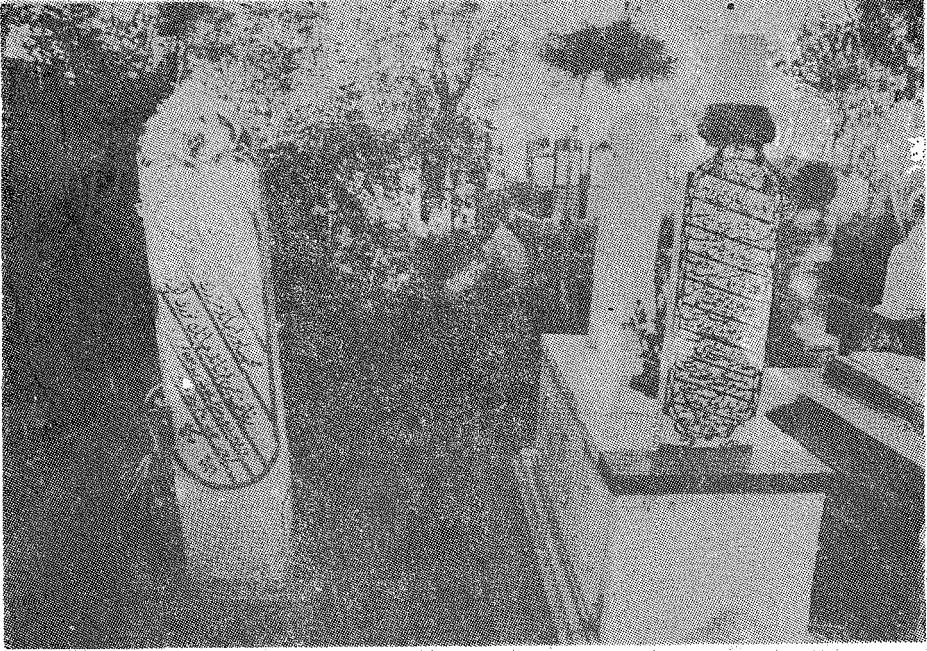
18.2.1946 tarihinde vefat eden eşinin kabri de burada, Dede'nin kuzey tarafında bulunmaktadır. Mezar baştaşının batı cephesinde rik'a ile yazılmış yedi satırlık şu ibâre okunmaktadır (res.: 18) :

Hüvel-Bâki

Muhabbet-i nür-u imanla mezarın şeb-çerağıdır
Refakat-i yümnî işanla hayatın nûri ağıdır

Filibeli Sıdkı Dede Hazretleri'nin refikası ve Tatar Mehmet
Efendi

Kerimesi Hediye Hanım ruhuna Fatiha
Milâdi: 1946 Hicri: 1365

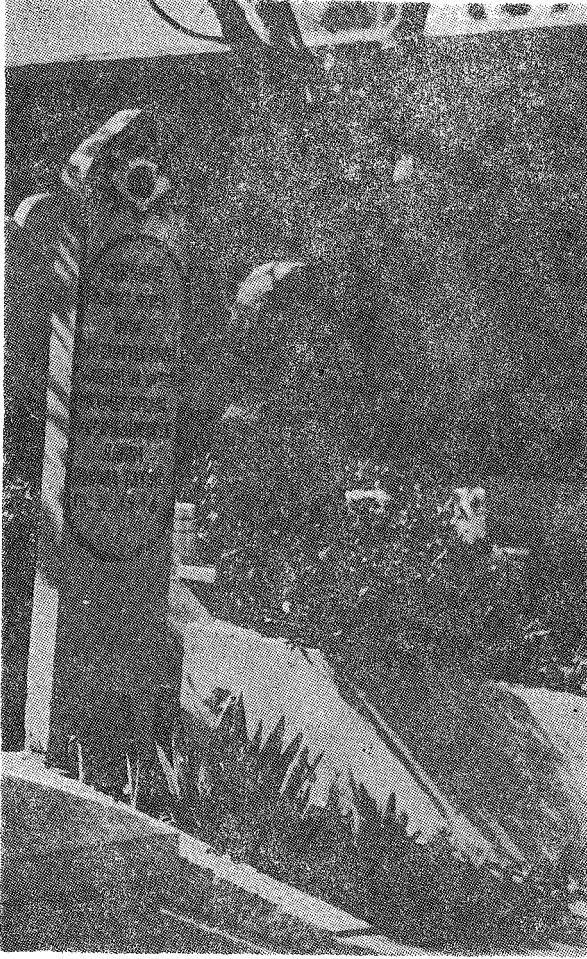
res. : 18 — Dede'nin kabrinin yanına defnedilmiş olan eşinin baş taşı.

Taşın doğu cephesinde ise (res.: 19) :

Merhume
 Filibeli Sıtkı
 Dede
 Hazretlerinin
 Haremi ve Tatar
 Mehmet Efendi
 Kerimesi Hediye
 Hanım
 Ruhuna Fatiha
 18.2.1946

Türk kültür, sanat ve tefekkür tarihimize pekçok mümtaz kişi armağan eden Mevleviliğin yetiştirdiği şahsiyetlerden biri olan değerli ilim, fikir ve sanat erbabı Sıtkı Dede hakkındaki bilgilerimizi özetliyecek olursak o, Mevlânâ'ya gönülden bağlı sâdik bir mürid; Mevlânâ'nın fikirleriyle inâbe alarak yetişmiş derüni mânâ ve gönül adamıdır. Müntesiplerini kültür ve sanat alanlarında da yetiş-

tiren Mevlevî dergâhlarından feyz alarak yetiştîği gibi, almak isteyenlere de hiçbir karşılık beklemeden ışık tutmuştur. Ömrünü ilim, fikir ve sanat yolundaki hizmetlerle geçiren, hattat, hakkâk ve şâir Sıdkı Dede'nin ebedî istirahat-gâhı Piri'nin gölgesindedir.

res. : 19 — Eşi Hediye Hanım'ın ayaktaşı kitâbesi.

MEVLÂNÂ CELÂLEDDİN RÛMÎ'de :

YÖNETENLER VE YÖNETİLENLER

M. Necati SEPETÇİOĞLU

İnsan en dar topluluk olan iki kişilik aile bağı içinde bile ilk defa yönetim meselesini hissetmiştir. Bunun sonucu olarak da bir yöneten bir de yönetilen taraf kendiliğinden meydana gelmiştir. Başlangıçta, tıpkı tabiatta belli yasalara uygun bir şekilde gelişmekte ve yenilenmekte olan tabii yaşayışlar gibi bu kendiliğinden olma yöneten ve yönetilen taraflar da, aileler soylaştıkça ve soylaşmalar köy topluluklarının ötesinde geliştikçe belli bir düzene ihtiyaç duymuşlardır. Her ihtiyaç yeni bir mecburiyetin, her yeni mecburiyet de daha yeni bir ihtiyacın sebebi ve varlığını doğurur. Buna uygun bir biçimde gelişen ve sayı bakımından çoğalan insan toplulukları da zamanın akışına uygun ihtiyaçlara cevap olarak yönetenleri kümelendirmiş, yönetilenleri ise yaptıkları işlere göre iş ayırımlarına tâbi tutmuştur.

Yönetenler, yönetimin yönetilenler üzerindeki az yahut çok hissedilen etkisine, bir başka deyişle de ağırlığına veya hafifliğine uygun biçimlerde, adına teşkilât dediğimiz bir düzen içinde kesinleşirken, yönetilenler daha karmaşık ve kümelerine göre değişen bir yapı oluşturur şekilde gözükmüşlerdir. Yaptıkları işlere bakılarak üreticiler, alanlar ve satanlar; daha sonra imâl edenler, üretenler, araçlar, satın alanlar şeklinde başlayan basit ayrılıklar kendi aralarında farkında olmadan şekillenerek belirleşen küçük topluluklar oluşturmuş, daha sonraları onlar da üretim ve yapım özelliklerine uygun daha küçük topluluklar meydana getirmişlerdir. Ashında bütün bu ayrılışlar iki ana küme, yâni alanlar ve satanlar daraltılmasında toplanabilecek iken, insanlar, kökeni sadece ben'lik ve ben'i sevme duyguları yüzünden yaradılışlara, inanışlara, konuşuşlara ve benzer davranışlara bakarak ayırımları çoğaltmışlardır. Bunun sonucu olarak da en gelişmiş zamanlarda dahi süregelmüş sınıflaşmalar var sayılmış, bu varsayımlardan hareket olunarak bir takım kaideler konulmuştur.

Sınıfların ortaya çıkması veya çıkarılması da sömürmenin elle tutulur hâle getirilmesi ve çekişmenin başlaması demek olmuştur.

Halbuki aslında sadece ve sadece yaradılan vardır. Yaradılan ise, yaradıldığı üzere ayırimsız ve ayrıcalıksızdır. Bu ayırimsız ve ayrıcalıksız yaradılanların, Yaradan'dan ötürü (1) bir düzen ve belli bir yöntemde bir arada çatışmasız ve çekişmesiz yaşayabilmesi için kendi aralarından seçilmiş ve gelmiş yönetenleri ortaya çıkmıştır.

İnsan topluluklarının yaptıkları işlere veya daha başka ölçülere göre sayısızlaşmış gibi görünen ayırım kümelerini nasıl (alanlar ve satanlar) diye daraltıp ikiye indirmek mümkün ve doğru ise, sınıflaşmalar bakımından da onca bölümü (yönetenler ve yönetilenler) şeklinde düşünmek yerinde olur. Yönetenlerin ve yönetilenlerin dışında ayrı ve ayrıcalıklı kümeler düşünmek, bir takım ölçülerle insanları sınıflara ayırmak fiilen mevcut olduğu zaman ve cemiyetlerde de zaten yapma ve zorlama bir görünüş olduğu gibi, ideolojinin gözü ve propogandanın körüklemesi yüzünden var sayılır durumlarda bile yapma ve zorlama ayırımlardan öteye geçememiştir. Türklerin insan ve yaradılış anlayışında ise hiç bir zaman bu iki sınıfın ötesinde bir ayırım söz konusu edilmemiştir.

Benim düşünebildiğim 5000 yıllık belirli ve aydınlık bir Türk Tarihi her vakit yönetenler ve yönetilenler gibi bu iki ve ayrılmaz bütünleşmede canlılık bulmuştur. Bunca zamanda bilinen kopuş noktalarında, sürtüşmelerin doğuş ve devamında, çekişmezliklerde daima bu bütünleşme içindeki şu yahut bu sebepten hâsıl olmuş dengesizliklerin payı büyüktür. Böyle durumlar geçirtilir geçirtilmez yapılan ilk hareket, kesin dengenin sağlanması yolundadır.

Türklerde yönetenler her zaman kutsal, yönetilenler emânet bilinmiştir. Kutsallık, yönetenler bölümünde derece derece azalıp çoğalırken, yönetimin başındaki kişi için yoğunlaşır ve değişmesi imkansız bir kesinlik kazanır. Yönetimi elinde tutan kişi itirazsız kutsaldır ve kendisi de bu kutsallığın ne olduğunu bilir. En açık delili Bilge Kağanın herkesçe bilinen o ünlü sözüdür: «**Ben, Tanrı gibi Tanrıdan olmuş Türk Bilge Kağan... bu zamana yerleştim.**» Bu yüce kutsallık, bu sözden 1200 yıl sonra Bilge Kağan kadar kudretli bir Başkanın, M. K. Atatürk'ün dilinde: «**Hakimiyet kayıtsız şartsız milletindir!**» sözüyle yönetilenlere intikal edecek, bu sefer yönetenler ve yönetim emânet durumuna düşecektir.

(1) Yunus Emre.

Bilge Kağanın, milleti olan Göktürklerin de taşıdığı addan bilindiği gibi gökten geldiğine inanılmaktadır. Dünyanın en zengin destanı olan bizim Türk Destanlarımız, Türkleri yönetecek olan kişi ve kişilerin nasıl kutsallıklar taşıdığını özellikle ve açıkça anlatırlar.

Biz millet olarak içinde yaşadığımız şu yıla kadar dört büyük alfabe yaşamışızdır. Bu, dört büyük kültür demektir. Bir kültürden diğerine geçerken de birikimlerimizi ve karakterimizi bırakmış, değiştirmiş değilizdir. Aksine, yeni kültürü eskilerinin üzerine yapılandırırken belli bir uyum içinde bütünleşmenin ve daha mükemmelin meydana gelmesini sağlamışızdır. Çok geniş ve çok değişik iklim ve coğrafyalar yaşamamıza ve birbirinden farklı kültürleri toplum yapımıza kolayca sindirip yoğurmamıza rağmen asıl karakter unsurlarımızın, geleneklerimiz ve göreneklerimiz ile örf ve âdetlerimizin oluşturduğu törelerimizde devam etmekte olduğunu görmekteyiz. Kültürümüzün büyüklüğü ve ayrıcalığı burada olduğu gibi üstünlüğü de buradadır. Milletlerin kimlik kartı olan kültürlerin varlık sebebi olduğunu unutmamalıyız. Kimliksiz kişilerin horlanışları ve yaşadıkları halde yok sayılmaları ne ise öz kültürden uzaklaşmış yahut başkalarının kültürüne sığınmış milletlerin sömürgeleşmesi de o anlamdadır; aralarında hiç bir fark yoktur.

Türklerin Müslüman oluşları ise bir dağ doruğunun güneş ışıklarında altınlaşması olmuştur. Sanki birbirine hasret ve muhtaç iki ululuk Satuk Buğra Hanın gelecek yüzyıllara açık imanında bir beden oluşturmuş ve nice zamanlara akmak üzere yeni bir kutsal ırnak hâline gelmiştir. Türklerin İslâmlığı ve İslâmın Türkleri yadrigamayışında ve daha karşılaştıkları ilk anlarda acısız sancısız kaynaşmasındaki tek sebep budur. Her şeyden önce İslâmiyet de toplulukları, yönetenler ve yönetilenler olarak kabul ediyor ve bu ayrılığın dışında başka herhangi bir farklılaşma kabul etmiyordu. Hattâ tek ve ilâhî Mutlak Allah olduğuna göre ortada sadece yaradılan var idi, Allahın ezeli kanunlarına uygun olarak yönetiliyorlardı. Kur'ân-ı Kerimde Âl-i İmrân sûresinin 172 nci, Tövbe Sûresinin 51 nci, Nâs Sûresinin 59 ncu, Câsiye Sûresinin 42 nci, Enbiyâ Sûresinin 112 nci ve daha bir çok âyet-i kerimeleri bu bakımdan çok açık işaretlerdir.

Bu seoepten Türklerin İslâmiyet başlangıcı ve hemen sonrasında yazılan baş eserlerinde Türk inançlarının hiç bir değişime uymadan devam ettiğini görmek mümkündür. Kaşgârlı Mahmud'dan Edib Ahmed Yükneci'nin Atabet-ül Hakayık'ına; Yusuf Has Hacib'in

Kutadgubilig'inden Ahmed Yesevi'nin Divân-ı Hikmet'ine kadar bilinen bütün ünlü İslâm sonrası Türk eserleri, yönetenler ve yönetilenler arasındaki meseleleri aydınlığa çıkarırlarken Hükümdara açıkça kutsallıklar yakıştırmak suretiyle İslâm öncesi Türk geleneğini aynen yaşatırlar. Bu devamlılığı bir onbirinci yüzyıl eseri olan ünlü Nizâm-ül Mülk'ün Siyâsetnâme'sinde de görürüz.

Belh'de doğmuş, koyu bir Türk - İslâm topluluğunun içinde çocukluğun erken öğrenimine başlamış olan Celâleddin Rûmî'nin daha sonraki olağanüstü gelişmiş hayal ve düşünce âleminde soydan ve o ilk çevreden gelen ihsasların mevcut olmayacağı düşünülemez. Bütünöyle İslâmi bir tefekkür dünyasında iken bile duygularının zaman zaman soy depresmelerine kaymazlık edemediği az da olsa kendi sözlerinden bilinmektedir. Bütün düşünce sisteminde hâkim ve mutlak tek varlık olarak Allah; ve Onunla özü arasındaki ezel ve ebed bağı olarak da Peygamberi kabul eder. Yaradan ve Peygamber, Mevlânâ tefekkürünün güneşi ve ay'ı olarak kâinatın hem bilinen ve hem bilinmeyen yanlarını diriltirler. Dirilen varlıklar yaratılmış olanlardır ve yaratılmış olanlar da sadece yönetenler ile yönetilenlerdir. Bu dünyevî ayırım bir yanda yönetenler bölümünü, öte yanda çok daha kalabalık olan yönetilenleri teşkil etmektedir. Mesnevî'de hemen hemen tamamiyle yönetilenlerin maddi ve manevî meselelerine ya doğrudan doğruya yahut da işaretlerle, belli örneklemelerle çözüm aranır, bulunur, anlatılır. Bu anlatım esnasında açık saçık konulara da çekinilmeden yer verilir. Bir yargıcın veya bir hekimin konuşmaktan çekineceği hiç bir beşerî konu yoktur, olamaz da. Bir cerrah için insan bedeni, yaratıldığıncadır. Mevlânâ da bir yargıç, bir hekim, bir cerrahdır. Yönetilenlerin kimi yerde hastalık hâlini alan cinsi meselelerine, bazan en okumamışının anlayabileceği kaba bir anlatım ve açıklamalarla çözümler verir; bir başka olaya ilgi çekmek için en olmayacak örnekler üzerinde durduğu görülür. Bu en olmayacak örneklerin dahi öylesi insanların apaçık derdleri olduğu veya olabileceği unutulmamalıdır. Bu sahnelerde, günümüzün müstekrehlige varan müstehcenlik ve çıplak kadın tâcirlerinin kendilerine kılıf aramaları boş bir gayrettir. Ahlakın gereklerini yerine getirmekle ahlakın direklerini yıkmak aynı şey değildir; hele üç kuruşluk sermaye çoğalması için ahlâkı ahlâkılık maskesinde soyamak ve çıplaklaştırmak da ne çağdaşlıktır ne de ilerici düşünmek; olsa olsa ticarî yüzsüzlüğe gününe uygun bir boya aramak gözaçıklığı sayılabilir.

Hem bu meseleyi açıklamak, hem konumuza yeterince ışık tutabilmek için Fih-i Mâfih'ten şu satırları örnek alabiliriz :

«Evet, vallâhi herşey Allahın; lâkin Allaha göre iyidir, bize göre iyi değildir. Hani şu dervişler söylerler, hep iyidir, derler ya; doğru söylerler. Herşey Allaha göre iyidir, olgundur, fakat bize göre değil. Zinâ etmek, namaz kılmamak, namaz kılmak, kâfir olmak, Müslüman olmak.. hepsi de Allaha göre hiç bir şey değil fakat bize göre bir şeydir.. bize göre iyidir veya kötüdür; Allaha göre hepsi biridir. Nasıl ki bir padişahın mülkünde zından da var, darağacı da; elbise de verir, mal mülk de bağışlar adama. Yanında çalışan insanlar da bulunur, düğün dernek de yapılır, zevk ve neş'eye de yer vardır.. padişaha göre hepsi de gereklidir, iyidir. Hani elbise vermek Padişahın yüceliğindedir ya; darağacı, zından ve can alma da o saltanatın aynı yüceliğindedir. Padişaha göre hepsi de olgundur, fakat halka göre elbise almakla darağacına çekilmek nasıl olur da bir tutulur?» (2)

Çünkü «Halkın dereceleri eğretidir, emr âleminin dereceleri ise o âlemin özünde, yaradılışında vardır. Halk makamlara ulaşmak için aşağılanmalara da râzı olabilir. Üstünlüğe kavuşabilmek umudu katlandığı durumu gözüne hoş gösterebilir.» (3)

Buna rağmen halkı eşek yerine koymak en büyük gaflettir; böyle bir kişi yüklü eşek gibi buz üstünde kalakalır. (4) Halk, belki geceye benzer, aydınlatmak için Pir gerekir. (5) Ne var ki Pir yaz mevsimi ise halk güz mevsimidir. (6) Halkı aydınlatacak olan Pir'in bu dengeyi bilmesi şarttır. Bununla beraber halka herşeyin söylenmesi doğru olmayabilir. (7) Bu, denizin bir arka sığdırılmağa çalışılması demek olur. Halkın en kötü huylusunu dahi uzak tutmak yerinde olmaz; yakınına alamıyorsan uzakta da tutamazsın. (8) Çünkü halk bir bütündür ve bu bütünlük tek bir topluluk haline geldi mi önüne durulmaz bir güç meydana getirir. (9)

Bu şekilde tarif olunan ve yönetenlerin adaletle yönettiği süreç onlara yardımcı ve uyumlu olması istenilen halk, yâni yönetilenler, Mevlânâ Celâleddin Rûmî'ye göre Yaradan'ın emânetidir ve İslâm ölçülerine göre emânet kutsaldır, emânete hıyânet olmaz. İslâmiyet sonrasında olduğu gibi İslâmiyet öncesi Türk törelerinde de emânet kutsaldır ve ona hıyanet eden kişi kötü kişidir.

(2) Fih-i Mâfih, 7 nci Bölüm, Sh. 25.

(3) Mesnevî, 2. C. 1105 - 1106.

(4) Mesnevî, 1 nci C. 2850 - 2860.

(5) Mesnevî 1 nci C. 2950.

(6) Mesnevî 1 nci C. 3820.

(7 - 8) Mesnevî C. 2, 865 - 870.

(9) Mesnevî C. 2, 2170.

Yine bütün eserlerinde ve özellikle Mesnevi'sinde Mevlânâ Celâleddin Rûmî Türk Tôresine uygun bir yönetenler tablosu çizer. Bu tabloya göre yönetenler Hz. Peygamberin Hadâs-i Şerifine uygundur; yâni «Sultan, yeryüzünde Allahın gölgesidir. Onu yücelteni Allah da yüceltir, onu kötöleyeni Allah da kötüler.» Buna rağmen yönetenlerden başta bulunan kişi arı ve duru, temiz kaynağı olan suya benzer. Su, o kaynaktan coşup akar, gelir, büyük bir arka dökülür. Halk (yönetilenler) onu bulandırmaya çalışsa da duru su gelir hep; bulanıklığı alır götürür. Fakat bulanıklık baştan oldu mu, yâni yöneten bulanırsa durulanma da söz konusu olamaz, nehir baştan sona bulanık akar. (10)

Bu yüzden padişahların huyları yönettiklerine de geçer. Yönetimin başındaki kişinin bir havuza, danışmanların lülelere benzermesi de bir ayrı meseledir. Lüleler havuzu bulanık su ile doldururlarsa yönetilenler de bulanık suda çırpınır dururlar. Havuza hep arı su aksın isteniliyorsa yönetenin çevresini çok iyi seçmesi gerektir. (11) Ayrıca yönetimin yönetenler için geçici olduğu da bilinmelidir. Paraların üzerindeki padişah adlarından, hutbelerde geçen hükümdar isimlerinden hangisi kalıcı olmuştur? (12) Kalıcı olan yönetilenlerle yönetilenler arasındaki ilişkilerdir. Bu ilişkilerin kaynağı adalet ise yönetim makbuldür, yöneten yücedir, yönetilen de huzur içindedir; yâni emânete hıyanet edilmemiştir.

Yönetimin başındakinin, yeri geldi mi eli sıkı yeri geldi mi eli açık olması şarttır. Eli açıklık yönetilen için hoşluk verir. Yöneten kişinin öfkelenmeğe hakkı yoktur; öfkelenirse öfke onu yönetmeğe kalkar çünkü o vakit de yönetim bir başka gücün eline geçmiş demektir; padişahın padişahı ortaya çıkar. (13) Halbuki yönetilen öfkesine kapılabilir. Yönetilenler arasında noksan yaradılan, kötü huylular, hasetler ve benzerleri her zaman bulunabilir ve tabii hepsi de yöneten kümeye yaklaşip büyük payı kapmaya uğraşırlar, bu onların hakkı olabilir. Fakat yönetim ve yöneten küme öylelerini ötekilerden ayıramaz; suçluya suçu verilir fakat onun da emânet olduğu unutulamaz. Yöneten kişi haset edemez, imrenemez, başkasının malına göz koyamaz. Padişah «şekerden daha tatlı» olursa yönetilenin tatlılığa ulaşması daha hoş olmaz mı? (14)

(10) Hilyet-ül Evliyâ'dan naklen Ahadîs-i Mesnevi - 28'den zikreden A. Gölpinarlı.

(11) Mesnevi C. 1. 2830 - 2840.

(12) Mesnevi C. 1, 1100 - 1120.

(13) Mesnevi C. , 3813.

(14) Mesnevi C. 2, 1380.

Mantık'ut-Tayr'da şöyle bir örnek vardır: Padişahın biri bir Pire: «Ben mi iyiyim sen mi iyisin?» diye sorar. Pir: «Nefsin seni kendine eşek edinmiş ağzına bir gem vurmuş, sürüp istediği yana götürüyor seni. Ben ise nefsimi eşek etmişim, binmişim üstüne dizginleri elimde tutuyorum. Bu yüzden ben sana üstünüm.» (15) Mevlânâ Celâleddin Rûmî Mesnevisinde bu örneği, yöneten kişinin en ayırıcı vasfını belirtirken şöyle anlatmıştır: «Padişah, padişahlığa boş veren kişidir; böylesi kişi ay ve güneş olmasa da aydınlık verir.» (16)

Mevlânâ Mesnevisinde ve öteki eserlerinde yeri geldikçe yönetenler örneğini, hayvanlardan arslan, insanlardan Hz. Ali ve Hz. Ömer üzerinde geliştirilmiş kıssalarla anlatmaktadır. Yönetime katılan çevre ise genellikle vezir, kumandan, kadı, kadı vekili, münâdi, zındancı gibi memurlardır. Aynı zamanda yönetilenler arasına girebilecek olan bu çevreyi Mesnevî, dilenciden bahçevana, hekimden dervişe, tüccardan gemiciye kadar hemen her meslekten insan ile tamamlar ve genişletir. Mesnevî ve Mevlânâ, en yeni meselelerde araştırıldığı vakit açıklamalarını bulabileceğimiz imkânlarla çok zengin bir hazinedir. Biz bu söylediklerimizle bu hazinenin günümüzde de yönetenlerle yönetilenler arasındaki ilişkileri aydınlatacak bir yanını anlatmağa çalıştık. Vardığımız sonuç şu: Yönetenler değil yönetilenler önemlidir. Fakat bütün vasıfları belirtilmiş, «şekerden daha tatlı bir» yönetim ve yönetene karşı yönetilenin söz söylemesi de edebe aykırıdır; hele o söz yalan ve iftira ise... (17)

(15) Mantık'üt-Tayr, A. Gölpınarlı tercümesi, İst. 1962, Sh. 158 - 160.

(16) Mesnevî C. 2, 1470 - 1475.

(17) Mesnevî C. 1, 1227.

MEVLÂNA'NIN MOĞOL YÖNETİCİLERLE MÜNASEBETLERİ

Prof. Dr. İsmet KAYAOĞLU

Ele aldığımız konu Moğolların Anadolu'ya hâkimiyetlerini genişlettikten sonra güttükleri dini siyâset ile, büyük bir mânevi kişiliği olduğu bilinen Mevlâna'nın Moğol yönetimine karşı tutumunu içeren iki yönlü bir konudur.

Bilindiği üzere, Mevlâna, Anadolu'ya Moğol istilâ ve hakimiyetini Tanrı irâdesinin bir neticesi ve onlara itaat etmeyi de, yerine getirilmesi meşrû bir durum olarak görmüştür. Onun bu tutumunu, daha doğup büyüdüğü topraklardan başlayarak, bizzat yaşadığı olaylar ışığında ele almanın gerekli olduğu kanaatındayız. Kendi irâdesi dışında cereyan eden tarihi olayların babasının ve kendisinin sürüklendiği yeni ülkelerdeki yöneticilerle münasebetlerinin ölçülü olmasını icab ettirmiştir. Hâlen elimizde bulunan matbû kaynaklarda bu temânın açık olarak bulunduğu dikkatimizi çekmektedir.

Sultan'ül - Ulemâ ünvanını taşıyan, Mevlâna'nın babası, Bahaeddin Veled'in yaşadığı Belh şehrinden ayrılış sebebi hâlen hangisi olduğunu ifade edemeyeceğimiz birkaç sebepten birine bağlanır: İlmi otoritesi büyük olan Bahaeddin Veled, dini bilimlerde en yetkili kişi idi. Harzemşahların başkenti olan Ürgenç şehrinde felsefe dersleri okutmakta olan Fahreddin Razi (1149 - 1209) ile arası açıktı. Onun bu yüzden Belh şehrini terkettiği söylenirse de, F. Razi'nin ölüm tarihinin 1209, onun Belh şehrini terkeddiği 1212 olduğuna göre, bu söylentinin aslının sağlam olmadığı ortaya çıkar. Bir başka neden Harezşah Kutbuddin Mehmed'in şii mezhebine girişi, kendisinin bundan hoşlanmayacağını bilen ve Harezşahlar hükümdarının düşmanı olan Nâsır Lidinillah'ın onu Bağdat'a davet etmiş olması olabilir. Nitekim, Bağdat'a geldiğinde Abbasi halifesi Nâsır, Bahaeddin Veled'e 3000 altın hediye göndermiştir. Onun bu

parayı kabul etmediği söylenir.(1) Nihâyet, bizce de doğru olan bir başka neden, sultan Veled'in İbtidânâme'de işaret ettiği nedendir.(2) Bu, Moğolların şehri zaptedeceği sezgisidir. Daha sonra Mevlâna Fihî mâ Fih'de şu telmihte bulunur :

«Onlar (Moğollar) ilkin oradaydılar, halktan uzak, azıksız, yoksul, çırpıplaktılar. İhtiyaç içindeydiler. Ancak içlerinden bazıları alışveriş için Harezmsâhın iline gelirler, alımda - satımda bulunurlar, kendilerine elbise yapmak için kaba keten kumaşlar alırlardı. Harezmsâh onları menetti; tâcirlerin öldürülmesini buyurdu. Onlardan vergi alınmasını emretti. Tâcirlerin ülkesine girmesini engelledi. Tâcirler, pâdişâhın kapısına gidip, öldük diye yalvardılar. Pâdişâhları onlardan on gün mühlet istedi. Gitti bir karanlık mağaraya girdi. Oruç tuttu, yalvarıp yakarmaya koyuldu. Ulu Tanrı'dan, yalvarışımı duydum, duanı kabul ettim, dışarı çık, nereye gidersen üst olacaksın diye ses geldi! İşte sebep buydu, dışarı çıkınca Tanrı buyruğuyla üst oldular, dünyayı zaptettiler.(3)

Belh'ten ayrılmak zorunda kalan Bahaeddin Veled, halifenin oturduğu Bağdad şehrine gelmeden, Nişapur şehrine uğradı. Onun burada ünlü sûfi Feridüddin Attar'ı ziyaret ettiği ve çocuk yaşta bulunan Celâleddin'in Attar'ın iltifatına mazhar olduğu rivayet edilir (Attar'ın 1193 yılında ölümü doğru ise bu karşılaşma gerçek dışıdır). Bağdad'ta sadece üç gün kaldığı ve buradan Hacc için Mekk'e'ye gittiği bilinir. Eflâki'ye göre, Bahaeddin Veled 1217'de Malatya'ya gelmiş, oradan Erzincan'a gitmiş, dört yıl Erzincan Akşehirinde kalmış, buradan Lârende'ye (yani bugünkü Karamana) gelmiş; burada yedi yıldan biraz fazla kalmıştı. Anadolu Selçuklularının en büyük sultanlarından biri olan, bilime ve bilginlere büyük değer veren I. Alâaddin Keykûbad'in daveti üzerine 1228 yılında Konya'ya gelmişti. Eflâki'de olduğu gibi, sultan Veled'in İbtidânâme'sinde de Konya'ya geliş tarihi 1228 olarak geçer.(4)

1230 yılında Konya'da ebediyete göç eden Bahaeddin Veled'in yerine oğlu Celâleddin va'z ve irşad görevini almış ve bu şehrin medreselerinde ders okutmuştu. Zâhiri ilimlerde tamamen babasının mertebesine eriştiğini Seyyid Burhâneddin'den öğrendikten

-
- (1) N. Çağatay, Mevlâna Devri Selçuklu Türk lerinin Politik ve Sosyo - Ekonomik Sorunları, Yusuf Hikmet Bayur Armağanı, T.T.K. Yay. Ank. 1985, s. 331.
 (2) Sultan Veled, İbtidâ-nâme, çev: A. Gölpınarlı, Güven Matbaası, Ankara 1976, s. 240.
 (3) Fihî mâ Fih, çev: A. Gölpınarlı, s. 55.
 (4) İbtidâ-nâme, s. 241 - 243.

sonra, zâhiri ahvâl yanında diğeri bir hâle de sâhip olduğunu ve bunun tahsil ile değil, duymakla kazanılacağını, dış ile anlaşılamayacağını, ancak içle duyulabileceğini öğrenir. Mevlânâ Şems-i Tebrizi ile 1244 yılında Konya'da karşılaşınca tasavvufî manâda ona âşık olmuş ve derûni hayatında büyük bir değişme olmuştu.

Öte yandan, kendisine saygı duyan, bilimi ve bilginleri koruyan sultan Alâaddin Keykûbad 17 yıllık (1220-1237) bir hükümdarlıktan sonra, 1237 de Kayseri'de zehirleterek ölümünden sonra, yerine oğlu II. Gıyaseddin Keyhüsrev geçti. Gıyaseddin'in devri siyasi tarih bakımından Moğol hâkimiyetinin Anadolu'ya yayılmasıyla simgelenir.

Anadolu'da Moğollar

Selçuklular, Anadolu'ya göz diken Moğolları durduracak güçte değildi. 1242 yılında Baycu Anadolu'yu istilâya başlayarak Erzurum'u zapt ve tahrip etti. Ertesi yıl daha büyük kuvvetlerle batıya doğru ilerledi. Otuz kırk bin kişilik ordusunun bir kısmını Gürcüler ve Ermeniler teşkil ediyordu. Selçuklular tehlikenin vehâmetini anlayarak iyice hazırlanmışlardı. Ordunun sayısı elli bin civârında idi. Yirmibin kişilik bir kuvvet öncü olarak Moğollar üzerine yollandı; fakat bu birlikler ağır yenilgiye uğrayarak geri çekildiler. Bu ilk bozgunun şaşkın düşen sultan, akşama kadar hiçbir şey yapmadan bekledi; karanlık basınca da korkaklığından ve onursuzluğundan, kimseye haber vermeden kaçtı. Sultanın kaçtığını duyan askerler de ağırlıklarını ve çadırlarını bırakarak savaş alanından uzaklaştılar. Ertesi gün Moğollar Köseadağ sırtlarına çıkınca Selçukluların çadırlarını görmekle, pusuya düştüklerini sanarak birkaç gün oraya yaklaşmadılar, fakat sonradan, Türklerin kaçtığını anlayarak ordugâhı yağmaladılar (1243). Böyle utanç verici ve sonucu pek ızdırablı bir mağlubiyetin eşine Türkiye tarihinde rastgelinmez. (5)

Bu mağlubiyet Moğollara uzun süre Anadolu'yu yönetme imkânı verdi. 1277 yılına dek burayı zâlim genel vâliler eliyle yönettiler ve ülkenin zenginlikleri ve varlıkları, onların İran'da 1256 yılında İlhanlı Devletini kurlmalarından sonra Azerbeycan'daki başkentleri Sultâniye'ye taşındı durdu.

Köseadağ bozgunundan sonra Baycu'nun ikinci istilâsı ve Konya'ya yürüyüşü esnasında Moğollara karşı şehrin kapıları kapan-

(5) F. Sümer, Anadolu'da Moğallar, Selçuklu Araştırmaları Dergisi, I, Ankara 1969, s. 9.

mişti. Baycu eğer şehir direnirse, kalelerini yıkıp şehri tahrip edeceğine yemin etmişti. Saray kâhyası olan Nizameddin Ali, dört katır yükü altın götürüp, amân diledi ve şehri Moğollardan satın alıp yıkılmaktan ve kıtalden kurtardı. Baycu yalnız dış surların burçlarını yıkmak suretiyle yeminini yerine getirdi.

Bu olay, Mevlevî kaynaklarında Mevlâna Celâleddin'in kerametine atfedilir. Menkıbeye göre Baycu ordusu ile Konya'yı kuşattığı, bütün halkın ölüm korkuları geçirdiği ve herkesin birbiriyle helallaştığı bir zamanda Mevlânâ'ya gelip onun yardımını dilerler. Mevlâna, Halkabegûş kapısından çıkıp Konya meydanı arkasında bir tepeye çıkar ve namaza durur. Yeşil elbiseli bu zatın kerametini gören ve haşmetinden korkan Moğollar şehre dokunmazlar; hediye edilen para ve malı alıp Konya'yı bağışlarlar. Böylece Mevlâna kurtulan Konya'ya «Evliyâ Şehri» lakabını verir.

Mevlânâ'nın Moğol yöneticilerle münasebetine örnekler vermeye geçmeden önce, onların Anadolu'daki yönetimleri hakkında birkaç söz söylemek lüzumlu olacaktır. Selçuklu müverrihi İbn Bibî, Baycu'nun Türkiye'ye istilaya girişmesinin sebebini, Moğol kumandanının şöret kazanmak ve askeri kudretini göstermek istemesi ile ilgili olduğunu söylüyor.(6) Moğollar buna ulaştıktan sonra Selçuklu sultanlarının ve halkın yaşayışı ile ilgilenmemişler, başlıca gayeleri memleketi mâli bakımdan sömürmek olduğu için mahalli yönetimlere müdâhale etmemişlerdi.(7) Yönetici görevliler tamamen müslümanlardan seçilmiş ve bu ülkedeki İlhanlı görevlileri bile, kendi ülkelerinde olduğundan daha fazla müslüman yönlerini ortaya koymaya özen göstermişlerdi. Moğolların çeşitli mezheplere karşı toleranslarından daha çok ilgisizlikleri, bazı mezhep ve tarikatlar için, Selçuklular döneminden daha çok, propaganda yapma imkanı sağlamıştı.(8)

Yöneticiler ve Mevlâna

İşte bu muhit içinde Konya'da Mevlâna Celâleddin, manevî kişiliği ile gittikçe sözü dinlenen bir şahsiyet olmuştu. Halkın, Moğollara bağımlı olmaktan doğan teessürü, bu büyük şahsiyete karşı duyulan sevgi ve saygıyla hafifletilmiş oluyordu. Mevlânâ'nın Mektûbât'ında yer alan Moğol yöneticilerine yazılmış birkaç mektup

(6) İbn Bibî, El-Evâmir ul-alâiyye... T.T.K., s. 514.

(7) M. Akdağ, Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi, Cem Yay. İst. 1974, c. 1, s. 204.

(8) C. Cahen, Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler, E Yay., İst. 1979, s. 338.

onun halkın şefaathçi olarak başvurduğu ve Moğol yöneticilerin, ricâlarına boyun eğdikleri bir şahsiyet olduğuna işaret etmektedir.

Bu yöneticiler içinde en fazla adı geçen, Moğolların güçlü yöneticisi Pervâne Muiniddin Süleyman'dır. Mevlâna ona yazdığı bir mektupta emir Seyfeddin'in çocuklarına yardım edilmesi için şeraatte bulunur. Yine Pervâne'ye Şehabettin için yazdığı rica mektubunda «çoluk çocuğunun tokluğu Sivas'a kadar gitmesini gerektirmektedir. Ancak bac memurlarının baş ağrıtmaları yüzünden bir zamandır ticareti geri kaldı. Umarım ki buyruğunuzla bac'dan kurtulur.» (9)

Pervâne, Mevlâna'yı sık sık medresesinde ziyaret eder, onun dinî sohbetlerini ve nasihatlarını dinler; kendi evinde Mevlâna'nın katıldığı semâ'lar ve ziyafetler tertib ederdi. Ona ve taraftarlarına bağışlarda bulunurdu. Onun şefaath ettiği mağdur ve suçlu kimsele-ri bağışlar ve ondan zaman zaman azar da işitir, buna karşılık, kendisi de onun mürâilik yapan müritlerinden şikayet ederdi. (10)

Eflâki bir hikâyesinde, Pervâne'nin «emirlerin şeyhlere ve din adamlarına ihtiyacı olduğunu, din adamlarının da emirlere yaklaşmak için ellerinden geleni yaptıklarını» söylemek sûretiyle devrin siyâsi ve dinî münasebetlerini gayet güzel formüle etmiştir. (11)

Mevlâna'nın Pervâne ile olan dostane ilişkisini bize en iyi şekilde gösteren delil, Fihi Mâ Fih adlı kitabını ona ithaf etmiş olmasıdır. Ayrıca ona sevgisinden dolayı «Pervâne» ünvanını vermiştir.

Selçuklu hanedanı, saltanat makamında idiyse de gerçekte bütün işler, hatta padişahın azli, tahta oturması bile Pervâne'nin onaylaması ile oluyordu. Onun sahip olduğu aklın, zekanın ziyade-liği hasebiyle, Selçuklu uluları, pirleri onun emirlerine boyun eğmişlerdi. (12)

Mevlâna'nın çağdaşı Selçuklu Sultanlarından özellikle İzzeddin Keykavus II. (1245 - 1257) ve Rükneddin Kılıç Arslan IV. (1257 - 1266) Mevlâna'nın huzûruna erişmişler, semâ meclislerinde hazır bulunmuşlardır. Devrin emirleri, vezirleri Mevlâna'nın huzuru ile şeref buluyorlardı. İzzeddin Keykavus II. onun müridlerinden olmuş ve

(9) Mevlâna, Mektûbat, F. N. Uzluk nesri, Türkçeye çeviren: A. Gölpınarlı, 1963.

(10) N. Kaymaz, Pervâne Muiniddin Süleyman, D.T.C.F. Yay., Ank. 1970, s. 164.

(11) Eflâki, Ariflerin Menkıbeleri, M.E.B. Yay. c. I, 1953, s. 275.

(12) Firuzanfer, Mevlâna Celâleddin, çev: F. N. Uzluk, İst. 1963, s. 186.

kendisine Mevlâna, «Oğul» diye hitap etmişti. Rükneddin de Mevlâna'nın bendeliğini kabul etmiştir.(13)

Mevlâna'nın kendilerine hitap ettiği vezir ve yönetici isimlerinin sayısı çoktur. Bunlardan, Celâleddin Karatay, Taceddin Mutez, Şemseddin İsfehani'ye mektupları vardır. Kendisini ziyarete gelen ve Hacı Bektaş hakkında bilgi veren Kırşehir emiri Cacaoğlu Nuredin'e de mektubu vardır. Cacaoğlu'nun onun müridi olduğu Eflâki'de geçer.(14)

Bu mektuplar incelendiğinde Mevlâna'nın sadece kendi dergahına kapanmış bir sūfi olmadığı, onun çağdaşları ile temasda, dünya işleri ile ilgilenen, daima üstün karakteri ile öğütler veren, yardım eden gerçek kişiliği ortaya çıkar.

Mevlâna'nın Moğollarla iyi münasebetler içinde bulunması onun için bir noksanlık olarak görülmemelidir. Olayları kendi devrinin şartları içinde değerlendirmelidir. Mevlâna ne bir devlet adamı ne de bir ordunun komutanı idi, O mânâ âleminin sultanı idi. Moğolları bugünün deyimi ile istilacı ve işgalci olarak görmemişti. Zaten kendisi de Anadolu'ya onlar gibi Doğu'dan gelmişti. Her mutasavvıf gibi o da kollarını kendisine koşan herkese açmıştı. Mevlâna'nın Moğollarla iyi geçinmesi onun belli bir siyasetinden değil, kişiliğinden kaynaklanmakta idi. Amacı da onların hâkimiyetini güçlendirmek değil; güç durumunda olan, çaresizlik içinde olan kimselere yardım etmek olmuştu. Bu haliyle o bir Moğol dostu değil, insanlık dostu idi diyebiliriz.

(13) Firuzanfer, Aynı eser, s. 183 - 184.

(14) N. Kaymaz, A.g.e., s. 119n.

MEVLÂNÂ'NIN AKIL ANLAYIŞI

Doç. Dr. S. Hayri BOLAY

«Akıl» sözü kadar üzerinde çok durulan, kendisine istinad edilen, ondan kuvvet alınan, ona nisbet edilen, herşeyin onunla ölçüldüğü ve değerlendirildiği bir başka söz veya kavram yoktur. Bu, insanın değerini akıl sayesinde bulmasından, ve onun temyiz edici en büyük vasfı olmasından ileri gelir.

Fakat, her yapılan iş, her getirilmek istenen yenilik, her plân ve program «Akılcı» yaftası ile takdir edilirken, terkedilen program veya hareket aynı sıfatı taşıyarak öne sürülmüş olmasına rağmen, terkedilen «Akıl dışı» ve «Çağdışı» diye terkedilmektedir. Burada eskiyi ve yeniyi bulan aynı akıl olmasına rağmen «akıldışı»na itilivermek nereden ileri geliyor? Herhalde aklın yapısından, mâhiyetinden veya gücünün mutlak olmamasından ileri gelmektedir.

Düşünür, ilim adamı ve filozofların akla verdiği mânâda farklılıklar vardır. Bazan, bu farklılıklar birbirine tamamen zıd olacak kadar büyüktür. Tabii bir kısım fikir adamı ve filozoflar da akla karşıdırlar. Ampirizm gibi felsefi akımların farkları, evvela akla rasyonalistler gibi bakmamasından ileri gelir. Hatta entrisyonizm, pragmatizm ve epzistansiyolizm gibi çağımız akımlarının irrasyonalist olarak kabul edilmesi yine akla bakış açılarının farklılığındandır.

Akla problem olarak bakıldığında, onun mânâsı, formu, yahut yapısı, mahiyeti, gücü ve kullanılışı bahis konusu edilmek gerekir.

Akil, sözlükte bağlamak, tedbirli davranmak, menetmek gibi mânâlara gelir.

Kavram olarak; maddeden mücerred, maddeye tesir eden bir cevher, eşyanın hakikatını düşünmeye yarayan güç, doğru ve yanlış ayıran meleke demektir :

1) Akıl, insan düşüncesinin ölçüsü ve değeri olarak, az-çok şahşileşmiştir. Mevlânâ buna «akıl-ı Cüz'î» diyor. Akıl bazan Allah için, bazan melekler için, bazan Hz. Peygamber'in hakikatı veya ruhu

için kullanılmıştır. Ferdî akıllar kaynağını ondan almışlardır. Bu, aklın ontolojik cephesidir.

2) Akıl, insana has bir düşünme tarzı olarak eşyanın sebebini anlama melekesidir. Aktif akıl, yürütme melekesi olarak olgularla kavramlar arasındaki zarûri münasebetleri kurar, yahut bunları idrak eden bu hususta ilkeler koyan güç. Bu mânâda içgüdüye, kalbe ve hislere zıddır. Akıl, metodlu bir tarzda muhakeme kurarak düşünür. Bu aklın subjektif cephesi, yani düşünen süjedeki durumudur ki metodu ve her türlü aksiyonu ahlakî hayatı ilgilendirir.

3) Akıl, bilgi konusu ve bilgi kaynağı olarak olayları izah edebilmenin vasıtası ve ilkesidir. Anlatmaya ve doğrulamaya yarayan meleke. Bu da aklın objektif cephesidir ki daha çok bilgi teorisini ilgilendirir.

4) Bir de aklın uygulama ve pratikle ilgili yanı vardır ki ilimde, ahlâkta, siyâsette, teknikte kendini gösterir.

Şimdi bu esaslar çerçevesinde Mevlânâ'nın akla bakışını tesbite çalışalım :

Evvelâ şunu belirtelim ki bir mutasavvıf olarak her mutasavvıf gibi Mevlânâ akla pek itibar etmemiştir. Fakat hangi akla itibar etmemiş ve ne derece itibar etmemiş? Yahut hangi akla ne kadar itibar etmiş? Bu soruların cevabı ancak onun akla verdiği mânâları gördükten sonra ortaya çıkabilir. Mevlânâ, aklın yapısı, özelliği, Allah'a itaatı ve Allah katındaki değerini anlatan bir kudsi hadisi naklettikten sonra «Mecâlis-ı Seb'a»da «Altın Taç» dediği akıl hakkında şöyle diyor: «Ululuğu arttıkça artsın, Tanrı, altın taç olan akli yarattı» ve «Andolsun ki Ademoğullarını yücelttik» ayetiyle kadirlerini yücelttiği Ademoğullarının başına koydu.» Bu sözleriyle aklın yaratılmış çok kıymetli bir varlık olduğunu açıklayan «Akıl Nedir?» sorusuna şu cevabı verir:

«En ulu âlemin kandili Tûr-ı Sînâ'nın nûru, «ve andolsun ki bu emin şehre» âyetinde bildirilen şehrin adalet işlerini düzene koyan beyi, âlemler rabbinin hariminin adalet sahibi halifesi.»

Aklın ontolojik yönden nasıl bir varlık olduğunu açıklamaya devam ederek Mevlânâ şöyle diyor :

«Huyu güzel bir sultan, O'ndan başka yoktur tapacak hükmüyle varlığı, birliği bildirilen padişahın rahmet gölgesi.» Bu ifadelerden anlaşılacağı üzere Mevlânâ akla Allah'ın yarattığı en üstün manevî varlık olarak, büyük değer vermektedir. Fakat bu itibar,

umumî olarak akla gösterilmektedir. Bunun bir sebebi ferdi veya cüz'î aklın «Küllî akıldan bir parça olmasından, kaynağını, gücünü ondan almış olmasından dolaydır. Bir başka sebebi aklın «Melek cinsinden ve «Latif» olmasındandır.

Yalnız «Küllî Akıl» denilen varlık bir kısım felsefi anlayışlarda mesela Stoa felsefesinde olduğu gibi kâinatı idare eden, akıl yahut Tanrı mânâsında değildir. Mevlânâ Külli akıl deyince «Hakikat-ı Muhammediye»yi ve ondan kaynağını alan diğer nebileri, peygamberleri anlar.

Ona göre «Akl-ı Küll» kendiliğinden bir şey bulma gücüne sahiptir. Halbuki cüz'î akıl, kendi başına yaratma gücüne sahip değildir. Akl-ı Küll'ün bir şeyi öğrenmesine lüzum yoktur. Çünkü ona vaktiyle her şey öğretilmiştir. Ama o bir öğretmendir. Hattâ Mevlânâ, Peygamberimizin «Ümmî» oluşunu da bu esasa dayanarak izah eder. Yani o, Peygamberin her şeyi önceden öğrenerek geldiği için cahil olmadığını onun okuma yazma öğrenmediğini, dolayısıyla bu yoldan bir bilgi edinmediğini söyler. Bu bakımdan «Küllî akıl» Mevlânâ nazarında «Her şeyi ortaya koyan, bulan, meydana getirendir.» «Nebiler Akl-ı Küll'dür.» Külli aklı, yapıcı, yaratıcı ve bilici, üstün bir mânevi güç olarak gören Mevlânâ, Külli Akıl ile Cüz'î akıllar arasındaki münasebetlerin nasıl olduğunu da şöyle açıklar :

«Senin aklının aklı iç ve senin aklın ise posttur. Hayvan midesi ise daima post arar.» ayrıca, «Akl-ı Küll öğretmendir. Cüz'î akıl öğrenmeye ve küllî akl'ın öğretmesine muhtaçtır.»

Mevlânâ her şeyin ilk varolanların asıllarının ve başlangıçlarının vahiy ve nebilerden öğrenildiğini söyleyerek nebilerin; «akl-ı Küll» oldukları düşüncesiyle Habil-Kabil kavgasını misâl gösterir. Bunun gibi bütün san'atlardan da her Cüz'î akıl sahibinin öğrenmesi gerekir.» diyerek küllî akıl ile cüz'î aklın irtibatının kurulması gereğine işaret eder.

Küllî Akl'ı cüz'î akla bağlayan nedir? Mevlânâ'ya göre bu bağı kuran nebiler ve velilerdir. Şöyle diyor: «Meselâ el, ayak, göz, kulak ve insanın bütün duyguları kalbden ve akıldan öğrenmek kabiliyetini taşırlar. Ayak yürümeyi, gitmeyi akıldan, el tutmayı kalbden ve akıldan öğrenir. Eğer akıl ve kalb olmazsa bu duygu organlarının hiç birisi çalışmaz, hatta bir iş yapamazdı.»

Bu ifadelerden anlaşıldığına göre cüz'î akıl, Küllî akıl'dan bir takım bilgileri alıyor, hareketleri öğreniyor ve maddeye, bedene teslim ederek onlara yön veriyor, idare ediyor. Dolayısıyla nisbî de olsa

akıl bir bilgi ve hareket kaynağı olmaktadır. Cüz'î aklın varlığı, Külli akıl sayesinde olduğu gibi, ferdi varlıklar ve bedenler de cüz'î akıl sâyesinde vardırırlar.

Külli aklın insana verdikleri hakkında da şunları söyler :

«Şeref, tevâzu, hikmetler ve yüksek makamların hepsi, ne varsa onun bağışı ve onun gölgesindedir. Çünkü ondan hasıl olmuştur.» Meselâ bu el ne yaparsa akıl sayesinde yapar. Onun üstünü aklın sâyesi kaplamıştır. Her ne kadar aklın gölgesi yoksa da onun gölgesiz olan bir gölgesi vardır.»

Akl-ı Küll gölgesini ve alâkasını geri çekerse ne olacaktır? İnsan delirecektir. Mevlânâ'nın cevabı şöyledir: Zamanında halkın, insanların akılları onun organlarıdır. Her ne yaparsa onun sayesinde yapar. Eğer onlardan yanlış bir hareket meydana gelirse, bu akl-ı Küll'ün gölgesini başlarından kaldırmış olmasından dolayıdır. Meselâ bir adam delirmeye başlayınca biçimsiz ve hoşâ gitmeyen işler yapar. Bundan aklının başından gittiği, artık aklın başına gölge salmadığı ve onun gölgesinden himayesinden uzak kaldığı anlaşılır. Herşeyi Külli akıl'a nisbetle yapan ferdi akıl, yine ondan aldığı güç ve takviye'de bedeni taze tutmaktadır. Mevlânâ'nın bu husustaki sözleri şöyledir :

«Bu kesif cismin lâtif olanla kâimdir. Tazeliği, letâfeti onun sayesinde, onsuz tembel, işlemez, pis, kirlidir. Cüz'î akıl da cüz'î akla nispette alettir, ondan öğrenir, faydalanır ve onun karşısında kaba görünür.» Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere cüz'î akıl hem bir varlıktır, hem bilir, hem öğrenir, hem hareket merkezi olarak idare eder. Şimdi insandaki cüz'î aklın Allah'ı anlayıp anlayamayacağı meselesine gelelim :

Mevlânâ bu soruya cevap verirken, bir ölçüde aklın gücünü de ortaya koymuş olmaktadır.

«Akıl O'nu cehdederse de anlayamaz; anlayamaz ama cehdinden de ne vakit kurtulur? cehdini bırakırsa akıl değildir o. Anlaşmaz, anlamaya imkân yoktur ama, akıl ona derler ki gece-gündüz, o tek sevgiliyi anlamak için düşüncelere dalar, çalışır, çabalar, kıvrır durur, kararsız bir hale gelir. Akıl pervaneye benzer, sevgiliye mum gibidir.»

Mevlânâ'nın bu ifadeleri Akl'ın Allah'ı hiç bir vakit anlayamayacağını ama pervane misâli ve yapısı icabı o'nu anlamaktan hiç bir zaman vazgeçemeyeceğini bir diyalektik anlayış içinde ortaya

koymaktadır. Fakat câlib-i dikkat olan husus şu; Kazârâ akıl, Allah'ı anlar mı diye zihne gelebilecek bir suale de Mevlânâ önceden cevap veriyor. «Tanrı'yı onlar anlarsa, bilirse, o bilinen anlaşılan da tanrı değildir.» Böyle gücü mahdud olan bir akla güvenip de Tanrı'ya ulaşmak için yola çıkılabilir mi? Daha doğrusu akıl insanı Allah'a ulaştırır mı? Ulaştırırsa nasıl ve ne ile ulaştırır? Akıl ona göre, zorlukların düğümlerini çözdüğü, gönülde saklanan en gizli sır gelinlerini süsleyip bezediği, canlılara kılavuzluk edip tanyerlerini ağarttığı, sabahları izhar eden bu manevî varlık insanı HAKK'a götürür. Bununla beraber» «akılla - fikirle birlikte Allah'ı bulmaya çalışmamamızı tavsiye ediyor. Onun buradaki metodu şudur: «Akıllı, fikri Tanrı'ya ulaştırmaya çalışmak, yoksa aksi değil. Zaten peygamberlerin yolu da budur. Yani akıllı vahiy nuruyla yıkayarak Descartes'ın tabiri ile «müşrik akıl» dan kurtularak Allah'a ulaşmak mümkündür.

Bu mânâda Mevlânâ feylesof'u ayıplar.

«Feylesof ma'kûlata bağlanıp kaldığı halde mutasavvif ise aklın şehsuvarıdır..» Hatta vahiy ile aydınlanması şart olmakla beraber yeterli değildir. Mevlânâ aklın tek başına yol seçecek durumda olmadığını söyleyerek F. Râzi'yi de tenkid eder.

«Bu bahiste akıl yol seçebilseydi, F. Râzi, dinin esrârına vâkıf olurdu.» Şu halde ona göre dinin esrârına vakıf olmaya akıl tek başına yetmiyor, onun bu hususta ilahî aşkı rehber edinmesi lâzımdır. Aklın bu noktadaki aczini Mevlânâ şöyle ifade eder :

«Akıl aşkın şerhinde çamura batmış merkep gibi âciz kaldı. Aşkın da aşıklığın da hakikatını söyleyecek yine aşktır..»

Aklı ukbâdan bir nişan sayan Mevlânâ, Gazzâlî'nin Garizî akıl dediği doğuştan getirilen maddî akıldan da kabul edip, bunun gelişebileceğini ve kâmil aklın elde edileceğini söyler. Bunun için «Akıl, sadece sakal ve baştaki akıllık değildir» der. Kendi başına seçme gücüne sahip olmayan ferdi akıl sebep - netice münasebetine dayanarak maddî aleme dair bilgi edinir; ama buna güvenmemek lâzımdır. Bunun için Mevlânâ «Akıllı Allah'ın Rasulü'nün önünde kurban et» demiştir. Bundan maksat vahye teslim olarak, vahyin ışığında aklın ölçüp biçmesidir. Nitekim Mesnevi'de Mevlânâ meşveretin insana akıllılık verdiğini söylerken «müşavere et» emrinden ilham alıyordu Ebu cehil ile Hz. Ömer'in önceden sırdaş oldukları halde sonra birinin can yolunu bulması birinin de can yoluna düşman kalması akıllı kullanmaktan ve aklın rehberini iyi tayin edebilmektendir.

Bu tenkitleriyle de Mevlânâ'da akıl yine ölçüdür, rehberdir, hatta metoddur. Uygulamada, ahlâki sahada, idareci ve kontrol mekanizmasının merkezidir. Çünkü ona göre akıl şehvetin zıddıdır. Arzu ve şehvetten kurtulmak ise aklın akl-ı kâmil halini almasıyla mümkündür.

MEVLEVİLİKTE SAN'AT VE SAN'ATKÂR

Semih SERGEN

Sayın başkan, değerli dinleyenler, gönül dostları,

«Mevlevilikte san'at ve san'atkârlar» konusuna başlarken önce Mevlâi Mevlânâ Celâleddin-i Rûmi hazretlerinin san'at ve san'at-kârlığından söz etmek istiyoruz.

Tanrı aşkını büyük coşkular içinde yaşayan veliler çoktur. Ama bu aşkı, san'atkâr gönlünün volkanından, şiir dalgaları hâlinde asırlar ötesine saçan bir veliye raslamak mümkün değildir. Yüce Mevlânâ'mızın söylediği coşkunlukta, yücelikte, güzellikte mısralara rastlamak yüzyıllar sonra da mümkün olamamıştır.

«Bizim Peygamberimizin yolu aşk yoludur» diyen yüce Mevlânâ, Tanrının sonsuz aşkını bütün benliğinde duymuş, o aşkı anlatabilmek için, şiirin sihirli dünyasından yararlanmıştır. Ancak onun şiirlerini başka şâirlerin şiirleriyle kıyaslamak doğru olmaz. Sultan Veled şöyle buyuruyor :

«Erenlerin şiiri, tamamıyla tefsirdir, Kur'an'ın sırlarıdır. Çünkü onlar, kendi varlıklarından yok olmuşlardır. Hak'ladır varlıkları, onların işleri - güçleri, duruşları Haktandır. Onlar Tanrının kudret elinde alettir ancak. Şairlerin niyetleri; üstünlüklerini göstermek, kendilerini belirtmek içindir. Erenlerin şiirleriyse hırsı terketmekten, nefsi yok etmekten meydana gelmiştir. (1)»

«Akıl, aşkın şerhinde âciz kalmıştır. Aşk ve aşıklığın hakikatini ancak yine aşk söyleyebilir.»

Böyle buyuruyor aşk sultanı. Aklın aciz kaldığı aşkı söylerken iş gönüle düşer. Gönüller sultanı da gönlünün bütün ihtişamıyla şiir'in kalıplarını parçalar, ateşten mısralar yakırır. Özellikle Hz. Şems'in kaybindan sonra, hiç sönmeyen aşkını bir ateş topu hâlinde büyüten Âşıklar Sultânı, Semâ, Mûsiki, şiirle dopdolu yaşar.

(1) ...Sultan Veled. ibtidâ-nâme. Sayfa 65. Cev: Abdülbâki Gölpınarlı. Konya Turizm Derneği 1976.

Çevresindeki insanları da sınıf farkı gözetmeden bu aşk'dan haberdâr eder, bu aşk içinde yaşamaya çağırır.

«Aşk elini boynuma atar beni kucaklarsa ne yapabilirim? Tutar onu kucaklar, semâa girerim. Zerrelere kucakları, güneşin ışığıyla doldu mu hepsi de feryâd etmeden raksa kalkar, semâa girer.» (Divân-ı Kebir.)

Şiirin gerçek üstadları sayılan Goethe, Victor Hugo, Ruckert gibi batılılar yanında, Molla Câmî, Nef'i, Nâbî, İkbâl, Şeyh Gâlip, Yahya Kemal gibi, doğunun şiir ustaları da Hz. Mevlânâ'yı söz ve gönül mülkünün sultanı olarak görürler.

Molla Câmî şöyle anlamıştır Hz. Mevlânâ'yı

«An (feridûn-ı cihân-ı(2) mânevi
Bes büved bürhan-ı kadres Mesnevi
Men çi güyem vâsf-ı an âlicenâb
Nist Peygamber Veli dâred kitâb.»

Mânevi cihanın hükümdârı olan onun yüce mertebesine Mesnevi bir delildir. Ben o âlicenâp zâtın vâsfı hakkında ne söyleyebilirim. O, Peygamber değildir ama, kitabı vardır.

Şairler yücesi koca Yunus da :

«Mevlânâ Hüdâvendigar bize nazar kılalı
Onun görklü nazarı gönlümüz aynasıdır.»

diyerek seslenir., Gönül Sultanına.

Hz. Mevlânâ, «Ben şiirden de kafiyeden de uzağım» der, ama gene de gerçek şiirin tutsak eden sihri kapılır, ve bu kaynaktan sebiller sunar yüzyıllar ötesine. İşte Divân-ı Kebir'den bir kaç örnek:

«Ben senin yaratışının sesiyim, susan şeylerin sesiyim ben. Yıldızlar, elmaslar ve susan herşey seni ululamak için benim sesimi kullanır. Ben her sevenin sesiyim. Dertlilerin sızlanışı, inleyişiyim.»

«Güneş olmak ve altın ışıklar hâlinde ummanlara ve çöllere saçılmak isterdim. Gece esen ve suçsuzların âhına karışan yaz rüzgarı olmak isterdim.»

«Benim hayallerim, akşamları, kimsenin bilmediği, güneşin ihtişamlı akislerini saldıği mavi göllere, su içmeğe gider.»

(2) **Feridûn-i Cihan** ...İran ve Osmanlı edebiyâtında adâletiyle meşhur hükümdar.

«İlk dünya, kan içinde dalgaların enginlerinden doğduğu vakit, ben güneştim. Dünyanın gözyaşlarını sildim ve onu öpüşlerimle sardım.»

«Ölü idim, dirildim. Gözyaşı idim, gülümseme oldum. Aşk devleti geldi, sonsuz devleti buldum.» Bütün varlığımın sebebi olarak gördüğüm ilâhi aşkı ifâde edebilmek için Neylerin, Rebâb ve Kudümlerin coştığı bir toplulukta semâa kalkıyor, irticâlen söylediği Rubâi ve gazellerle aşk makâmına tâze can sunuyordu. İlâhi aşkın, Musiki, Raks ve Şiir olarak ifâde edildiği bu toplantılar sınıf farkı gözetmeksizin devren sultanlarından dervişlerine kadar herkesi coşturuyor, kendinden geçirip aşk saltanatına esir ediyordu. Hz. Pir; Musikiyi, Raksı, Şiiri yüce yaratıcımıza duyduğumuz ilâhi aşkıta güzel bir aracı olarak kullanmamızı öğütlemiş, adetâ teşvik etmiştir. Oğlu Sultan Veled için yazdığı şu rubâiler bunun en güzel örnekleridir :

«Muhammed'in (Sultan Veled) gözleri yumuluyor, uyuyor âdetâ, rebap da zayıfladı, fakat uyuma, bu söz altın değilse, altın definesidir.» bir başka şiirinde;

«Muhammed gözlerini yummuş, yay elinde kemeñeyi yavaş yavaş çalmada, feryâd onun uykusundan.»

«Muhammed'in ne hoş bir âdeti, ne güzel bir huyu var. Bizi karanlık gecede sessiz-sadâ'sız bırakmıyor. O rebâbı sehre dek okşuyor, uykusu gelse bile uykunun boğazını sıkıyor. (Divân-ı Kebîr).

Hız. Mevlânâ'nın bütün mücadelesi, İslâm'ın özünde olmayan taassubu, kısır ve dar düşünceyi İslâm'a yakıştıranlarla olmuştur. Bu onurlu mücadele meyvalarını vermiş, âlemi cemâle teşriflerinden sonra «Onun adıyla ve ona yapılan türbe çevresinden ona beslenen saygı özelliğinden, yurda ve dünyaya yayılmış, tarihte yerini yapmış, düşüncede silinmez izler belirtmiş, zamanında, halka nefes aldırılmış ve köylere kadar yayılmış, devrinde, şehre kapanmış ve aydın zümreye mâlolmuştur. Zamana göre değişen âdetleriyle, çevresinden alıp kendisine malettiği gelenekleriyle âdâbıyla, erkâniyle, semâıyla, safâsiyle, vefâsiyle, vecdiyle, aşkıyla kendi içinde kalmış, sırrolmuş, bilinmemiş, bildirilmemiştir.(3)

Hız. Mevlânâ'nın gerçekler âlemine geçişinden sonra, sevgili ve aydın oğlu Sultan Veled tarafından kurulan Mevlevilik, özgür düşünceye, san'ata ve san'atkâra, sonsuz bir hoşgörü ortamı hazırla-

(3) ...Abdülbaki Gölpınarlı. Mevlânâ'dan sonra Mevlevilik.

mıştır. Kurulduğu günden beri, Türk san'atkarının yetişmesi için sıcak ve samimi bir dost çevresi geliştirmiş, Allah'a, onun yüce Peygamberine, aşk ve sevgi Piri Hz. Mevlânâ'ya sıkı sıkıya bağlı bir san'at yuvası olmuştur.

Mevlevîliğe intisap eden kişi, sikkesi şeyh tarafından tekbirdenlendikten sonra, dergâh dedelerinden birine semâ meşk ettirmek üzere emânet edilir. Semâ'ı öğrenen Mevlevî, kabiliyetine göre ney, musiki nazariyatı ve usulünü öğrenmeye, na'at ve âyin meşketmeye, mesnevî dersi almaya, el sanatlarıyla uğraşmaya başlar. Bu arada Mevlevî âdâb ve erkânını öğrenir. Böylece bir taraftan inanç sistemini geliştirirken bir taraftan rûhen zenginleşir, san'atın en az bir dalında uzmanlaşır. Abdülbâki Gölpinarlı, Mevlevî âdâb ve erkânında bu konuyu şöyle açıklıyor.

«Dedenin hücre, nev-niyaz için bir terbiye ve yol mektebidir. Sema çıkararak nev-niyaz, kabiliyetine göre nââd, âyin meşkeder, mukâbelede bulunur, hizmet adâbını beller. Ona mesnevi okutulur, tasavvuf kurallarını, sohbetlerde bulunarak, mesnevî okuyup, açıklamalarını araştırarak, dinleyerek benimser. Şiire kabiliyeti varsa, yazdığı, okuduğu şiirler, tahlil ve tenkit edilir. Yahut ney üfler, usul belleyip kudüm çalmayı tâlim eder. Ustalaşırsa mitrîpa alınır, liyâkat elde ederse mesnevî-han'lık verilir. Gün geçtikçe nasıl yürüyeceği, nasıl yatılacağı, nasıl kalkılacağı, nasıl hitâb edileceği, nasıl cevap verileceği, en küçük noktasına kadar dedesi tarafından işâretle, sözle, hareketle ve dikkatle belletilir. Bu üniversitede, zamanla o da mevlevî âdâb ve erkânının bir mümessili olur, mevlevî âdâbını, mevlevî zarâfetini o da temsile başlar, o da bir öğretici olur.»

«Mevlevîlik, güzel sanatları kucaklamış bir yoldur, bu itibarla bilhassa şiirle müzikte, tarihten ileri ustaları bu yol yetiştirmiştir. (4)»

Ordinaryus Profesör Sayın Sadi Irmak da bir makalelerinde şöyle diyor :

«Hz. Mevlânâ, güzellik dini olan İslâmlığı yine asli safiyetine ircâ ederken, musikinin ruhlara vecd veren ilhâmına ve ilâhî coşkunluğun esiri ve sembolü olan raksa karşı düşmanlık duyanları yola getirmek için bütün ömrü boyunca uğraşmıştır. Bu emekler-

(4) ...Abdülbaki Gölpinarlı. Mevlânâ Güldestesi 1975 sayfa 32, Konya Turizm Derneği yayını.

den büyük bir musiki doğmuştur. Yunus'u, Âşık Paşayı, Şeyh Gâlibi, İtriyi, Dede'yi yetiştiren o okuldur.(5)»

«Mevlevilik bir irfan ve terbiye ocağıdır. Asırlarca feyiz dağıtmıştır.(6)».

Mevlânâ hümanizmasının karakteristiği, güzel san'atlar kültürünü bir ekol haline getirmiş olmasıdır. İnsanları birbirine bağlayacak ve hoşgörü fikrini güçlendirecek faktörler arasında güzel san'atların, özellikle edebiyat, musiki ve raksın rolü herkesçe bilinmektedir. Mevlânâ'nın kurduğu güzel san'atlar ekolü dünyanın en feyizli eğitim müesseselerinden birisi hâline gelmiştir. Nef'i ve Şeyh Gâlip başta olmak üzere sayısız şairler, İtrî ve Dede başta olmak üzere başlıca büyük besteciler bu ekolden yetişmişlerdir. Mevlânâ hümanizması Mevlevî dediğimiz özel bir insan tipi yaratmıştır. Sonraları bozulmuş olsa bile, bu insan tipi ruhta derinliği olan, güzel san'atlara âşık, insanları seven ve affeden bir insan tipidir.(7)»

Şimdi de Değerli Hocamız, cennetmekân Ord. Prof. Süheyl Ünver bey'e kulak verelim :

«Mevlevî tekkelerinin en yoğun bulunduğu yer İstanbul'da Âdetâ burası Mevlevilik merkezi idi. Münevverler ve her sınıf halk, aradıklarını burada buluyorlardı. Bu yerler âdetâ birer san'at akademisi idiler. Dâima ilerleme gösteren Türk Mûsikisi'ni burada dinleyip anlıyor, edebiyat meraklıları aradıklarını burada buluyorlardı. El san'atları ile uğraşan bâzı dervişler, eğer dede iseler, kendilerine tahsisi edilen odalarda güzel yazı (Hüsn-ü hat) kalem maktâ'ları, bazı fildişi oyma işlerini merakı olanlara belirli günlerde öğretiyorlardı. Mevleviler feyz'in, yâni rûhi gelişmenin bir kerâmet olduğuna inanırlar. Dergâha giren en cahil insan bile her hususu anlamaya çalışır, edeb'le konuşmasını öğrenirdi. Mesnevi açıklamalarını dinler, İslâmi terbiye ve ruh âlemimizden irfan payını alır, cemiyette dürüst ve seçkin bir insan hâline gelirdi.(8)

Sayın Şahâbettin Uzluk da «Mevlevilikte Resim - Resimde Mevleviler» adlı eserinde bir konuyu şöyle ifâde ediyor.

«Edebiyat ve san'atın bütün şubeleri bu feyizle ocaklarda gös-

(5) ...Ord. Prof. Sadi Irmak. Mevlânâ Güldestesi. 1966. Konya Turizm Derneği yayınları.

(6) ...Ord. Prof. Dr. Sadi Irmak - Aynı eser.

(7) ...Ord. Prof. Sadi Irmak - Mevlânâ Güldestesi 1975 - Konya Turizm Derneği yayını.

(8) ...Ord. Prof. Süheyl Ünver. Sevâkıb-ı Menâkıb. Organon, İstanbul 1973.

terilmekte idi. XVIII. asra kadar, bu kibar ve asil tarikat evlerinde yüzlerce Âlim, Şâir, Hattat, Müzehhip, Ressam, Mûsikîşinas, Mücellit, Oymacı, Tabib dervişler, mânevi feyizlerini maddi hünerlerle tamamladılar. Türk Resim hayatında, başlarında altûni sikkeleri, arkalarında yırtmaçlı hırkalarıyla bir mevleviler yeri var.»

Mevlevilik, yedi yüzyıldan fazla bir süredir geniş Anadolu toprakları üzerinde islâmiyetin öz cevherindeki güzellik ve hoşgörüyü yaymak için, taassuba savaş açmış. Bilimin ve san'atın hizmetinde ve her biri kendi yollarında üstâd olan ünlü ve gönül sahibi, şâirler, Musikişinaslar, Ressamlar, Düşünce ve Fikir adamları yetiştirmiştir.

Mevlevilik, Yüce yaratıcımızın ilimle ve gönülle bilinmesi için, Hz. Pîr efendimizin yaşadığı gibi güzel san'atlar kültürüyle ve engin bir hoşgörüyü gidilen bir yoldur. San'atın paha biçilmez potasında, Sant'atkârla varılan gönül kaynağıdır.

Arz-ı niyâz ederim efendim...

ŞİİRLERDE MEVLÂNA

Yahya AKENGİN

«Şiirlerle Mevlâna» konusuna girmenin, uçsuz bucaksız bir der-
yada kulaç atma cüretinde bulunmak olduğunun farkındayım. Ko-
nusu Mevlâna olan bir milli kongrede bir araya gelenlerin gönül
adamları olmasında şüphe bulunmayışı, bağışlanmamızı sağlaya-
cak hoşgörünün de esirgenmeyeceği ümidini vermektedir. Cüret di-
yorum, çünkü Mevlâna üzerine yazılmış şiirlerin tamamı bir araya
getirilecek olsa onun adına «Şiirlerde Mevlâna» denebilirdi. «Mev-
lâna Şiir Antolojisi»ni hazırlayan sayın Mehmet Önder'in tesbitle-
rinden de öğrendiğimiz kadarıyla bu miktar üç büyük cildi doldura-
cak kadar çoktur. Yabancı şairlerin Mevlâna için yazdıkları da dik-
kate alındığında bu cilt sayısının dörde çıkacağı rahatça ifade edi-
lebiliyor. Mevlâna'nın vefatından sonra yetişen Türk şairleri içeri-
sinde O'nu terennüm edenler değil de etmemiş olanlar azınlıkta ka-
lır. Her gerçek şaire «ehli dil» diyebiliriz. Nefi'nin :

«Ehl-i dildir diyemem sinesi sâf olmayana
Ehl-i dil birbirini bilmemek insâf değil»

beytindeki mânadan hareket ederek, şair olup da Mevlâna'nın dün-
yasından ilham alacak kadar O'na yakın olmamak insafa sığmaz
denilebilir. Mevlevî şâirlerin altıncısı olarak bilinen, Mesnevî-i Mura-
diyye mütercimi Mu'ini de bir beytinde :

«Tatlı olmaz lafz-ı şekkerden dimağ
Evi rûşen eylemez şekl-i çerağ»

diyor. Mevlâna'yı bilmek ve anlamak kadar duymak da gerekir.
Nasıl ki aşk sözüyle aşka, muhabbet sözüyle muhabbete varılamaz-
sa, şiirden nasipsiz bir sevgiyle de Mevlâna'ya tam yakın oluna-
maz. Şiir ve hikmet kaynağı olan Mevlâna'ya yönelen kalpler ya
şairdir, ya da şiirlerin kılavuzluğunda bir yolcudur. Sözü uzatma-
dan 14. yüzyıla dönüp Sultan Veled'e kulak veriyoruz :

«Mevlâna'dır evliya kutbu bilin
Ne kim ol buyurduysa âni kılın

Tanrı'dan rahmetdür onun sözleri
Körler okusa açıla gözleri»

Burada «kör» olan ve Mevlâna'nın «Tanrı Rahmeti» sözlerini okuyunca açılacak olan tabii ki gönül gözüdür. 15. yüzyıldan Hüdayi de gazelinde hemen gönlüne seslenir ve onu uyarır;

«Ey dil istersen eğer kâmil ola noksânın
Secdegâh et eşîğin Hazret-i Mevlâna'nın»

Şeyh Galip, «Başımda bir külâh-ı iftihârım varsa sendendir» dediği efendisine tutkunluğunu haykırır :

«Ne zühd ile ne ilm ile müstesnâyız
Hayrân-ı ezel âşık-ı bi'pervâyız
Feyz-i nefes-i Pir ile güya oluruz
Her neyse neyiz bende-i Mevlâna'yız»

Herşeyi pîrinin nefesinin feyziyle söylediğini ifade eden Şeyh Galip, aynı nefesin feyziyle «Sultan-ı fenâ şâh-ı bakaa Mevlâna» yokluk sultanı, varlık, ebedilik padişahı olarak sıfatlandırır bu feyzin kaynağını.

Nitekim bu yokluk âleminin başka padişahları da Mevlâna'ya Şeyh Galip'ten önce şiirler yazmış, himmet istemişlerdi. Sultan I. Ahmet, Bahtî Mahlaslı gazelinde şöyle sesleniyordu :

«Mesnevisin işidüp Hazret-i Mevlâna'nın
Güşvar oldu kulağında kelâmı ânın
Deff-ü ney nâle kılup mevleviler etti semâ
Eyledik yine safâsını bu gün devrânın
Emr-i Mevlâ ile bir himmet ede Mevlâna
Gele ayağıma kim kelleleri âdânın
Cedd-i a'lâlarıma himmet edegelmıştır
Ben de umsam ne aceb himmetin ol sultanın
Bahtiyâ bendesi ol dergeh-i Mevlâna'nın
Taht-ı mânada odur pâdişahı dünyânın»

Nef'i, gür sesiyle selamlar Mevlâna'yı :

«Merhaba ey Hazret-i sahib - Kiran-ı mânevi»

Mâna âleminin bahtiyar hükümdarı, der.

Sonra Mesneviyi tarife yönelir :

«Mesnevi ammâ ki her beyti cihan-ı ma'rifet
Zerresiyle aftâbının beraber pertevei»

Her beyti bir irfan cihanı olan Mesnevi'nin her zerresinin parlaklığı güneşin parlaklığına eşittir.

Mevlânâ'ya yakınlık ve âşıklık, yüzyıllar boyunca bir teselli ve ümit kaynağı olmuştur. Bir çok şairimizin ona seslenirken bir yakarış içerisinde olduğu görülür. Bilindiği gibi İslâm'da kulun kula doğrudan şefaathçi olamayacağı, şefaatte bulunmanın ancak Allah'ın rızası ve izni ölçüsünde gerçekleşebileceği esastır. Böyle bir iznin Mevlânâ'ya verildiğine kesin olarak inanmış olan birçok şairin de O'na doğrudan yalvarma hali içerisinde bulunmaları bundan kaynaklanır. 17. yüzyıl şairlerinden Leylâ Hanım'ın «Niyaz»ı da şöyle :

«Sırr-ı aşkın dile etsin tesir
Medet et bendene ya Hazret-i Pir
Dil-i viranımı eyle ta'mir
Medet et bendene Ya Hazret-i Pir

Cânâ kâreyledi nâr-ı firkat
Firkatin çekmiye yok tâkat
Hâlîme eyle nigâh-i şefkat
Medet et bendene Ya Hazret-i Pir

Şâh-ı aşkın dile ittikçe çülûs
Cesedim oldu misâl-i fânus
Kereminden beni etme meyûs
Medet et bendene Ya Hazret-i Pir

Cürmüm andıkça hele sultânım
Dembedem arşa çıkar efgânım
Sen bağışla kerem et isyânım
Medet et bendene Ya Hazret-i Pir

Eser-i aşkın ile şem'ü kamer
Hep semâ'n gibi devrân eyler
Merhamet senden olur eyle nazar
Medet et bendene Ya Hazret-i Pir

Gülmemiştir geleli dünyaya
Merhamet eyle kulun Leyla'ya
Yüzü akıyla götür ukbaya
Medet et bendene Ya Hazret-i Pir»

Neyzen Tevfik, Mevlâna'nın fizik ve ruh portresini beyitlerle çizerken zaman ve mekân unsurlarını da tasvir ediyor. Bu uzunca şiirden bazı beyitleri alıyoruz :

«Yaş ellibeş, böy uzunca imiş biraz kambur
Demek ayıp değil ammâ, edepte hayli kusur

Bir inhina ki sevimli şu devr-i pîride
Fenâ'yı mutlak içinde bir ölmeyen zinde»

Neyzen, portreyi çizerken Mevlâna'nın dış görünüşündeki şekillenmeyi O'nun ruh haliyle açıklama yoluna giriyor. O'na «biraz kambur» demenin ayıp değilse de edep yönünden hayli kusur sayılabacağını kabul ettikten sonra bu fiziki şekillenmenin Mutlak güc'e baş eğmekten ileri gelen bir hal olduğunu söylüyor ve O'na ayrı bir sevimlilik kazandırdığını da ilâve ediyor. Mevlâna o yaş ve durumuyla da «bir ölmeyen zinde»dir. Neyzen devam ediyor :

«Başında bir keçeden takke amma, sivri ucu
Pek öyle dikkat edilmez, şî'âri göz yorucu

İner o takkenin altında omza dek saçlar,
Kıvırcık saçları, pek o kadar değilse de ak var

Ahn akik gibi amma görünmüyor o kadar
Ve takke haylice inmiş ki nâsiye pek dar

Sakal da nim kıvırcık, uzunca kır düşmüş
Dururdu sol kulağında ince bir halka, gümüş

Bu fiziki tasvirler böyle sürüp giderken her tavır ve görünüşün bir mâna ifade ettiği belirtilir. Mesela, Mevlâna'nın bıyıklarının ağzını örtmüş olması, güzel suskunluğu ifade ederken, bu suskunluk; Şems'ten, gönül dostundan ayrı düşmüş olmanın acısını sabır ve aşk içinde dile getirme halidir.

«Nazarlarında tahakküm var amma nâ mahsûs
Akardı her nigehten nice cihan-ı şümus

Bakışlarında meâni akar, coşar, köpürür,
Bir ân-ı lemhada kalbi ebedilere götürür»

Neyzen'in aynı şiirindeki mekân tasvirleri yapan iki beyit de şöyle :

«Zemini yerden epeyce yukarda bir taş oda,
İçinde musluk, ocak var, tavan, taban tahta

Bir enli pencere şark-ı şimâliye nâzır,
Binâ da devr-i Selçuk'a ait, anlaşılır.»

Bu mekân içinde eşya basit, mefruşat azdır, fakat maddi yok-sulluklar içindeki hücreden çok uzaklarda olan birşey vardır: Hayat ve ölüm derdi. Bu hücrede ancak Kur'an'ın nurundan doğan bir sonsuz huzurdur hakim olan.

Neyzen, tasvir ettiği ve «hârikanın dehası» dediği Mevlâna'ya ve onun varlığının oluşturduğu bu âleme karşı derin bir özleyiş içindedir.

«Bu yerde olabilmek kadar bir emr-i asîr
Tahayyül eyliyemem ben ki eyliyem tasvir»

diyor ve şiirini bitirirken Mevlâna'ya daha yakın olabilme çaresini mey'inin nağmelerine dökmekte buluyor.

«Demek ki kendini bilmekte var imiş hikmet
Muhabbet ehli olan, kendini bilir elbet
Bilirse al neyi vakt-i teranedir Neyzen
Hayat bir dem-ı sıhhat, kaçırma fırsatı sen»

Tarihimizin ihtişamlı sayfalarında seyahatlerde bulunan Yahya Kemal'in de Mevlâna ile irtibat kurmaması düşünülemezdi. O da âdeta Şeyh Galip'in uzaklarda kalan sesini yeniler gibidir;

«Mesnevi şevkini eflâke çıkarmış Nay'iz
Haşredek hemnefes-i Hazret-i Mevlâna'yız
Şems-i Tebriz hevâsıyla sema'üzre Kemal
Dâhil-i daire-i bâl-ü per-i Mollayız»

Cumhuriyet Devri Türk şairleri arasında Mevlâna üzerine şiir yazarların sayısı da bir hayli fazla. Âsaf Halet Çelebi'nin Mevlevîce bir gönül sarhoşluğunu anlatan mısraları ile yetinelim :

Tennure giymiş ağaçlar

Aşk niyâz eder, Mevlâna.

İçimdeki nigâr başka bir nigârdır,
İçimdeki semâ'a
Nice yıldızlar akar,
Ben dönerim,

Gökler döner..

Benzimde güller açar
Güneşli bahçelerde ağaçlar.
«Halâka-ssemavati-vel'ard'h»
Yılanlar ney havalarını dinler
Tennure giymiş ağaçlar
Çemen çocukları mahmur
Caaan...
Seni çağırıyorlar
Yolunu kaybeden güneşlere

Bakıp gülümserim

Ben uçarım,

Gökler Uçar...

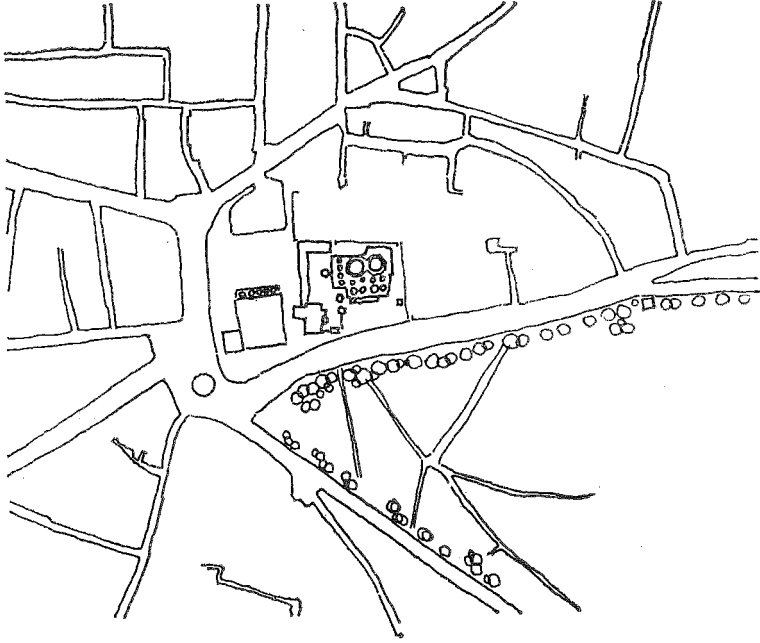
MEVLANA DERGÂHI VE ÇEVRESİNİ KORUMA PROBLEMLERİ

Yrd. Doç. Dr. Ahmet ALKAN

İnsanların toplu yaşamaya ve mekanda kalıcı eserler vermeye başladıkları devirlerden itibaren varlığını bildiğimiz anıt koruma çalışmaları, 2. Dünya savaşından sonra yerini; doku, çevre ve hatta şehir koruma faaliyetlerine bırakmıştır. 2. Dünya savaşında kullanılan silahların şehirleri toptan yok edecek güce erişmesi, Avrupayı savaş sonrasında «Geniş kapsamlı koruma» faaliyetlerinin içine çekmiştir. Böylece çağımız insanı, geçmişte vukubulan bir olayı veya kişiyi hatırlatmak amacıyla başlattığı koruma faaliyetlerini günümüzde bütünüyle geçmişe ait kültürel değerleri korumak, millet şuurunu devam ettirmek amacıyla geliştirip yaygınlaştırmıştır. Bu sebebledir ki günümüzde çevre koruma, bir milletin kültürel varlığının ve sürekliliğinin devam ettirilebilmesinin ve sağlıklı nesiller yetiştirilmesinin temel unsurlarından biri olarak kabul edilmektedir.

Ülkemiz 2. Dünya savaşına katılmamış, ve onun insanla birlikte kültürleri de yok eden korkunç etkilerini yaşamamıştır. Bu nedenle, tarihi değerlerin korunması konusu, uzun yıllar ülkemiz için problem olarak görülmemiştir. Ancak 1970'li yıllardan sonra başlayan imar faaliyetleri, Avrupada harbin yaptığını, kısa zamanda ülkemizde yapmıştır. Kısaca, koruma olayı, ülkemizde 1970'lerden sonra gündeme gelmeye başlamış ve Avrupadan farklı bir çizgide gelişmiştir. Çözüm yollarının da, Ülkemize has olması kaçınılmazdır. Kendi şartlarımıza uygun çözüm yollarının bulunabilmesi için de, gerçekçi bir durum tesbitine ihtiyaç vardır. Korunması gerekli değerlerimizin başında yer alan bu nedenle de örnek alan olarak seçilen Mevlâna külliyesi, bu zaviyeden değerlendirildiği zaman görülmektedir ki;

● Külliyeinin ilk ünitesinin (Hz. Mevlâna'nın Türbesi) yapımına başlanması ile beraber, çevrede yeni bir iskân başlamış ve yöredeki başlıca ulaşım akslarının yönelme noktası Mevlâna Külliyesi olmuştur. (Şekil; 1). Bu yöneliş ve iskân, Mevlâna'ya karşı Konya

Şekil : 1 — Mevlâna Külliyesine Yönelen Yollar

halkının bağlılığını ve sevgisini göstermektedir. Bu ortamda külliye asırlarca gelişmiş büyümüş, sadece manevî merkez değil, aynı zamanda yerleşmenin fiziki merkezi de olmuştur. (Şekil : 1).

● Külliye'nin kendi çağı içinde bir mezar anıtı olarak kalması, çevresinde yeni sosyal amaçlı yapıların toplanmasını sağlamıştır. Ancak zaman içinde bir kısmı fonksiyonunu kaybeden bu yapılar korunamamış, Külliye, Türbe bölümü ve Sultan Selim Camii ile yalnız kalmıştır.

● Külliye çevresinde teşekkül eden mekânsal yapı, Türk-İslâm şehrinin en gelişmiş örneklerinden biridir. Türkler'in Anadolu'ya yerleşmeleri sürecinde izlenen şehrsel gelişmenin en ilgi çekici örneklerinden biri Dergâh çevresinde ortaya çıkmıştır. Çünkü, Anadolu'da kuruluş dönemlerinde ortaya çıkan mahalleleri;

● Öncelikle yaşayan bir mürşide veya tarikat ehline bağlıdır.

● Şehir kültürü ile yeni tanışan göçebe bir kavimin kurduğu bu ilk mahalleler, Anadolu Türk Kültürünün primitif örnekleridir. Anadolu şehri gerçek çehresine, yerleşik kültür (Bizans) ile bütün-

leştikten ve ona ait birtakım motifleri kendi bünyesinde erittikten sonra kavuşmuştur.

● Bu ilk yerleşmeler, henüz mekanına tam olarak hakim olmamış, her an istila etmek veya edilmek düşünceleri içinde yaşayan insanların kurduğu «**Ürkek**» oluşumlardır.

Halbuki Mevlâna Külliyesi çevresinde ortaya çıkan yerleşme, Türk şehrinin olgunluk dönemi eserlerinden oluşmaktadır. Her şeyden evvel Hz. Mevlâna, kendi çağdaşlarının aksine, yaşadığı dönemde belirli bir gurubun müürşidi değildir. Alimlerden sultanlara, eşraftan en sıradan vatandaşa kadar, yerli yabancı herkese ve her kesime hitabeder. Onun için de ömrü, şehrin yakın komşuluğunda bir dergâhta, sınırlı sayıdaki müdürlerini yetiştirmekle geçmemiştir. Şehrin merkezinde yaşamış ve değişik medrese ve camilerde geniş kitlelere hitabetmiştir. Nitekim, «**Mevleviliğın**» bir tarikat olarak ortaya çıkışı da kendisinden sonraya rastlar.

Dergâhın bulunduğu yer, şehir surlarının dışında, yerleşilmemiş bir alandadır. Yani, geçmişin yönlendirici, sınırlandırıcı ve hatta zorlayıcı izlerini taşımamaktadır. Bu alanda yerleşenler ise, Mevlâna'nın fikir ve aşk potasında erimiş, inancında ve hayat felsefesinde, kendi hayat şuurlarını geliştirmiş insanlardır. Yine aynı dönem, siyasi bakımdan kargaşanın hüküm sürdüğü dönem olmasına rağmen, kültür bakımından «**Kemâl**» dönemidir. Bu şartlar altında Dergâh çevresinde başlayan yerleşme;

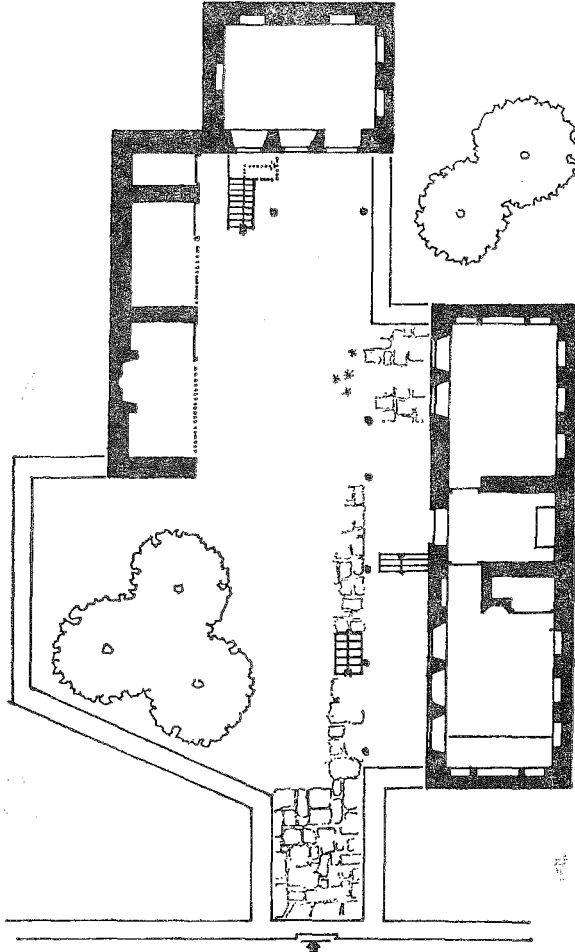
● Şehir parçası olarak Anadolu - Türk şehrinin bütün güzelliklerine sahip, fonksiyonel Türk şehridir.

● Bu yerleşme parçasını oluşturan yapılar da, yakın zamana kadar çok küçük değişikliklerle olgunlaşarak devam edip gelen «**Türk Evinin**» gerek plan şeması, gerekse üçüncü boyut bakımından, en olgun örnekleridir. (şekil; 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9).

● Sivil mimari ürünleri yanında, inşa edilen büyük ölçekli yapılar da yine Türk Mimarisinin olgunluk dönemi yapılarıdır. Birbirini tamamlayan bu unsurların bir araya gelmesi, esasen Türk şehirlerinin en tipiklerinden biri olan Konya'da, Dergâh ve çevresinin en olgun örneklerden biri olmasını sağlamıştır. Kendi döneminin sanat, estetik ve mimari anlayışının yanısıra, felsefesi, musikisi, edebiyatı ve bütünüyle hayat tarzını yansıtan doku, 1950'li yıllara kadar değişmeden devam etmiştir. Oysa bu dönem içindeki ne mimari mirasın korunması çalışmaları gibi bir mimari akım, ne de bu uğurda emek ve para harcayan kurum ve kişiler vardır. Ama me-

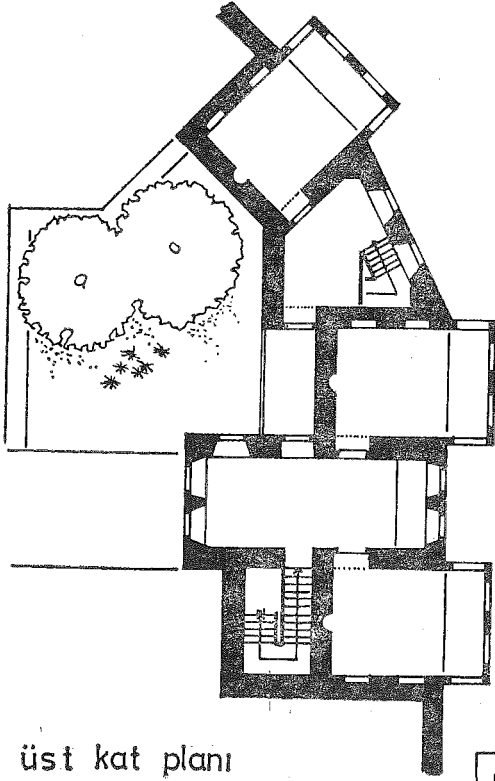
kansal süreklilik ve sağlıklı değişim, yüzlerce yıldır devam edip gelmektedir. Bunun bir sebebi olsa gerek?

1950'lere kadar Türk toplum hayatında, özellikle Konya gibi Anadolu'nun tipik bir şehrinde, önemli kültürel ve sosyal değişimler yoktur. Üretim - tüketim dengesi geleneksel yapısını sürdürmekte, inançlar - değerler sistemi toplumun ortak ideallerinde yaşamakta, «Üretici Türk Ailesi» sosyal hayatın temel belirleyicisi olmaya devam etmektedir. Mimari ürünün biçimlenmesinde temel faktörler olan bu etkenlerle beraber, nüfus artışı oldukça yavaş seyretmektedir. Malzeme ve yapı teknolojisi geleneksel malzeme ve teknolojidir. Mekan üretimi babadan oğula gelenekçi bir anlayışla yetişen

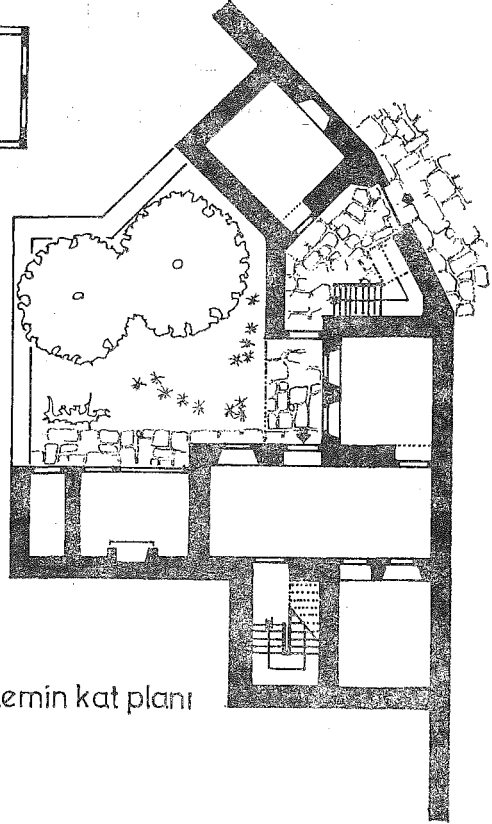

Şekil 2. EŞENLÜ MAH. DE BİR EV.

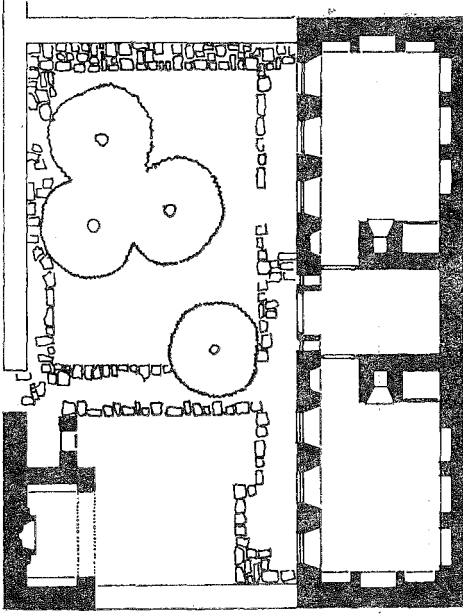
üst kat planı

zemin kat planı

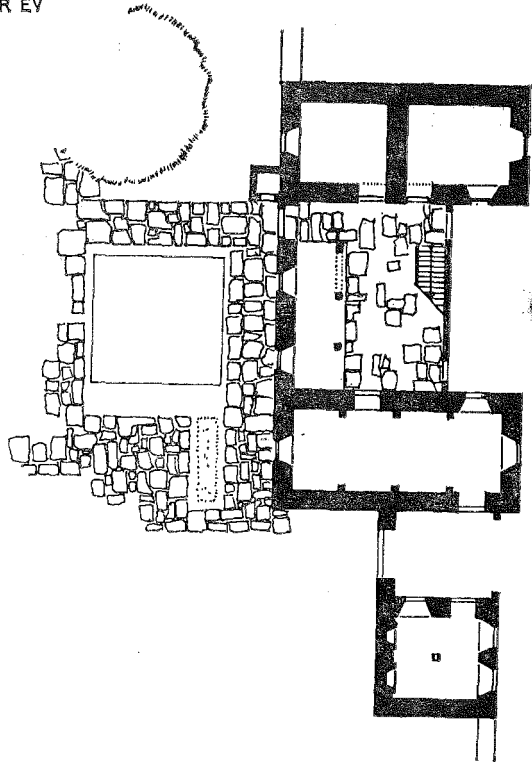
Şekil 3. ULUIRMAK MAHDE BİR EV.

1950

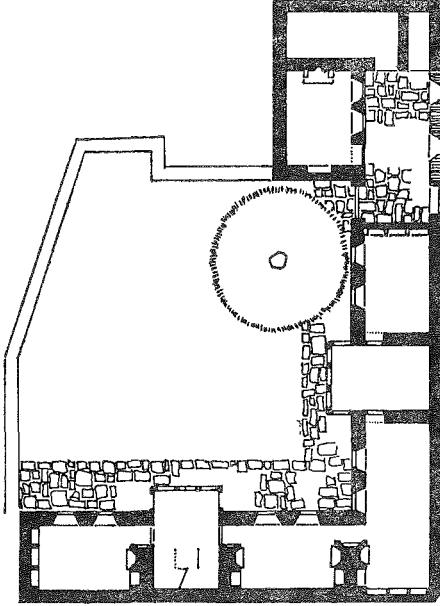

1950

ŞEKİL_4. EŞENLÛ MAHALLESİNDE BİR EV

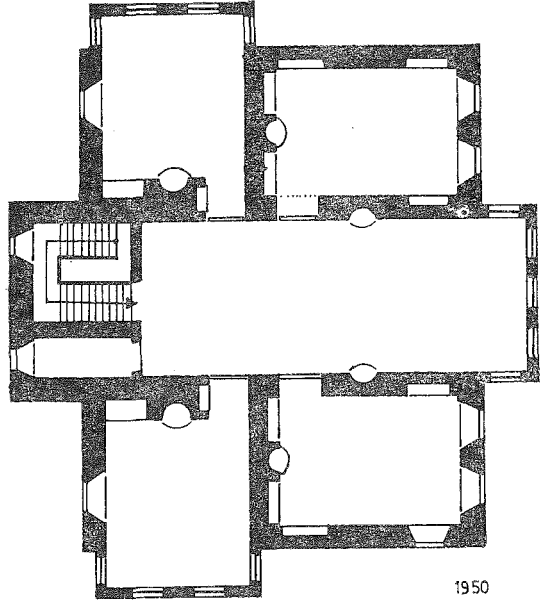

ŞEKİL_5. DURAK FAKİH MAH. DE SAFFET ÇELEBİ EVİ

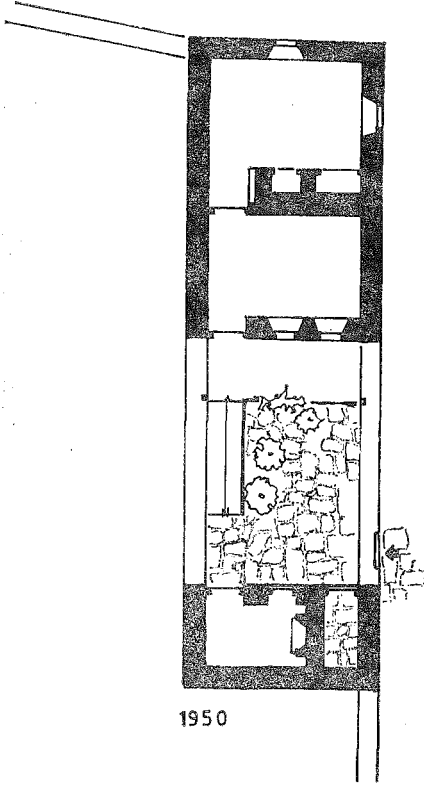
1950

ŞEKİL_6. ULUIRMAK MAHALLESİNDE BİR EV

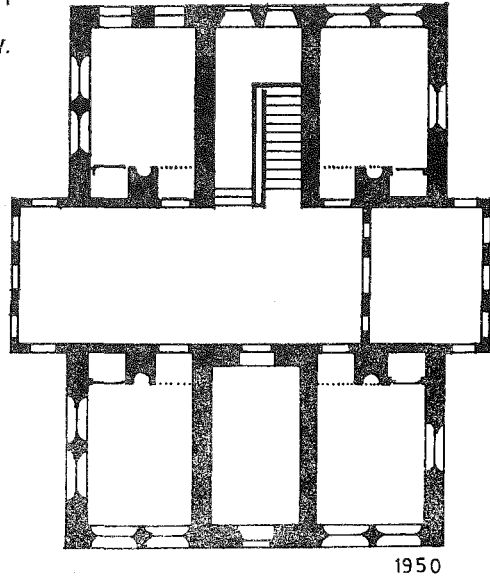

1950

ŞEKİL_7. NAKİPOĞULLARI MAHALLESİNDE BİR EV

ŞEKİL 8. ŞEMS CAD.DE BİREY.

ŞEKİL 9. D.FAKİH MAH.DE BHAEDDİN ÇELEBİEVİ.

ustaların elindedir. Bütün bu etkenler, Türk şehrinde dayanıksız malzemeden yapılmış olmasına ve hemen her nesil yenilenmesine rağmen, sivil mimari ürünlerinin yüzlerce yıl benzer mimari anlayış ve formda biçimlenmesine imkan vermiştir. Bu aynı zamanda yakın çevre içinde kültürel sürekliliğin ve bütünlüğün devam ettirilmesi, geçmiş ve gelecek arasında bütünlüğü sağlayacak insan tipinin de yetiştirilmesi anlamına gelmektedir. O halde bugün içinde bulunduğumuz kaos neden? Artık yapı üretimi ve sosyal hayat, kendi kültür varlığını yaşatacak mekan üretimini gerçekleştiremiyor. Bunun sebeplerinin anlaşılabilmesi için, mekan üretimini etkileyen faktörlerinin değişiminin iyi anlaşılması gereklidir.

Burada bir noktanın daha açıklanmasını zorunlu görüyorum; Mevlâna dergâhı ve çevresini veya benzer kültürel ve mimari mirasımıza sahip odakların korunmasını teklif ederken, herşeyi geçmişte kalmış bir zaman kesitinin eskimiş bir resmi olarak muhafaza etmek, bu zaman dilimini takibeden oluşumları horlamak yanlışlığına düşmemeliyiz. Çünkü dinamik bir düzenin aynı dinamizme sahip mimarisinin aynı kalmasını bekleyemezsiniz. Hangi alanda olursa olsun bu dinamik süreç, süresiz bir bağlantılar zinciri olarak kabul edilmektedir. Bu bağlantıların çokluğu ve çeşitliliği sanatla ilgili değerlendirmelerin nisbiliğini ortaya koyar. Üstelik kendi çağı içinde beğenilen bir üslubun onu izleyen çağlarda horlanmasına sebep olacak ölçülerimiz de yoktur. Bu değerlendirme çağımız için de geçerlidir. Ama burada gözden kaçırılmaması gereken husus, kendi çağı içinde ortaya çıkan üslubun gerçekten toplumun ortak değerlerinde kabul görüp görmediği ve bu üslubun alternatif olarak gelişip gelişmediğidir. Bizim de öncelikle geliştirmek istediğimiz hükümler, mimarinin ve toplumun dinamik yapısına uygun sağlıklı bir üslubun gelişip gelişmediğini ortaya koyacak kriterler olmalıdır. O halde problem; 1950'lere kadar kendi dinamiği ile gelişimini sürdüren mimarinin bundan sonra, kendi mazisine, fonksiyonel yapısına, formuna aykırı bir gelişme göstermeye başlamasıdır. Bu yeni oluşum belli bir beğeni veya üslubun benimsenmesi midir? Yoksa toplum yapısında, kültürün de ortaya çıkan değişimin, dizginlenemeyen bir patlamanın mı eseridir. Bu yeni değişimin sebeplerini anlayabilmek için, neyin nasıl değiştiğinin iyi tesbit edilmesi gereklidir.

Konuya bu açıdan yaklaşıldığı zaman, tarihi dokunun korunması, karşımıza sosyal, ampirik kullanım ve fiziki boyutları ile çıkmaktadır. Mevlâna Dergâhı ve çevresinde fiziki boyutun değişiminin araştırılmasına yönelik bir araştırmanın sonuçlarını özetleye-

rek, problemin anlaşılmasına ve çözüm yollarının belirlenmesine çalışılmıştır.

Bu amaçla Mevlâna Dergâhı çevresinde yapılan analizlerde, ilk olarak arazi mülkiyeti tesbit edilmiştir. 16. yüzyılın ortalarında başlayan mirî toprak düzeninin bozulması, yüzyılımızın başında mutlak anlamda özel mülkiyetle sonuçlanmıştır. Bu olgu, arazi kullanım kararlarında ortaya çıkan entansif kullanım taleplerinin en önemli nedenlerinden biridir. Böylece Osmanlı şehrinde kendi kendini yenileyerek devam ettiren şehir dokusu, arazi mülkiyeti açısından sistemi işlemez hale getirmiştir. Bu arazilerin miras yolu ile bölünüp küçülmesi ve hisseli parsellere dönüşmesi, problemi daha da karmaşık hale getirmiştir.

Günümüz şehirlerinin teşekkülünde önemli görevler üstlenen Belediyenin de konuya bir özel mülk sahibi gibi yaklaşarak, entansif arazi kullanımının adeta öncülüğünü yapması, dergâh çevresinde yıkımı artırıcı bir unsur olmuştur (örnek; üzüm pazarının yıkılarak yerine yapılan çok katlı otopark ve işhanı kompleksi).

Arazi mülkiyeti açısından yaptığımız tesbitler aynı zamanda; yakın zamana kadar şehir içinde önemli ölçüde arazi sahibi olan vakıfların günümüzde sadece cami, medrese, türbe gibi tarihi yapıların ve az miktarda han, dükkan gibi gelir getiren yapıların sahibi olduklarını ortaya koymuştur. Klasik dönemin yapı üretiminde etkin kurumların başında gelen vakıfların, böylece mevcut yapılarının bile tamiratını yapamaz duruma düşmesi, mekansal sürekliliğin kaybedilmesinde önemli sebeplerden biri olarak tesbit edilmiştir.

Arazi mülkiyetine bağlı olarak yörede yapılan arazi değerlerinin tesbiti; arazi değeri ile imar planında öngörülen arazi kullanım kararı (ticaret, iskan, eğitim vb.) arasında yakın bir ilişkinin varlığını, araziye isabet eden inşaat alanı ve kat adedi ile, doğru, arazinin şehir merkezine uzaklığı ile ters bir orantının olduğunu göstermiştir. Böylece planlama kararları ile, eski doku üzerinde yeni yapılanma taleplerinin kontrol altına alınabileceği veya bu sürecin hızlandırılabileceği tesbit edilmiştir.

Araştırmamızın bundan sonraki bölümünde, Mevlâna Külliyesi çevresindeki yapısal analizlere geçilmiş ve şu hususlar tesbit edilmiştir;

● Yapı malzemesinin ve yapım teknolojisinin değişimi ile, yerleşmenin dejenerasyonu arasında yakın bir ilişki gözlenmiştir. Bir başka deyişle, çağdaş malzeme ve teknoloji ile geleneksel form ve Milli Mimari arasında gerekli denge kurulamamıştır.

● Arazi ve bina kullanımı ve anketlerle, kullanıcıların sosyal guruplanmaları ile mekan kalitesi arasında yakın bir ilişkinin varlığı tesbit edilmiştir. Yine yapısal analizler, bölge içinde geçmişin sivil mimari örneklerinden mevcut hali ile kullanılabilir veya ıslah edilerek kullanılabilir yapıların varlığını ve sayı olarak hiç de az olmadıklarını ortaya koymuştur. Bu analizler aynı zamanda, bu yapıların yapıldıkları dönemin üslubu ve mimari anlayışı ile uyum içinde bulduklarını da tesbit etmemizi sağlamıştır.

● Türk mimarisinde yapı teknolojisinin ve malzemenin tarihi gelişimi ile, mimari üslubun evrimi arasındaki ilişkilerin irdelenmesi, yeni dönem yapı teknolojisinin, mimarimizin tarihi gelişimine vâkıf olmaksızın kullanıldığını ve Dergâh çevresindeki dejenerasyonda bu eksik bilgilenme ile yapılan planların etkin bir rolü olduğunu ortaya çıkarmıştır.

Bu analizlere ilave olarak, değişik zamanlarda yapılmış, daha çok yapı ölçeğindeki tesbitler (Rölöveler) kıyaslanarak, gerek sosyo - ekonomik yapıda, gerekse fiziki dokuda ortaya çıkan değişimlerin basamakları ve temel özellikleri belirlenmeye çalışılmıştır.

Bütün bu çözümlenmelerin sonunda, kısaca şu sonuçlar elde edilmiştir;

a) Mevlâna Külliyesi çevresindeki arazinin tamamına yakınının şahısların elinde toplanmış olması, çevrede yenilenme ve gerek zeminde, gerek üçüncü boyutta araziye yoğun kullanma yolunda büyük baskıların ortaya çıkmasına sebep olmaktadır.

b) Külliye çevresindeki yapılar, 1970'li yıllara kadar, Dergâha saygılı, Türk Şehrinin temel karakteristiklerini yansıtan, az katlı ve bahçeli yapılar olarak gelmiştir. 1970'den sonra başlayan yıkıp yapma olayı, 1980'li yıllarda daha da hız kazanmıştır. Bu nedenle yakın zamana kadar homojen bir yerleşim bölgesi özelliğini arz eden yörenin, bu özelliği hızla kaybolmaktadır. Bilhassa yeni inşa edilen binaların planlı olmasına rağmen, sanki boş bir alanda, çevresinde yeni binaları yönlendirecek hiçbir mimari unsur yokmuşçasına inşa edilmesi, toplumumuzda gerek plancı gerekse halk ölçüsünde konunun yeterince anlaşılmadığını böyle bir endişenin gelişmediğini ortaya çıkarmıştır.

c) Külliye çevresinde ticari yapıların az olması, arazi kullanım kararlarının mesken ağırlıklı olması, yöredeki baskıların daha büyük boyutlara varmasını önleyici bir plan kararı olarak gözükmemektedir.

d) Yüzyılın başından, 1950'li yıllara kadar, kerpiç veya hımış olarak inşa edilen binaların, özellikle içinde yaşayan bulunmaması halinde, hızla yıpranıp eskidikleri görülmüştür. Böylece korumanın en etkili şekli olan, «Yapıya fonksiyon kazandırarak sürekli bakımı yapılarak yeni tutmak» ilkesi, külliye çevresinde geçerliliğini kaybetmiştir. Çünkü, yakın zamana kadar şehrin en kıymetli iskân alanı olan çevre, 1960'lı yıllardan itibaren bu özelliğini kaybetmeye ve yüzlerce yıldır yörede yaşayan «Eşraf» çevreye yönelmeğe başlamıştır. Bu yönelmenin temelinde yatan faktörler ise kısaca şöyle tesbit edilmiştir;

1 — Ailenin hızla büyük aile (ataerkil) tipinden «Çekirdek Aileye» dönüşmesi. Bu sosyal değişim, asırlardır Türk toplumunun temel üretim birimi olan aileyi parçalamış, sadece adet olarak değil, aynı zamanda ekonomik olarak da küçültmüştür, yeni aile tipini büyük ve masraflı bahçeli ev yerine, küçük ve daha ekonomik olan apartman dairesinde yaşamaya mahkûm etmiştir. Nitekim, 1950'li yıllarda yapılan rölöveler, eski Türk evi plan şemalarının muhafaza edildiğini gösterirken, 1985 yılında yapılan tesbitler, pek azının dışında büyük konakların, bahçeli evlerin, sonradan yapılan müdahalelerle bölünerek, çok aile evine (apartman) dönüştürüldüğünü ortaya çıkarmıştır. (Şekil; 10 - 12).

2 — Değişen Teknoloji ile birlikte, konutlarda değişen konfor şartları, yöredeki varlıklı kesimi bu konforu en kolay bulabilecekleri, yeni iskan alanlarına çekmiştir. Eşraf yöreyi terkederken, evini ya genellikle kırsal kesimden göçen birine satmış, ya yukarıda belirtilen şekilde bölerek çok aileye kiraya vermiş, ya da tamamen boş olarak kaderine terketmiştir. Böylece çevrenin bakımlı ve yeni kalmasını sağlayacak para girişi, her geçen gün azalmıştır.

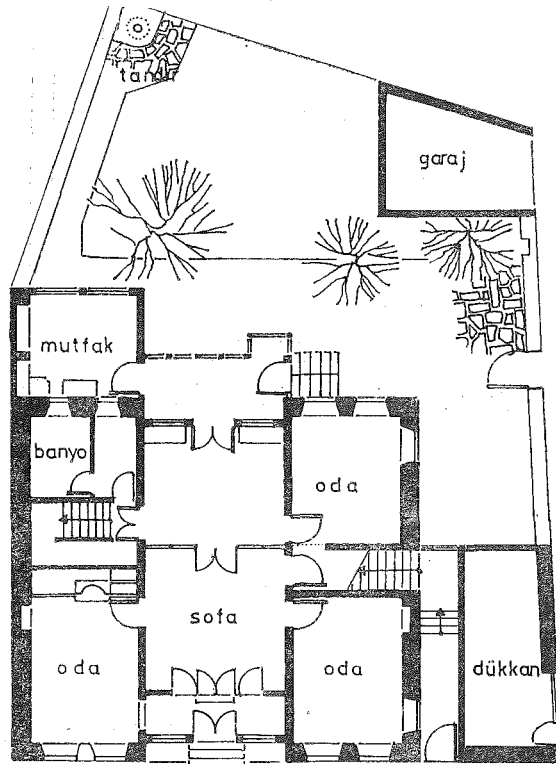
3 — Şehrin değişen kültürel çehresi, babadan oğula sürdürülen zanaat veya ticaretin yerini, yeni neslin eğitimi ile uyumlu yeni işlerin almasını sağlamıştır. Yeni iş ve kültürle birlikte gelişen yeni yaşayış biçimleri, yöredeki geleneksel mekanlara olan talebin de sonu anlamına gelmektedir.

4 — Günümüzde kadının evden çıkarak iş hayatına girmesiyle, Klasik dönemin ev kadınlarına zengin bir iç dünya kurmak arzusu ile gerçekleştirilen bu geniş ve tezyinatı zengin mekanların yerini, daha sade ve basit, ihtiyaca yönelik mekanlar almıştır. Bütün bunlar Külliye çevresindeki mevcut geleneksel meskenlere olan ilginin azalmasına ve benzerlerinin de yeniden inşasına mâni olan faktörler olmuştur.

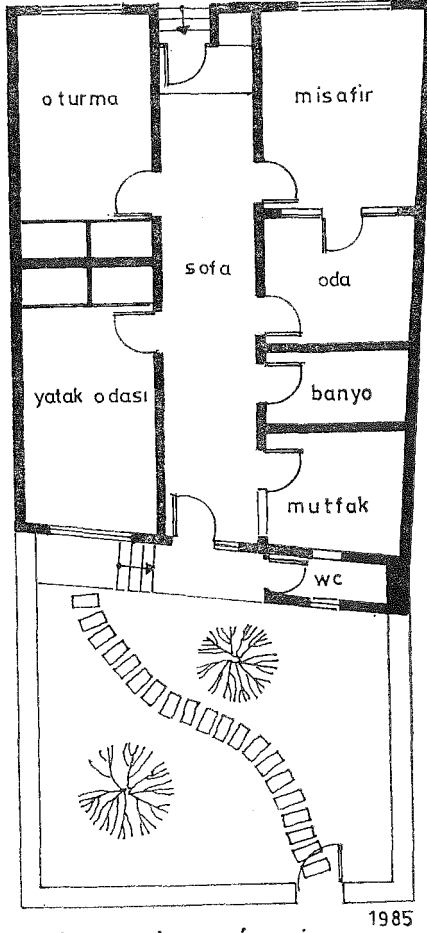
e) Geleneksel mimarimizin önemli bir bölümü, toprak ve ahşap menşeli dayanıksız malzemeden inşa edilmiştir. Kısa zamanda yıpranıp eskiyen bu malzeme, yerine benzerleri inşa edilmediği için, kısa zamanda dokunun kaybolma sebeplerinden biri olmaktadır. Bugün, içinde yaşanan ve korunmaya değer bulduğumuz yapıların çoğunluğu, taştan inşa edilmiş yapılardır. Nevarki taş, daha çok döneminin sanat ve estetik anlayışını yansıtan, büyük (resmi ve dini) yapılarda kullanılmıştır. Meskenlerde kullanımı ise sınırlıdır. Buna rağmen, bu sınırlı sayıdaki yapılar, kendi dönemlerinin mimari ve estetik anlayışları ile paralellikler kurmamızı sağlamaları bakımından önem taşımaktadırlar. Bu örnek taş yapılarda kısmi onarımlarla kullanımın devam ettirilmesi mümkün görülürken, toprak ve ahşap binaların kullanılabilir duruma getirilmesi, önemli harcamaları gerektirmektedir.

İmar Planlarında Konunun Ele Alınışı :

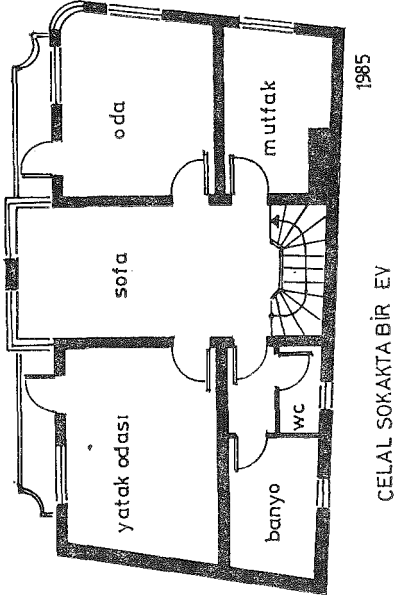
1985

ŞEKİL 10. ŞEHİT NAZİM BEY CADDESİNDE BİR EV

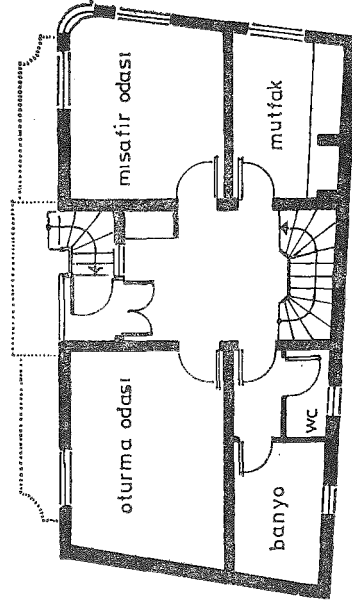

ŞEKİL-11. ARİF ÇELEBİ SOKAKTA BİR EV. 1985

İmar planı şehrin, sanayi bölgesine bağlı olarak kuzey ve kuzey-batı yönünde gelişmesini öngörmektedir. Bu ana kararlarla birlikte, geliştirilmesi düşünülen yeni merkez, tarihi kent merkezindeki gelişme ve papılanma baskılarını azaltıcı nitelikte ana kararlardır. Nazım plan düzeyindeki bu olumlu kararlar, ne yazık ki, imar tatbikat planlarına «Detay» olarak yansımamış, öngörülen yeni şehirselleşmelerle birlikte, tarihi merkezde ve Külliye çevresinde verilen estansif kullanım kararları, kültürel ve mimari mirasın korunmasında en büyük handikapı oluşturmuştur. Çünkü, gerek ilk planlama, gerekse imar tatbikat planlarının yapımı safhasında, Konya şehirselleşme alanında «Tarihi ve Doğal sit» araştırmaları gerçek-

ÜST KAT PLANI

ZEMİN KAT PLANI

ŞEKİL-12. CELAL SOKAK'TA BİR EV.

çi bir şekilde yapılmamış, bunun sonucu, imar planı, birçok tarihi yapının yıkılmasını öngörmüştür.

Bilahare ilan edilen sit alanı sayesinde ayakta kalan bu yapıların çevresindeki teşekkülât ise, geçici dönem yapılanma prensipleri belirlenip uygulanamadığı için mevcut plana göre gerçekleşmiştir.

İmar planı ile, Külliye çevresine getirilen önemli bir karar da, yeni altyapı teşekkülâtıdır. Özellikle «Yol genişletmesi» biçiminde ortaya çıkan bu oluşum; mevcut doku tesbiti yapılmadan ve sivil mimarimizin bu en nadide örnekleri dikkate alınmadan planlanmış ve yeni imar uygulamaları ile de kısmen gerçekleşme noktasına gelmiştir. Bu kararlar, Mevlâna Külliyesi'nin çevresi ile birlikte değerlendirilmediği, onun tek başına bir yapı olarak muhafaza edilmesinin yeterli kabul edildiğini ortaya koymaktadır.

SONUÇ :

Günümüzde neyi, neden koruyacağız sorusu, artık cevabını bulmuş, tartışılmaktan çıkmıştır. Düşünen her aydın bilmektedir ki, Mevlâna Külliyesi ve benzer özellikleri taşıyan kültür alanları, mutlaka manevi varlıkları ile birlikte, maddi varlıklarını da hissettirebilecekleri «Bütünleşmiş Bir Çevre» ile birlikte korunmalıdır. Çünkü:

● Klasik Osmanlı döneminin kendi dinamiği ile benzer şehir mekanları üreten sistemi yıkılmıştır. Bu sistemi ve mekan üretim sürecini ayakta tutan, «Toprak Rejimi, Vakıflar, Büyük Aile tipi, Aile İşletmeleri, Birlikler ve cemaatler» gibi geleneksel kurumlar etkinliğini kaybetmiş, kendi sosyal yapısına uygun tarih ile bütünleşmiş mimari ürünü verecek gücü kaybetmiş, ya da tamamen ortadan kalkmıştır. O halde bu kurumların yerini dolduracak, Mevlâna Külliyesi ve çevresinde, veya benzeri Türk şehir parçalarında, binlerce yıllık kültürümüze özgü mekanları üretebilecek, günümüze kadar gelebilenleri yaşatabilecek yeni süreçler geliştirilmelidir.

Bu süreçlerin oluşturulmasında;

a) Mekan biçimlenmesinde toplumsal ve kültürel hedeflerin önüne geçen kişisel menfaatleri minimize edecek bir planlama uygulama metodolojisine ihtiyaç vardır. Bunun uzun vadeli ve güvenli çözümü, halkın eğitilmesidir. Ancak inanıyorum ki, Külliye çevresinde, daha kısa vadeli ve etkili uygulamalar zorunlu hale gelmiştir. Bu konuda ise görev, başta belediye olmak üzere, her türden kamu kuruluşu, vakıf, dernek vb. kurumlara düşmektedir.

b) Yöredeki planlama kararları, gerek yatay, gerekse düşey genişlemeyi sınırlandırmalıdır. Bunun için yıllardır bekleyen koruma alanları planlamasının süratle ve mutlaka yapılması gerekmektedir.

c) Uzun vadede, toplumsal yapımızı ve onunla birlikte mekan teşekkülâtını tehdit eden kültürel boşluk doldurularak, geçmiş ve gelecek arasında köprü görevini üstlenebilecek nesilleri ve o nesillerin devamını sağlayabilecek bize özgü mekan biçimlenmesini sağlayacak «Güçlü Bir Kültürel Yapı» ve «Sağlıklı Bir Toplum» mutlaka teşekkül ettirilmelidir.

K A Y N A K L A R

- Aktüre, Sevgi : «19. y.y. sonunda Osmanlı Kenti Mekansal Yapı Çözümlemesi.» İTÜ. 1978.
- Alkan, Ahmet : «Gelişim Süreci İçinde Kentin Sosyo - Ekonomik Analizi.» Konya. 1981.
- Alkan, Ahmet : «Tarihi Çevre Düzenleme İlkeleri - Konya Örneği.» Konya. 1982.
- Arel, Ayda : «18. y.y. İstanbul Mimarisinde Batılılaşma Süreci.» İTÜ. 1975.
- Bakır, İbrahim : «Sosyal Değişim Sürecinde Konut Plan Farklılaşması.» Gazi Üniv. Müh. Mim. Fak. Basılmamış Y. Lisans Tezi. 1986.
- Barkan, Ö. Lütfü : «Türkiye'de Toprak Meselesi.» Gözlem Yayınları. İst. 1980.
- Baykara, Tuncer : «Türkiye Selçukluları Devrinde Konya.» Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. Ankara. 1985.
- Berk, Celile : «Konya Evleri.» İTÜ. Mimarlık Fakültesi. 1951.
- Kuban, Doğan : «Sanat Tarihimizin Sorunları.» Çağdaş Yayınları. İst. 1975.
- Uğurlu, Kâmil : «Anadolu Selçuklularında Mesken Tiplerinin Gelişmesi.» İstanbul Üniv. Edebiyat Fak. verilmiş Doktora Tezi. (Basılmamış orijinal nüsha) 1983.

S E M Â

Celâleddin B. ÇELEBİ

Muhterem dinleyenler,

Konumuz «Semâ'». Biz Türklerin, Semâ' dendiğinde aklına üç şey gelir. Semâ' dönmek, Semâ' gökyüzü ve Semâ' duymak. Biraz düşününce de, bu üç farklı sözlüğün, bir Mevlevî âyininde, birleştiğini, bütünleştiğini hatırlarız. Bu çalışmanın sonunda birlikte göreceğimiz gibi, Semâzen musiki ve güftesini dinleyerek döner, ulvî duygular kazanarak yücelir (sembolik gökyüzüne), mânen olgunlaşır.

Büyük filozof - matematisyen Pitagor (Fisagor)'a göre ve ondan sonra bu fikri benimseyen «eskiler»e nazaran, musiki, göklerin dönüşünden meydana gelen sestem, bu sesin ahenginden meydana gelmiştir. On iki burçtan on iki asli makam bulunmuştur; musiki'deki yedi ses, yedi yıldıza; yirmi dört şube, gece ve gündüzün yirmi dört saatine, kırk sekiz terkip de, yıldaki kırk sekiz haftaya mukabildir...

Semâ' Mesnevî'de ekseriya, duymak olarak işlenirken, Divân-ı Kebir'de, Mevlevî âyinindeki mânayla ifade edildiğini görüyoruz. Bu konuda Mesnevî'den vereceğimiz bir misalde, Mevlâna'mızın Pitagor tezine de, bir anti - tez ileri sürdüğüne şahit oluyoruz, şöyleki :

«Zurnanın ağlayışı, davulun korkutuşu birazcık Sür sesine benzer.

Zâten Hikmet Sahibi Kişiler, biz derler, bu makamları, gök yüzünün dönüşünden aldık.

Halkın tanburuyla çaldığı, sesle söylediği ezgiler, gökyüzünün dönüşünün sesidir.

İNANANLAR derler ki: Cennetin ruhanî tesiriyle bütün sesler güzelleşir.

Biz, hepimiz Âdem'in cüz'leriydik, cennette o güzel sesleri duyduk, dinledik.

Gerçi suyla toprak, bize bir şüphe verdi ama yine o nağmeleri birazcık hatırlıyoruz...

Demek ki güzel ses, çalgı dinlemek, aşıkların gıdasıdır; bu dinleyişte buluşmak, kavuşmak hayâli vardır.

Gönülde ki hayaller, güzel sesle gelişir; hattâ güzel ses yüzünden şekillere bürünür o hayaller.

...Güzel seslerle aşk ateşi de parlar, yalınlanır...»

Mesnevi Cilt 4, Beyit 732...

Muhterem dinleyenler, Mesnevi'den bu konuda başka misaller de verilebilir, ancak hepsinde ses ve musiki'yi «Semâ'»yla, yani dinlemekle, duymakla, estetik ve mânevî duygularımızı geliştirmeye vesile olacağı belirtilmekte.

Semâ'nın, Mevlevî törenin'de, icra edildiği şeklini izaha geçmeden, Divân-ı Kebîr'den de bir kaç misali tetkik edelim :

«Semâ' nedir? Gönüldeki gizli erlerden bir selâm; garip gönül, onların haberleri gelince dincelir, rahata kavuşur.

Aklın dalları - budakları, bu yelle açılır - saçılır; böylece beden genişler, ferahlar, huzura erişir...

Bedende bir tuhaf, bir görülmemiş tatlılık belirir; neyden, çalgıcının dudağından dile, damağa bir şeker tadıdır, gelir...

Canımız, «Ruhumdan ruh üfürdüm ona» sırrıyla dirilmiştir...

Bu helâl şarabı içen beden, bu şarapla mest olan gönül, ayrılık ateşinde kavrulur, pişer, tam olgunlaşır gider...

D. Kebîr : Firuzanfer Gazel 1734
Gölp. Cilt 111, Gazel CLXXXI.

Bir başka misal :

«...Semâa girdinmi iki dünyadan da dışarı çıkarsın; semâ'nın şu âlemi, iki âlemden de dışarıdır.

Yedinci göğün damı, yüce bir damdır amma, semâ' merdiveni bu damı da aşar geçer, bu damdan da yücedir... Semâ, sizin malınız - mülkünüz, siz de semâ'nın malısınız - mülküsünüz.

Aşk, kollarını koynuma dolarsa ne yapabilirim ben? İşte böylece, semâ' ederken kucaklarım onu, bağrıma basarım.

Zerrelerin kucakları, güneş ışığıyla doldu mu, hepsi de semâ'nı feryâdı olmaksızın oyuna girer, oynamaya koyulur...»

D. Kebir : Firuzanfer, Cilt 3, Gazel 1295
Gölp. Cilt 111, Gazel CXLVIII.

Üçüncü bir misal :

«...Kendi evine geldin a aşk, gir içeriye, hoş geldin, safalar getirdin; gönülün kapısından gir de, canın tapısınadek yürü.

Bedenimin her zerresi, güneşine âşık, dikkat et de bak, zerrelere güneşle uzun bir işi var.

Pencerenin önündeki zerrelere bak, havada ne de güzel oynuyorlar; kimin kıblesi güneş olursa, namazı böyle olur onun.

Şu zerreler, güneşin ışığında sûfiler gibi semâ' edip dururlar; fakat hangi nağmeyle, hangi vuruşla, ne biçim bir sazla semâ' ederler, kimsecikler bilmez.

Her gönülde bir başka nağme, bir başka vuruş; oynayan meydandadır da, çalgıcılar sır gibi gizli.

Hepsinden üstün, bizim iç semâ'mız; bütün zerrelerimiz, yüz çeşit yücelikle, yüz çeşit nazla O'nun ışığında oynayıp durmada...»

D. Kebir : Firuzanfer Cilt 3, Gazel 1195
Gölp. Cilt 3, Gazel XCII.

Eflâkî Dede'nin Menakıb-i Arif'in :

— Kiray-ı Büzürgün Hz. Mevlâna'yı semâ'ya teşvik etmesi

(4/84)

— Semâ ve Musiki'yle, Rum diyarının halkını irşadı... (3/116)

— Abdülmümin Tokati'ye Hz. Mevlâna'nın Semâ ve musikiyi anlatışı (3 - 546)

SEMÂ' TÖRENİ,

Semâ, Mevlâna Muhammed Celâleddin-i Rumî (1207 - 1273) ile hamîyle, Türk töresinin, tarihinin, inançlarının, kültürünün bir bölümüdür... Bazı inanç sahiplerinin ve tabiattaki bir çok yaratığın, şükran duası veya sevinç ifadesi olarak kullandıklarına da şahit olmaktayız. Semâ'yı ilmi yönden tetkik ettiğimizdeyse bugünkü il-

min, vâr olmanın temel şartının dönmek olduğunu katiyetle tesbit ettiğini görüyoruz. Dönmeyen hiçbir şey, hiçbir varlık yoktur ve varlıklar arasındaki müşterek benzerlik, her birinin bünyesini teşkileden, atomlardaki elektron, proton ve nötronların dönmesidir. Müşterek olan bu benzerlik dolayısıyla, herşeyin döndüğü gibi, insanda bünyesini teşkil eden atomlarda mevcut dönmelerle, vücudundaki kanın dönmesiyle, topraktan gelip toprağa dönmesiyle, dünyayla dönmesiyle yaşamını, varlığını devam ettirir... Ancak bütün bu dönmeler, tabii ve şuarsuz dönmelerdir. Halbuki, insanı öbür varlıklardan farklı ve üstün kılan akıl vardır. İşte, dönen SEMÂZEN varlıkların müşterek benzerliğine, hareketine, Semâ'sıyla akli da iştirak ettirir, aşkla iştirak ettirir... Ancak bu katış zannedilenin hilâfına, birlikte göreceğimiz gibi, cezbe de tamamen kendinden geçmek için değildir. Bu katışla, kainatta canlı cansız diye adlandırdığımız herşeyle beraber, en ufak hücreyle, gökteki yıldızlarla, Yüce Yaratanın varlığına, büyüklüğüne, azametine, muhteşem bir nizam, bir ritm içinde, hep birlikte dönerek şahadet etmekte, anmakta, hamdetmekte, dua etmekte, aşağıda ki âyetleri te'yid edercesine, «Yusebbihu lillahi, mâ fi-semâvati ve mâ fil ard... Göklerde ve yerde ne varsa, Allahı zikreder.» (Kur'an-ı Kerim, Teğabun Sure : 64, Âyet : 1. Aynı mealde, Nur S: 24/41; Haşr S: 59/24; Cuma S: 62/1).

Semâ' töreni, insan'ın Miracını, manevî yolculuğunu temsil eder, kul'un hakikât'a yönelip, aşkla yücelmesini, benliğini terk ederek, Hak'ta yok oluşunu ve olgunluğa ermiş, kâmil olarak, tekrar kulluğuna dönüşüdür. Bütün yaratışa, bütün yaratılanlara yeni bir anlayışla, sevgi için, hizmet için dönüşüdür. Semâzen, başında sikkesi (mezartaşı), üstünde tennuresi (kefeni), hırkasını çıkararak, ma'nen hakikât'a doğar, orada yol alır ilerler. Semâ'a başlarken kolları çapraz bağlı, görünüşte bir rakkamını temsileden, Allah'ın Birliğine (tevhide) şahadet eden Semâzen, Semâ ederken, kolları açık, sağ eli dua edercesine göklere, keremi İlâhi'yi almağa hazır, baktığı sol eli yere dönüktür. Hak'tan aldığı mânevi ihsanı, Hak gözüyle baktığı Halk'a ulaştırmasıdır. Sağdan sola, kalbin etrafında dönerek, dünyadaki 72 milleti ve bütün yaratılışı sevgiyle, aşkla kucaklar...

İnançlarımıza göre insan sevilerek, sevmek için yaratılmıştır. Hz. Mevlâna: «Bütün aşklar, İlâhi Aşk'a köprüdür» buyurur.. Evet, tatmıyan bilmez!

Semâ töreni beş bölümdür :

— Aşk'ı temsil eden, Peygamber Efendimizin (A.S.) methiyesiyle, «Nât-ı Şerif'le» başlar. O'nu methetmek, O'nu yaratan Allah'ı ve O'ndan önce teşrif eden bütün Peygamberleri (A.S.) methetmektir.

— Bu methiyeyi bir ney taksimi izler. Herşeye Can veren Nefesi, Nefha'y-ı İlâhi'yi ifade eder..

— Üçüncü bölüm, Semâzenlerin birbirine selâm vererek, bir peşrevle, üç kere tekrarlanan dairevi yürüyüşüdür, «Sultan Veled Devri'dir». Şekillerin, bedenlerin gizlendiği, Can'ın Can'a selâmıdır...

— Dördüncü bölüm, Semâ Ayinidir. Dört Selâmdır.

1 nci Selâm, insan'ın bilgiyle hakikât'a doğarak, Allah'ını ve kendi kulluğunu idrak etmesidir.

2 nci Selâm, insan'ın yaratılıştaki azameti müşahade ederek, Allah'ın Büyüklüğü ve Kudreti karşısında hayranlık duymasıdır...

3 ncü Selâm, insan'ın hayranlık duygularının, aşk'a dönüşmesiyle, aklın aşk'a kurban oluşudur! Tam teslimiyettir, vuslattır, Sevgili'de yok oluşturmaktır! Birliktir! Bu hale İslâm tasavvufunda 'Fenâfillâh' denir, Budizm'de 'Nirvana'. Hind felsefesinde bu hal en büyük mertebededir. Bizlerdeyse en yüksek mertebe kulluktur, Peygamberimiz, Allah'ın kulu sonra Resulu diye anılır. O'nun izinde olan bizler de, O'nun gibi Miraca varıp nasıl dünyadaki vazifesine, kulluğuna döndüyse, Semâ' edenler de, «Fenâfillah»a, varınca kulluklarına tekrar dönerler. Nitekim bu selâmda, Semâzenler, cezbeye girebilirler, fakat nihayet bulmasıyla bu halden kurtulurlar. Semâ'nın gâyesinin devamlı cezbe, kendinden tamamen geçme, olmadığını arz etmişim. Eğer öyle olsaydı, Selâm ve arada ki duraklar olmazdı...

4 ncü Selâm, Semâzenin manevî yolculuğunu, Miracını tamamlayıp, kaderine razı olarak, yaratılıştaki vazifesine, kulluğuna dönüşüdür (abdiyet). Akliyle fikriyle, aşkıyla duygularıyla, Allah'ın, Kitaplarının, Peygamberlerinin, tüm yaratılışın hizmetkârıdır, «Âmene Resûlü bimâ ünzile ileyhî min Rabbihî vel mu'minûn, küllün âmene Billâhi ve Melaiketihî ve Kütübihî ve rusulihî, lâ nuferriku beyne ahadin min Rusulihî...» Peygamber, Rabbi tarafından kendisine inene inandı ve bütün mü'minler de inandılar, Allah'a, Meleklerine, Kitaplarına, Peygamberlerine. Peygamberleri birbirinden ayırd etmeyiz. Kur'an-ı Kerim Bakara S: 2/285... Semâzen bu âyet'in ve Hak Erenlerinin (A.S.), «Mütû kable en temütû-Ölmeden önce

ölünüz», emirlerine uyararak nefsini, ego'yu dizginlemiş ve Kur'an-ı Kerimin, Fecr S: 89/27-28, «Yâ eyyetühe'n - nefsül mutmainnetu, irci'iy ilâ Rabbiki râdiyeten, mardiyyeten... Ey emin ve mutmain olan nefis, sen hoşnut olarak, O'da senden hoşnut olarak, Rabbine dön!» neş'esi ve zevki içindedir.

— Semâ töreni, Kur'an-ı Kerim tilavetiyle ve bilhassa, Bakara S: 2/115, «Ve lillâhi'l - meşriku vel mağribu, fe eynemâ tüvellü fesseme Vechullâh. İnnellâha, Vâsi'un Alim... Allahındır doğu'da batı'da. Hangi tarafa dönerseniz, Allah'ın yüzü oradadır. Çünkü Allah, herşeyi heryeri kaplar, geniştir, Alimdir», âyetinin okunmasıyla, bütün Peygamberlerin, bütün inananların ruhları için, vatanımızın, devletimizin, milletimizin, ordumuzun selâmet ve bakâsı için, bir fatiha ve duayla son bulur.

Bu 7 asırlık töre'nin, bir başka hususiyeti de, insan yaratılışının, üç ana unsurunu bir potada birleştirmesidir: AKIL (bilgi, düşünce..), AŞK (duygu, şiir, musiki..) ve Ruh (hayat, hareket, SEMÂ..). Bu üç unsuru, bu tarzda kenetlemiş, fikir ve manâ'da, teoride ve tatbikatta bütünleşmiş olarak, başka hiçbir düşünce sisteminde bulamazsınız!

Akıl ve Aşk, Mevlânamızın eserlerinde, Mesnevi, Divân-ı Kebir, Fih-i mâ - Fih, Mecalis-i Seb'a'da, şiir, nesir ve onların etkisiyle musikiyle işlenmiştir...

Mevlevî âyinleri, Türk musikisine temel olmuş ve kısmen dünya müzikisini etkilemiş ve hâlâ etkilemektedir. Beste sayısı bilinmemektedir. Ancak, Konya Kültür ve Turizm Derneği'nin gayretiyle, elliye yakın âyin, tesbit edilip, neşr olup, Türk musiki arşivine kazandırılmıştır...

Muhterem Dinleyenler,

İçinizde bir soru doğmuş olabilir; Semâ törenine Semâzen kul olarak başladı, kul olarak bitirdi, bu iki kulluk arasında fark nedir? Sizlere bütün İlahî Kitapların sebab-i nüzûlü, gayesi olan, Kur'an-ı Kerimin bir âyetiyle cevap vereceğim, Zümer Suresi, Âyet 9: «Hel yestevi'l-lezine ya'lemûn, ve'l-lezine la ya'lemun... Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?...»

Evet, muhterem dinleyenler gaye bilgi, ilim! Ve bu ilim çatısı altında, Türk'ün özmal olan bu bilgiyi arz etme imkanını veren başta Kıymetli Rektör Halil Cin beyefendiye ve yardımcılara, beni dinleyen sizlere teşekkür ederim.

SEMÂ' HAKKINDA BİR ESER :
BİRRÎ MEHMED DEDE'NİN BÜLBÜLİYYESİ

Prof. Dr. Hüseyin AYAN

Tebliğimize konu eylediğimiz, sözü edilmeğe değer bulduğumuz eser: Mağnisalı BİRRÎ'nin BÜLBÜLİYYE (BÜLBÜL-NÂME)'sidir.

Önce BİRRÎ MEHMED DEDE kimdir? Onu görelim! Osmanlı Müellifleri (1)'nde Mehmed Birri Dede hakkında şöyle denilmektedir: «Hoş-güyâh-ı şu'arâdan ve müntesibin-i Mevleviyyeden bir zât olup Mağnisalıdır. Divâniyle Bülbülüyye ismindeki eser-i mensûri Mağnisa'da Çâşnigir Kütüphanesi'nde mevcüddür.

Divânını şâ'ir-i meşhûr NÂBÎ Efendi takriz eylemişdür. Mağnisa hakkında mutavvel bir kasidesi vardır.

Bülbülüyyesi matbû'dur. 1128 (1715 M.) târihinde memleketinde irtihâl eylemişdür. Eski Mevlevî-hâne hazîresinde medfûn olduğı mervidür. 'Attârlık san'atiyle meşgûl idi.

Bir tesdisinden :

Hâlınden itme Birri şikâyet rizâ gözet
Rabbın ko eylesün seni mihnetle terbiyet
Mihnetsüz olmaz ehl-i dile kesb-i menzilet
Eyle dil-i hazine bu beyt ile tesliyet

هر کس بقدر ضویسه گرفتار محنت است
کس را اندازه اندر برات سلمی

(Osmanlı Müellifleri C. 2, S. 102.)

BÜLBÜLİYYE'nin sonlarındaki tarih beyti şöyledir :

«Du'â-yı hayrı müntecdür bu târih
Temâm oldı kitâbum ey du'â-güy»

Buna göre eser: 1117 (1705 M.)'de tamamlanmıştır. 1265 (1850) te

bastırılmıştır. Kütüphanelerimizde yazma nüshaları da bulunmaktadır. Öyle anlaşılıyor ki Bülbüliyye okunmuş ve bastırılmağa değer görülmüştür.

Mağnisa'lı BİRRİ Mehmed DEDE'nin Bülbüliyyesi mensürdür. Fakat şâir olan müellif, düşüncelerini güçlendirmek için yer yer nazma başvurmuş, bâzan kendisinden bâzan da başkalarından beyitler alarak kitabını süslemiştir. Ayrıca kitabına, bazı mühim kişilere (Nesimi-zâde Osman Efendi, Müfti Efendi (?), Mahmûd Efendi, Osman Efendi, Vehbi Efendi ve Şeyh Muhammed Lütfi Efendi'lere takrizler yazdırmıştır.

Birri Mehmed Dede, Allâh'a hamd ve peygamber'e na't ve salât ü selâm'dan sonra memleketi olan Mağnisa'yı öğer.

Kitabının yazılışına şu sebebi gösterir: Sâni Ahmed Efendi'nin Mağnisa'ya çıkageldiğini, Fu'âdi adlı birisinin manzûm Bülbüliyyesini eline tutuşturarak: «Bu manzûmenin bâtını ma'mûr ammâ zâhiri harâbdur. Eger ana basar-ı basiretle nazar ve ol nazmı nesre tebdil ider isen bir nâzûk eser olmak bilâirtiyâbdur...» der. Birri Mehmed Dede de bunu bir emir telakki ederek işe koyulur ve Bülbüliyyesini tamamlar.

Bülbüliyye :

Hikâyeyi anlatanlar şöyle demişlerdir :

... Bir zamanlar, bahar mevsiminde, sevgilinin haberinin kokusunu getiren Sabâ (Sabah Meltemi), Gül Bahçesine gelip goncalara sırrını açtı, sanki Gül Bahçesine ateşler saçtı. O âna kadar örtüleri içinde duran gonçalar, neşe ve şevkten, duydukları zevkten perdelerini kaldırdılar, örtülerini yırttılar, yanakları ve yüzleri al al olup kızardı, parladı ve parıldıdı...

Sabâ meltemiyle aynı anda, bu safâ dolu bahçeye ayak basmakla, gülleri böyle mutlu görüp aşkın sırrına sırdaş olunca daldan dala konarak aşk şarkıları söylemeye başlayınca her taraf feryad u figân ile doldu. Bülbül, Gül meclisinin böyle aşk okuyucusu olunca, yanık yanık şarkılar okudukça... bahçenin diğer kuşları aralarında dedikoduya başladılar...

İlk dedikodu, yüzü gibi içi de kara olan KARGA'dan duyuldu. BÜLBÜL'ü GÜL'den ayırmak için: «Hiç bilür misünüz ve bu ma'nâyı te'emmül kılur mısınız ki Bülbül bize neden tenezzül itmez ve bizler her ne tarafa gidersek niçün bile gitmez?» diye söze başladı.

Saksağan ağzını açmağa fırsat bulamadan Kuzgun söze girişti: «Bülbül, her seher Gül'ün meclisinde şarkılar okur. İnsanlar bu sesi duymaktan hoşlanır. İnsanlar, bizim sesimizi çirkin bulurlar. Hattâ sesimizi duyduklarında, «Hayırdır inşâallah!» derler

اللهم لا تطير الا طيرك ولا تضير الا ضيرك ولا الآ غيرك .

Bülbül'ü Gül'den ve Gül Bahçesinden uzaklaştırmak için bir tedbir düşünmedikçe, bizlere râhat ve huzûr yoktur,» dedi.

Devamla: «Biz böyle iri yarı dururken mâkhûr, o ise ufacık tefecik vücûduyle meşhûr olmak neden? dedi. Kuzgun'un bu sözlerini duyan kuşlar, derlenip toplandılar. Dağda, taştta, çölde, belde bütün kuşlara haber gitti. Öyle bir kalabalık meydana geldi ki, dünya kuruldu kurulalı böyle meclis görülmüş şey değil! Gerçi, gelen kuşların arasında «sıdk u safâ, ehl-i zühd ü takvâ sâhibi kuşlar yok değil-di! Ama neylesinler? Bu topluluğa karşı çıktıkları takdirde kendilerine de zarar gelir korkusuyla içleri sızlar, Bülbül için, yürekleri parça parça olurdu...

Bütün kuşların geldiğini gören Kuzgun: «Bu çılgın Bülbül, sabah akşam rûsvâlık eyler, her gördüğü dilbere âşık u mâ'il, küşe-i mey-hânede na'ralar vurur... bunun için ne düşünürsünüz? demeye kalmadan Karga, cümlesinden evvel cevap verdi: Mademki Bülbül, haddini bilmez, yoldan çıkar, onu doğru yola getirecek bir rehber bulalım, dedi. Hem de Tûti (Papağan), Süleyman Peygamber tarafından, şeriatin hâkimi olarak tâyin edilmiştir! «Görelüm bu husûsda ne hükm ider ve ana ne güne cevâb tertîb eyler?» Böyle fâsıkların hakkından böyleleri gelir, dedi. Karga'yı can kulağıyla dinleyen Saksâğan dedi ki: Hele sen biraz sus! Bülbül, aşktan sarhoştur, kendinde değildir; Tûti ona kitaptan bâzı öğütler söyleyecek! O da :

Gel ey nâsîh ko pendî hâl-i dilden bî-habersin sen!

Benî divâne kıldı ol perî bilmem ne dirsîn sen!?

beytiyle cevap verecektir. Mâdemki maksat intikam almaktır, Süleyman Peygamber, TAVŞANCIL kuşunu bize vâli tâyin etmiştir, o hakkından gelsin! Bu sözlere KARGA, itirâz ederek; «Olmaz, bu dâvâ, Süleyman Peygamberin divanına varılmadıkça hallolmaz!» dedi.

Topluca Süleyman Peygamberin huzuruna vardılar! Dâvâlarını söylediler. Hüdhüd, Gülistân'a varıp, inleyen Bülbül'ü görüp:

Didi Hüdühüd ki ey divâne Bülbül
 Şarâb-ı 'aşk ile mestâne Bülbül
 Beni irsâl idüp sana Süleymân
 Didi: «Gelsün bu dem divâne Bülbül»

Hüdühüd'ün bu sözlerini duyunca Bülbül'ün aklı başına geldi. Gül'ün aşkı ile kendinden geçmiş bulunan BÜLBÜL, «Hz. Süleyman gibi bir sultân-ı âli-şân beni neyler» diye korkarak sordu. Hüdühüd: «Niçin pür-melâl ve bu mertebe perişân-hâl olursun?... Ülü'l-ömre itsen ve refâkat eyleyüp benümlé gelsen?... Senün bi-günâh idüğün mahall-i istibâh degüldür..» diye onu teselli etti. Bunun üzerinde Bülbül, Hüdühüd'le, Gül-i ra'nâya :

«Garibündür anı hoş tut efendüm işte ben gitdüm
 Gönül dirlir ser-i kâyunda bir divânemüz kaldı»

seni, Yaradan'a ısmarladum,» dedi.

BÜLBÜL'e, hasetlerinden çatlayan diğer kuşlar, onun geldiğini görünce, dillerini biraz daha uzattılar. Hz. Süleyman'ın lutfuna güvenip, edepsizlikler ettiler.

Mahkemenin ÇAVUŞLAR'ı: «edepsizlik etmeyin, Böyle adâvet semtine gitmeyin! Âdâb-ı divana riâyet edin... dedilerse de susan olmadı. ÇAVUŞLAR, BÜLBÜL'ü korudular.

Hz. Süleyman'ın huzurunda, DİVAN toplandı. TÛTÎ (PAPAĞAN) divanın MOLLA'sı oldu. Ama zâhir ehli olduğu için, aklı kâsır olduğu için, şirret kuşlar tarafını tuttu. Bülbül ise edebinden sustu. Kazâya râzı oldu. İrfânının kemâlinden, başına gelen bu hâllerini «TEVHÎD»e vurdu.

Papağan (TÛTÎ) kuşlara dönerek, dâvânızı söyleyin, dedi. Kuşlar da hep bir ağızdan: «Bülbül, GÛL'e âşıktır. Bu aşk, Leylâ ile Mecnûn aşkına döndü. Bizlerden uzaklaştı. Kendi köşesine çekildi. Tâze gülün başında, nağmeler söyler. Sadâsından durulmaz. Gül bahçesinde sabah akşam, atar-tutar. Ashını soramayız! Gerçi dervişane libâs giyer. Keçe - külâh taşır. Ama müdâm sarhoştur. Kendi gibi ehl-i hevâ mugannilerle meclis kurup, safâsında, bâde içer, tegannî eder, raks eder... İnsanlar, onu kendi hâline şâkir, bir riyâsız zâkir sanırlar. Zira fesâdından ve kalbinin kötülüğünden habersizdirler.

ÇAVUŞLAR: «Böyle topluca suçlamak olmaz! Teker teker söyleyiniz! Zorbalık bu, âşık-ı sâdik hakkında uygunsuz söz lâyıf değil.»

Kuşlar, dâvâlarına, iddiâlarına devam ettiler. Bir kısmı da BÜL-

BÜL'den intikam almak için yalan söylediler. Bu durumda, PAPAĞAN, içindeki gizli kini açığa vurma imkânına kavuştu. Bunlara inandı. Yalanlarını, şer'i delillere dayandırmadan, doğru yoldan ayrılıp yanlış yola girdi. Zira, oldum olası PAPAĞAN, aşk ehline inanmazdı.

GÜL'ün aşığı BÜLBÜL'e çıkışıp: Ehl-i tevekkül, âşık, sevgi yolunda sâdik geçinirken, bak sana akranların neler söyler? Sana yakışır mı GÜLİSTAN'da, gülen gülle, tenhâ mekânda, dilberler ile buluşmak? Sabah - akşam şiirler söyleyerek devr ü semâ' etmek? Bu sözler; BÜLBÜL'ü rencide etti: Beyit

Bana gerdûnun âzârı kem-âzâr olduğumdandır

Sipihrûn vaz'-ı nâ-hevvâr olduğumdandır   deyip Hakka
tevekkül kıldı. TÛTÎ'nin âşıklara davranışını bildiği için:

Ey kuşların bilgini, eğerçi kusurlu, nasipsiz bir kulum, ama bu hased edenlerin bir şeyini almadım, çalmadım. Bunları şirretlikdir. Ben doğruyum, dürüstüm. Gülün vefasından dikenin cefasına katlanırım. Allaha tevekkül ederim. Beni kafese hapsetmek, bir günahsız kasetmektir. Hasedin hasedi kendinedir. Her güçlüğün sonu râhatlıktır (âyet).

Hz. Süleyman ve diğer divandakiler, BÜLBÜL'ün bu cevabını beğendiler.

Kelâmı hûb olur erbâb-ı aşkun
Sözi mergûb olur eshâb-ı aşkun
Eğer ister isen Hakdan fütühât
Gönül var sâ'ili ol bâb-ı aşkun

Hz. Süleyman, Tûti'nin sorusuna, BÜLBÜL'ün cevabını duyunca, kuşların tevizrâtını anladı. TÛTÎ'nin gafletini gördü. Bu ilmi ile âmil değil, dedi.

Kitâb-ı hüsne nazar kılmamışdur ol a'mâ
Me'âl-i aşkı nice fehm idüp olur dâna
Gönül nümüne yeter hâl-i BÜLBÜL ü TÛTÎ
Hezâr kanda göre kanda TÛTÎ-i güyâ?

Bülbül de onu akıllı sanar, hâle dâir sözler söyler. Tûti ise câhildir, Basireti yoktur. Bu deverânın, âyin-i selâtin-i memâlik-i irfân olduğunu bilmez. Sözün kisası: Nice şeyler, şeriate göre amel edip, tarikat âdâbı ile, irfân kapısına dek gidip açmışlar, sırrın hakikatine varmışlar, vuslat şarabını içip mestâne cünbişler ile semâ ve sa-

fâda olmuşlar. Sevgiliye olan aşkları, sır bahçesinin bülbülleri yapmış terennüme başlamışlar, her birinin can kuşu cennet bahçelerine doğru uçmuşlardır...

Bu durumda Hz. Süleyman'a düşen, «ehl-i dili anlar bir zâhir bilginini, bir şeyhi hakem yapmaktır.

KERKEŞ (AKBABA)'i çağırıp BAYKUŞ'a gönderdi. AKBABA, arkasına kara elbiseler giymiş olan BAYKUŞ :

Cihânun ni'metinden kendü âb u dânemüz yeğdür

İlün kâşânesinden gûşe-i virânemüz yeğdür
diyerek «Hû hû» çeker. Dedikodusu yok, tesbihi ile meşgûldür.

AKBABA, Hz. Süleyman'ın divanından geldiğini, selâm getirdiğini söyleyince, hiç eğlenmeden yola düzöldüler.

Hz. Süleyman :

Sözi dermân-ı derd-i dil gözi bimâr hoş geldün

Yine zahm-ı firâka kılmağa tîmâr hoş geldün! diyerek saygı gösterdi. BAYKUŞ'u, Tûti'nin yerine oturttu. Dâvâyı anlattı. Hâkim, hakîmâne hareket etmelidir! Alim fıkîh bilmelidir. Ferâsetli olmalıdır. (Müminin ferâsetinden korkunuz). dedi.

BAYKUŞ, Tûti'yi azarladı. Tûti ise: Ben gerçi tarîkate girmedim. Şeriaten de yüz çevirmedim. Dâvâyı, Allâhın hükmü yerine gelsin diye kabul ettim. Dâvâcıların tarafını tutup, bakın Bülbül'e neler eyledim... İstersen şu kuşlardan sor, dedi. Kuşlar korkarak sustular. Ama KARA YÜZLÜ KARGA, Hilekâr SAKSAĞAN, AZGIN KUZGUN arka sıralardan kıpırdayıp ön sıralara doğru geçtiler. Dedikoduya başladılar. Onlardan cesaret alan, suskun kuşlar da söze başladılar. Tûti yine dile geldi.

Baykuş, BÜLBÜL'ün mağdûr olduğunu, Tûti'nin şuursuzluğunu gördü. «İrfân ehlinin gizli sırlarını câhiller bilmez. Âriflerin hâlleri muhâliflerine kapalıdır. Böyle nifâk üzerine ittifâk edenlere neyleyelim, diye BÜLBÜL'e sordu.

BÜLBÜL : «İftirâ eyledikleri meydanda. Gerçi, görünüşte GÜL'ün aşkıyle GÜLİSTÂN'a gelir, nâralar atarım. Ama bâtında, aslında, Elest Meclisinin sarhoşuyum! Berrâk, sâf şarâbın bardağını, bâki olan sâkinin elinden içerim. Cân gözü fânîye bakmaz! Bunlar mı? Bunların görünüşleri kuş... dedi.

SÖZÜN SONU VE ANLATILMAK İSTENEN'e gelince :

BAYKUŞ, BÜLBÜL'e iftirâ eden kuşlardan delil istedi. Kuşlar, PAPAĞAN bizim en akıllımızdır, delili o göstereceğini, dediler. O ise eveledi, geveledi, yanlış yollara saptı. Olmadık şeyler söyledi. BAYKUŞ, dayanamayarak :

Üstüne yeşil feraceler giymişsin! Câhillerin bilmediği bir iki haber demişsin! Sakın, yarın rızâsını koyup ağyârın iğvâsına uyma! Kulağına koyma! Bu insafsız kuşlar, seni gâfil bulmuşlar. Bu azgınlığın ağbından çıkan sözler, fitnenin ta kendisidir, dedi.

Câhil ü nâdân olanlar sözlerinden bellüdür
Meclis-i irfân görenler sözlerinden bellüdür

PAPAĞAN, hâlâ yenilgiyi kabul etmez, der ki: Cenâbınız dahi aslâ halka karışmaz, Bûlbül gibi kimseyle barışmazsınız, değil mi?

BAYKUŞ: «Ey akılsız, bir Müslümana, bâzı münâfıklar iftira etseler, onun soruşturulması, araştırılması gerekmez mi?

Bütün bu söylenenler, BÜLBÜL'e olan hasedlerindedir. Çünkü BÜLBÜL'ün sesini duyanlar, onu dinlerler. Bu güzel sesin sahibini görmek isterler...

Şu kuşlara bak : Kuzgun, azgının birisidir.

Kara Karga'nın sesinden herkes ürker. Saksâğamı hayra alâmet saymazlar! Alaca Karga, nice yürüyeceğini bilmez!

TAVUS da BÜLBÜL'e hased eden kuşlardandır. Süs - püs sâhibidir ama, güzelliğine gururlanarak, cennet kapısından koğulmuştur. Çünkü Şeytan'a aldanmıştır. Şeytana aldanana onun yoldaşdır.

ŞÂHİN ise kan dökücüdür. Hunhârdır. Zâlimdir. Pençesini baltırmadığı, kuş mu, av mı kalmıştır. Gerçi ağalar, beyler kolunda konar, göçer ama BULBPL'le aralarından asla dostluk kurulamamıştır. ÇAYLAK da kendisini DOĞAN sanan, yamık ağızlı, aptalın biridir. Tavukların piliçlerini kapmaktan başka işi yoktur. Böyle eğri ağızlının sözlerine itimad edilebilir mi?

Hoş sesli ve tevekkül sâhibi Bûlbül hakkında ileri geri lâf edenlerden biri de, işi gücü kötülük olan KARTAL'dır. Yediği cife-i dünyaya yüzünden avcılara tutulur, leşi yabanlara atılır ve tüyleri ile karnatları Okçulara satılır olan bu kuşun da kulak vermemelidir.

LEYLEK dedikleri o ahmak kuş da Bûlbül'e dil uzatmıştır. Ahmaklığı şundandır ki vahdetin esrârını gören MECNÜN kıpırdamaz

olunca, bir taş çıkıntı sanarak Mecnûn'un başı üzerine yuva yapmıştır.

İnleyen BÜLBÜL'e iftira edenlerden biri de KEKLİK'tir. Bu hased kuşun da, kendi aklınca, güya kurnazlığı vardır. Ama uçmağa yeltense on adım sonra yere düşer.

Biri de SERÇE'dir. O ufacık, kısacık boyuna bakmaz da bir dane ararken dâma (tuzağa) düşmekten kurtulamayan bu kuş da diğerlerini tahrik için etrafı sese boğar. **Bu kadar kusurları olan kuşların şâhitliği ile, inleyen, aşkından feryâd eden bu temiz âşık-ı sâdik hakkında karar verilebilir?** dedi BAYKUŞ!

BAYKUŞ, PAPAĞAN'a bir sürü öğütlerden sonra (48), her topluluğun sözü, hâlimden bellidir. Bunlar üç çeşittir :

I. Ehl-i Dünyâ

II. Ehl-i Ukbâ

III. Sâlik-i Râh-ı Hudâ ve mutlak târik-i kayd-ı cümle-i mâsi-vârdır ki onların kalbleri safâ ve cilâ bulan sâhib -diller ve ehl-i mevlâ olan kâmillerdir. (Birri'nin şi'ri 48). Hâsılı, kalbine zerk ve riyâ dolanlar ile aşka gark olanlar arasında, DOĞU ile BATI arasındaki kadar fark vardır.

BAYKUŞ, PAPAĞAN'a çıkışarak, kendin bilgin geçinirsin ama şuursuz kuşların sözüne kulak vererek, Bülbül'e zulmettin! GÜL'ün kokusu, inleyen BÜLBÜL'e hakikat bahçelerinden hissedâr ettikçe, o da ilâhî aşk ile tesbihine, evrâdına, zikrine devam kıldıkça, değeri yükseldikçe; bu kuşlar kötü huylarının gereğini yerine getireceklerdir.

SÖZÜN KISASI :

Elbette, Allâh'ın hâs kullarının zikir esnasında, şevka gelip âşıkâne salınmalarını gören, avâm, işin aslını bilmediklerinden sözetmiş olmak için: «bunlar raks ediyor, salınıyorlar, dönüyorlar» gibi lâfları birbirine karıştırıp onları suçlarlar. Gönüllerine huzur veren aşklarına olan tutkunlukları yüzünden sabır ve sükûnu giden âşıkların bu âlem ve devrânı bir özge seyrândır ki, ehil olmayanların her göreni: «böyle bir aşktan mahrûm olduklarından dolayı, mahabbet zincirine bağlı olan bu başı dönmüslere sataşır ve uygunsuz sözler söyler!»

Bu bezm erbâbı hep nây u kudûmiyle semâ'idür
Kıyâsî sanma ey zâhid bi devri sen semâ'idür!

BAYKUŞ'un PAPAAN'a öğütleri ve çıkışları bu minvâl üzere devam eder.

BİRRÎ MEHMED DEDE, Bülbül'ün şarkılarının makamlarını da GÜL ile buluşturup saydıktan sonra Bülbül :

Ben yarım hurma yesem, dünyayı yemişim gibi gelir. Allaha şükürler olsun, kanâat, tükenmez bir hazinedir, sözü beni haber verir. Hem aldırمام da dünyâ harab olsa zâten sonunda yokolacaktır, demeye kalmaz, Üveyk'in bet sesi duyulur.

Hz. Süleyman, değerli sözler söyleyerek herkesi dinletirken, ÜVEYK'in çirkin sözlerinin engellediğini görünce: Bu kuşun gönlü saf değil, mükemmel insana hoş gelmez... elbette bu hâl üzere ölüncelce sürünür, deyip divan dağılır.

HİKÂYE BURADA BİTER. Ama Birri Mehmed Dede, okuyucusunu burada bırakmaz! Kıssadan hisse çıkarır (57).

«Âşıklar, o zâkirin (Bülbülün) zikrini duyunca aşka ve şevka gelip devr-i semâ'a girerler. Sâdıklar onun şarkıları tesiriyle mest ü hayrân olup sabr u sâmanı yağmaya verirler. Gerçi bâtıllar içinde senin gibi, «teganni haramdır» deyenler çoktur. Ama kâmiller, güzel sesi olanlara saygı beslerler. Özellikle, sadâ-yı zibâ edâ-yı ra'nâ ile gûyâ olan bir fasihu'l-lisân insânda olup beligu'l-beyân âvâz-ı latif ile ŞEHNÂZ'da nağme-perdâz ola ve ba'zı makam-ı dilküşâda sûz u güdâz birle nâz u niyâzdan i'câz perdesin geçüp usûl üzere terennümâta ser-âğâz kılmağla imtiyâz bula» bilirse! Böyle bir durumda âşıklar, ma'nevî bir fayda temin ettiklerinden, aşklarının muktezâsınca elbette DEVR ü SEMÂ' ederler! Bunun nizâ'ını sürdürmenin mânâsı yoktur.

BİRRÎ MEHMED DEDE'ye göre, GAZÂLÎ - İhyâyâ-yı Ulûm'da (Cüneyd'e atfen duyurmuştur).

Dâvûd Aleyhisselâm, Zebur okurken, onun sesini duyanlar insan, hayvan, kuş, kurt, durup dinlerlerdi.

Hz. Cemâlüddin - Avârif'te; Sünbül Efendi;

Hz. Cemâl-i HALVETÎ-İ AKSARÂYÎ, cevâz-ı devrâna kâil.

Şeyhu'l-İslâm Adı Ali kendisi velidir; cevâz-ı devrâna ve semâ'a fetvâ vermiştir.

eŞyh İbrâhim El - KIRÎMÎ, Medâric'de «ibâhatini tahrir eyler.»

İmâm Mâlik'in :

İmâm ŞÂFÎ: câzibesi gâlib olanlara devr ü semâ'in menâfii mukarrerdür..»

İmâm-ı A'ZAM, sâkittir.

.....

HÂTİMETÜ'L - KİTÂB

Yedi tavr : 1. Nefs, 2. Kalb, 3. Rûh, 4. Sırr-ı vahdâniyyet, 5. Sırr-ı hafi, 6. Sırr-ı Ahfâ, 7. Hafâ-yı Mutlak.

Bunları açıklar. Bu kuşların NEFS'in kısımlarından neye teka-bül ettiklerini de gösterir.

Okuyanlardan duâ dileyerek sözlerine son verir.

MEVLÂNÂ'NIN YETİŞMESİNDE HOCASI TEBRİZLİ ŞEMS'İN ETKİLERİ

Nezihe ARAZ

Selçuk Üniversitesinin değerli mensupları ve değerli konuklar.

Sözlerime, Mevlânâ'yı üniversiter bir araştırma konusu olarak gündemine alan Selçuk Üniversitesine teşekkür ederek başlamak istiyorum. Çünkü artık bunun zamanı gerçekten gelmişti. Mevlânâ'yı sevmek, saymak, duygusal ilişkilerle ona, inancına, felsefesine bağlanmak ayrı şeydir; Mevlânâ'yı bilmek, anlamak ve özellikle onun, çağdaş bilimin ışığında, çağdaş kavramlarla anlatmak ve yorumlamak başka şeydir.

Ve günümüzün, özellikle genç kuşakların buna ihtiyacı vardır. Mevlânâ, yaşadığı çağın ve yaşadığı koşulların adamı olarak yazarken, konuşurken, şiir söyler ve sema ederken .. kısacası yaşarken, çağını yaşamış, çağının terminolojisini kullanmış ve o güne ve bu güne mesajını o terminoloji ile vermiştir. Bu doğaldır. Mevlânâ'nın başkalarından farkı ve onun büyüklüğünü oluşturan özelliği o gün ne yazmış, ne söylemiş, ne önermiş ve nasıl yaşamışsa bütün bunların, çağımızın koşulları içinde de geçerli olabilecek bir yapıda olmasıdır. Bütün mesele, onun kavramlarını, onun terminolojisini tespit etmek ve bu terminolojinin bu günkü karşılıklarını bulmaktır. Bu elbette yeterli olmayan, ama zorunlu olan bir başlangıçtır.

Çünkü çağının en seçilmiş sofilerinden, tasavvuf felsefesinin en usta yorumcularından biri olarak kabul ediyorsak onu, önce düşüncelerini, felsefesini, inancını ifade ettiği, ayrıca şiirlerini zenginleştirmek ve daha şiirsel hale getirmek için kullandığı tasavvuf terminolojisinin çok iyi bilinmesi gerekir. Aksi halde, bugün olduğu gibi, Mevlânâ hakkında söylenenler ve yazılanlar, konunun ciddiyetinden uzak, sadece duygusal, ama daha önemlisi çoğu zaman yapıldığı gibi, hatalarla dolu, gayri ciddi bir vülgarizasyondan öteye gidemez.

Selçuk Üniversitesi'nin bu konudaki kararıyla, bu yanlış tutuma son vermiş ve ciddi araştırmalar yolunu açmış olduğunu umu-

yor ve bundan kıvanç duyuyoruz. Mevlânâ'yı anma törenleri ve bayramları manevi bir kaynaktan güç ve destek almak ihtiyacında olan büyük kalabalıklara hitap ettiği için, elbette bu bilimsel araştırmalar çerçevesi dışında tutulacak ama elbette, bu bilimsel araştırmaların ışığında, her yıl daha düzeyli, daha kaliteli ve bilinçli bir bilimsel kişilik kazanacaktır.

Şimdi asıl konumuza dönebiliriz.

İnsanlık tarihine ışık tutan büyük adamların, seçilmiş kişilerin de elbette hocaları, yol göstericileri vardır. Onları anlayabilmek, yorumlayabilmek ve onların gerçeklerinden çağımızın gerçeklerine ulaşabilmek için büyük adamları tanıdığımız kadar, hatta onlardan biraz daha önce, yetiştikleri koşulları, ama asıl onların yetişmesinde etkili olanları tanımamız gerekir.

Bu yetiştiriciler ve öğreticiler zümresi, genellikle yetiştirdiklerinin ardında kalmayı bilmişler, imtiyazlı kişilere öğretmenlik etmenin de bir ayrı imtiyaz olduğu gerçeğini yüreklerinde yaşamışlardır. Onun için biz, hocalarını aşan bu seçilmişler takımının hocalarını yeterince tanımayız.

Bugün, adına büyük bir üniversitede seminerler yapılan, dünyanın bir çok üniversitesinde yine onun adına kürsüler kurulan Mevlânâ'nın da yetişmesini etkileyen ve kişiliğinin yapısına etken olan, onu bütünleyen, biçimleyen hocaları vardı.

Bu hocaların başında elbette babası Sultan Baha Veled önde geliyordu. Adını «Bilginler Sultanı»na çıkartacak kadar aydın ve değerli bir bilim adamı olan Baha Veled oğluna çağının ilk bilgilerini, metodolojisini ve bilimsel anahtarını vermiş, yalnız vermekle de kalmayarak onu, çağın hemen de bütün ekol mensuplarıyla tanıştırmıştı.

Baha Veled klasik bir bilgindi. Dersleri ve vaazları öğrencileri tarafından derlenerek **Maarif** adı ile bir kitap haline getirilmiş, bu kitap uzun yıllar Mevlânâ'nın da baş ucu kitabı olmuştu. Üç ciltte toplanan derslerinden ayrı bir dördüncü cilt daha vardı ki bunda Bilginler Sultanı'nın kişisel anıları yer alıyordu.

Baha Veled gününün filozoflarına ve hikmet yoluyla gerçeklere varabileceklerini sananlara daima karşı çıkıyor, onları vesvese ile suçluyordu. Felsefecileri aydınlık düşüncelerden kaçmakla, karanlıklarda yaşamakla suçluyor, «Gerçekler sizlere şah damarınızdan daha yakinken siz onu göremiyorsunuz» diye uyarıyordu. Baha Ve-

led için «Peygamberin yürüyüşünden daha iyi bir yürüyüş, yolundan daha doğru bir yol» yoktu. Peygamber yokken varlık ta yoktu. Ne fikir, ne his, ne madde, ne yıldız, ne felsefe, ne hikmet. «Peygamber geldi, Kuran indi ve her şey bu ikisinde cem oldu.»

Baha Veled islam şeriati ile bu gerçekçiliği birleştirmiş klasik bir islam bilgini idi. Nazariyatı güçlü, olgun bir tasavvuf mensubu idi ama bilginliğinin, şeriata dönük kefesi çok daha ağır basıyordu.

Bilimsel yaşantısı ve tasavvuf inançları çağın üst düzeyinde, ama duygusal yanından çok akıl ve bilginin ağır baştağı tipik bir «ulema» örneği idi. Öldüğü zaman çevresindekiler, oğlu Mevlânâ'nın, babasının doğal vârisi olduğunu kabul ederek onu Baha Veled'in boş bıraktığı bilim kürsüsüne davet ettiler. Ne var ki genç bilgin adayı, kendini henüz bu irşat kürsüsü için yeterli görmüyor ve bir türlü baba postuna oturmaya cesaret edemiyordu.

İkinci önemli hocası ve şeyhi Tirmizli Seyyid Burhan işte bu sırada Mevlânâ'nın hayatına girdi. Daha Belh şehrinde iken Seyyid Burhan babasının yakın öğrencilerindendi. Cezbeli, fazla heyecanlı, coşkulu bir kişiliği vardı. Baha Veled Belh'den ayrılınca kadar Mecnun misali çöllerde dolaşmış, bu yüzden «Fahr-ül Meczubin» diye anılır olmuştu. Hocası Belh'den ayrılınca inzivaya çekilmiş, coşkusu yavaşlamış, sakinleşmiş, o taşkın su yatağına girmişti.

Mevlânâ, Tirmizli'nin manevi eğitimine girdiğinde şeyhi onu ciddi bir sınavdan geçirdi ve sonra «Bilgide eşin yok senin» dedi. «Din bilgisinde ve gayp biliminde babanı bile geride bırakmışsın. Yani eskilerin «kaal ilmini» bütünüyle biliyorsun. Ama babanın bir de hâl ilmi dediğimiz bilgisi vardı. İşte sana bu hâl ilmini de ben öğreteceğim.»

Bildiğiniz gibi kaal ilmi, yazılı metinlere dayalı formel islami ilimler; hâl ilmi ise ancak yaşanmış gerçeklerin sonucunda elde edilen ve bedensel ve ruhsal bir değişimde ifadesini bulan bir başka türlü birikimdi.

Tarikat töresinin riyazet gibi, ibadet ve zikir gibi bütün gereklerini şeyhi Seyyid Burhan yolunca öğrenen Mevlânâ, Tirmizli'nin isteği ile Şam'a gitti ve orada, çeşitli medreselerde, fıkıh, kelim ve islam hukuku konusunda dersler aldı. Bütün bu çalışmalar sırasında, tanıdığı ünlü bilginlerden öğrenebileceği herşeyi alıyordu. Ama oralarda geçirdiği yıllar içinde bir tek gizemli olay, onu hiç bir şeyin yapamayacağı kadar etkilemişti. Bir gün Şam şehrinin kalabalık pazar yerinde dolaşırken bu kalabahçın içinden, yüzü nikaplı

ve acaip giyimli bir adam genç danışmentin kolunu tutmuş ve ona «Ey dünya sarrafı, beni anla, beni hatırla» demişti. Adam kalabalıklar arasında kayboldu. Mevlânâ bu sesi ve bu sözü unutamadı. Yıllar sonra olayı hatırlayacak, ve anlamını çözecekti. Ama bu küçük olaydan sonra artık Şam şehrinde duramadı ve Konya'ya döndü.

Mevlânâ dönüşünde, yine Seyyid Burhan'ın öğretisi halkası içinde, sofilerin «seyr-i süluk» dediği klasik tasavvuf eğitimini tamamladı. Özellikle şeyhinin önem verdiği riyazet ve oruç yöntemleriyle ve hocasının değimi ile «hikmet hazinelerinin anahtarını» kazanmaya çalıştı.

Bizim inancımız odur ki, çağımızın hekimleri, psikoloğları ve terapistleri, seyr-i süluk ile başlayan bu eğitim sisteminin esaslarını, aşamalarını ve sistemin dayalı olduğu öğretimin temel ilke ve amaçlarını araştırıp bunun çağdaş ve bilimsel bir analizini yapmaları gerekmektedir. Ancak o zaman bu öğretinin esasları ve bu öğretinin uygulama biçimi olan seyr-i süluk olayı anlaşılabilir bir nitelik kazanacaktır. Çağdaş bilimin ışığında ve onun terminolojisi yardımıyla açıklanamıyacak ve yorumlanamıyacak hiç bir şey olmayacağına inananlar için bu, imkânsız bir olay değildir ve zaten, Batı'da başlayan Mevlânâ araştırmaları, yeni yorumlar bu denemeleri gündeme getirmiştir.

Tasavvuf felsefesinin uygulama alanı olan tarikat ilkelerinin ve nefsi ıslah ederek Allaha ulaşabilmek için kullanılan bütün klasik ve formel yöntemlerin öğretisi bittiği ve bunlar, bir yaşama biçimi olarak Mevlânâ'nın hayatını biçimlendirdiği zaman şeyhi Tirmizli olan şu haberi verdi :

«Artık yetiştin. Akli, nakli, kisbi, keşfi bütün bilimlerde benzeri olmayan bir arslan oldun. Onun için yollarımız burada ayrılıyor. Bundan böyle sen insanlara karşı görevini Konya'da yaparak onları aydınlatacaksın.»

Seyyid, öğrencisinin bütün ısrarlarına rağmen onu bırakıp Kayseri'ye gitti. Bir süre sonra da orada öldü. Bu olayların, yazılı kaynaklarda çok tekrarlanan detaylarına girmek istemiyorum.

Mevlânâ artık saygıdeğer bir medrese müderrisi idi. Çevresinde büyük bir topluluk vardı. Medresesi hergün doluyor, yalnız danışmentler değil, ünlü bilginler, seyyahlar, saray adamları, devletliler de onu dinlemek için, ders verdiği her yere geliyorlardı. Şimdi o, yüksek medreselerde ders veren ünlü bir müderris (profesör); camilerde, halka ateşli ve sıcak vaazlar veren, uyarılar yapan bir vaiz;

şer'i meselelerde fetva yetkisi olan bir müftü ve özel hayatını züht ve takva içinde geçiren, halka saygıyı Hakka saygı bilen bir büyük ve seçilmiş kişiydi. Ama Mevlânâ bu formel kişilikten, bu yaşanmamış ama çok iyi öğrenilmiş gerçeklerin temsilciliğinden, ağırlığından sıkılıyordu. Güçlü, etkili, tahrik edici bir arayış ve bekleyiş hâkimdi şimdi hayatında. Tarifi, niteliği ve anlatımı kolay olmayan.

Yıllar böyle geçerken Mevlânâ üçüncü hocası ve mürşidi, yani onu irşad eden yol göstericisi karşısına çıktı.

Bu gelen Tebrizli Şems'ti ve adını koymamakla birlikte, Mevlânâ'nın böyle bir buluşmaya en çok ihtiyaç duyduğu bir demde karşısına çıkmıştı.

Sonradan «İki Denizin Kavuştuğu Yer» (Merecel bahreyn) diye adlandırılan noktadaki karşılaşmanın o ünlü hikâyelerini de burada tekrarlamıyacağım.

Ancak, bu üçüncü durağın Mevlâna için hatta belki de aslında bütün insanlık âlemi için çok önemli bir durak, bir büyük ve anlamlı biçim denemesi, bir yeniden oluş niteliğini hatırlatmak isterim.

Tebrizli Şems kimdi ve Mevlânâ'ya nasıl bir öneri getirmişti? Huzurunuzda onun, eski yazılı kaynaklardan günümüze aktarılmış olan, ama çok yetersiz hayat hikâyesini anlatacak değilim. Ancak bazı özelliklerini gözden geçirerek onun, değişik bir planın adamı olduğunu vurgulayacağım. Yedi yaşındayken bir gün babasıyla birlikte yaşanmış bir olay var: anaları tavuk olan ördek yavrularını görüyorlar bir çayırda. Yavrular suya dalıyor bir ara, ama ana tavuk bir türlü onlarla birlikte atlayamıyor. Küçük çocuk heyecanla seyrediyor bu olayı ve babasına «Tıpkı seninle benim yaradılışımızdaki ayrılığa benziyor onların ayrılığı» diyerek, babasını çok şaşırtıyor, hatta ürkütüyor.

Aslında sık sık ve çeşitli koşullarda görülen bu ayrılık Tebrizli'nin hayatı boyunca tüm insanlarla da farkedilecektir.

Babası Melikdadoğlu Ali, çocuğun bu başkılığından şaşkındır. Bu sebeple onu Tebriz'in en ünlü şeyhlerinden biri olan Ebubekir'e eğitmesi için götürüyor. Bir tür sığınmadır bu. Hayatını sepet öreerek kazanan bu şeyh, Şems'in ne tür bir yapısı olduğunu hemen anlamıştır, üstüne varmıyor. Genç çocuğun taşkınlıklarını anlayışla karşılıyor. Dipten derinden.. her şeyi güçlü sezgileri yoluyla kavrayan bu çocuğa sabrediyor.

Bir süre sonra Şems bu ârif şeyh için: «Çok şey öğrendim ondan.

Ama o kadar!» diyecek; «Ben suyu pınarın kaynağından içtim. Bana sohbet hırkasını bizzat Resul giydirdi» diye açıklayacaktır. Kısa bir süre sonra da şeyhden izin isteyip yaşadığı şehirden ayrılmaya karar verecektir.

Bu zorunlu ayrılığı açıklarken Şems diyor ki: «Ben de bir şey vardı ki Şeyhim onu görmüyordu. Belki de bu bir vehimdi, bilemem. Sırtımda bir hırka var sanki, sohbet hırkası. Nasıl oluyor da başkaları bundan haberli değil, anlamıyorum. Ben ağırlığı altında eziliyorum. Bana sorarsanız bu, aşk hırkasıydı. Ne dünü vardı ne bugünü. Aşkın dünü, bugünü, yarını olur mu?»

Şeyhinden ayrılan Tebrizli artık diyar diyar gezmekte, kendi halinden anlıyan birin aramaktadır. Kendini, gerçeğini gören birini! Bu geziler onun adını «Uçan Şems'e (Şems-i Perrende)» çıkarmıştır. Kendi ifadesine göre «Rabbin örtüsü ile örtülü olanı» aramaktadır. «Varlığın özünü, aslını, gerçeğini değil.. Varlığı. Ve.. Varoluşu onda seyredeceği birini.»

Yine kendi ifadesine göre, arayış içinde çırpındığı bu gecelerin birinde mânâ âlemlerinden ona seslenen Dost «Seni aradığın hak dostu ile yoldaş edeceğiz» diye haber vermiştir. Menkıbeler, bu haberi çılgın bir sevinçle karşılayan Şems'e bir soru yöneltmiş ve «Bu lutfu karşı, Hak katına şükran borcu olarak ne adadın?» diye sorulmuştur. Şems'in nefes bile almadan, «Başımı!» diye cevap verdiğini; Mevlânâ'yı bulduktan sonraki yaşantısının, bu cevaba bağlı olarak geliştiğini anlatır.

Az önce, İki Denizin Kavuşması olayından söz etmiştik. Şimdi, bu anlattıklarımızla bu olayı birbirine bağlayarak bu, kavuşma olayını düşünür ve bunu bugünün diliyle açıklamaya çalışırsak şöyle diyebiliriz: Şems, dokusunu, yapısını pek iyi bildiği ve tanıdığı Mevlânâ'ya ilk elektro şok uygulamasını bu karşılaşmada yapmış, ve bundan da istediği sonucu almıştır. Olayların akışını hepimiz biliyoruz. Ayrıntılara girmek gereksiz. Ne ki, bu elektro şokun, bu harman edişin elbette özel bir anlamı vardı.

Mevlânâ Tebrizli ile tanıştığı zaman bile, bilgisi, görüşleri, sezgisi ile sıradan insanların görüş alanını aşmış, ileri geçmiş bir insandı.

Bu sınır aşmanın elbette dini ve şer'i kuramlarla, tefekkür ettiğimiz zihinsel jimnastikle ve akılla ve aklın verileriyle ilgisi yoktu. Üst düzey sofiler için, belki bu saydıklarımız da gereklidir ama hiç bir zaman yeterli ve lâzım şart değildir.

Sofilerin «maveraî cevelan» dedikleri, bu sıradan insanların görüş alanını aşma ve «görünmeyen»i görme, yakalama, hissetme ve yaşama imkânı ancak, mistik bir metabolizma ile mümkündür. Bu metabolizma, «gayb denizine dalma» denemesinin sonucudur. Gayb denizine dalma cesaretini (cür'etini de diyebiliriz) gösteren kişiyi iyi âkıbet bekleyecektir: Ancak yaşayan kişinin bilebileceği mistik bir elektroşoktan geçen insan, büyük ve kutsal bir amaca hamle ederken ya yaşadığı gerçeğin yüceliğine takat getiremiyerek, bu ağırlığın altında ezilecek, ya da... o deryadan, sağlıklı bir biçimde geri dönerek, insanlık âlemine yeni bir mesaj, yeni bir normlar sistemi, yeni bir yaşama düzeni getirecektir. Tasavvuf terminolojisinde bu mistik yolculuktan yara alarak dönenlere «mezcub-u ilahi»; sağlıklı bir biçimde geri dönen mesaj getiricilere «insan-ı kâmil» denmiştir.

Şems'e göre, Mevlânâ elbette bu ikincilerdendir, bu elektro şoku yaşaması, o güne kadar kazandığı her şeyden vazgeçip, dünyaya ait bütün kazandıklarını terketmesi, böylece dünyadan hafiflemiş olacak, o «vahdet deryasına» dalması ve oradan yakalayabildiği gerçekler sistemini gün ışığına çıkarması gerekmektedir. Şems'in «irşat» fonksiyonu yani Mevlânâ üzerinde yaptığı operasyon budur.

Toprağa tohumu atacak olan çiftçi önce o toprağı sürer, altını üstüne getirir, yapısını adeta yeni baştan düzenler, sonra o toprağa yeni tohumu eker. Şems'in seçtiği, kuşkusuz o toprakların en kaliteli, en bereketlisi, en verimli, en iyi hazırlanmış olanı idi. Ama aslında bütün bunlar bu yüce oluşum sırasında öylesine önemsiz, öylesine anlamsız kalıyordu ki, Şems Mevlânâ toprağında kendinden önceye ait ne varsa hepsini ayıklamayı, onu kazanılmışlardan kurtarıp kendi kendisiyle, çırılçıplak bırakmayı yeğ tuttu. Daha sonraları Mevlânâ bu hali o ünlü şiirinde şöyle anlatacaktı :

«Dünle beraber gitti can çağızım

Ne kadar şey varsa düne ait.

Şimdi yeni şeyler söylemek lâzım.»

Mevlânâ'nın mesajı bu yeni şeylerde saklıydı. Peki ama neydi bu, söylenmeye değer yeni şeyler?

Bir gün Şems Mevlânâ'nın her zaman okuduğu babasının kitabını elinden alarak «Okuma bunları, artık okuma» demişti. «Bundan sonra sen yalnız kendi varlığın kitabını okuyacak, aradığın her sırrı ve gerçeği kendinde bulacaksın.»

Zahir ilimliydi bunlar. Şems buradan bir adım daha ileri gitmiş, «Bâtın ilimlerinde de ilerisin, ama, bilki, bânının da bânını var-

dır, ve işte ben oyum. Ben sırların sırrıyım. Aşk bile perdedir benim için. Ben perdesiz olanı istiyorum» demişti. Soyutlamanın son aşamasıydı bu.

Mevlânâ'nın bütün «müktesebatı» ona perde olabiliirdi. Çünkü o tasavvuf felsefesini bütün ayrıntılarıyla biliyordu ama, bütün ayrıntılarıyla ve son noktasına kadar henüz yaşamamıştı.

Şems Mevlânâ'dan, kendi nefsinde (ego), büyük ve kutsal bildiği, onu yücelten ne varsa istiyordu. Asıl yüceliğin bütün bu «hicap»lardan kurtulduktan sonra gerçekleşeceğini biliyordu. «Teslim ol, diyordu, İslâm, teslimden gelmiyor mu? Teslim ol. O zaman insanlar da senden emin olacaklardır. Ve sen gerçeği, ancak o zaman bütün gerçekliği ile yaşayacaksın! Ve bu, bilgi, zekâ, felsefe işi değil gönül işidir. Gönül!»

Şems için gerçi Kâbe Tanrı evidir, ama asıl Tanrı evi gönüldür. «Hamdolsun der, o evin ve bu evin Tanrısına ki, Kâbe kuruldu kurulalı Tanrı o eve hiç girmedi ama bizim gönlümüz evinden de hiç çıkmadı.»

Şems, hiç bir kaydın, hiç bir bağlantının adamı değildir. Aşk ve erdem gibi en yüce, en değerli kavramlardan bile vazgeçmedikçe insan o kavramları yaşayamaz ve kavramların gerçeğine varamaz. Onun için kaybetmeyi bilmeyenler ve göze alamıyanlar kazanmayı da bilmezler.

Bir şeye bağlanmak, tutunup kalmak, o şeyi, ister istemez insanın nefsi, EGO'su haline getirir. Nefis ise gerçekteki tüm değişkenliğe ve harekete karşı çekimseldir. Nefis hareketsizlik ister. Yani herşeyin merkezinde kalmak ve egosantrik bir tutumla, herşeyin merkezi olmak ister ve hareketi ancak, her şey onun çevresinde döndüğü sürece kabul eder. Şems buna karşıdır. Şems'e göre, insanı egosuna bağlayan bütün bağlardan kurtulduğunuz zaman insan soyut düşüncelerden de kurtulur. O zaman, ancak o zaman olayları somut bir planda yaşayabilirsiniz.

Şems'e göre insan, bu âlemi tanımadan önce, kendini bu âlemin içinde bulur. Zaten yaradılışın baş ilkesi, âlem içinde var olmaktır. Önemli olan varoluştur. Yani, bu âlemsiz insan nasıl düşünülemezse, insansız bir âlemde kavranılamaz. Varoluş, yani, adlandırırsak Tanrı, âlemde, çeşitli biçimler de ve tarzlarda, efektif olarak hazır oluş demektir. Yaşam ise, var olmak için, kendi özünü açıklamak için, gerekli ve şart olan projeyi açıklamak anlamına gelir.

Şems için bir varoluş, bir de var olan ikiliği yoktur. Yani bir Tanrı, bir de Tanrı'nın yarattıkları ikiliği. Kudret, (Puissance) ve fiil (Act) ikiliği de yoktur. Herşey fiilin, edimin yani act'in niteliği içinde zaten vardır. Ve kudret ve fiil (puissance ve act), en mükemmel şekliyle insanda kompoze edilmiştir. İnsan, doğa ve toplum karşısında türlü savaşımmlarla, etkiler ve tepkilerle ve bu etkilere katlanarak kendi kendinin, kendi varlığının bilincine varır. Etkiler ve tepkiler sabit, durağan ve değişmez olmadığına göre, insanın benliği ve tüm kişiliği de durağan sabit, değişmez kalamazdı. İnsan bütün hayatı boyunca oluşan, bütünlenen, şekillenen bir varlık olarak, benliğini yıkacak, taş taş üstünde bırakmayacak sonra onu yeni koşullara ve kurallara göre, yeni baştan âbad edecekti.

İnsanlığın gördüğü korkunç savaşlar, açlıklar, hastalıklar, yokluklar, ekonomik ve politik yarışmalar insan bilincini ancak kendi varlığının hiçliğine götürür. İnsan, var olmanın değersizliğini ıstırap, tiksinti, bulantı içinde kavrar. Şems bu bilinci, gerek içinde doğduğu tarihi şartlar ile, gerek değişik ruh yapısı ile yürekten yaşamıştır ve bu yaşantı ona gerçekten ıstırap veriyordu. Huzursuzdu. Adını Uçan Şems'e çıkaran bir hızla durmadan gezmesinin sebeplerini bu büyük ve kutsal huzursuzlukta aramak yerinde olur. Çünkü o, var olmanın hiçliğini idrak etmenin de bir çözüm olduğuna inanmıyordu. İnsan bu dünyaya varolmanın hiçliğini idrak için değil, tam aksi, varolmanın tanrısal yüceliğini idrak için, daha da ötede, var olmanın Tanrısal yüceliğini kendi nefsinde saklayan, temsil eden bir insanı bulmak için gelmişti. Ve bu insan, vardı!

Gerçeğin ne olduğunu bilmeden yaşayan insan sonuçta, sıradan, bütünlenmemiş bir insandı. Bu insan, giderek adeta eşyalaşacak, gereksiz bir varlık olacaktı. Şems'in aradığı insan ise, eşyalaşmış bir insan kalabalığı içinde elbette olmazdı. Şems her fırsatta: «Bana öyle biri lâzım ki.. » diyor, öyle biri olmalı ki.. O güne kadar kazandığı her şeyi, ama her şeyi kaybetmekten korkmasın. Kendi gerçeğini kaybolmaktan ve bozulmaktan kurtarmak için omuzlarına ağır bir kaftan gibi örtülmüş olan tüm sosyal, ekonomik, tarihsel, hatta ahlaksal, hatta dinsel baskılara karşı şahlansın, başkaldırsın, isyan etsin.» Ona göre gerçek özgürlük budur. Dervişler terminolojisinde bu oluşum :

Terk-i dünya

Terk-i ukba

Terk-i hesti

Terk-i terk, diye formüle edilmiştir, sonradan. Yani, Dünyayı

(F. : 15)

terkedeceksin, dünyadan vazgeçeceksin, ahreti terkedeceksin, varlığı terkedeceksin, sonunda terk etme fiilini de terkedeceksin.

Şems'in Mevlânâ'yı davet ettiği durak buydu. Şems bu kıyameti kopardı ve bu kıyametten doğan yeni Mevlânâ'yı ve onun okuna okuna bitirilemeyen varlığı kitabını âlem halkına armağan etmeyi başardı.

Bu hareket yüzyıllar boyunca tartışılmış, genellikle yanlış anlaşılmiş, yanlış yorumlanmıştı. Bazende insanlar Şems'in davranış biçiminden korktukları için bu konuyu hiç konuşmamayı yeğ tutmuşlardı. Oysa, konuda kimseyi tedirgin edecek bir nitelik yoktur. Şems Mevlânâ'yı bir kaosa, soyut isyana, bir inkâr hareketine çağırılmıyordu. Şems bu yola, Mevlânâ'dan başka hiç kimseyi de çağırılmıyordu. Şems meyveli bir ağaç silkeler gibi onu silkeliyor, üstündeki gereksiz herşeyi atarak, şimdi serde kalanlarla yeni amalganunu, yeni kompozisyonu yap, diyordu. Onun uygulamak istediği denemeyi insanlar içinde yalnız Mevlânâ tek başına yaşayacak, sonra bu entim kazanda kaynayan yeni aş, bütün insanlığa kepçe kepçe dağıtılacaktı. Mevlânâ bir temsilci idi, bu çetin macerayı insan kardeşleri adına, tek başına yaşama gücünü ve görevini ona mürşidi veriyor, daha doğrusu, böyle bir gücü nefsinde taşıdığı haberi ona mürşidi aracılığı ile duyuruluyordu.

Şems Mevlânâ'nın sıradan bir bilgin, sıradan bir bilge adam gibi belli ve durağan bir garanti bölgesinde, her türlü tehlikeden uzak ve sıradan fonksiyonlarını icra ederek yaşayacak bir insan olmadığını biliyordu. Şems inanıyordu ki, Mevlânâ, yaradılış ve varoluş sırlarına içinde taşıdığı intuisyon gücüyle yaklaşacak, ama o sırrın kurbanı olmayacak. Kurban olmayacak güçte olduğu için de, o sırrın fonksiyonlarına ve edimlerine ortak olacak, katılacaktır. Ondandır istenilen, varoluşun bilinmez derinliklerine daldıktan ve o derinliklerde, sıradan insanların yaşamadıklarını yaşadıkları sonra; içinde depolayıp gün ışığına çıkardığı gerçekler hazinesini, âlem halkına, akılları erdiği ölçüde anlatmasıdır. Şiirle, hikâyeyle, neyle, sema ile.. ne gerekiyorsa onunla.

Onun anlatacakları artık toplumun yeni bünyesinin, yeni yapısının taslağını oluşturacak, geleceğin insanını programlayan bir kompitür işlemi yapacaktır. Böyle olunca Mevlânâ, Şems'in keşfettiği en mükemmel enstrümandır ki işte, on üçüncü yüzyıldan beri onun varlığından doğan yüksek musiki, zihinlere, gönüllere ve türlü bilinç düzeylerine, onun mükemmel ritmiyle ve uyum içinde nakşolunmaktadır.

Şimdi, çağımızın koşulları içine dönersek.. bu sesi, bu tavrı, bu yorumu bize hatırlatacak yeni akınlardan, yeni felsefi görüşlerden sözedebilmeyiz diye düşünüyorum. İkinci Dünya Savaşı bize, Moğol akınlarının kasıp kavurduğu on üçüncü yüzyıl koşullarını hatırlatan bir acımasızlıkla gelmiş ve bu acımasızlık o günlerde doğan egzistansiyalist felsefenin aracılığı ile insanoglunu, kendini ve geleceğini savunma denemeleri içine götürmüştür. Heidegger ve Sartre gibi tanrıtanımaz varoluşcuların ve Kierkegaard ve Jaspers gibi dini varoluşcuların felsefesinde Tebrizli Şems'in tasavvuf felsefesinden esintiler ve pırıltılar vardır. Bir rastlantı değilse eğer, bu esintiler ve benzerlikler yeni egzistansiyalistlerin yaşantılarına, hatta kıyafetlerine bile yansımış, bu akıma katılanlar, tıpkı Şems gibi baştan aşağı siyahlar giyme töresini uzun yıllar sürdürmüştür.

Aradaki fark.. Tabii aradaki çok büyük fark Uçan Şems'in keşfettiği ve usta bir neyzen gibi, ruhuna üfleyerek ses aldığı o mükemmel enstrümandaydı. Tebrizli öyle bir seçim yapmıştı ve felsefesinin türküsünü yüzyıllar boyu çalacak öyle bir saza el atmıştı ki o sesi işte yedi yüzyıl sonra da dinliyor, yorumluyor, anlamaya çalışıyor, barış ve huzur dünyasının kapılarını onun yolunda arıyoruz. Mevlânâ'yı uyandırdıktan sonra ve tıpkı nükleer enerjiyi keşfeden günümüzün bilginlerinin, bu enerjinin kudreti karşısında duydukları şaşkınlığa benzer bir heyecanla Şems, artık görevinin ve fonksiyonunun bittiğini kavradı. Bunu anladığı anda da başını alıp gitti. Bu gidiş «Uçan Şems» adına uygun bir biçimde oldu. Aslında onun görevi, İki Denizin Birleştiği Yer'de zaten bitmişti. Geriye kalan günler bazı formalitelerin tamamlanması için gerekliydi, o kadar.

Saygılarımla.

**ÂBİDİN PAŞA'YA YAZDIĞI BİR MEKTÛBDA,
CEVDET PAŞA'NIN MEVLEVİLİK İÇİNDEKİ YERİ VE
MESNEVÎ'NİN DÜZME YEDİNCİ CİLDİ ÜZERİNE
GÖRÜŞLERİ**

Doç. Dr. Kemâl YAVUZ

1822 yılında Lofça'da doğan Cevdet Paşa, ilk tahsilinden sonra 1839 yılında İstanbul'a gelmiş ve Fâtih Câmii'nde derslere devâm etmiştir. O bu zaman Çarşambapazarı'nda bir medresede oturmaktadır. Çalışkan bir talebe olmasının yanında kendisine bu imkânı sağlayan müreffeh bir hayâtı vardır. Medrese bilgisini modern bilgiler ile tamamlama ve zenginleştirmek isteği O'nun takdir edilecek bir başka tarafıdır. Bilgisi karşılığında başkalarından hesap, cebir, logaritma vs. gibi ilimleri tahsil etmiştir. Gayretleri, zamânını yerinde değerlendirmesi bazı küçük eserler te'lif etmesine sebeb olmuş ve girdiği imtihanlarda başarı göstermiştir. İstanbul rûsunu aldıktan ve müderris olduktan sonra devrin eserleri O'nun eli ile kurulmaya başlamış ve pek çok devlet hizmetinde bulunmuştur. Ayrıca Mecelle'den, Târih-i Cevdet'e kadar bir hayli eserin yazılmasına vaktini harcar. Kısaca O Tanpınar'ın işaret ettiği gibi Şinâsi ve Münif Paşa'nın yanında Tanzimât Devrinde «Yeniliğin Üç Büyük Muharriri»nden biridir(1). Dilimiz hukuk ve târih alanında O'na çok şeyler borçludur.

Cevdet Paşa medrese tahsilinin yanında tekke terbiye ve tahsilini de bırakmamış, ikisi arasında gidip gelmiş ve noksanlarını tamamlama imkânını bulmuştur. O'nun tekkeye devâmının hayâtı üzerinde derin tesirleri vardır. Cevdet Paşa zamanında Murat Molla tekkesi çok meşhûrdur. Paşa burada Farsça öğrenmiş asrın büyük mesnevî-hânlarından olan Murat Molla'dan Mesnevî okumuştur (2).

Cevdet Paşa bununla da kalmamıştır. O'nun zamânında İstanbul'da «iki mesnevî-hân-ı benâm» vardır. Bunlardan birisi Murâd

(1) Prof. Ahmet Hamdi Tanpınar; XIX. Asır Türk Edebiyatı Târihi, 4. baskı, İstanbul 1976, s. 159.

(2) Prof. Ahmet Hamdi Tanpınar; a.e. s. 160.

Molla dergâhı şeyhi Murâd Efendi diğeri de Hüsâm Efendidir. Paşa her ikisinin de derslerine devâm etmiştir (3). Murâd Efendi Paşa'ya göre, Mesnevî okutmakta ve Dârü'l-Mesnevî inşâsında gayretli bir büyüktür. O, «1260 senesi Muharremi'nin dokuzuncu günü» Dârü'l-Mesnevî'yi açmış ve eski talebesine Mesnevî'den icâzet vermiştir. «O gün mesnevî-hânların bir yevm-i mes'ûdu» olmuş ve «Cennet-mekân Sultân Abdülmecid Han Hazretleri Dârü'l-Mesnevî'yi teşrif» etmiştir. Böylece Murâd Molla Dergâhı Pâdişâh'ın ziyâretine, Murâd Efendi'de taltifine mazhar olmuştur.

Cevdet Paşa da, bu kutlu günde icâzet alan ve Mesnevî-hân olanlara katılanlar arasındadır. Bu husûsu «Hattâ Murâd Efendi Dârü'l-Mesnevî'yi inşâ ve 1260 senesi Muharremi'nin dokuzuncu günü küşâd ile eski şâkirdânına Mesnevî'den icâzet verdikde bendeniz dahi icâzet alanlar sırasında bulundum. .... İşte o gün bizim aldığımız icâzet-i şiş cihet-i ma'nevî olan defâtir şerh-i Mesnevî'ye münhasır idi» demektedir.

Tanzimât'ın üç büyük şahsiyetinden biri olarak gösterilen ve her husûsta devlet ve milletin yükselmesi için çalışan ve mesnevî-hân olan Cevdet Paşa bu kadar yükün altında Mesnevî-i Şerif'i okumaktan uzaklaştığını bir özürle ortaya koymaktan çekinmez. Fakat gönlü de Mesnevî'den ayrılmış değildir. Zâten Mesnevî-i Şerif O'nun hayatında mühim yer tutmuştur. O zaman zaman Mesnevî'nin «neş'e-bahş-ı rûh-revân olan sahbâ-yı mezâyâsıyla safâyâb» olmuş, bâzan da bu havâdan ayrılmak mecbûriyetinde kalmıştır.

Cevdet Paşa'ya göre Mesnevî'nin eşi yoktur ve mânevî feyzin menbaidir. Ehl-i hakikat indinde Mesnevî hangi değerde ise Paşa da aynı fikre iştirâk eder. Aslında Mesnevî «magz-ı mesânidir.» Anlatış güzelliği ise insân rûhunun gıdâsıdır. Belâgat yönü ile Mesnevî'nin hakikati anlatan latif beyitleri vardır. Bu bakımdan eser, belâgat bahçesinin rûhânî tezyinâtı içinde görülen mânâların ulaşılmaz zirvesidir. Beyitlerinin her biri gönül okşayan bir şiveye ve görülmemiş bir edâya sâhip olup kimsenin ulaşamadığı şeylerdir.

Paşa, bununla da kalmaz. Eserin rumûz ve işaretlerine herkesin akli erdiği kadar mânâ verdiğini ve hayâl edenlerin hepsinin, kendi hayâllerine göre giydirip kuşadığını ilâve eder. Bu yönü ile O, Hz. Mevlânâ'nın eseri için, kendi zannınca bakanlara dost olduğu-

(3) Cevdet Paşa; Sivas Valisi Devletlü Âbidin Paşa Hazretleri'ne Cevap-nâme sûretidir, Eskişehir İmam - Hatip Lisesi Kütüphanesi, Nu. 2706.

nu da belirtmiş olmaktadır (4). Bu bakımdan Mesnevî eskimez. İçindekiler değişmez, fakat asırların bilgi durumuna göre tatbikatı değişir. Çünkü Paşa'ya göre her devrin bir neş'esi ve her asrın fikirlerinin, düşüncelerinin yanında husûsî ıstılahları da bulunmaktadır. Bunun içindir ki eser yazıldığı zamandan bu yana pek çok şerhleri yapılmış, çeşitli dillere tercüme edilmiştir.

Cevdet Paşa Âbidin Paşa'ya yazdığı mektûbunda (5), O'nun yaptığı şerh üzerinde durmuş ve başta Nahîfî olmak üzere, Ankara'vî'nin tercüme ve şerhlerinden bahsetmiş, İsmâil Ferruh Efendi'nin «masnû» yedinci cildini, mevzûunu ilgilendirmesi bakımından bil-hassa zikretmiştir.

Âbidin Paşa Mesnevî-i Şerîf'in birinci kıtasının şerhini 4 Cemâziyelevvel 1303 târihinde neşretmiş ve bir nüshasını da Cevdet Paşa'ya göndermiştir. Cevdet Paşa Âbidin Paşa'yı böyle bir şerhi, bil-hassa devrin dili ile yazmasından dolayı takdir etmiştir. Fakat Cevdet Paşa asıl konuya Âbidin Paşa'nın «Mesnevî-i Şerîf altı cildten ibâret olup altıncı cildin nisf-ı sânisıyla yedi cild üzere bulunur» demesi üzerine geçmiş ve bütün Mesnevî'lerin altı cild olduğunu belirterek düzme olan yedinci cild üzerinde geniş olarak durmuştur. Paşa çeşitli cephelerden bu cildi ele almış ve Celâleddin-i Rûmî Hazretleri'nin olmadığını isbât etmiştir.

İlk önce bu cildi; zamânı, muhtevâsı ve mevlevîlerin inancı açısından ele alan Cevdet Paşa, «Bu cildde pîşvâ-yı ricâl-i sôfiyye olan Şeyh-i Ekber kuddise sirruhü'l-ezher Hazretleri'nin kadh u zemmine dâir nice ebyât bulunmağla ve Şeyh-i Ekber'e adüvv-i ekber olan Kâdizâdeliler'in atıp tutdukları zaman olmagla bu cild-i sâbia ehemmiyet verilmiş idi» demekte ve «tarikat-ı Mevleviyye ricâli ise ol manzûme sâhib-i Mesnevî, Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî kuddisesirruhu's-sâmi Hazretleri'nin nutku değildir. Anı şuârâ-ı acemden biri yapup Mesnevî-i Şerîf'e ilhak eylemişdir diyerek anı eşedd-i inkâr edegelmişlerdir» şeklindeki satırlarında da Tarikat-ı Mevleviyye ricâlinin görüşlerini ele almıştır.

Daha sonra Şeyh Murâd Efendi'nin yedinci cildi münkir oldu-

(4) Hz. Celâleddin-i Rûmî bu hususta Mesnevî'nin 6. beytinde;

Her kişi zu'munca bana yâr olur

Sohbetimden tâlib-i esrâr olur

buyurmaktadır. Ya'ni «Herkes kendi zannınca bana dost olur, sohbetimden bir şeyler öğrenmek ister», demektir. (Âmil Çelebioğlu; Mesnevî-i Şerîf, aslı ve sadeleştirilmişiyile Manzûm Tercümesi, İstanbul 1967.

(5) Cevdet Paşa, a.g.m.

ğunu belirten Cevdet Paşa Hüsâm Efendi'nin ise «Mesnevi yedi cildir diyenleri altı cildir deyinceye kadar döğmelidir» sözlerine yer vermiştir.

Bunların yanında «meşâhir-i mesnevi-hânân ve ekser meşâyih-i mevleviyânân ise anın enfâs-ı Mevlevî'den olduğunu katiyyen inkâr ile andan berî olagelmışler» diyerek onların dayandığı delilleri sıralamaktadır. Bu deliller arasında Sadreddin-i Konevi Hazretleri'nin takrîzi ile Sipehsâlâr Hazretleri'nin menâkıbına yer vermekte ve Hz. Mevlânâ'nın Mesnevi-i Şerif'in altı cildde tamamlandığını bildiren beytini ele almaktadır. Bunlara ilâve olarak; «cild-i sâdisin tahsili Mesnevi'nin hitâm bulacağını Hz. Mevlânâ'nın keşf ü kerâmet ile bildirmişdür diyü tasrîh eylemiş ve cild-i sâdis üç kardeş hikâyesiyle hitâm bulmuş ve halbuki ikisinin ahvâli beyân buyrulup üçüncüsünün hâli meskûtun anı kalmış ve çok geçmeyüp Hazret-i Mevlânâ âzim-i dâr-ı bekâ olmuştur. Eğer Mesnevi söylemeğe ömrü biraz daha müsâid olsaydı ol hikâyenin noksânını ikmâl buyrurdu» diyen Mesnevi şârihi Şems'i'nin fikirlerine yer vermektedir. Ayrıca Sultân Veled Hazretleri'nin «pederiyle vâki olan muhâveresini» Mesnevi-i Şerif'e hâtîme olarak yazdığını bildiren Cevdet Paşa hâtîmenin beytini mektûbuna almıştır.

Ankaravî de üçüncü cildin şerhinde Mesnevi'nin altı cildten ibâret olduğunu belirtmiştir. Böyle olduğu halde beşinci cildi şerh ederken uydurma olan yedinci cild ortaya çıkmış onu da kabûl ve şerheylemiş ve bu cildi kabul etmeyenlere kendine göre cevâplar vermiştir. Bu hâl için, «agreb-i garibedendir ki» diye söze başlayan Cevdet Paşa, Ankaravî'nin böyle davranmasını hükm-i zamân icâbınca «Kâdizâdeliler'e cemîle» göstermek için yaptığını zikretmiştir. Sonra Ankaravî'nin yazdığı şerhin altı cildi Matbaa-i Âmire'de basılmış fakat «cild-i sâbi' üzere yazdığı şerhi basdırılmayıp zâviye-i nisyâne atılmıştır» diyerek bu cildin tab'ının yapılmadığını söylemiştir.

Ankaravî'den başka yedinci cild üzerinde İsmâil Ferruh Efendi de uğraşarak «Nahifi'ye zeyl olmak üzere nazmen terceme» etmiştir. O'nun da itirazlara hedef olduğunu söyleyen Paşa, Nahifi tercümesi Mısır'da basıldıktan sonra bu tercümenin de basıldığını mektûbunda anlatmıştır.

Ankaravî'nin yedinci cild üzerindeki fikirlerine genişçe yer veren Cevdet Paşa O'na cevaplar vererek uydurma cild üzerindeki görüşlerini de belirtmiştir. Cevdet Paşa'ya göre «cild-i sâbi'in rekik ve düşük ibârâtı enfâs-ı mevleviyyeden olmadığına kâfi» bir delildir.

Müellifinin ise Farsça'sı ham, Arapçası nâkısdır. Önce «dibâcesine bakıldığı zaman tetabu-ı izâfât ve tumturak-ı elfâz ile gürleyip» gitmektedir. «Lakırdı çok ammâ enfâs-ı mevleviyye kokusu yok» diyen Cevdet Paşa yedinci cildten bir beyit alarak bu beyitteki «tenâ-für-i kelimât»ın Mevlânâ'nın olamayacağını belirtir. Hemen arkasından ise «esrâr-keşlerin bu misüllü çok sözleri vardır» şeklinde bir mütalaadan sonra Afgan şâiri olan Bidil'in bu şekilde tuhaf beyitlerinin bulunduğunu örnek olarak gösterir. Fakat bunların hiç birisinde «râyihâ-i enfâs-ı mevleviyye yokdur» demektedir.

Cevdet Paşa, bununla da iktifâ etmeyerek uydurma Mesnevi'den beyitler almış, dibâcesini dil ve belâgat yönünden tahlile tâbi tutmuştur. Bu kelimeler arasında «çok» sözüne dikkati çekmiştir. Buradan hareketle «binâenaleyh mukaddemâ bu manzûmeye acem düzmesi derler iken sonra özbek işi imiş dediler» şeklinde bir dedi-koduya da yer vermiştir.

Tekrar eserden beyitler alan Cevdet Paşa; «Görüyorsunuz ki bunda Mesnevi cünbişi yok gelelim seb'ü rabtına» diyerek kelimeler üzerinde durmakta ve aşağısının gittikçe kabalaştığını da söylemektedir. Hemen arkasından ise, «Şeyh-i Ekber Hazretleri'nin ta'n u zemmi» hakkında olan beyitlerden bir kaçını ele almıştır.

Bütün bu tenkidlerden sonra yedinci cild olarak ileri sürülen ve Hazreti Mevlânâ'nın «vefâtından dört yüz altmış üç sene sonra yani bin yüz otuz beş târihinde» ortaya atılan eserin peşini bırakmayan Paşa; «bu mukallidin hâric ez-hadd ü edeb sözler söylediğine nazaran Mesnevi-i Şerif'e tezyif yollu bir nazire yapmış olması hâtıra gelirse de Şeyh-i Ekber'i lisân-ı Mevlevi'den ta'n u tekfir için bâzı eshâb-ı taassub tarafından Hüsâmeddin nâmında bir kal-lâşa yapıldırılmış ve bu Tarikat-ı Mevleviyye ricâli beyninde deverân iden rivâyet akla daha mülâyımdır» şeklindeki sözleri ile Tarikat-ı Mevleviyye ricâlinin kanâatına da yer vermiştir.

Âbidin Paşa da Ankara vâililiği sırasında üçüncü defa olarak 1303 târihinde bastırıldığı tercümenin birinci cildinde Cevdet Paşa'nın bu haklı tenkidi karşısında eski fikrinden dönerek uydurma olan yedinci cild hakkında aşağıya aldığımız görüşlere yer vermiştir. «Bâzı gece ahşamdan sabâha kadar Hazret-i Mevlânâ ebyât-ı şerife takrir ve Hüsâmeddin Çelebi zabt ve tahrir buyururlar idi. Mesnevi-i Şerif bu minvâl üzere tahrir ve altı cilde reside oldu. Hazret-i Mevlânâ vâsıl-ı âlem-i bekâ olduklarından dört yüz altmış iki sene sonra isim ve ahvâli mechûl bir şahıs tarafından yedinci cild nâmıyla bir manzûme meydâna çıkarılmış ise de bu manzûme Haz-

ret-i Mevlânâ-yı Rûmî kuddise sirruhü's-sâmi'nin eseri olmadığı edille-i kesire ile mübeyyen ve emr-i müberhendir. **Mesnevi-i Şerif**'in altıncı cildinin son beyt-i şerifi budur :

Der dil-i men an suhunra meymenest
Zanki ez-dil cânib-i dil rovzenest

Bu beyt-i şerifden sonra izâh-ı maksad için Sultân Veled Hazretleri cânibinden yazılan sekiz on beyt **Mesnevi-i Şerif** nüshalarından bâzısının en nihâyetinde münderic olduğu ihtâr olunur.

Hazret-i Mevlânâ'nın olmayup masnû olan mezkûr yedinci cildin birinci beyti budur :

Ey ziyâü'l-hakk Hüsâmeddin sa'id
Devletet pâyende fakrat ber-mezid

ki rûhsuz, belâgatsız, vezinsiz, sebk ü rabtsızdır.» (6) diyerek Cevdet Paşa ile aynı noktada birleşmişlerdir.

Netice olarak belirtmek gerekirse, Cevdet Paşa Mesnevihân olmakla Mevlevilik içinde yer almıştır. Mesnevi O'nun için her bakımdan ulaşılmaz bir eserdir ve altı cildten ibârettir. Yedinci cild sah-te olup edebsizliklerle doludur. Her ne kadar Âbidin Paşa yedinci cildten bahsetmişse de Cevdet Paşa'nın mektûbu sâyesinde eserin altı cildten ibâret olduğunu kabul etmiştir. Ankaravî'nin davranışlarını ise zamânın icâbı olarak değerlendirmiştir.

Bu yönü ile Cevdet Paşa **Mesnevi-i Şerif** ile ilgili şüpheleri silmiş ve kendisine düşen târihi rolü oynamaktan geri kalmamıştır.

(6) Âbidin Paşa; **Tercüme ve Şerh-i Mesnevi-i Şerif**, Dersaadet, Mahmûd Beğ Matbaası, 1305, s. 14.

**MESNEVÎ'NİN BİRİNCİ DEFTERİNDE,
HAZRET-İ PEYGAMBERE VE HADİSLERİNE YAPILAN
ATIFLAR ÜZERİNE**

Doç. Dr. Ali Osman KOÇKUZU

Büyük Türk mutasavvıf ve mütefekkeri, Mevlânâ Celâleddin Belhî-i Rûmî'nin Selçuk Üniversitesi tarafından başlatılan kongrelerle tanınmağa ve tanıtılmağa çalışılması, ülkemiz kültür ve inanç hayatı için büyük bir kazançtır.

1950'den önceki yıllardan bu yana, Konya'da, ülkemizin değerli ve gayretli pek çok ilim ve sanat adamının iştirakleriyle gerçekleştirilen çalışmalar, Rûmî'nin Dünya milletleri arasında tanınmasına hız ve yeni boyutlar kazandırdı. Akademik sâhada bizden çok önceleri Batı'da ele alınan büyük sûfi, bu sâyede çeşitli ülkelerin halkının da yakından tanıdığı bir kişi oldu. Bundan böyle Selçuklu Türkleri'nin sayılı başkent ve ilim beldelerinden birisi olan şehrimiz, artık ilmin gerçek ölçüleri içinde bu büyük hemşehrisini tanıma ve tanıtmada yeni adımlar atacaktır. Bu bakımdan, kongrenin teşkilinde fikir, hareket ve teşvikçi güç olan sayın rektörümüzü, değerli mesâi arkadaşlarını ve emeği geçen herkesi takdirle ve hurmetle tebrik görevimizdir.

Bilginlerin, sanatkârların ve insanlığa hayırlı izler bırakan şahsiyetlerin incelenmesinde, içinde yaşadıkları muhitin, imân ve kültürün, sosyal hayatın bir bütün olarak ele alınması; şahsın tabii çevresi içinde tedkiki, ilimde izlenen en isabetli yoldur. İslâm imânı ve ilimleri dışında Rûmî'nin tedkiki; Hz. Peygambere olan bağlılığı haricinde tanınmağa çalışılması, araştırmacıları yanlış yollara sevkedecek ve ortaya tarihe mal olmuş gerçek Mevlânâ dışında; fertlere göre sübjektifleşebilen, daha çok her şahsın kendi iç dünyasında tecelli ettirdiği bir Celâleddin Rûmî ortaya çıkacaktır.

Selçuk Üniversitesi rektörlüğünün çok isabetli kararlarıyla kurulan SELÇUKLU ARAŞTIRMALARI MERKEZİ, tarihimizin bu yönünü araştırmada, gelecek yıllarda büyük görevler üslenecek, kültür ve imân hayatımıza müspet katkıları olacak ilim adamları yetiş-

tirecektir. Temennî ederiz ki bu hayırlı teşebbüs, Şark Dilleri Bölümü ve diğer yan kuruluşlarla zenginleşsin ve Dünyadaki benzerleri arasında müstesnâ yerini alsın.

A. Sûfîler ve Peygamber'e Bağlılık :

İslâm zühd ve takvâ hayatı, Hz. Peygamberin sâde, çok derin mânâlı ve mütedil yaşayışla başladı. O, madde - mânâ dengesini kurmakla görevlendirilen en son Tanrı elçisidir. Madde'nin mânâya fedâ edilmesi veya mânâ'nın maddenin zalim çarkları arasında iflâsı, onun getirdiği dinde en büyük yanlış sayılmaktadır.

İnsan iç dünyasının, bâtınının fıkı diye de adlandırılan ve insanlığa pek çok rabbânî âlim hediye eden bu yolun en büyük özelliklerinden birisi, yetiştirdiği kişilerin mânevi terbiyesini bir peygamberin önderliğine teslim etmiş olmasıdır. Gerek Kur'ân ve gerek hadisler, temelde her müslümanın, «Allahın kitabı olan Kur'âna ve Peygamberinin açtığı yol olan sünneti ve hadislerine bağlanmasını, teknik adıyla: El-İ'tisâm bi'l-Kitâb ve's-Sünne'yi uygulamasını ister.» Müslüman, hatta bütün insanlık bu iki irfan kaynağının dışında, kendisini maddede ve mânâda arındıracak sağlam kılavuzlara sahip değildir. Hz. Âdem'den bu yana gelen her elçinin devrinde yaşayan zâhit, ârif ve rûh terbiyesi almış kişi; yani Allahın veli dostları, o peygamberin büyüklüğünün bir tecellisinden ibâret kabul edilmiştir.

B. Mevlânâ ve yolu :

Mevlevî şâir Galip Dede (öl: 1213/1798) İslâmın ve bütün insanlığın peygamberi Hz. Muhammed için yazdığı bir müseddes'inde şöyle terennüm eder :

Sultân-ı rusûl, şâh-ı mümeccedsin efendim,
Biçârelere devlet-i sermedsin efendim,
Divân-ı ilâhî'de serâmedsin efendim,
Menşûr-i le'amrûk'le müeyyedsin efendim,
Sen Abmed-u Mahmûd-u Muhammed'sin efendim,
Haktan bize sultân-ı müeyyedsin efendim.

Allah elçisinin Tanrı katındaki yerini, elçi olarak kullar üzerindeki tesirini anlatan Şeyh Galip, mânevi terbiyede kendisinin piri ve tuttuğu yolun kurucusu ve alemdârı olan Celâleddin Muhammed b. Muhammedin (öl: 604/672) yolunu tutmadan başka bir iş yapmış değildir.

Yedinci hicri asır Konyasında: «ben Muhammed-i muhtârın ayağının tozuyum» :

«men hâk-i reh-i Muhammed-i Muhtârem»

diyen Hz. Pir, peygamberler ve veliler zincirinin, birbirine bağlı olan halkalarını, o asırda yine onların uslûbuna bağlı olarak teşkil ettiğini vurgulamaktaydı. İslâma madde ve mânâsıyla bağlı, açtığı aşk yolunda Allaha vuslat niyâz eden Mevlânâ, eski felsefelerin, eski inanç sistemlerinin, hatta bütün inançsızlıkların iflas ettiğini, yaşama şanslarının kalmadığını çarpıcı bir şekilde belirlerken :

Nevbet-i kuhne-furûşân dergözeşt,
Nov-furûşânım-u in bâzâr-ı mâst

«Eski satanların sıraları ve zamanları geçti. Biz yeni şeyler satıyoruz» ölçüsünü getirir. Onun açıkça ilân ettiği husus şudur: şâyet insanlar arasında bu köhne felsefe, imân ve düşünceleri satmakta olanlar varsa, artık çekip gitme zamanları gelmiştir; aynı pazarda bir de kendilerinin satış yapma haklarının doğduğunu insanlık bilmelidir.

Sevgi, ilim, irfân ve Allaha bağlılıkla insanları kaynaştırmak için geldiğini belirten Mollây-ı Rûm, halkın bölük pörçük olmasından bizârdır. Kendisinin gerçek inancına göre o, halkı kaynaştırmak ve birleştirmek için görev almıştır.

Mâ berây-i vasl kerden âmedim,
Ne berây-i fasl kerden âmedim.

Kendi sözlerinin ve yolunun, İslâm Peygamberinin yolundan ayrı görülmesine çok üzülen Mevlânâ, bir beytinde şöyle der: biz pergel gibiyiz. Ayağımızın birisi dinde, diğeri ise yetmişiki milleti seyrededer :

Mâ çü perkârim yek pâ der şeriat üstuvâr
Pây-i diğér seyr-i heftâd-u du millet miküned.

Hakkın yarattığı bütün varlıklara, İslâmın meşrû hoşgörüsü içinde, terbiye nazarıyla bakılmasını isteyen bütün sûfiler gibi Yunus da aynı fikri :

«Yetmişiki millete bir göz ile bakmayan,

Halka müderris olsa, hakikatte âsîdür» şeklinde belirler.

C. Mesnevî'de Peygamber'e ve sözlerine atıflar :

Mesnevî'de sık sık Peygamberimize ve onun kutsal sözlerine atıflar yapılır. Tıpkı Tanrı kelâmına, kudsi hadislere, diğer peygamberlere atıflar yapıldığı gibi. Mesnevî hadisleri üzerinde, yurdu-

muzda ve İran'da iki ayrı çalışma yapılmıştır. Merhûm Profesör Dr. Furuzânfer, Ahâdis-i Mesnevî adlı eserini Tahran Üniversitesi neşriyatı arasında ilim dünyasına yıllar önce sunmuş, Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyât Fakültesi öğretim elemanlarından Dr. Ali Yardım da, bir doktora çerçevesi içinde adı geçen hadislerin kritiğiyle uğraşmıştır.

Bize ayrılan zaman içinde arza çalışacağımız tebliğimizde, Mesnevî'nin ilk defterinde, Peygamberimize ve kutlu sözlerine yapılan atıflardan bir demet sunacağız. Bu görevi yapmadan önce, o devir Konya'sındaki tasavvufî akımlar ile, bu cereyanların önderleri olan bilgin sûfilerin, hadisle ilgileri ve yaptıkları değişik çalışmalar üzerinde bir kaç cümle ile durmakta fayda görmekteyiz.

İlgili bilim dallarının uzman araştırmacılarının belirttiklerine göre, yedinci asır Konya ilim çevrelerinde, eserleri günümüze kadar gelen, hadisle uğraşan üç sûfî cereyan vardı. Bunlar :

1. İspanyalı büyük sûfî Muhyiddin İbnu'l-Arabi, Sadruddin Muhammed b. İshâk el-Konevî ve gönüldaşlarının açtıkları çığır. Ekberiler diye de anılan bu ekolün mensupları, daha çok ilim, felsefe ve özellikle hadisle uğraşmış ve vahdet-i vücûd görüşüyle, keşf yolunun kurucuları olarak tanınmışlardır.

2. Nasîrüddin El-Muhaddis adıyla bilinen, bazı araştırmacıların Ahi Evren olarak tespit ettiklerini iddiâ ettikleri, debbağlar şeyhi olan, bir meslek kuruluşunun açtığı yol.

3. Mevlânâ Celâleddin Rûmî'nin ve evlatlarının tesis ettiği, bilâhare güçlendirilip geliştirilen ve Mevlevilik adını alan yol.

Bu üç ekolün mensupları, birinciler daha çok faal olmak üzere geniş hadis çalışmalarıyla Konya kültür ve irfan hayatını zenginleştiren âlimler olmuşlardır.

Konevî'nin hânkâh kütüphanesinden, Yusufâğa yazmalar kitaplığına devredilmiş yüzlerce cild eser, devrin hadis çalışmaları hakkında bize geniş ve sağlam bilgiler sunmaktadır. Son iki grubun daha çok tasavvufî haber ve hadisleri eserlerinde iktibaslarına rağmen, birinciler en geniş mânasıyla hadis literatürüne sahip kütüphaneleri ve ilmî çalışmalarıyla tanınmış bulunmaktadırlar.

Mesnevî indekslerini taradığımız zaman, Mevlânâ'nın: Kur'ân âyeti, hadisler, Peygamber adları, değişik şehirler, eski milletler, bazı kitaplar, bir takım mevhûm varlıklar ve fikirlerle, mefhûmlara atıflar yaptığı görülür. Üçyüz altmış'dan fazla atıfla Peygamberi-

miz birinci sırayı almaktadır. Âdem, Mûsa, İsâ peygamberlerin isimleri de Mesnevî'de en az yüzer kere geçmektedir. Devrindeki ünlü şehirler, Mesnevî'nin ilgi alanı içindedir.

Birinci defterde 67 tane Paygamberimizin adına ve hadislerine raslamaktayız. Bunlar dışında, daha pek çok imâ ve işaret bulunmaktadır. Bunların en az dörder beyitle temsil edildiğini düşünsek yüzlerce beyit ve açıklamasıyla huzurunuzu işgal durumunda kalacağız. Bu yüzden biz, bazı atıfları arz ederek hissemize ayrılan zamanı dolduracağız.

D. Birinci Defterdeki Atıflar :

Mevlânâ bütün eserlerinde Hz. Peygambere ve sözlerine temas eder. Nitekim Fih-i mâ fih'te söze hemen Peygambere ait olarak belirttiği bir sözle başlar: serru'l-ulemâ men zâra'l-umerâ ve hayru'l-umerâ men zâra'l-ulemâ. Ni'me'l-emir alâ bâbi'l-fakir ve bi'se'l-fakir alâ bâbi'l-emir: bilginlerin kötüsü emirleri ziyâret edendir. Emirlerin iyisi ise, bilginlerin ayaklarına kadar gelendir. Fakir ve yoksulun kapısında görünen emir ne iyi insandır. Emirnin kapısındaki fakir ise ne kötü kişidir.

İktibasları ve atıfları, kısa açıklamalarla vermeğe çalışalım :

1. Mesnevî, birinci defter, beyit : 77.

(Ey merâ tû Mustafâ men çü Omer)
(Ez berây-i hizmetet bendem kemer).

«Ey aziz, sen bana Mustafasın. Ben de sana Ömer gibiyim. Senin hizmetin uğrunda gayret kemerini bağladım.»

Halayık ve padişah hikâyesinde geçen bu beyitlerde, muhâtabına sitâyışkâr şekilde seslenen Mevlânâ, Bediuzzemân Furuzânfer ve Abdülbâki Gölpinarlı'nın ifâdesine göre, aynı zamanda Ömer'in değerine; müslüman olmasıyla dinimizin kuvvet buluşuna temas etmektedir.

Şerh-i Mesnevî, I, s. 71/Gölpinarlı, Mesnevî ve Şerh-i, I, s. 76/İzbudak, I, s. 6.

2. Mesnevî, birinci defter, beyit : 176.

(Guft Peygamber ki her ki sırr nuhuft)
(Zûd gerded bâ murâd-ı hiş cuft)
(Dânehâ çün der zemin pinhân şeved)
(Sırr-i ân sersebzi-i bustân şeved)

.....
.....

(Peygamber demiştir ki: «her kim sırrını saklarsa çabucak muradına erişir, dileğine eş olur.» Tohum toprak içinde gizlenince, onun gizlenmesi bahçenin yeşillenmesiyle neticelenir.»

Burada da yine bir hadis-i şerife atıf vardır. Peygamberimiz: «ihtiyaçlarınızı elde etmek için; başarmak için sırlarınızı gizleyiniz. Çünkü, nimet gören herkesi çekemeyenler olur: iste'inü alâ incâi'l-havâic...» buyurmuşlardır.

Furuzânfer, Ahâdis-i Mesnevî, S. 3/Uyûnu'l-Ahbâr, I, s. 38.

İslâm ahlâkında ilim saklamak ne kadar kötü ise, özellikle devlet yetkilisi olan kişi için, ketümlük o kadar beğenilen bir haslet sayılmaktadır.

3. Mesnevî, birinci defter, beyit : 366.

(Behr-i in ba'z-ı sahâbe ez Rasûl)
 (Multemis bûdend mekr-i nefsi-ğül)
 (Kû: çe âmized zi ağrâz-ı nihân)
 (Der ibâdethâ - vu der ihlâs-i cân)
 (Fazl-ı taatrâ ne custendi ez-ô)
 (Ayb-ı zâhir râ bucüstendi ki kû?)

«Bunun için gizli hileyi anlamak müşkil olduğundan, bazı as-hâb Peygamberden azgın ve hilekâr nefsin hilesini sorarlar: nefis, ibâdetlere ve candan gelen ihlâsa gizli garazlardan ne karıştırır? derlerdi. Peygamberden ibâdetin fazilet ve sevabını arayıp sormazlar; apaçık ayıp hangisidir? diye kötü huyları sorarlardı.»

Beyitte geçen nefis bütün kötü huylar, ihlâs ise; kasıt ve niyeti temizlemek olarak açıklanmaktadır.

Sahâbeden H u z e y f e isimli zat, peygamberimizden kötü olan nesnelere sorarmış. Diğer bazı sahâbeler ise, hayr ile ilgili sorular sorarlarmış. Kendisinden sebebini soranlara o şu cevabı vermiştir: bir kimse eğer şerden kendisini korursa, kolayca hayr'a ulaşır.

Ehâdis-i Mesnevî, s. 5/Şerh-i Mesnevî, I, s. 172/Gölpınarlı, I, s. 173 - 175/İzbudak, I, s. 30 v.d.

4. Mesnevî, birinci defter, beyit : 727.

(Bûd der İncil nâm-ı Mustafâ)
 (Ân ser-ı Peygamberân bahr-i safâ)
 (Bûd zikr-i hilyehâ vu şekl-i û)
 (Bûd zikr-i ğazv-u savm-u ekl-i û)
 (Tayifey Nasrâniyân behr-i sevâb)

(Çün residendi ber ân nâm-u hitâb)
 (Büse dâdendi berân nâm-ı şerif)
 (Rû nihâdendi bedân vasf-ı latif)
 (Enderin fitne ki guftim ân gurûh)
 (Eymen ez fitne bûdend-û ez şukûh)
 (Der penâh-i nâm-i Ahmed müstecir)
 (Nesl-i işân niz hem besyâr şüd)
 (Nûr-i Ahmed nâsır âmed yâr şud)
 (Van gurûh-i diger ez Nasrâniyân)
 (Nâm-i Ahmed dâştendi müstehân)
 (Mustehân û hâr geştend ez fiten)
 (Ez vezîr-i şûm re'y-û şûm fen)
 (Hem muhabbet diynişân-u hukmişân)
 (Ez pey-i tûmârhây-i kej-beyân)
 (Nâm-ı Ahmed in çunin yâri kuned)
 (Tâ ki nûreş çun nigehdâni kuned)
 (Nâm-ı Ahmed çun hisâri şüd hasin)
 (Tâ çe bâşed zât-ı ân rûhu'l-Emin)

«İncil'de Mustafa'nın, o Peygamberler başının, o safâ denizinin adı vardır. Sıfatları, şekli savaşı, oruç tutuşu yeyişi anılmıştır. Hristiyan tâifesi, o ad'a, o hitaba geldikleri zaman sevap için yüce adı öperler; latif vasfa yüz sürerlerdi. Bu söylediğimiz fitne esnasında o tâife, fitneden kargaşadan emindiler. Onlar o emirlerin ve vezirin şerrinden emin olup Ahmet adının sığınağında korunmuşlardı. Onların nesli çoğaldı, Ahmedin nûru bunlara yardım etti, yâr oldu. Hristiyanlardan Ahmet adını hor tutan diğer fırka, fitnelerden ve o tedbiri de şom, fitnesi de şom vezir yüzünden hor ve kıymetsiz bir hâle geldi. Mânâları ters, sözleri aykırı tomarlara uymalarından dolayı dinleri de müşevveş bir hâle geldi, hükümleri de.

Ahmed'in adı böyle yardım ederse acaba nûru nasıl korur? Ahmed adı sağlam bir kale olunca o emin rûhun zâtı ne olur? Vezirin belâsı yüzünden yoldan çıkmış olan o nasihat kabul etmez pâdişah-tan sonra...».

Kur'an-ı Kerim'de, 7. A'râf sûresinde şöyle buyrulur :

«Yanlarındaki Tevrat ve İncilde yazılı buldukları o elçiye, o ümmî Peygambere uyanlar (var ya), işte o Peygamber onlara iyiliği emreder, onları kötülükten meneder... O Peygambere inanıp saygı gösteren, yardım eden ve onunla birlikte gönderilen nûr'a (Kur'âna) uyanlar var ya, işte kurtuluşa erenler onlardır.» 61. Sâff sûresinin 6. âyetinde de şöyle buyrulmaktadır :

«Meryem oğlu İsa... Ey İsrâil oğulları, ben size Allahın elçisiyim. Benden önce gelen Tevrat'ı doğrulayıcı ve benden sonra gelecek Ahmet adında bir Peygamberi de müjdeleyici olarak geldim demişti...».

Yine aynı sürenin 14. âyetinde Allâh teâlâ şöyle buyurmaktadır: «...İsrâil oğullarından bir zümre inanmış, bir zümre de inkâr etmişti...».

Mevlânâ, Peygamberimizin, henüz dünyaya gelmemiş olan şahsiyetinin kitaphı din mensuplarınca bilinip, hürmetle karşılandığını, hürmet edenlerin de nimete kavuştuklarını anlatarak, Hz. Peygambere olan bağlılığını, Mesnevide bir hikâye dolayısıyla özel bir bab açarak belirlemektedir. Peygamberimize verilen bu ismin Kutsal kitiplerinde F a r a k l i t kelimesiyle karşılandığı belirtilmektedir.

Şerh-i Mesnevi, I, s. 289, 290/İzbudak, I, s. 58.

5. Mesnevi, birinci defter, beyit : 781.

(Der Hudây-ı Mûsi-u Mûsi güriz)

(Âb-ı imân râ zi Fir'avni meriz)

(Destrâ ender Ahad V'Ahmet bizen)

(Ey berâder vâreh ez Bûcehl ten)

«Mûsa'nın Tanrısına ve Mûsâ'ya kaç. Firavunluk ederek imân suyunu dökme. Ahad ve Ahmed'e yapış. Ey kardeş, ten Ebû Cehlin-den kurtul.»

Hız. Peygambere ve müslümanlara türlü kötülüklerin planlayıcısı ve uygulayıcısı Ebû Cehl Amr b. Hişâm b. Muğire El-Mahzûmî, Bedirde öldürülen sayılı müşrik liderlerindendir.

6. Mesnevi, birinci defter, beyit : 812.

(Ân dehan kej kerd ve'z teshur bihand)

(Nâm-ı Ahmedrâ dehâneş kej bimâd)

(Bâz âmed kâ'y Muhammed afv kun)

(Ey turâ eltâfı-ilm-i: «min ledün»)

(Men turâ efsûs mikerdem zicehl)

(Men bûdem efsûsrâ mensûb-u ehl)

(Çun Hudâ hâhed ki perdey kes bered)

(Meyleş ender ta'ne-i pâkân bered)

«Birisi ağzını eğerek Ahmed adını alayla andı. Ağzı çarpıldı, öyle kaldı. Pişmân olup: Ey Muhammed affet, ey Peygamber sen «min ledün» ilminden lutuflara mazharsın. Ben bilgisizlikten senin-

le alay ettim, alay edilmeğe layık benim. Tanrı bir kimsenin perdesini yırtmak isterse, onu temiz kişileri ta'netmeğe meylettirir.»

Metinde geçen teshürât, teshhürâttan muhaffef olarak alaya almak demektir. Burada Peygamberimize zulmeden Hakem b. El-Âs kastedilmektedir. «İlm-i ledün» keşif ve ilhâm yoluyla gelen mâ-nevi bilgiler demektir. Karşılığında müktesep bilgi vardır. Kur'ân-ı Korimdeki Kehif sûresinin 65. âyetinde bu ilme atıf vardır.

Şerh-i Mesnevî, I, s. 315 v.d./İzbudak, I, s. 65.

7. Mesnevî, birinci defter, beyit : 912.

(Guft âri ger tevekkül rehberest)
 (İyn sebep hem sünnet-i Peygamberest)
 (Guft Peygamber be âvâz-ı bulend)
 (Bâ tevekkül zânuy-i üstür bibend)
 (Remz-i «el-Kâsib habibullah» şinev)
 (Ez tevekkül der sebep kâhil meşev)

«Arslan, «evet tevekkül kılavuzsa da, bu sebebe yapışmak ve teşebbüs de Peygamberin sünnetidir. Peygamber yüksek sesle: tevekkülle beraber, yine devenin ayağını bağla dedi. Çalışan kimse Tanrı sevgilisidir işaretini dinle. Tevekkülden dolayı, esbâb-a teşebbüs hususunda tenbel olma» dedi.

Şerh-i Mesnevî, II, s. 364.

Sûfilerin inanışına göre: «tevekkül Peygamberin hâli, kesb ve kazanç ise sünnetidir: ettevekkul hâlu rasûli'l-lâh ve'l-kesbu sünnetü rasûli'l-lâh.»

8. Mesnevî, birinci defter, beyit : 1043 - 1052.

(Meşveret idrâk-u huşyâri dihed)
 (Aklhâ mer akldrâ râyî dihed)
 (Guft Peygamber: bikün ey re'y-zen)
 (Meşveret: «Ke'l-Müsteşâru mü'temen»)
 .....
 .....
 (Meşveret kerdî Peyember beste-ser)
 (Gufte işâneş cevâb-u bi haber)

«Danışmak insana anlayış ve akıl verir; akıllar da akıllara yardım eder. Peygamber: ey tedbir sahibi, danış ki kendisiyle danışılan kişi emindir dedi.

Peygamber kapalı bir tarzda meşveret ederdi. Ashap cevap verir, düşman haberdâr olmazdı.

Ehâdis-i Mesnevî, s. 12'de belirtildiğine göre Peygamberimiz: «El, Muşiru muânun ve'l-Musteşâru mü'temen» buyurmuşlardır. İleride de geleceği gibi Kur'ân-ı Kerim'de: «onların aralarındaki işlerinin çözümü şûra tarzındadır: ve emruhum şûrâ beynehum» buyurulmaktadır. Diğer bir âyette ise Peygamberimize: «meselelerinizi çözerken onlara danış buyurulmuştur. Peygamberimiz özellikle askeri harekâtını gizlemek için bir takım taktiklere başvururdu. «Bir yere askeri sefer düzenleyeceği zaman aksi istikâmette yönelir, izini hiç belli etmezlerdi.» El-Câmiu's-sağir, II, s. 101/Şerh-i Mesnevî, II, s. 404/İzbudak, I, s. 85.

9. Mesnevî, birinci defter, beyit: 1066.

(Akl çün Cibril kûyed: Ahmedâ)
 (Ger yekî gâmi nihem sûzed merâ)
 (Tû merâ büğzâr zîn pes piş rân)
 (Hadd-i men in bûd ey sultân-ı cân)

«Akıl Cebrail gibi: Ey Ahmed, bir adım daha atarsam yanarım. Sen beni bırak, bundan sonra sen iler yürü. Ey can sultanı, benim haddim bu kadardır der.»

Rivâyete göre mirâc gecesi, Peygamberimize mihmândarlık eden Cibril bir yere kadar gelmiş ve öteye geçmeğe izinli olmadığını belirtmiştir. Sidre adını alan bu yerden öteye geçsem yanarım buyurmuştur. Bu makâm sûfiler arasında çeşitli tefsirlere yol açmıştır. Öyle anlaşılıyor ki, insanların Allah istediği takdirde, bir takım özelliklere de sahip olan meleklerden de öte, Allah huzuruna kabulleri mümkün olmaktadır.

Ehâdis-i Mesnevî, s. 143/Şerh-i Mesnevî, II, s. 409/İzbudak, I, s. 87.

10. Mesnevî, birinci defter, beyit: 1105.

(Ez diremhâ nâm-ı şâhân ber kenend)
 (Nâm-ı Ahmed tâ ebed ber mi zenend)
 (Nâm-ı Ahmed nâm-ı cumle enbiyâst)
 (Çunki sad âmed neved hem piş-i mâst)

«Paralardan pâdişahların adlarını kazırlar; Ahmedin adını ise kıyâmete kadar hakkederler. Ahmedin adı, bütün Peygamberlerin adıdır. Yüz elimizde olunca, doksan da bizde demektir.»

Bu beyitlerde de Peygamberimizin yüce şahsı öğülmektedir.

Sûfi geleneğindeki inanca göre, Peygamberimiz bütün Nebilerden rûh bakımından önce yaratılmıştır. Peygamberimize isnâd edilen ve fakat hadis bilgilerince sahih sayılmayan bazı haberlerde bu fikir işlenmektedir. «Kuntu nebiyyen ve Âdemu beyne'r-rûhi ve'l-cesed, Evvelu mâ halaka'llâhu nûri/Kuntu evvele'n-nebiyyin fi'l-halk ve âhirahum fi'l-Ba's.»

Ehâdis-i Mesnevî, s. 111 - 113/İzbudak, I, s. 91/Feruzânfer, Şerh-i Mesnevî, II, s. 423.

11. Mesnevî, birinci defter, beyit: 1946.

(Guft: «tûbâ men raânî Mustafa»)

(«vellezi yubsir limen vechi raa»)

(Çun çerâği nûr-i şem'i râ keşid)

(Her ki did ânra yakın an şem' did)

«Mustafa: beni görene ve benim yüzümü gören kişiyi görene ne mutlu dedi. Bir mundan yanmış çerâği gören, yakinen o mumu görmüş gibidir.»

Sana baktıklarını sanırsın, halbuki onlar görmezler 2. Bakara sûresi, 31. âyete atıf mevcuttur.

Ehâdis-i Mesnevî, III. s. 797/Şerh-i Mesnevî, III, s. 298.

12. Mesnevî, birinci defter, beyit: 2112

(Ustun-i hânnân ez hecr-i Rasûl)

(Nâle mized hemço erbâb-ı ukûl)

(Guft Peygamber çi hâhî ey sutûn)

(Guft: cânem ez firâkat geşt hûn)

«Hannâne direği Peygamberin ayrılığı yüzünden akıl sahipleri gibi ağlayıp inliyordu. Peygamber: «ey direk, ne istiyorsun?» dedi. O da: canım, ayrılığından kan kesildi...» dedi.

«Bir kimsenin Tanrı sırlarından nasibi olmazsa cemadın inlemesini nasıl tasdik eder?»

(Anki ûrâ nebved ez esrâr dâd)

(Key kuned tasdik û nâley-i cemâd)

13. Mesnevî, birinci defter, beyit: 2155.

(Senghâ ender kefi Bû cehl bûd)

(Guft ey Ahmed bugû in çist zûd)

(Ger resûli çist der muştem nihân)

(Çun haber-dâri zi râz-i âsmân)

«Ebû Cehlin elinde taş parçaları vardı. Dedi ki: Ey Ahmed, şu avucumdaki nedir? çabuk söyle. Madem ki göklerin sırlarına vâkıf-sın, Peygambersen avucumda ne saklı? Peygamber: onlar nedir ben mi söyleyeyim, yoksa onlar mı doğru olduğumuzu söylesin, bizi tas-dik etsinler, hangisini istersin? dedi...»

Taşlar şehâdet getirirler, Ebû Cehil işitince taşları yere vurur.

Peygamberimizin minber inşâsından önceki devrede kullandık-ları ağaç kökü ve bu taşların şehâdeti mu'cize olarak, kendisine destek şeklinde vuku bulmuş hâdiselerdir. İnkâr eden şahıs, sanki imân edecek gibi taşların durumunu sormuş, fakat sonucuna yine katlanıp inanamamıştır.

Belirtildiğine göre ağaç kendisine yapılan teklifi, âhiret murâ-dını tercih ederek dünyada kabul etmemiştir. Böylece: «âhireti dün-yâ'ya üstün tutmuştur.»

Şerh-i Mesnevî, III, s. 862/Delâilu'n-Nubuvve, II, s. 142/İbn Sa'd, I, s. 249 - 254/Delâilu'n-Nubuvve, II, s. 154/İzbudak, I, s. 174 - 177.

14. Mesnevî, Birinci defter, beyit: 2365.

(Did Ahmedrâ Ebû Cehl-u biguft)
 (Zişt-nakşî ke'z Benî Hâşim şükuft)
 (Guft Ahmed merverâ ki: râstî)
 (Râst guftî ger çi kâ'î efzâştî)
 (Did Sıddika's buguft: ey Âfitâb)
 (Nî zişarkî, nî zi ğarbî hûş bitâb)
 (Guft Ahmed râst guftî ey Aziz)
 (Ey rehîde tû zi dunyây-i nâ çiz)

.....

(Guft men âyine'em maskül-dâst)
 (Türk-u Hindû der men ân bined ki hest)

«Ebû Cehil Ahmed'i görüp, Benî Hâşim'den çirkin bir çehre zu-hur etti dedi. Ahmed ona dedi ki: haddini tecâvüz ettinse de doğru söyledin. Sıddîk görüp: ey güneş, ne doğudansın ne batıdan. Latif bir sûrette parla, âlemi nurlandır dedi. Ahmed dedi ki: ey aziz, ey değersiz dünyadan kurtulan doğru söyledin. Orada bulunanlar: ey halkın ulusu, ikisi biribirine zıt söyledi, sen ikisine de doğru söyle-din dedin neden? diye sordular. Peygamber: ben Tanrı eliyle cilâlan-muş bir aynayım. Türk ve Hindli, nasılsalar bende o sûreti görürler.»

İslâmî an'anede: «mü'min mü'minin aynasıdır ölçüsü mevcut-

tur. Herkes, kendisinde olan sıfatları ancak karşıdaki vârdımıyla farkedebilir.

Herkesin bulunduğu makâma, kültür ve imân yapısına göre etrafını ve eşyayı göreceğini anlatan bu beyitlerde ayna misâli genellikle verilir. Bu aynada her ferd kendi sıfatını; kemâl veya noksanını görür. Nitekim tek kişi olan Peygamberimizi, Sıddık-ı Ekberle Ebû Cehlin görüşleri ayrı ayrı olmuştur. Görüşlerdeki kusur ve kemâl sahiplerine aittir.

15. Mesnevi, birinci defter, beyit: 2747.

(Emri: Şâvirhum peyember râ resid)

(Gerçi re'yi nist re'yeşrâ nedid)

(Pes ez in fermüd Hak der Ve'd-duhâ)

(Bâng kem zen ey Muhammed ber gedâ)

«Bundan dolayı Hak vedduhâ sûresinde: Ey Muhammed yoksulla bağırma buyurdu. Madem ki yoksul cömertliğin aynasıdır, iyi bil ki ağızdan çıkan nefes aynayı bulandırır. Görüşü yanında hiç bir görüşün kıymeti olmayan Peygambere, onlarla istişâre et emri gelmiştir.»

Âyetlerde de Peygamberimize civârı ile meşveret etmesi belirtilir. Mevlânâ meşveretin değerini ve kutsallığını anlatmaktadır.

16. SONUÇ :

Mevlânâ Celâlettin Rûmî'nin, Mesnevi birinci defterde yer alan, doğrudan Peygamberimize yapılan atıfları bu sayıdan çok fazladır. 67 atıf, her biri en az beş beyitten teşekkül etmektedir ki, bütün bu beyitlerin nakli, çok vakit alacak bir çalışma olacaktır. Tebliğimizi maddeler halinde vermek istediğimiz tespitlerle bağlamayı uygun bulmaktayız :

1. Mesnevî'de Peygamberimize, Ahmed, Muhammed, Mustafâ, Peyember ve Peygamber kelimeleri ile atıflar yapıldığı gibi, onu ögen yüce vasıflarla da zikri anılmaktadır. Bunların miktarı yüzleri bulmaktadır. Her İslâm velisi gibi, Mevlânâ Celâlettin Rûmî de İslâm dinine bağlı, onun Peygamberinin izinde olmakla ögünen bir zattir. Zaten temelde İslâm dini herkese Allaha ve elçisine bağlanmayı görev olarak vermiş bulunmaktadır.

2. Mevlânâ Celâlettin Rûmî bu ve benzeri atıflarıyla muhâtabına, onu rûh olgunluğuna akıl kemâline götürecektir prensipler ver-

mektedir. Gerek hikâye tarzında ve gerekse, kısa öğütler şeklinde verilen Mesnevi beyitleri, âhenkli bir bütün teşkil etmekte, Peygamberin zatı ve fiilleriyle sözleri de bu tabloyu mükemmelleştirmektedir.

3. Kullanılan hadisler bize o günkü Konya ve Selçuklu kültürünün, imân ve islâmının menşei, seviyesi ve yaygınlığı hakkında bilgiler verecek, bugünkü iman hayatımızın tanınmasında temel kaynaklık edecek ip uçlarıdır.

4. Mevlânâ Mesnevi'sinde ve diğer eserlerinde insanlığı topyekûn kucaklamak isteyen bir sevgiyle, islâmın hoşgörüşünü, insana değer verişini, müsâmahasını, irfan ve akli esas alan kişidir. Peygambere bağlı vahiy sistemini hükümler kılmak istemiş; kendisinin bu yoldan başka bir yolda görülmesi ve aranmasından bizâr kaldığına zaman zaman temas etmiştir.

5. Tarihe bağlı milli temelimizi oluşturan bu zatların incelenmesi, tanınması, özellikle gençliğimize öğretilmesi, arayış içinde olan, zaman zaman benliğini unutarak başka vâdilerde gezinen gençliğimiz için, sağlam yol, gerçek İslâm ve kendimize gelme hareketi olacaktır.

MEVLÂNÂ'NIN İBÂDETİNDEN BİRKAÇ ÇIZGI

Yard. Doç. Dr. Osman CİLÂCI

Türk - İslâm dünyasının yetiştirdiği iman, fikir ve sevgi adamı Mevlânâ, denebilir ki, yeryüzünde kendisinden en çok bahsedilen mümtaz şahsiyetlerden biridir. Molla Câmî'nin «Ben o ulu kişi hakkında ne söyleyeyim, peygamber değildir, lâkin kitabı vardır» dediği bu yüce insan, asırlar ötesinden kâinata, Allah'a sonsuz imandan doğan sevgi, hoşgörü, şefkat ve kardeşlik mesajları vermeğe devam ediyor. Takriben yediyüz küsur yıldan beri insanoğlu şarkta, garpta O'nun ne demek istediğinin yorumunu yapmakla meşgul bulunmaktadır. Biz bu yorumlardan ziyade bizzat kendini kendi eserlerinden anlamaya ve anlatmaya çalışalım.

Asıl adı Muhammed olan Celâleddin'in daha yaygın ünvanı Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî (1207 - 1273)'dir. Bu ünvandaki Mevlâ; efendi, Mevlânâ; efendimiz demektir. O'na Rûmî denilişi, iman ve düşünüş hayatının, o asırlarda diyâr-ı Rûm diye anılan Anadolu'da geçmiş ve bu yurttaki ebedileşmiş olmasındandır (1).

Mevlânâ Türkiye'de sadece bir «kült» konusu değil, bir «kültür» konusu da olmuştur. O'na karşı gösterilen sonsuz saygı ve esaslarını koyduğu dinî 'merasim ve âdap, yüzyıllar boyunca devam ederken eserleri üzerinde kılı kık yararcasına düşünülmüş, onlardan alınan fikir ve ilhamla birçok eser yazılmıştır (2). O'nun en büyük eserlerinden biri olan Mesnevî, bütün içtimâî ve ahlâkî düsturlar ile Allah'a kulluk mertebelerini ihtiva etmektedir (3).

Mevlânâ, mutlak varlık adını verdiği Allah'a bilgi, tefekkür, sanat, heyecan ve bunların hepsinden üstün bir aşk yolu ile varmak isteyenlerin en büyüklerindenidir (4).

Mevlânâ'nın kendi şahsiyetinde, şarkın büyük hakimi Sâdi ile Batı romantizminin zirvesi sayılan Goethe'yi birleşmiş buluyoruz.

(1) N. Sâmi Banarlı, Resimli Türk Edebiyatı, İst., 1970, I, 308.

(2) M. Kaplan, Mevlânâ Hakkında Bildiriler, Ank., 1973, s. 33.

(3) Sultan Hüseyin Günâbâdî, Türk Yurdu Dergisi, (Temmuz, 1964, sy. 8).

(4) N. Sâmi Banarlı, A.g.e., I, 311.

Gülistan'ın ağır başlı hakimi, Mesnevi'de muzdarip, haşin bir simaya bürünmüştür. Diğer taraftan Mesnevi'nin bir kuvvetli tarafı da Goethe'yi düşündüren muhteşem romantizmidir (5).

İnsan psikolojisini çok iyi bilen Mevlânâ, imanını ve felsefesini hayatla aynileştirirken, bu şahane zikir ve vicdan bereketinin başına güzel sanatların tâcını giydirmesini de bilmıştır (6). Konya ve çevresinde geniş bir mânevî hayat uyandırmış olan Mevlânâ, bu mesud hayat ikliminin devamını sağlayacak değerli elemanları da bizzat kendisi yetiştirmiştir.

Mevlânâ'nın fikir ve gönül yücelten felsefesi, İslâm'ın ve imanın bütün esaslarına, emirlerine, İslâm'ın Allah'ına ve Peygamber'ine tam bir ihlasla bağlı bulunuyordu. Aynı yolda şiiri, müsikiyi ve insan vücudunun her zerresi ve her hareketiyle bir ibadet havasına girerek Allah'a kanatlanması mânâsındaki semâ sanatını dile getirerek insanın bir gün insanlıktan da üstün bir mânevî dereceye yükselip büyük Yaratıcı'ya vâsil olacağını söylüyordu (7).

Bu kısa girişten sonra, bir tebliğin mahdut imkânları içinde asıl konumuza, Mevlânâ'nın ibadet anlayışına geliyoruz. Şu hususu hemen belirtmeliyiz ki Mevlânâ, her şeyden önce iman-ı kâmil, ibadetine düşkün bir müslümandır. Kur'an'ın ve Hz. Muhammed'in gönlünden âşığıdır :

Ben yaşadığım sürece Kur'an'ın kulu, kölesiyim,
Ben, Hz. Muhammed'in yolunun tozuyum,
Bir kimse benden bundan başkasını naklederse,
Ben odan da bizârim, o sözlerden de.

mısralarıyla dile getirdiği ulvî duygular, bu kalbî bağlılığın en güzel ifadesini teşkil etmektedir.

Mevlânâ'nın üzerinde durduğu en mühim mesele, insanın bir kul olduğunu daima düşünmesi, Allah'a kulluğu her şeyin üstünde tutmasıdır :

Kullukta bulun da belki sen de âşık olursun,
Kulluk bir kazançtır ki ancak amelle elde edilir (8).

Büyük Hak âşığı Mevlânâ, yedi asırdan veri insanlık hizmetin

(5) N. Topçu, Mevlânâ ve Tasavvuf, İst., 1974, s. 29.

(6) S. Ayverdi, Âbide Şahsiyetler, İst., 1976, s. 10.

(7) N. Sâmî Banarlı, A.g.e., I, 312.

(8) Mesnevi, V. cild, 2728. beyit (Nicholson neşr. Mesnevi-i Mânevî, Tahran, 1925).

de kemer kuşanmış olarak «isteyin vereyim, sorun söyleyeyim, gelin kurtarayım» (9) diye çırpınmakta, insana yaraşanının önce «vermek» olduğunu vurgulamak istemektedir.

Elinden geldiği kadar kul ol, sultan olma (10) mısraı ile,

Aşk içinde hayat bulan kimsenin yanında Allah'a kulluktan başka her şey küfürdür (11) beytinde insanlığa vermek istediği mesaj, Allah'a gerçek anlamda kulluğun mutlak saadet olduğuna dikkati çekmektedir.

Ey Allah'ın kulu, ne kabul düşün ne de red,
Daima Allah'ın emir ve nehiyelerini gözet (12)

beyti ile bizi ilâhî ufuklara çekmeğe çalışmakta, insanın, küçük hesaplar peşinde koşmaksızın âhiret gününe hazırlanmasını tavsiye etmektedir.

Her kim namaz kılarak o kapının halkasını vurursa,
Onun için hem bir devlet, hem bir saadet vardır (13)

beytinde namazın Allah'a ulaşmada ilk merhaleyi teşkil ettiğini açıklamaktadır.

Bilindiği gibi Mevlânâ'nın en meşhur, insanlık âleminde saygı ile tanınan ve sevilen eseri Mesnevî'dir. 6 cildde 25618 beyti ihtiva etmektedir. Asırlarca hürmetle okunmuş, birçok âlim ve ârif tarafından şerhedilmiş bulunan Mesnevî, yalnız tarikat bilgileri vermekle kalmamış, şarkın eski efsanelerinden, peygamberlere ve evliyaya ait menkıbelerden hikmetler de sunmuştur. Mesnevî'de Hz. Muhammed'e ve O'nun kitabına karşı duyulan derin aşk ve sadakat Mevlevilik'in birinci derecede müsbet tesir uyandıran bir tarikat olmasını sağlamıştır.

Mevlânâ, Mesnevî vasıtası ile öğrettiği Allah'a varma yollarını, Kur'an'dan âyetler getirerek, Hz. Muhammed'den hadisler hatırlatarak ve bunları derin anlayışlarla açıklayarak tanıtmak sevgisindedir. O, Kur'an-ı Kerim'e ve Hz. Muhammed'e derin bir anlayış ve inanışla bağlıdır (14). Nitekim Mesnevî'de bu gerçeği dile getirirken :

(9) S. Ayverdi, A.g.e., s. 15.

(10) Mesnevî, I. cild, 1868. beyit (Nicholson neşr.).

(11) Mesnevî, V. cild, 1866. beyit (Nicholson neşr.).

(12) Mesnevî, VI. cild, 1479. beyit (Nicholson neşr.).

(13) Mesnevî, V. cild, 2049. beyit (Nicholson neşr.).

(14) N. Sâmî Banarlı, A.g.e., I, 314.

Bizim dükkânımız vahdet dükkânıdır,
Onda Allah'dan gayri ne görürsen o puttur (15)

der.

Mevlânâ hayatı boyunca daima düzeltici, onarıcı, ihya edici bir rol oynamıştır. Müritlerinden çoğu günahkâr insanlardı. Kendisine sormuşlar :

Efendim, nedir bu çevrenizdeki seviyesiz adamlar? Cevap vermiş:

Onlar iyi doğru yolda olsalardı bana ne ihtiyaçları vardı? Nitekim Mevlânâ bizzat kendi hayatını, «Hamdım, piştim, yandım» sözleriyle özetlemekte, «İki cihan bir araya gelse gene bende şer niyeti, dünyayı birbirine katma dileği yok» diyerek giriştiği mücadeleden, hâli ve istikbâli fethetme dehasını göstermektedir.

Mevlânâ, hayatının hiç bir ânında Allah'dan, O'na ibadetten, O'nun aşkı ile yanıp tutuşmaktan, O'nu unutmaktan bir an bile fâriğ olmamıştır. Bir münâcatında şöyle yakarıyor:

Ya Rab, beni aşkınla öyle meşgul etmeni istiyorum ki
Senin aşkınla avunayım, zâtınla daha çok uğraşayım (16).

Allah'a karşı kulluğun bir gereği olan ibadetin zevkle yapılması Mevlânâ'da ideallerin en yücesidir :

İbadetten zevk almalı ki, tâatın semeresi görülsün,
Ağacın özü olmalı ki, yemiş versin (17).

Mevlânâ'ya göre her şey Allah içindir, O'nun hoşnudluğunu kazanmak içindir. Sonuç itibariyle Allah rızasını kazanmak gayesini gütmeyen hiç bir faaliyetin değeri yoktur :

Allah için ağlayan göz ne mübarek bir gözdür,
Allah için yanan bir kalb ne mübarek bir kalbtir (18).

Yine Mevlânâ Mesnevî'nin bir başka beytinde de şöyle der :

Cenab-ı Hak'kı çok an da şeytanların sesini bastır,

Nergise benzeyen gözünü, Akbaba gibi şu dünya sevgisine
kapa (19).

İman ve İslâm'ın ufuk noktasını hayatına şiar edinen Mevlânâ'

(15) Mesnevî, VI. cild, 1528. beyit (Nicholson neşr.).

(16) Mesnevî, III. cild, 3016. beyit (Nicholson neşr.).

(17) Mesnevî, II. cild, 3396. beyit (Nicholson neşr.).

(18) Mesnevî, IV. cild, 3947. beyit (Nicholson neşr.).

(19) Mesnevî, II. cild, 2754. beyit (Nicholson neşr.).

nın, Allah'a samimi bir kul olmaktan öte hiç bir dileği yoktur. Nitekim Mevlânâ bir rubâisinde :

Allah'ım ben kul oldum, ben kul oldum, ben kul oldum,
Kulluğumu lâyıkı ile yapamadığım için utandım ve başımı
önüme eğdim.

diye seslenmektedir.

Allah'a kulluğu, bu yolda bir mum gibi yanıp kül olmayı nefsi-ne o derece sindirmiş olan Mevlânâ, «kulluk» mefhumuna bir başka açıdan bakmakta, bu ulvî duyguyu kendine has bir tavırla yorumlamaktadır :

Her köle âzâd edilince sevinir,
İlâhî, ben ise sana kul olduğum için seviniyorum.

İbadeti, Allah ile başbaşa kalmak olarak değerlendiren Mevlânâ, bu ân için en müsait zamanı gecelerde aramaktadır. Onun için Allah'a vuslatın en müstesnâ anları gecelerdir :

Gece Allah'a sırlarını söylemek, yalvarmak için uzundur. İnsan dostları ve düşmanları tarafından hiç rahatsız edilmeden Allah ile başbaşa kalır. Kalbinin tesellisini arar ve bulur. Yüce Allah amel-lerin gösteriştan korunması ve sırf kendine ait olmasını temin için geceyi perde olarak çekmiştir. Karanlık gecede de gösterişe düşkün olan adam yani yalnız Allah için ibadet edenden ayrılır. Gösteriş için yapan kepaze olur... Madem ki beni kimse görmüyor, o halde kim için ibadet edeyim? der. Ona :

Biri görüyor, fakat sen, seni göreni görecek bir insan değilsin, derler (20).

Mevlânâ, ibadetin her çeşidinde daima gerçeği aramış, gösteriş ve riyâdan uzak kalmayı, ham ve kaba davranışlarda bulunmayı şiddetle reddetmiştir. Ölümsüz eseri Mesnevî'de, ibadetin gerçek mânâsını kavrayamayanları acı bir dille tenkid eder :

Ahmaklar, Mescid-i Haram'a hürmet gösterdikleri halde,
Bir gönül ehli kâmil ârif kişinin gönlünü kırmağa çalışırlar
(21).

Şârihler bu beyti şöyle açıklamışlardır: «Ermiş kişilerin kalbindeki mescit, herkesin tâzim ve hürmette bulunduğu yerdir, çünkü Allah'ın tecellisi oradadır.

(20) Mevlânâ, Fihî Mâfih, (çev. Meliha Ü. Anbarcıoğlu) İst., 1958, s. 80.

(21) Mesnevî, II. cild, 2894. beyit (Nicholson neşr.).

Hac konusunda da aynı derûnî mânâya ulaşamayanlara Mevlânâ :

Hacca gitmeği diliyorsan önce haccın gerçeğine vâsıl bir
yoldaş ara,

İster Türk, ister Hind'li, isterse Arap olsun (22)

diye seslenir.

Dıştan ziyade içe önem veren Mevlânâ, yine hacca gidenlere: «Hacca gidenler, hacca gidenler, nereye gidersiniz, nereye gidersiniz, geliniz, sevgili buradadır» diyerek onları kendilerine, kendi benliklerine, kendi hakikatlerine dönmeye dâvet etmektedir. Bu çağrıda, öncelikle insanın derûnî yapısı nazarı itibara alınmış, «öz»ün ihyası sağlanmadan yapılacak ibadetlerde Allah rızasını kazanmanın zor olacağı anlatılmak istenmiştir. İbadetlerde görülen zâhiri davranış ve hareketler, ibadetin özüne, gerçeğine varmak için birer vasıta, birer yoldur. Aslolan büyük mutasavvife Râbia Hâtun'un münâcâtındaki derin espriye ulaşabilmektir.

İslâm'ın şartlarından biri olan Zekât, toplumumuzda kardeşlik ve sevginin teşekkülünde büyük âmil olduğu kadar, bizzat müslümanın servetini tehlikelere karşı koruyan bir sigorta görevini de yüklenmekte, sefaletin önlenmesinde yardımcı olmaktadır. İnanılarak ve hakkı ile yerine getirilen Zekât, bazılarının zannettiğinin aksine, müslümanın malının artmasına da vesile olmaktadır. Servetin kirden, pastan temizlenerek helâl bir vasıf kazanmasını sağlamaktadır. Sâdi Gülistan'ında bu konuda şöyle der :

Malın zekâtını çıkarıp ver ki,

Bahçıvan çubuğu budayınca daha çok üzüm verir.

Mevlânâ da zekâtla ilgili olarak yine Mesnevî'sinde :

Verdiğin o zekât, kesen için bekçidir,

Kıldığın o namaz da zekâtın çobanıdır (23).

Mevlânâ, etrafındakiler, Mevlevî tarikatı ve o devrin tarihi hakkında başvurulan kaynakların başında gelen Ahmed Eflâkî'nin Menâkıbu'l-Ârifin'inde, büyük velinin ibadeti ile ilgili enteresan bir menkibe yer almaktadır :

Bir gün şeytan, Hüsameddin Çelebi'ye gözüküp Mevlânâ'nın gece namazlarından, ibadetlerinden fazlaca şikâyet ederek: «Mev-

(2) Mesnevî, I. cild, 3110. beyit (Nicholson neşr.).

(23) Mesnevî, VI. cild, 3575. beyit (Nicholson neşr.).

lânâ, ne zaman tam bir niyazla namaz kılmaya kalksa, aydın dünyaya bana karanlık olur, belim kırılır. Onda gördüğüm hali, binlerce insanda görmemiştim ve onun eteğini ve sevgisini kalbinde taşıyan cemaate ne mutlu. Ben, Âdem'in böyle mutlu çocukları olacağını bilseydim, onu inkâr etmez, onun fenalığı için çalışmazdım» dedi. Hüsameddin Çelebi, bu hikâyeyi Mevlânâ'ya anlatınca, Mevlânâ gülümseyerek: «Ümitsiz olmaması umulur, hâşâ niçin ümitsiz olsun» dedi (24).

Yine Menâkıbu'l-Ârifin'de O'nun ibadete düşkünlüğü ve takvası konusunda aşağıdaki menkıbeyi okuyoruz:

Mevlânâ bir gün: «Ben yedi yaşında iken sabah namazında da-ima «Biz sana Kevser'i verdik» (el-Kevser, 1) âyetini okuyup ağladım. Birdenbire Allah-u Taâlâ esirgemediği rahmeti sayesinde bana gözüktü. Öyle ki, kendimi kaybettim. Aklım başıma geldiği vakit hâtiften: «Ey Celâleddin, ululuğumuz aşkına, bundan böyle bir daha mücâhade etme. Biz seni müşahade makamına erdirdik» diye bir ses işittim. O inayetin şükrânesi olarak son derece ibadetlerde bulunuyor ve «Ben şükreder bir kul olmayacak mıyım» (el-İsrâ, 3) âyetine icabet edip çalışıyor ve didiniyorum ki, arkadaşlarımı da cemal, kemâl ve hal derecesine erdirtireyim» derdi (25).

Mevlânâ'nın nefsi ile aşırı derecede mücadele ederek Allah'a kulluğun en güzel imtihanını vermek için giriştiği riyâzattan hangi birini anlatalım? İbadet konusunda O'ndan bahsetmek âdetâ ummandan bir katre sunmak olacaktır. O büyük velinin, her biri başlı başına incelenmeğe değer ibadet tabloları bizler için de ibretli sahneler sergilemektedir:

Şeyh Muhammed Hâdim rivayet eder ki: Mevlânâ, delikanlıların ağır kürkleri giydikleri, fırın ve tandırların kenarında bile üşüdükleri şiddetli kışın ortasında medresenin damına çıkar, seher vaktine kadar binlerce ah ve vah ile teheccüd namazı kılardı. Sabah namazını da kıldıktan sonra damdan inerdi. Ayağındaki mestini çektiğim vakit tabanının çatlaklarından kan damlardı. Arkadaşlar feryat edip ağlardı. Mevlânâ: «Bizim sultanımız, Peygamber Efendimiz'in de böyle hali yok muydu?» derdi (26). Görüldüğü üzere Mevlânâ'nın ibadetindeki aşırı denebilecek bu tavır, Hz. Peygamber Efendimiz'e benzemek istemenin bir gereği olarak yerine geti-

(24) Ahmet Eflâki, Menâkıbu'l-Ârifin, (çev. T. Yazıcı) İst., 1973, II, 194.

(25) Ahmet Eflâki, A.g.e., I, 156.

(26) Ahmet Eflâki, A.g.e., I, A.g.e., I, 240.

rilmekte, O büyük veli de bundan sonsuz haz duyduğunu bizzat ifade etmektedir.

Bilinen bir gerçektir ki Mevlânâ, dinleri birbirinden ayırarak onları çatıştırmaya karşıdır. O'na göre Allah'a çevrilen Hak yolundadır. Hak noktasında bütün dinleri birleştirmenin sırrına vâkif olan gerçek insan, Mevlânâ'yı bütün insanlık âleminde büyük yapan işte bu üstün anlayıştır. Şüphesiz O, bu anlayışın sırrına aşk içinde ermiştir.

Mevlânâ'ya göre ibadetin bir özü, bir de sureti vardır. Asıl ibadet bu özdür, sûret bir kalıptan ibarettir. O'nca namaz bu suretten, yani yapılan beden hareketlerinden ibaret değildir. Namazın başı tekbir, sonu selâmdır.

İbadetin özünden habersiz olarak, beden hareketleriyle yaptıkları hareketlerin sayı hesabı ile Cennet'e gireceklerini zanneden gâfiller, Cennet kapısında bakkal terazisi ile amel tartıyorlar.

İman ve ibadeti aşk kavramının içinde birleştiren Mevlânâ, onlarla insanın mutlak varlığa ulaşacağına, Allah ile birleşeceğine inanıyor. O'na göre insan görünüşte küçük bir âlemdir, ama hakikatte büyük âlem odur. O kendinde yaşattığı mutlak varlığın kemâlini insanda buluyor. Vecd halinde insanda Allah'ı görüyor ve O'na secde ediyor (27).

Mevlânâ ibadette yalnızlığı tercih eder. Böylece Yaradan'ı ile başbaşa kalacak, daha samimi bir şekilde Allah'ına niyazda bulunabilecektir :

İbadette yalnızlığı seçmek hoştur, lâtiftir,
Kullukta gayb sırlarını saklamak ne hoştur (28)

beyti ile bu özlemini dile getirir.

O'nun bütün çabası, her hâl-ü kârda Allah'a karşı olan kulluk borcunun en iyi şekilde ödenmesidir :

İnsanın günlerini ganimet bilerek Allah'a,
Kulluk borcunu ödemesi ne mutlu (29)

beyti ile gerçek kullara karşı duyduğu hasreti anlatmak istemiştir.

İnsanoğlu bu fâni dünya hayatına fazla bel bağlamaksızın daima uyanık olmalı, bugünkü işini yarına bırakmamalıdır; her an

(27) N. Topçu, A.g.e., s. 57.

(28) Mesnevî, I. cild, 3633. beyit (Nicholson neşr.).

tevbe etmelidir, çünkü ölümün ne zaman kapımızı çalacağını bilemiyoruz :

Gafletten uyan da tevbe ederim deme, yarınlar gelip geçti,
Dikkat et, ekin zamanı büsbütün geçip gitmesin (30).

Mevlânâ, her dinden, her milletten her insanı, insan olduğu ve büyük yaratıcıdan bir nur taşıdığı için sevmek gereğini duymaktadır. O kendi şahsiyetini, bir ayağı şeriatte kâim dururken, öteki ile 72 milleti devreden bir pergele benzetmekte, çok cepheli iç portresini bizzat ve kuvvetle çizmiş bulunmaktadır (31).

Mevlânâ'nın yedi asırdır devam edip gelen bu tesiri iki esaslı hüviyet halinde mütâlaa olunabilir :

1. Tarikat ve dergâh şeklinde asırlar boyu imparatorluğun her tarafına yayılmış olan gövdeli cephe,

2. Mûsikî ve şiir âlemindeki bedîî ve mânevî cephe (32).

Mevlânâ'nın ibadete, özellikle namaza karşı gösterdiği ihtimam her türlü tavsifin üstündedir. O namaza durduğu zaman dünya ve ona ait her şeyi unuttur, başka bir âleme, ibadetin neşvesine dalar. Aşıkın mâşûkuna kavuşması gibi O da Mevlâ'sına namazda kavuşmaktadır :

Mevlânâ, namaz vakti gelince Kible'ye dönerdi ve mübarek yüzü renkten renge girerdi. İstiğrak, tam bir alçakgönüllülük, niyaz ve daimi bir tevazu içinde namaza daldardı ve niteliksiz Allah'ın sıfatlarıyla birleşirdi. Mevlânâ, akşamın başlangıcından itibaren kıyama durup, sabahın başlangıcına kadar iki rekât namaza dalar kalırdı. Aynı şekilde bütün gün ve gece rûku' ve sücudda kaldığı da görülmüştür.

Akşam namazında herkes çerağ yakıp sofraya kurduğu vakit, ben yârin hayali, keder, inleme ve feryad ile kalırım. Gözyaşı ile abdest aldığım içindir ki namazım ateşli oluyor. Bir ezan sesi, mescidimin kapısına gelince onu yakar.

Bir defasında kaldığı medresede, kışın, akşamın başlangıcında secdeye varmış, mübarek gözünden çokca göz yaşı akıtmıştı; hatta o kadar ki, soğuktan secdeye akan göz yaşları sakalında donmuştu.

(29) Mesnevî, II. cild, 1215. beyit (Nicholson neşr.).

(30) Mesnevî, II. cild, 1269. beyit (Nicholson neşr.).

(31) S. Ayverdi, A.g.e., s. 3.

(32) İ. Habib Sevük, Mevlânâ, İst., 1954, s. 92.

Dıştan görünen namazı böyle olunca iç namazının sırlarını kim bilebilir? (33).

Mevlânâ'nın namaza gösterdiği bu titizliğin benzerlerini, ibadetlerinin diğer türlerinde de çokca görmekteyiz. Aynı hassasiyet ve titizlik, meselâ oruç ibadetinde tecelli ederken şöyle bir tablo ile karşılaşmaktayız :

Mevlânâ, mücahade ile açlıkta ender bir kişi idi. Kendisinde görülmüş olan mücahade beşerin gücü dışında idi. İslâm esaslarına göre yılda bir ay oruç vardır. Allah'tan korkanlar ise, üç ay oruç tutarlar. Üç gün, üç hafta ve biraz fazla tutanlar da vardır, fakat hepsi de iftar ederler ve kırk günlük çilede bile iftar ettikleri ululardan nakledilmiştir. Ama aç durmayı son derecesine vardırان Mevlânâ'dan «Tam kırk gün, geceleyin midemde yemek bulunmadı» diye duyuldu. Nitekim ârif Mevlânâ'dan naklederek diyor ki :

Allah çok iyi bilir ve elçisi şâhittir ki, kuvvetim ve azığım Allah'tan gelir. Şimdi tam kırk gün oldu ki, yemeğe muhtaç olmadım (34).

Oruç sabrı gerektiren bir ibadettir. Bir hadis-i kutside açıklandığı gibi Allah için tutulur ve mükâfatını da Allah verecektir. Tam bir imanla ve Allah'ın rızasını kazanmak için tutulduğunda açlık endişesi de kalmaz; çünkü büyük Yaratıcı, kullarını mânevî olarak rızıklandırır :

Orucun açlığına sabret, onu ısrarla tutarak,
Allah'ın vereceği mânevî rızkı bekle (35)

Büyük bir terbiyeci ve mürşid olan Mevlânâ, muvazenesi bozulmuş bir cemiyette, kararlı mizacı, salâbetli ahlâkı, engin kültürü, ferâgat, ismet ve asaleti ile, sahteyi gerçekten ayırdeden hakîm bir insandır. Mânen bunalan insanları hayata bağlayan, bezginlikleri gideren bir nasihatçıdır.

Buraya kadar yaptığımız bazı tesbitlerin ışığında diyebiliriz ki Mevlânâ, gerçek mânâda iman sihibi, ibadetine düşkün bir müslümandır. O'nun mesajlarındaki derûnî mânâyı tam olarak kavrayamayanlar, Mevlânâ'nın, Allah'a kulluk ve ibadeti tâli derecede düşünmüş zannederek öyle bir yoruma gidebilirler. Halbuki, «Muham-

(33) Feridun b. Ahmed-i Sipehsâlâr, Mevlânâ ve Etrafındakiler, (çev. T. Yazıcı) İst., 1977, s. 50.

(34) Feridun b. Ahmed-i Sipehsâlâr, A.g.e., s. 46.

(35) Mesnevî, V. cild, 1749. beyit (Nicholson neşr.).

med'in yolunun tozuyum» diyen büyük velinin, Peygamberine benzetmek için ayakları şişinceye kadar namaz kıldığını bilenler, Mevlânâ'yı kulluğun gerektirdiği ibadetleri fazlasiyle yerine getiren bir müslüman olarak tesbit edeceklerdir. O'na göre bir müslüman her şeyden önce Yaratan'ına ibadetle mükelleftir, kulluğun gereği de budur. Ancak Mevlânâ, bu ilk merhaleyi aşanlara takva yolunu göstermiş, her iki âlemde kurtuluşa ermek isteyenlerin takvâya, dine, salâha sarılmaları gerektiğini defaatla ifade etmiştir.

O büyük veli, kütlelere tesir ederken de bu metodu kullanmış, söylediklerini nazari kalıplar halinde bırakmamıştır. Sözlerini daima amel haline getirmiş, tatbikini tavsiye ettiği formüle öncelikle kendisi uymuş, her bakımdan örnek bir insan olduğunu göstermiştir.

Mevlânâ'yı sadece hümanizm, semâ ve mûsîki açısından ele almak, O'nun ibadet ve takva yolundaki samîmi, ısrarlı mücahadesine temas etmemek, O büyük veliye karşı haksızlık olur kanaatindeyiz.

Tekrar belirtmeliyiz ki, Mevlânâ'dan bize akseden bütün davranışlar, O'nun iman ve ibadetinin bir tezâhürü olarak da mânâlandırılmalıdır, değerlendirilmelidir.

MEVLÂNÂ'NIN ŞİİRLERİNDE :

EKİNDEN EKMEĞE

Dr. Müjgân CUNBUR

Mevlânâ'nın eserlerini okurken yaşadığı çağa ve çevreye ait birçok akislerle karşılaşırız. Özellikle Onüçüncü yüzyıl Anadolu'su tabiatı, insanı, insan ve toplum hayatının türlü yönleri, kültür ve sanatı bütün genişliği ve ayrıntılarıyla bazen mısra mısra, bazen beyitler halinde, o eserlerde dile getirilmiştir. Atları üstünde, ellerinde silâhları, önlerinde bayrakları ile gaziler, alpler, beğler, emirler, hükümdarlar, Türkmen töresince kışın kışlağa inen, yazın yaylaya çıkan yerleşik hayata henüz geçmemiş konar-göçerlerimiz, sürüleriyle çobanlar, deve kervanlarıyla tacirler, çeşitli meslek sahipleri, sanatkârlar ve esnaf adeta gözlerimizin önünde geçit resmi yaparlar. Araç ve gereçleriyle marangozlar, dülgeler, demirci, derici, döşemeci, hallaç, dokumacı, örücü, hamamcı, suyolcu, sucu, testici, şişeci, ressam, çalgıcı, bekçi, subaşı, bakkal ve bu arada ekmekçiler, değirmenciler Mevlânâ'nın beyitlerinde yerlerini almışlardır. O beyitlerde türlü ilim ve sanat konuları bu arada musiki, devrin etnografya ve folkloru, ev hayatı, özellikle mutfak, yemek ve yiyecekler, bu arada ekmek bir nimet olarak değerlendirilmiştir.

Meslek sahipleriyle ilgili bir örnek olarak «Divan-ı Kebir»deki : «Gökyüzü ne ekmekçi, ne demirci, ne dülgere ne de koku satan için değil, âşıklar ve aşk için döner» beyti bahis konusu edilebilir. (c. 1, s. 295 (1)).

Büyük insan Mevlânâ, sanki elinde fırçası birkaç çizgiyle değil, birkaç kelimeyle Onüçüncü yüzyıl Anadolu Türklerinin hayatını bir tablo halinde sergileyiverir. Nitekim yine «Divan-ı Kebir»indeki bir beytinde Tanrı katına :

«Senin sanatkâr elinden çıkmış resimleriz biz, senin nimetinle yetişmiş, senin ekmeğinle gelişmişiz.» diye şükranını iletir. (c. 1, s. 235).

---

(1) Konya Mevlânâ Müzesi'ndeki 68, 69 numaralı yazmanın cilt ve sayfasıdır.

Hazret-i Mevlânâ'nın yaşadığı çağda ve eserleriyle de daha sonraki yüzyıllarda hep aydınlar kesimine, Hacı Bektaş'ın ise çiftçilere hitap ettiği söylenegelmıştır. Halbuki eserlerine baktığımızda, Anadolu'nun ve orada yaşayanların bir bütün halinde, hiçbir ayrıntı yapılmadan, hiçbir kesim atlanmadan ele alınıp dile getirildikleri görülür.

Aslında Konya Ovası gibi bir tarım ülkesinde, tarımla ilgili konuların, Mevlânâ'nın eserlerinde aksini bulmamasına imkân da yoktur. Nitekim ekinden ekmeğe kadar bir oluşumun bütün veçheleri ve bütün aşamalarıyla Mevlânâ'nın şiirlerinde bölük bölük yer aldığı tesbit olunmaktadır.

O sırayı gözeterek ve söze tohumdan başlayarak konuya girebiliriz :

Tohumun iyi olması gereği üzerinde duran Mevlânâ, «Divan-ı Kebir»deki bir mısraında «İyi tohum eken, kötü ekin biçmez ki» (c. 1, s. 147); bir başka beytinde «Aklını başına al da sus, sus ve iyi tohum ekmeye bak.» (c. 1, s. 191) diyor.

Bir şiirinde ekilecek tohumlar arasında bilhassa «ihsan tohumu»ndan bahisle :

«Nereye hangi tohumu ekersen, sonunda o biter; fakat o güzel lütuf ve ihsan tohumu ne diye bir türlü bitmez» (c. 1, s. 188) diye sorar ve diğer bir şiirde de «din tohumu»ndan söz edip :

«Yani ne ekersen o kaybolmaz, mutlaka biçersin onu, din tohumunu ekmemekse, gerçekten de kutlu bir iştir» (c. 1, s. 106) der.

Kendisinin de bu hususta :

«Şu toprağa sevgiden başka hiçbir tohum ekmeyiz, şu tertemiz tarlaya başka bir tohum ekmeyiz biz» (c. 1, s. 137), dediği ve sanki kendisinden sonra geleceklerden de vatan topraklarına sevgi tohumundan başka tohum ekmemelerini dilediği görülmektedir.

Bir beytinde dünyayı «çorak bir yer» olarak vasıflandıran Mevlânâ, o yere çok tohum ektiğini, çok dönüp dolandığını, biraz da o anbarlara sığmayan tohumun araştırılması gerektiğini söylüyor. (c. 1, s. 136).

Tarlayı bırakıp da çorak yere buğday ekene ise, pencereyi ışık sanan pervaneye benzetiyor (c. 1, s. 214 AG) (2).

(2) Abdülbaki Gölpınarlı'nın dilimize çevirdiği «Divan-ı Kebir», İstanbul 1957 Remzi Kitabevi'ndeki cilt ve sayfa numaralarıdır.

Bir şiirinde de bazı remiz ve benzetmelerle kumluk yere ekilen tohumdan bahisle sözlerini aslında tohum bitiren yerle tohumun bir olduğunu söyleyerek tamamlar, şöyle ki :

«Gâh kapalı örnekler getirmedesin, gâh apaçık sözler etmedesin; bizim kumluk yerimize nasıl olur da tohum ekmeye kalkışsın?

A kumsal, buğday ambarından hiç utancın yok senin, aldırış bile etmiyorsun, çünkü buğdayı yoğa satmışsın.

A tohum bitiren yer, tohumun aslı da zaten sensin. Çünkü başak, sonucu senden bitip boy atıyor.» (c. 1, s. 215, beyit 12 - 14; c. 4, s. 101 AG).

Yine bir beyitte pek de açık olmayan bir benzetmeyle tarlayı süren öküzden söz ettiği görülür :

«A beden, dolap gibi dönüp duran şu gök kubbenin altında ekin için kullanılan bir öküzün sen..» (c. 1, s. 182).

«Divan-ı Kebir»in baştaki sekizinci şiirinde yağmur bekleyen tohumları suya azığa kavuşturan damlaları, inciye benzeten iki beyitle karşılaşırız :

«Düzenbaş güzellerimizin yüzünden azıksız kalan yeryüzüyle, yazıyı azıksızlıktan kurtarmak için gökyüzü inciler saçıyor. Bir katresi inci olur, bir katresi nerkis.. Böylece de yazıda biten otlarla geçinenlerimizin elleri malla, nimetle dolar.»

Bir beytinde ekilen tohum için :

«Bildir dikilmişti, bu yıl yerden baş verdi, filizlenip boy attı» (c. 1, s. 146) diyen Mevlânâ bir başka şiirinde yeraltındaki bu bekleyişler sayesinde her tanenin bin tane oluşundan (c. 1, s. 292) söz eder. Diğer bir şiirinde de :

«Ölüp gömülen tohum nasıl biter, yüzlerce başak verirse, Tanrı lütfuyla ben de binlerce defa öldüm, tıpkı o tohuma döndüm.» (c. 1, s. 169) denilerek tasavvufta önemli bir konu olan «Ölmeden evvel ölme sırrına» uzaktan kısaca değiniliyor.

«Mesnevi»de de ekinlerin yeşermesi «Tohum tarlaya ekilince ekin oldu» mısraı ile ifade ediliyor.

دانه چون آمد بمزرع کشت گشت

Divan'daki bir beyitte çayır - çimen, ekin - başak olan yerde

emniyet olmadığına işaretle yeşillığe aldanılmamasını, çünkü onu yokedenlerin bulunduğunu söylüyor. (c. 1, s. 252).

Mevlânâ yeşillığın ardında onu yiyen kurtlardan, yok eden yangından da söz açarak bu hususu bir beytinde :

«Ne biçim şimşeksin ki ekinleri yakmadasm» şeklinde belirttiği gibi, tarla yangınının Tanrı'dan gelen bir afet olmadığını bir diğer beytinde açıklıyor :

«Sevgili ne yaparsa yapsın, nasıl olur da kötü olur yaptığı iş? Ekini attıran, çayırı - çimeni çoğaltan ateş olabilir mi hiç?» (c. 1, s. 226).

Ekinin boy atıp sararmasını «Divan-ı Kebir»deki bir beytinde: «Topraktık, bu çeşit yüceldik, boy attık, toprağımız altına döndü» diye kapalı bir benzetmeyle ifade eder. (c. 1, s. 246).

«Ekin, buğday olup içlendiği zaman, samanın değil, bizim yoldaşımız olur» (c. 1, s. 290) dediği bir beytinde başaktaki tanelerin içlerinin dolma zamanına işaret edilmektedir. Bir diğer beyitte de «Taze başağa baktığı için insanların babası Âdem'in cennetten sürülüp çıkarıldığını» hatırlatır. (c. 1, s. 181 AG). Âdem'e yememesi emrolunan «ebedilik ağacı»nın buğday olduğuna inanılır.

Ekinin biçilişini ve sonrasını Mevlânâ, şöyle anlatır :

«Senin ekinindik, aşk orağıyla sen biçtin bizi.. Samandan ayırdın, ambara çekmedesin. Bu çekiş doğruluğa, zevka, ilâhi neş'eye, lûtuflar etmeye, keremler buyurmaya, zerreyi bırakıp bütüne götürmedir» (c. 1, s. 125).

Yine «Divan-ı Kebir»in ilk cildindeki onikinci gazelde: «Gönlümü aldığın gündenberi can ekinim biçildi gitti» diye bir mısra geçer. Konuyu mâna yönünden ele alan derinliğine bir ifadesi vardır.

Ekin biçilmiş, buğdayın samandan ayrılma yani harman zamanı gelmiştir. Büyük insan, bu aşamayı :

«Ekinler harman vaktine dek bir çeşit görünür, ama harman zamanı yarısı halis iç kesilir, yarısı saman» mealindeki bir beytinde ifade eder. (c. 1, s. 65 AG).

Bazı beyitlerinde adeta Cenab-ı Mevlânâ'yı ay ışığında Konya ovasındaki harmanları dolaşır buluruz.

«Can onun kaynağından ballara, şekerlere gark oldu, ay, o aya benzer Türk yüzünden harmana düştü, ağılandı» (c. 1, s. 258 AG)

gibi kısa, fakat canlı tasvirler yapar. Ayın ağullanmasını, dolunay zamanında yıldızların görünmemesine, adeta onların devşirilmesine benzetir.

«O sünbüle benzeyen başlar, o harmanı, güzel mi güzel ay sayesinde şu beden öküzünden kurtulurdum, gökyüzüne ağardım» (c. 1, s. 153) mealli beytinde bir takım kelime sanatları yapar, beyitte geçen sünbüle, başak burcunu, öküz ise sevir burcunu ifade etmekte, yine ay - harman bağlantısı kurulmaktadır. Nitekim şu beyitte de aynı temi işler :

«Geceleyin ay, yıldızları harman eder, ey gün, yürü git artık, bak samanuğrusunun yolu sünbüle burcu yüzünden samanlarla doldu» (c. 1, s. 66 AG).

Ay - harman ilişkisi başka beyitlerde de kurulmuştur :

«Öylesine aysın ki, harmanına geleni tutuyor, güneş gibi altın madenine çekiyorsun» (c. 1, s. 339); gökyüzünü harman yerine, yıldızları buğday tanesine benzeterek :

«Yeryüzünün pazar yeri dağıldı, yıldızların pazarını seyret, tan yerleri, değerli incilerle yani yıldızlarla bir harman yeri oldu» (c. 1, s. 67 AG).

Harman yerini göğe çıkartışındaki bir sebep, onu bir beytinde «**can harman yeri**» diye adlandırıp orasını padişahın bulunduğu yer olarak yüceltişidir. (c. 1, s. 233).

Harmanda buğdayın samandan ayrılışını «Divan-ı Kebir»in baştan üçüncü şiirindeki iki beyitte açıklayan Mevlâna :

«Biz harman çeçi gibi yerlere saçılmışız; buğdayla saman karmakarışık bizde; can yelinden bir esinti ver de buğdayı samandan ayır.»

«Şu güzelim tanelerin kulakları bir hoş rahmette, ümitleri bir seher yelinin esintisinde, öylece yeryüzünde mahpus kaldılar» diyor, ve kendine has ifadesiyle harmanın savrulması için beklenen rüzgârı dile getiriyor.

Buğdayın samandan ayrılışı Mevlânâ'ya göre, gerçekte aslı olmayanın birbirinden ayrılmasıdır. (c. 1, s. 174 AG).

Bu arada harmandaki tanelerden yararlanılan yaratıkların bile Mevlânâ'nın şiirlerinde unutulmadığı görülür. Meselâ tarla faresinden bahisle: «A kör sıçan harman günümüz bugün, kör değilsen aç gözünü de gör, gözü açık gidiyoruz biz» der. (c. 1, s. 235).

Nesr-i tair dediği akbabanın harmandan yararlanmasını şöyle ifade eder: «Güneşin bile onun sayesinde sermayesi çoğalmıştır. Yüzlerce ay onun harmanında nesr-i tâir gibi yemlenmededir» (c. 1, s. 121 AG).

Karınca ve çekirgeler bile bir vesileyle anılmıştır :

«Lütuf harmanından hepsi de zekât alsınlar diye canlar sünbül saçlarının çevresinde karıncalar, çekirgeler gibi üşüşmüşlerdir» (c. 1, s. 145, 32. beyit) diyen Mevlânâ divan edebiyatı sanatlarını kullanmadaki hünerini de göstermektedir. İnsanların da Tanrı harmanına koşan karıncalara benzeterek :

«Bütün yaratıklar, karıncalar gibi senin harmanına koşmada, bütün âlem, senin sofranın bağışlarıyla nevale elde etmede» der ve bedenini Tanrı lütuf ve nimetlerini yani ekmeği beklemekte olduğunu işaret eder. Bu hususta bir de yakarışı vardır :

«Çaresiz kalmış karıncalarınız biz, harmandan ayrı düştük, o yana bu yana dönüp dolaşıyoruz, feryadımıza yetiş.»

Bir beytinde «Hem harmanımızın bizim, hem harmanımıza âfet» (c. 1, s. 172 AG) diyen Mevlânâ harmanların mâruz kaldığı felâketlerden, selden ve yangınlardan da söz ederek :

«Bir güzelin yüz suyundan bir sel geldi, harmanımı aldı-götürdü, gönülden bir duman çıktı, yüceldi, samanım yandı gitti» (c. 1, s. 262) der. Harman yangınları onun beyitlerinde sıkça yer alır, şöyle ki :

«A yüzlerce harmanı ateşe veren, yakıp kül eden, bundan böyle yakma bizim harmanımızı» (c. II, s. 427 AG).

«Aşkın, harmanımı yaktı, ne can kaldı, ne ten, binlerce kez sık-san varlığımdan bir arpa bile bulamazsın» (c. 3, s. 364 AG).

Bu son beyit ve diğerleri bir yandan harmanı yanan köylünün durumunu gözler önüne sererken, bir yandan da konunun mânâ yönüne ışık tutarlar. İşte bir beyit :

«Gözleri aydınlatan gözyaşları, harmanımı yakıp kül eden sabır, hattâ hani o yol-yordam öğrettiğin akıl, hepsi de gece yarısı yollarını sapıtıp gitti.» (c. 1, s. 66 AG). Mevlânâ yine aynı mealde bir beytiyle Tanrı'ya duyduğu güveni bütün coşkusuyla açıklar :

«Harmanım yandıysa korkum yok, hoşum, o ay yüzlünün harmanı benim gibi yüzlercesine yeter» (c. 4, s. 402 AG, c. 1, s. 262) der.

Bu harmanlarda yalnız buğday değil, arpa da söz konusudur :

«Feleğin harmanında dönüp öğütülmedeyiz, amma kesseler bizi, arpa arpa etseler, yine de sırrının bir arpa kadarını bile söylemeyiz» (c. 1, s. 202, 35. beyit) derken feleği harmana benzetir, hayatın çarkları arasında insanı ve onun sakladığı ilâhi sırrı söz konusu eder, «Bütün umanların ümidi, harmanından ancak bir arpadır» mısraında ise Tanrı'nın büyüklüğü karşısında insanların ondan beklediklerinin ne kadar küçük olduğunu belirtmektedir. (c. 1, s. 133, 14. beyit).

Harman bitmiş, buğday ambara kaldırılmıştır. Bundan sonrasını «Mesnevî»'den okuyalım :

«Biz şu ambara buğday yığmadayız; derken yığılmış, toplanmış buğdayı yitirip gitmedeyiz.

Aklımızı başımıza alıp düşünmüyoruz ki buğdayın eksilmesi fare yüzünden.

Fare ambarımızı deleli, ambarımız onun düzeniyle yıkılıp gitmiş.

A benim canım, önce farenin zararını gider de ondan sonra buğdayı yığmaya giriş...

Ambarda hırsız fare yoksa, peki kırk yıllık kulluk buğdayı hani nerede?» (Mesnevî şerhi c. 1, s. 134 AG).

Bu beyitlerde büyük veli aslında insanın hayat boyu kazanıp biriktirdiğini sandığı sevap ve değerleri gaflet içinde nasıl kaybettiğini anlatmaktadır. Ancak verdiği öğütler buğday ambarı için de geçerlidir.

Saman da tarlada unutulup kalmamıştır. Mevlânâ'nın şiirlerinde samanla ilgili pekçok beyit vardır :

«Niceye bir bu beden bineğinden çekeceğim bunu, benden boyuna saman ister, arpa ister, halbuki gökyüzünde samanüğrusunun yolu, onun için samanlarla doldu.» (c. 1, s. 615 AG).

Bu beyitlerin bir kısmında samanı dağla kıyaslayıp sonra da yele verip uçurur: «Saman çöpü vardır ki dünyada yelden başka birşey tanımaz bilmez; saman çöpü bir dağı delemes, Ferhat değildir O.» (c. 1, s. 144, 10. beyit) veya «Dağdır, o saman çöpü değil ki bir yelle uçup gitsin» (c. 1, s. 319 AG) der.

Bu bahis üzerinde duran beyitlerden bir kısmında da kehlibarın saman çöpünü çekmesi hususu işlenmiştir :

«Dünya kehlibardır, hep saman çöpünü çeker, fakat buğdayı olan sap, kehlibara aldırış bile etmez.» (c. 2, s. 423 AG).

«Sen bir saman çöpüsün, bizse devlet kehlibarıyız, şu saman-
lıktan sıyrılıp kehlibara dönsen ne olur ki?» (c. 1, s. 253 AG).

Buğdayın pazarlanma zamanı gelmiştir, «Divan-ı Kebir»in baş-
tan ikinci şiirinde ambardaki buğdaydan alıcıya numüne gösteriş,
buğdayın vereceği unun kalitesi üzerinde durulup:

«Sana bir katre gösterdi mi ötesini anlarsın artık. Alım - satım-
da da ambardaki buğdaydan bir avuç buğday gösterirler.

O bir avuç buğdayı gördün mü geri kalanını da bilirsin, değir-
men dönünce nasıl bir un olacağını anlarsın.

Sen de eski bir ambarsın, elini bir daldır da al şu ambardan bir
avuç buğday; gör bakalım ne çeşit buğdaysın, bir gör de sonra de-
ğirmene götürmeye kalk.

O âlem değirmene benzer, bu âlemse harmana; burda buğday
mısın, fasulye mi? Her ne isen orda da ancak o sun.» (c. 1, 51. be-
yit) der, sonra da yolu değirmene uzatır.

Mevlânâ'nın şiirlerinde değirmen, çok renkli, çok zengin teş-
bihlerle işlenmiştir :

«Gönül buğdaya benziyor, bizse değirmeniz sanki, değirmen
nerden bilecek bu dönüş niçin?... Beden sanki taş, suyu da düşün-
celer, taş der ki: Olayı su bilir, su da: Değirmenciye sor, der, şu su-
yu aşağıya akıtan o. Değirmenci der ki: A ekmek yiyen, şu değir-
men dönmeseydi kim ekmekçi olurdu?» (c. 1, s. 221; c. 4, s. 142 AG).

«Söz mânâ değirmeni için boşuna bir dırıltıdır, ancak değirmen
suyla döner, dırıltıyla değil.. O asılsız sözler yüzünden buğday ka-
bından fırlar da değirmen taşının altına düşer, yani anlayacağın
öğünmek için yol budur, ancak..» (c. 1, s. 312).

«Kulaklar bu küpeden kurtulamaz, çünkü o başlardan akıl ve
fikirleri aldı, buğday gibi değirmene götürüp öğütmek, un haline
sokmak için bir kaba boşaltıverdi» (c. 1, s. 394 AG).

Bir beytinde değirmene hitap eder :

«A değirmen dolabı, dönüşün hangi su yüzünden? Bir kerecik

söyle bari, ne de demirden yapılma dolapsın sen.» (c. 1, s. 127; c. II, s. 453 AG) dedikten sonra, onun bir dönüşüyle yeryüzünü İrem bağına çevirdiğini, bir dönüşüyle de ağaçları kökünden söküp attığını söyleyen Mevlânâ, güneşi bir muma, değirmenin kanatlarını da sanki onun etrafında dönen pervaneye benzetir. Bir beytinde yedi kat feleği de değirmene benzettiğini okuruz (c. 1, s. 215, beyit: 10). Hattâ kendini de değirmen taşına benzetip :

«Lebbeyk lebbeyk ey kerem sahibi, başımda senin sevdan var, senin suyunla değirmen taşı gibi dönüp durmadayım.

Değirmen taşı döner amma, bizim de gıdamız o yüzdendir; ekmeğin kazancı da o yüzden; fakat değirmen bunu bilmez, ne diye döndüğünü anlamaz. Onu sudur döndüren, o da döner durur; fakat Tanrı suyu kesti mi yerinden bile kimıldiyamaz» der (c. 1, s. 39 AG).

Buğday öğütülmüş un olmuştur, kepeğinden ayrılmak için elenmesi gerekir. Mevlânâ'nın elek ve kalburdan söz eden beyitlerinde bu husus ele alınmıştır:

«Dünya bir elektir, bizse ona konmuş unuz sanki, elekten geçtin mi arısın, geçmedin mi kılçaksın, samansın» (c. 1, s. 362 AG).

«Su kılavuz oldukça bu değirmen döner durur, ama senin bundan haberin bile olmaz da buğdayım un oldu, yeter artık der durursun.

Halbuki o senin işine aldırış etmez bile, senin buğdayınla ilgisi yoktur. Su buldukça benim sırlarımın çevresinde döner durur.

Onun elinde bir kalburum ben, beni oynatır, döndürür. Kalburu ele almak sallayıp döndürmek onun işi, kalbur olmak da benim işim.» (c. 1, s. 138 AG).

Un elenmiş, yoğrulup hamur olmaya hazırlanmıştır. Hamurla ilgili olarak Mevlânâ'nın eserlerinde şu beyitlerle karşılaşırız :

«Ben aşkla pişmiş olmuşum, ne hamım ne ham tamahlılara kâpılmışım, Tanrı hamurumu aşkla yoğurdu benim.

Birinin hamurunu Tanrı yoğurursa nerden ham kalacak o? Ma•ya kabul eden hamurun, mayasız, bulamaç hamuru değilim» (c. 1, s. 171) diyen Mevlânâ zaten gökleri Yaradan'ın yarattığını bulamaç halinde bırakmıyacağına kanidir. Hamurun uzun süre pişmeden bırakılması halinde ekşiyeceğini ise şöyle ifade buyurur: «Ateşten kaçtıkça hamur gibi ekşisin, hamsın.» (c. 1, s. 191). Ekmeğin pişme-

si, hem de mayalanıp pişmesi gerektir. Bu hususun şöyle açıklandığını görürüz :

«O hamurun mayasıyla şu ten hamurunu mayalayamazsan yüz yıl fırına koyup kızdırsan, gene de ekmeğe mayasız olur» (c. 1, s. 257 AG).

Ekmeğin pişmesi için gerekli olan tandırdan söz eden beyitler konuya daha bir açıklık getirir. Ekinden ekmeğe kadar geçirilen aşamalarda görülen gelişmeye bu safhada yeni bir açıklık getirilmiştir. Mevlânâ buyurur ki:

«Cihan bir tandır, orda renk renk ekmeğe var. Fakat ekmeğe çiyi gören ne yapsın tandırı, ne yapsın ekmeği» (c. 1, s. 163 AG). Aslında tandır, ekmeğe, ekmeğe birer semboldür. Şu beyitte bu husus daha iyi anlaşılır :

«Gönül tandırının mide fırınının ateşi olmadan ekmeğe pişirir, dükkâna kor, fakat ekmeğimiz gizli, o, bir türlü görünmez gözlerle» (c. 2, s. 364 AG). Kısaca tandır yeryüzü, pişen ekmeğe kâmil insan, ekmeğe Cenab-ı Hak'tır. Bu konuda çok şey söylenebilir, ancak zamanın kısalığını da dikkate alarak Mevlânâ'nın şu buyruğunu dinleyelim :

«Bu sözü bırak artık, ört tandırının üstünü, ört de ekmeğini tirit haline getirsinler (c. 2, s. 125 AG). Bu beyit parçalarının bir bütün haline getirilmesinden söz edilirken söylenmiştir.

Hazret-i Mevlânâ'nın şiirlerinde sözünü ettiği ekmeğe arasında yufka, mısır ve arpa ekmeğeri, bayatlayıp un - ufak olmuş ekmeğeri onları taşıdığı ekmeğe dağarcıkları zembiller bile dile getirilmiştir.

Ekmeğe, insan için şüphesiz çok aziz bir nimettir. Ancak Hazret-i Mevlânâ bütün hayatın ekmeğe için, ekmeğe arayarak geçirilmesi, çok ekmeğe yiyip gaflet uykusuna dalınmaması gereğini öğütler. Bu bahisle ilgili pek çok beyit ve mısraları vardır. Bir iki örnekle bahsi kapayalım :

«Vaz geçir insanları şu ekmeğten, şu çorbadan» (c. 2, s. 395).

«Onların hepsi de candır, sizse ekmeğe kaydındasınız. Çalışın can olsun şu ten, insansanız buna çalışın, ekmeğeni yenip beden olmasına değil» (c. 3, s. 39 AG).

«Canın ekmeğe aramayı bırakmadıkça o güzelin yüzünü görmekten çok uzak kalırsın» (c. 1, s. 199; c. 3, s. 457 AG).

«Ekmeği kendisine put eden adamın şu güzeller arasında ne işi var?» (c. 4, s. 252 AG).

«Bir dilim ekmeğin için bunca maskaralığa düşmüşsün, a boynu kırılıncaya, ekmeğin çevresinde dönüp dolaşman kararmış yüzünü büsbütün karartmış» (c. 4, s. 204).

Kıscası ekmeğin varlıktaki birliğe erme yolunda çıkılan yolculuktaki engellerden biridir. Evet, aslında ekinden ekmeğe konusundaki geçirilen safhalar da bu yolculuğun sembollerle anlatılışıdır. Bu konudaki Mevlânâ beyitleri pek çoktur. Ancak bu çalışmada pek az bir kısmı verilebilmiştir. Yine de ekinden ekmeğe kadar bir oluşum devri içinde Mevlânâ'nın büyük felsefesini sembollerle açıkladığı görülmüştür. Tohum, tarla, ekin, yağmur, başak, harman, buğdayın samandan ayrılışı, anbar, değirmen, un, hamur ve nihayet ekmeğin, arada karşılaşılan yangılar gibi engellerle bir seyir dile getirilmiştir. Aynı zamanda bir ayna gibi XIII. Yüzyıl Anadolu'sundaki tarım hayatı, tarımla ilgili unsurlar sanki ayna gibi aksettirilmiştir. Bu Büyük İnsan, bir bildirinin sınırlarını aşacak zenginlikte renkli ve bol örneklerle bağlı olarak verdiği öğütlerle insanı ellerinden tutup iyiliğe, doğruluğa, güzelliğe bunların üstünde birlik ve bütünlüğe yöneltmektedir. Konuyu O'nun bir gazelisten alınan beyitlerle bağlayalım :

«Dünya gibi bir gönlüm var, koskoca bir dağ bile çekip götürmede, ben dağ çeken bir erim, ne diye bir saman çöpünü yükleneyim, kurtar beni şu samanlıktan.

Her kılım bir arslan kesildi. Amma artık ölüm iştiağından da bezdim; ben unum, buğday değilim, nasıl oldu da değirmene geldim?

Değirmene buğday gider, çünkü o başaktan doğmuştur; halbuki ben başağın oğlu değilim, ayın oğluyum, yerim ne diye değirmen olsun?

Hayır hayır, ay ışığı da pencereden değirmene vurur, vurur ama ordan yine aya gider, ekmeğin dükkanına değil..»

Gerçekte açıklaması uzun bir konu olan devir felsefesi, yine O'nun eşsiz ustalığıyla «ayın ışığının aya dönüşü» ifadesiyle özün özü dile getirilmiş bulunmaktadır.

MEVLÂNÂ VE TEVHİD AKİDESİ

Prof. Dr. Şerafeddin GÖLCÜK

Mevlâna Celâleddin Rûmî, medrese ve okul eğitimiyle birlikte halka dönük yaygın eğitimi de kullanarak inançların kalblerde yerleşmesine büyük önem vermiştir. Devrin gereği olarak o bu konuda tasavvuf yolunu seçmiş, çok yönlü bir metod uygulayarak halkın bütün kesimlerine hitabetmiştir. Esnaf, köylü, zengin, fakir bütün sosyal tabakalar onun engin hoşgörü bayrağı altında toplanarak eğitilmişler, feyz ve irfan sahibi olmuşlardır.

Mevlânâ, Anadolu'nun müslümanlaşmasında büyük etkinlik sahibi bir düşünür olarak en fazla, halkın saf ve sade bir inanç etrafında toplanması gereği üzerinde durmuştur. Onun dünya görüşü ve tasavvuf anlayışı, İslâm'ın temel prensibi olan Tevhid inancından kaynaklanmakta, o bütün hal ve davranışlarında, söz ve va'zlarında, sohbet ve konuşmalarında Tevhid'in açıklamasını ve uygulamasını vermiştir. Mevlânâ bütün hayatı boyunca bir tek Allah'a kul ve teslim olmanın sözcülüğünü yapmış, bunu bizzat telkin etmiş ve yaşamıştır.

Mevlânâ Celâleddin'in Allah'ı zât ve sıfatlar yönünden tarif ve tavsifi tamamen İslâmi nasrlara uygundur, ancak ifadeleri kendine has, coşkulu, şâirane, çarpıcı, sezilemeyen ve görülemeyen gerçekleri yakalayıcı ve sergileyicidir.

1. Allah:

Allah, araç ve gerece muhtaç olmadan kâinatı yaradan, kalpte ki ve lisandaki sözlerin hepsini bilen, ilâhlığını çok açık delillerle bildiren, birtekliliğini akıl ve basiret sahiplerine gösteren, Hz. Muhammed (S)in nübevvet nurunu ayın ondördü gibi parlatan ve onun kalbine nur gibi parlayan ve bütün kalblere deva olan kitabı, Kur'an'ı inzâl eden, kudretine karşı konulamayan Rabb'dir, padişahdır (1).

(1) Mevlâna, Mevlâna'nın Yedi Öütü (Mecâlis-i Seb'a), İst. 1973, s. 3.

O adalet sahibidir. İnsanların hayatta iken yaptıkları şeylerle ölümden sonra bıraktıkları eserleri bilen ve yazan Allah'ın (2) adalet oku hedefe isabette bir kılı ikeye ayırır. Aynı işte çalışan iki kişiden birisine yüz bin diğerine hiçbir şey vermemek ilâhî adalete asla yakışmaz, böyle bir şey olmaz (3).

Kişide bir sermaye görünürse bu Allahtandır. Çünkü o gerek gizli, gerek açık iltifatı ve hitabı çok sever. Ama insan her an yanıbaşında olan, kendisine şah damarından daha yakın olan Allah'ı (4) bulamıyor ve O'ndan uzak bir hayat sürüyor. Bir damladan ibaret olan ve ayrılık denizindeki insan bazan bir yaprağa asılır, bazan toprağa karışır. O birtakım bağların esiri olmuştur. Ona bu halde nasihat bile etmeğe değmez. Çünkü anlayış ve idrak menfezleri kapanmıştır. O ayrı bir dünyanın meftûnu olduğundan ona tevhidle ilgili bilgi ve nasihat fayda vermez. Rahman'a ve O'nun cemâline meftun olanlar için başka renk, şöhret ve koku gerekmez. Kalbini tevhid inancıyla dolduran için başka tahta gerek yoktur. En güzel taht, haremi kâbe-i dil olan sadr-ı sinedir. Kâbe yeryüzündedir, bu ise iklimi bedenle olan gönüldedir. İşlerin en hayırlısı orta halde bulunanıdır. Zinetin en kıymetlisini gerdanlığın ortasına koyarlar. Etraftakilere bir zarar gelirse, ortada olduğundan ona bir zarar gelmez. Vücudun ortasında olan kalp de hazine gibidir (5).

Kalble birlikte, ömür, israf edilecek meta' değildir. Maksûd, kalbî bir hakikat olan İslâmiyettir. Oraya, en büyük israf olan ömürün beyhude yere sarfıyla varılamaz. Halbuki, israf edenler bu zulmu başkalarına yapıyoruz zannıyla kendilerine yapmaktadırlar, kendi dükkânlarını ateşe vererek sermayelerin yaktıkları halde, hasımlarının dükkânlarını yaktıklarını zannederek sevinmektedirler. Öyleyse ne kimseye fenalık yap, ne kuyu kaz. Çünkü her ikisine de kendin düşersin (6).

Tevhid dünyasında insan gözden ibarettir, ondan başkası et ve posttur. Açık bir göz, vücudun en hayırlı organıdır. Açık göz, gerçeği gören gözdür. Bir amaca yönelik dostluk gelip geçicidir ve sürekli değildir. Bu tür dostluk, asılmakla kopan çürük bir ipe benzer. Bir maksada mebnî olmayan garazsız dostluk, hiç kopmayan ilâhî

(2) Kur'an, 36 (Yasın), 12.

(3) Mevlâna, Abe. s. 9.

(4) Kur'an, 50 (Kaf), 16.

(5) Mevlânâ, A. e .s. 21.

(6) Mevlânâ, A. e. s. 28.

bir iptir. «Şeytana uymayıp da Cenab-ı Hakk'a iman edenler, hiç kopmayan bir ipe yapışmıştır.» (7)

Âlim, câhil, sefih, âkil, muti', âsi, mü'min, kâfir kim olursa olsun, âciz kalıp da şeytanî sebeplerden ümitsiz olunca, Allah'ın ipine yapışır (8), tevhid inancına sığınır. Bununla birlikte insanı yola getiren kil-u kâl değil; Hakk'ın rahmetidir. Cenabı Hakkın merhame-ti, lutfu olmadan şekilden, görünüşten uzaklaşma imkânı yoktur, irfan kulağını kâmillerin sözüne verenler şekilden, suretten, zandan ve şüpheden uzak olurlar. Ancak içinde irfan nuru olmayanlara dışarıdan verilen nasihatın faydası yoktur. Gönlünde azıcık irfan ışığı olan kimse âriflerin parlak sözlerini dinlerse onlara iltihak etmiş demektir (9).

İnsan; inancıyla, tavır ve hareketleriyle Tevhid akidesine sahip olduğunu her an göstermek durumundadır. Zira Allah; âyetleri ve âlâmetleriyle akılları aydınlatmakta, âşikâr olduğunu, hiç bir inkârcının inkâr edemeyeceği kadar zahir olduğunu göstermektedir. O bâtın, gizli olmakla birlikte yerde, gökte olan bütün varlıklar onun Tevhidine, vahdaniyetine açık işaretler.

2. Akıl:

Cenabı Hakkın yarattığı mücerred varlıkların en önemlilerinden birisi akıldır. Allah kadim yaratıcıdır, her yerde ve her zaman hazır ve nâzırdır, her an görür ve işitir. İlâhi zâtı öyle bir hayata sahiptirki, her şey ondan hayat bulur. O öyle bir Kayyûm'dur ki, bütün ihtiyaç sahipleri sıkıntı ve darlık anlarında O'nun dergâhına koşar. Celâli büyük olan Allah altın taç mahiyetinde kabul edilen akli insanların başlarına koyarak âdem oğullarını mükerrem kılmıştır.

Akıl; şu hakir âlemin kandilidir, Tur-i Sinâ'nın nuru, güvenli bölde Mekke'nin âdil kumandanı, Rabbu'l-âlemin'in doğru bir hâkimidir.

Akıl; güzel tabiatli âdil bir sultan olduğu gibi, merhametli, rahim ehadiyet nurunun da bir gölgesidir.

Akıl; her zorluğun, her problemin düğümünü çözer, o, geceleri gündüz yapan Yaratıcı Allah'a karşı insanların klavuzudur.

(7) Kur'an, 2 (Bakara), 256.

(8) Mevlânâ, A. e. s. 49.

(9) Mevlânâ, A. e. s. 54.

Allah şu âlemi yok iken var edip güneşle aydınlatınca, akılda gizli olan hüner ve marifetlerle varlıklardaki acayıplıkları ve ince-likleri göstermek için akli her şeyden mümtaz kılmıştır (10). Akılla insan, Rabbini bulup bulmama konusunda, muhayyer bırakılmıştır. İnsanın hizmetine akıl gibi bir ölçü âleti verilmiş, insan bu en yüce ilâhî nimeti kullanarak dünyayı imar ve Rabb'i tanıma, bilme ve O'na kulluk görevlerini yerine getirecektir. Böylece insan kalblerin hayatı ilme, günahların keffareti amele kavuşacaktır.

3. İlim:

Ummî; elsiz ve kalemsiz yazandır. Elle ve kalemle yazanlar geçmiş olayları hikâye ederler. Kalemsiz yazanlar ise gaybdan, gelecekte ve meydana gelmiş olaylardan bahsederler.

Görür hayvan bile olsa var olan eşyayı,
Olmayan şeyleri her kim ki görür başkadır o.

Hz. Muhammed (S), anasız, babasız büyüdüğü, okula gidip yazı öğrenemediği, ümmî kaldığı halde binlerce ilmi, irfanı öğrenip kâinatın yaratılışından beri olan şeyleri kitab'tan birer birer hikâye etmiştir. O aynı zamanda âlemin iyiliğinden, kötülüğünden bahsetmiş, cennet ağaçlarından haber verdiği gibi, hurilerin kulaklarındaki halkaya varıncaya kadar açıklamada bulunmuştur. Cehennemi anlatmış, âlemin sonunun geleceğini, ama cehennemin sonunun olmayacağını belirtmiştir. O bütün bunları kimden ve hangi mektepten öğrenmiştir? Kimsesiz bir yetim olan Hz. Peygamber (S)'e Cenab-ı Hak muallimlik yapmış, ona (الرحمن علم القرآن) hükümünce Kur'an'ı öğretmiştir. Onun sahip olduğu ilim, irfan ve nikmet, yüzlerce mal, binlerce yıl mukabilinde öğrenilemezdi.

Herkes insan resmi yapabilir, ancak bu resmin başı olur, akli olmaz, gözü olur, görmesi bulunmaz, eli olur ihsanı olmaz, göğsü olur, kalbi aydın olmaz.

Her mihrabda kandil resmi vardır, ama geceleyin ışık vermez, duvardaki resim ağaç büyümediği gibi meyve de vermez.

İnsan aklın ve ilmin rehberliğinde Tevhid'e doğru yol almak durumundadır. Çevresindeki bütün varlıklara cansız birer resim olarak değil, onları Hakka götüren hakikat alametleri olarak görmeli, tevhidin tecelli ve tezahürünü onlarda bulmalıdır. İnsanın çevresin-

(10) Mevlânâ, A. e. s. 146.

deki suretlerin, resim ve nakışların birer hakikati vardır, bundan asla şüphe edilmemelidir.

Mutlu insan, kendisini bağlayan ilgiler ister demirden, ister çerçöpten olsun onları kırıp atmaya çalışır. Altına ilgi duyanlar altın dostu olduğu gibi, cevhere bağlananlar da cevher dostudur(10).

Sel gibi tevhid deryasına doğru akıp giden damla, ancak mü'minin ruhudur. Kendisine ve çevresine ibret nazarıyla bakıp, bundan Tevhid yolunu aydınlatıcı bilgiler edinen insan, Allah'ın sürekli terbiyesinde bulunan insandır. O «mal ve oğullar dünya hayatının süsüdür. Ama baki kalacak yararlı işler, sevap olarak da, amel olarak da, Rabbinin katında daha hayırlıdır.» (11) düşüncesindedir. Bu düşüncüyü elde etmenin yolu da Allah'ın insanoğluna iki büyük bağışı olan akıl ve ilim sayesinde olmaktadır. Aklın ve ilmin faydalı hale gelmesi ise ancak tevhid atmosferinde mümkündür.

4. İ m a n :

İmanın insanı ne hale getirdiğini, hangi niteliklerin sahibi kıldığını Mevlânâ, sorulan şu soruya verdiği cevapta ifade ediyor :

«Bundan önce kâfirler putları öperler, putlara secde ederlerdi. Biz de şu zamanda onun tıpkısını yapıyoruz. Gidiyor, Moğallara secde ediyoruz; sonra da kendimizi müslüman sayıyoruz. Ayrıca içimizde hırs, kin, istek, hased gibi bunca put var; bunların hepsine de itaat etmedeyiz; hem içten, hem dıştan biz de aynı işi yapıyoruz, sonra da kendimizi müslüman sayıyoruz.»

Bu açık soruya Mevlânâ'nın cevabı ilgi çekicidir :

«Amma burda bir başka şey var. Hatırınıza şu kötüdür, beğenilmeyecek bir şeydir düşüncesi geliyor ya, gönül gözünüz kesin olarak niceliksiz, niteliksiz pek büyük bir şey görmüştür ki bu, size kötü, çirkin görünüyor. Acı su, tatlı suyu içmiş olana acı gelir. «Her şey zıddıyla meydana çıkar.» Şu halde Yüce Allah size iman ışığını vermiş ki bu işleri çirkin görüyorsunuz. Demek ki güzelin karşısında bu çirkin görünüyor. Böyle olmasaydı neden başkalarında bir dert yok; ne haldeyseler hallerinden memnunlar, iş bundan ibaret diyorlar. Allah, size dilediğinizi verecektir, elde etmeye çalıştığınızı elde edeceksiniz. «Kuş kanatlarıyla uçar; mü'min, iman sahibi ise himmetiyle.» (12)

Hz. Mevlâna burada devrin bir takım sıkıntılarını kendilerine

(11) Kur'an, 18 (Kehf), 46.

(12) Mevlânâ, Fihi Ma Fih, İst. 1959, s. 66.

dert edinerek kendilerini neredeyse müslüman saymayan müslümanların kendilerinde bulunan iman cevheriyle hareket ettiklerini gayet mahirane, edebli bir şekilde onlara anlatıyor, eğitici ve öğretici etkinliğini isbat ederek, onların tevhidin ışıklı ve aydınlık dünyasındaki hallerini adeta okuyor. Fakat bununla birlikte insanların yaşadığı dünyada her insan aynı düşünce ve inanışa sahip olmadığı gibi Tevhid akidesine bağlılık konusunda da farklı düşünceler ve inanışlar mevcuttur. Tevhide ulaşmak için Allah'ın varlığını isbat sadedinde pek çok deliller ileri sürülürken, çeşitli münakaşalar yapılmıştır. Mevlâna'nın bunlardan birisine yaklaşımı şöyledir:

«Birisi, ârifler padişahı Şems-i Tebrizi'nin yanında dedi ki: «Bu sabah kesin delille Allah'ın varlığını isbat ettim.» Demin melekler gelmişlerdi: Allah ömürler versin, dünyadakilere karşı kusurda bulunmadı da, hamdolsun Allah'a, Rabbimizin varlığını isbat etti, diye dua ediyorlardı bu adama... Ey Adam! Allah'ın varlığı zaten meydanda; onu isbata delil gerekmez ki. Sen bir iş yapacaksan onun katında bir mertebe, bir makam sahibi ol, o mertebede, o makamda kendini isbat et; yoksa O, senin delilin olmasa da vardır. «Hiçbir şey yoktur ki, O'nu överek noksan sıfatlardan arı olduğunu söylemesin.» (13).

Allah vardır ve bir tektir. Bu en açık ve tek gerçektir. Önemli olan var ve bir olan Allah'ın katında makam ve rutbe sahibi olmaktır ki, Mevlânâ doğrudan bu konuya temas etmektedir.

5. İnsan:

Her şey insanı Tevhid akidesine sahip kılmak için vardır. Ama insanın varlıklar sınıfı içindeki yeri yapısı itibariyle nedir? Mevlâna Celâleddin konuya şu ifade ile açıklık getirmektedir:

«Yaratıklar üç sınıftır. Kimisi meleklerdir; onların hepsi mutlak akıldır, ibadet, kulluk, Allah'ı zikir, onların tabiatıdır, yiyip içmeleridir, onunla geçinirler, onların yaşayışı budur, balığın suda yaşadığı gibi: Balığın canı da sudur, yatağı, yastığı da... Meleğe teklif de yoktur, çünkü şehvetten arınmıştır, tertemizdir. Şehvete düşmezse, nefesine, hevasına uymazsa ne var ki? O bunlardan arınmıştır ve hiç nefsiyle savaşmaz. O ibadetsiz olamaz, bu onun yaratılışından ileri gelir.

Yaratıkların kimisi hayvanlardır. Onlar sırf şehvettir, kötülük yapma, diyen akıl yoktur onlarda, insanlara olduğu gibi onlara teklif yoktur.

Yoksul, fakir insana gelince; o, akılla şehvetten meydana gelmiştir. Onun yarısı melektir, yarısı hayvan. Yarısı yilandır, yarısı balık. Balık oluşu suya çeker, yılanlığı toprağa sürer onu. O daima çekiştir, savaştadır. «Akli şehvetini yenen, meleklerden yücedir; şehveti aklını yenen hayvanlardan da aşağıdır.

Melek bilgiyle kurtuldu; hayvan bilgisizlikle kurtuldu;
İnsanoğlu ise ikisinin arasında çekişe - dövüşe kaldı - gitti.

Şimdi insanların kimisi, akla o kadar uydu ki tümünden melek oldu, mutlak ışık kesildi - gitti. Bunlar Peygamberlerdir, erenlerdir, velilerdir. Korkudan da hüzünden de kurtulmuşlardır. «Ne korku vardır onlara, ne hüzünlenirler onlar.»

Kimisinin de şehveti aklına galip gelmiştir. Bunlar da tam hayvan olmuşlardır.

Kimisi de kavga, savaş içinde kalmıştır. Bunlar, içlerinde derd, ağrı, feryad, özleyiş, çile, ıstırap beliren bir bölüktür; bu tür yaşayışlarını bunlar hoş görmezler. Bunlar mü'minlerdir. Evliya bunları menzillerine ulaştırmayı, kendilerine döndürmeyi beklerler, şeytanlar ise onları aşağıların en aşağısına çekmeyi isterler. (14)

İnsanın varlıklar hiyerarşisinde durumu böyle olunca, ona düşen görev, aklını kullanarak lâıyk olduğu mevkide yerini alması oluyor.

Mevlâna, insanın Tevhid inancı içindeki yerini sünni bir anlayışla çok dakik bir uslupla, gayet nazik ve ince ifadeyle şu satırlarda dile getirmektedir :

«Mu'tezile der ki: «İşleri yaratan kuldur. Kuldan beliren her işin yaratıcısı, yapıcısı kuldur.» Böyle olmasına imkân yok. Çünkü kuldan beliren her iş, ya akıl, can, kuvvet, beden gibi kulun araçlarından biriyle belirir, yahut da vasıtasız belirir. İki halde de kulun bir şey yaratmasına imkân yoktur. Bu organlarla bir iş görürse bunları bir araya toplamaya gücü yetmez; şu halde o, bu araçla bir işi yaratamaz. Çünkü araç onun hükmü altına girmez. Bu araç olmadan da bir iş yaratamaz, çünkü araçsız bir iş görmesine imkân yoktur; demek ki ne halde olursa olsun, işleri yaratan Allah'tır, kul değil.

Hayır olsun, şer olsun, kuldan beliren her işi insan, bir şey umar da yapar. Fakat o işteki hikmet, insanın aklına - fikrine geldiği kadar değildir. O işte kendisine görünen anlam, kendisine beliren

hikmet, elde ettiği fayda, gördüğü, elde ettiği kadardır da o yüzden o işi işlemiştir. Fakat onun tümünden bütün faydalarını Allah bilir. Meselâ, âhirette sevab elde etmek, iyi bir ad - san sahibi olmak, dünyada da aman bulmak için namaz kılarırsın. Fakat namazın faydası okadar değildir; düşünceye sığmayacak kadar yüzbinlerce faydalar elde edeceksin, amma bu faydaları Allah bilir de insanı bu işe koyultur.

İnsan, Allah'ın kudret avucunda bir yaya benzer. Allah onu işlerde kullanır durur. Gerçekte yapan, eden Allah olup yay değildir. Yay bir araçtır, fakat Allah'tan haberi yoktur, dünyanın durması için gaflet içindedir. Kimin elindeyim ben diyen, kimin elinde olduğunu bilen yay, ne büyük yaydır.» (15)

Tevhid akidesinin tanımında ve anlatımında insanın Allah'ı anlayışı önemli merhaledir. Mevlâna Celâleddin, insandan Allah'a bakışı, çok sade, basit ve açık bir dille şöyle ifade ediyor: «Allah, örtüsüz görülmez. Ana, baba, kardeş, dost, gök, yer, bağlar, bahçeler, bilgiler, ibadetler, yiyecekler, içecekler, hâsılı bu çeşit şeylere duyulan istek, sevgi, bütün bunlar Allah'ı özler, O'nu ister. Fakat bunların hepsi örtüdür. Allah bu örtüleri bir iş için yaratmıştır. Allah örtüsüz, perdesiz görünseydi biz ona dayanamazdık, faydalanamazdık da; bu örtüler yüzünden yardım görmedeyiz, faydalanmadayız. Şu güneşi görüyorsun ya, hani onun ışığıyla yol yürüyoruz; iyiyi kötüden ayırıyoruz; onunla ısınıyoruz; ağaçlar, bağlar, bahçeler meyve veriyor: hem meyveler ekşi, acı meyveler, onun ısıısıyla oluyor, olgunlaşıyor, tathılaşıyor; altın, gümüş, yakut madenleri onun tesiriyle oluyor, türlü sebeplerle bunca faydalar veren şu güneş, daha yakına gelse hiçbir fayda vermez; hatta bütün dünya, bütün halk yanar gider, birşeycik kalmaz.

Allah, dağa, örtüyle - perdeyle görününce dağı, ağaçlarla, güllerle, yeşilliklerle dolduruyor, süslenmiş, bezenmiş bir hale sokuyor; fakat örtüsüz - perdesiz göründü mü, onu alt üst ediyor, parçalayıp gidiyor. «Rabbî, dağa göründü mü onu paramparça etti.» (16)

Tevhid akidesi, Allah'ın zât, sıfat ve fiilleri yönünden bir tek kabul edilmesidir. Hz. Mevlânâ bu hususu eserlerinde veciz bir şekilde ifade etmiş, Kur'an ve sünnette nas olarak yer almış hususları gerek avamın ve gerekse havassın anlayacağı tarzda açıklayarak milletimizin ve ülkemizin mânevi önderlerinden büyük bir düşünür sıfatıyla yediyüz yıl öncesinden bugünlere seslenmektedir...

(15) Mevlânâ, A. e. s. 172.

(16) Kur'an, 7 (A'raf), 143.

Hz. MEVLÂNA'NIN YAŞADIĞI DEVRİN — SOSYAL YAPISI —

Prof. Dr. Mehmet AYDIN

Hz. Mevlâna'yı ve O'nun düşünce sisteminin temellerini iyi kavramak için; Mevlâna'yı yetiştiren sosyal şartların bilinmesi gerekir. Her insan, içinde yaşadığı sosyal muhitin içinde, belirli düşünce kalıpları alarak yaşar. Bazan onlara, yeni fikri unsurlar ilave eder; bazan da kazandığı düşünce modelleri içinde; yeni felsefelere, yeni fikri ufuklara ulaşır. İçinde yaşadığı toplumun izlerini taşımayan, devrinin sosyal ve kültürel sarsıntularından nasibini almayan insanların, büyük ve ulvî düşünce sahibi olmaları oldukça zordur.

İşte Hz. Mevlâna da XIII. yüzyılın sosyal ve kültürel ortamında yetişmiştir. Yaşadığı devrin sosyal ve kültürel olayları; O'nda, ince bir nakış ipliğinin silinmez izlerini bırakmıştır. İçinde yaşadığı yüzyılın ve muhitin sosyal ve kültürel krizlerini, Mevlâna, daha Belh'te duymaya başlamıştır. Babası Bahaeddin Veled'in, gönül yolcularının bağlı olduğu, İslâm'ın takva anlayışının sistemleştiği, ekolleştiği, Tasavvuf sistemine bağlı olması, Mevlâna'nın saf ruhunda bu sistemin tohumlarının atılmasını sağlamıştır. Bahaeddin Veled, ruhun sâfiyeti için, akıldan ziyade; riyazet yolunu tercih ediyordu. Hakikatlara, sadece ilâhi cezbe sayesinde ulaşabilir olduğunu söylüyordu. Bu görüşün temelinde, felsefenin dayandığı akılcılıkla, Tasavvuf ekolünün dayandığı riyazetin ayrımı vardı. Hicri VI. yüzyıl şairleri olan Senâi, Hakânî, Nizâmî'de, açıkca felsefe yolunun aleyhinde idiler.

İşte Mevlâna'nın babası Bahaeddin Veled de, bu sôfi sistemin iç gidişi üzereydi. Bunun için O da, devrinin akılcı ve şekilci görüşleriyle ve onların mümessilleriyle ters düşmüştü. Maarif adlı kitabının bir bölümünde Bahaeddin Veled, fahri Razi, Zeyni kişi, Harzemşah ve diğerlerine hitaben, akıl yolunun hayalci alemine koştukları ithamını yapar.

Aslında Bahaeddin Veled ile Fahri Razi arasında vukuu bulan mücadele, akılla ruhun mücadelesiydi. Birisi determinist, diğeri ri-

yazetle saflanmış bir ruhun ilâhi sezgiciliğine bağlıydı. Birisi kafa gözüne, öbürü kalb gözüne bakıyordu. İşte Gazali'nin «Tehafutu»nu bu felsefe aleyhtarlığının en rasyonel bir ifadesi olarak görebiliriz. Mevlâna'nın ilk çocukluk yıllarında, Belh'te hakim olan birinci görüş, gönül erbabını rencide etmiş, belki de Mevlâna'nın babasını, Belhi terke sebep olmuştur. Anavatanın terkinin hicret sahiplerine yaptığı tesiri anlamak zor değildir. İnsanın alışkanlıklarını terki ne kadar zor ise; alıştığı yeri terki de o kadar zordur. Bunun için; her göç olayı, bir hasreti beraberinde getirir. Bu özlem, sadece ana vatan hasreti değil; insan rahatının, duyulan gönül huzurlarının, alışılan dostların, sevgililerin bir arayışıdır.

İşte beş yaşlarındaki Mevlâna'ya hiç silinmemek üzere nakşedilen bu göç olayı ve Moğol istilası korkusunun sosyal hayattaki tedirginliğin O'ndaki akisleri, Mevlâna'nın çok erken yaşlarda çok büyük olaylarla duygulanan, içlenen bir gönül sahibi olmasını sağlamıştır. Böylece, Hz. Mevlâna'nın ruhu, daha çocukluk yaşlarından başlayarak büyük olayların, ulvi fikirlerin tesirinde şekillenmiş, istikbalde püskürecek bir volkan gibi için için tutuşmaya başlamıştır.

Şüphesiz Hz. Mevlâna'nın ilk üstadı, babası Bahaeddin Veled olmuştur; O'na ilk tasavvuf zevkini veren, onun ruhunda sôfi temayülün tohumlarını eken babasıdır. Belh'ten hareketiyle Konya'daki nihai karargah, arasındaki uzun yıllar, Mevlâna'nın bünyevi gelişmesine paralel olarak; ruhundaki büyüme de devam etmiştir. Bahaeddin Veled'in tasavvufi sohbetiyle gelişen, büyüyen, şekillenen Mevlâna'nın ruhu, onun; MAARİF adlı kitabıyla daha sağlam temellere oturmuştur. Bahaeddin Veled'in sohbetlerini ihtiva eden bu eser, bir anlamda onun tasavvuf görüşünün bir ifadesidir.

Özellikle, Şehabeddin Sühreverdi'nin maneviyat sohbetleriyle, olgun bir tasavvuf atmosferi içinde yüzen Alaeddin Keykubat'ın (1220 - 1237) sarayı, Bahaeddin Veled'in Maarif adlı eserindeki «Ötelerin Ötesinden» yapılan sohbetlerle, tamamlanıyordu, Mevlâna'ya silinmemek üzere tesir eden bu eser, aynı zamanda o devrin Konya'sındaki yüksek tasavvufi fikirlere gönül veren bir «gönül cemaatinin» iç dünyasından da haber vermektedir.

İşte, Bahaeddin Veled'in Maarif adlı eseri, Hz. Mevlâna'ya büyük tesir yapmış, çocukluğundan itibaren ruhunda sakladığı, geliştirdiği, kendi iç dünyasında bir senteze ulaştırdığı fikirleri, yine kendi tasavvuf potasında şekillendirmiştir.

Mevlâna'nın babası Bahaeddin Veled öldüğü zaman, Mevlâna 24 yaşlarında idi. Sultan Alaeddin'in arzusu ile; Mevlâna, babasının makamına oturmuştu. Artık Mevlâna, vaaz ve Müftülük işleriyle meşgul oluyordu. Bahaeddin Veled'in, Belh'ten dostu ve müridi olan Burhaneddin Muhakkık, Konya'ya gelmiş ve Mevlâna Celaleddin'i müftülük makamında bulmuştu. Tasavvuf yolunun ileri makamlarında olan Burhaneddin Muhakkık, Mevlâna'nın çocukluk yıllarından beri ruhunda biriken mistik aşkı bir kibritle tutuşturmak istemişti. Tüm hayatı bu atmosfer içinde geçmiş olan Mevlâna, kolayca Burhaneddin'e teslim olmuş ve onun mistik terbiye metodlarına intisap etmişti. Zaten fıtraten zahid bir yapıya sahip olan Mevlâna, XIII. Yüzyıl Konya'sında ibadetleriyle, perhizleriyle, zahir ilimlerdeki üstünlüğü ile şöhrete ulaşmıştı. Halk onu din klavuzu, Hz. Muhammed'in şeriatında esas sayıyordu. Mevlâna, Burhaneddin Muhakkık'ın 9 yıl hizmetinde kalmış, onun ruh derinliklerinden ilahi aşk ateşiyle tutuşmuştur. Mevlâna bu halini şöyle dile getirir:

«Bir ülkenin zahidi idim. Bir minberin sahibi idim. Kaza benim gönlümü el çırpan bir âşık yaptı. Aşkın elinden gazel söyleyen, alkiş tutan bir avare oldum. Senin aşkın benim utangaçlığımı, sıkılganlığımı, kısaca her neyim varsa hepsini yakıp tüketti.»

İşte yılların mistik birikimi bir anda aşka inkılab edince; Mevlâna'daki zahir ile batın bir savaşa dönüşmüştü, ilahi aşk zahirin gözünü kör etmişti. Bir nur heykeli haline gelen Mevlâna'yı anlamaktan aciz kalan zahir ehli, Mevlâna'yı inkara başlamışlardı. O, canlar aydınlatan güneşi, gözlerinin körlüğünden dolayı, gece sanmışlardı. Fakat Mevlâna bu halde de yetinmemişti. 1244 yılında Mevlâna, Şems'le karşılaşmıştı. Şems, tasavvuf yolunun «MA'ŞUK» makamında idi; İşte Mevlâna'yı, Şems bu yola sevk etmişti. Bu yol, «Evliya-ı Kamil» yolu idi. Mevlâna Şems'le karşılaştıktan sonra, yeni bir hayata girmişti, öylesine gönlünü; dostunun hayalinden başkasına; evinin kapısını da tanıdıklarına ve tanımadıklarına kapatmıştı. Artık, aşk ustasının huzurunda diz çökmüştü. Şems'in Mevlâna'yı nasıl büyülediği konusu tüm vecheleriyle kapalı kalırken; menâkıp kitapları, Mevlâna'nın Şems'den sonra yolunu değiştirdiğini, semaya girdiğini, Ney'in can yakıcı nağmesine, Rebab'ın ruh okşayıcı sesine kulak verdiğini söylüyorlardı. Belki de Şems, ilâhi güzelliğin kendinde bulunduğunu iddia ediyordu. Çünkü O yüzyılda ve muhitlerde bu gibi iddialar hiçde garip değildi. Nitekim, Bahaeddin Veled'in eserlerinde de bu gibi fikirler mevcuddu.

Mevlâna'nın etrafını böylesine ihmali, hem müritlerini, hem de

halkı üzüyordu. Böylece, Şems'e düşmanlık hisleri çoğalmış ve tehditler yöneltmişti. Yapılan baskılara dayanamıyan Şems, Şam'a geçmişti. Fakat Şems'in kaybolması olayı, Mevlâna'yı daha da üzmüş, kendi âleminde perişanlıkların en kötüsünü yaşatmaya sebep olmuştur. Mevlâna'nın ısrarlı ricası üzerine geri dönen Şems, Mevlâna'yı teskin etmişse de, bir müddet sonra yine dedikodu kazanı kaynamaya başlamıştı. Duruma dayanamıyan Şems, ortadan kaybolmuş ve Mevlâna'yı hüznün denizine gömmüştür. Artık kaybolan Şems'i, Mevlâna gönlünde buluyordu. Böylece mutasavvıflarda birçok defa görülen, kendisini sevgili ile bir görmek vetiresi başlıyor, bunun neticesi olarak Mevlâna bazı gazellerinde kendi adı yerine Ma'sûkunun adını zikrediyordu. Daha sonra Mevlâna, Şems'in yerine Salâhaddin Zerkûb'u kor. Hatta Şems'in bu ümmi zâтта tezahür ettiğini söyler. Mevlâna bu zatla on yıl beraber yaşamış ve Mevlâna'nın halifelliğini yapmıştır. Onun vefatından sonra, yerine Mesnevi'nin ilham edicisi olan Çelebi Hüsameddin geçer. Şems'in cazibe kuvvetinden daha az olmayan Hüsameddin'in çekiciliği; bir dereceye kadar sükûnet bulmuş olan Mevlâna'nın, tabiat denizini tekrar kaynatmaya başlar. Onun teklifi üzere Mevlâna Mesnevi'nin beyitlerini söylemeye başlar. Artık Mevlâna'yı bir telaş almıştır. Gece ve gündüz sükûnet ve rahat bulamaz. Mevlâna söyler, Hüsameddin Çelebi yazar.

Çocukluk yıllarından başlayarak, içinde yaşadığı toplumun fikir hareketlerinin ruhunda bıraktığı izleri, birer aşk nağmesiyle dile getiren Mevlâna, aslında kendi toplumunun, kendi yüzyılının problemlerine tercüman oluyordu. 1071 Malazgirt hareketiyle Anadolu'da başlayan ruhun, Mevlâna bir devamıdır. Mevlâna, tüm eserlerinde, dile getirdiği engin tolerans, aşk, Özün Özünü arama esprisıyla iki asırdan beri Anadolu'da teşekkül etmeye başlayan yeni kültür hayatı içinde bir kaynaşma ve birleşme temin eden bir ruh ve gönül adamıdır.

Büyük Selçuklu İmparatorluğu'ndan ayrılan Anadolu Selçuklu Devleti önce İznik, sonra da Konya'yı Başkent yapmıştı. Anadolu Selçuklu devletinin teşekkülünden itibaren geçen iki asırdan fazla zaman, Anadolu'da Türk Destanının yazılma devridir. Bu müddet zarfında Anadolu'ya yapılan hücumlar, Türk beyliklerine birlik şuurunu hissettirmiş, vatan fikrinin yerleşmesini sağlamış, Haçlı sürülerine gereken dersi vermelerini temin etmiştir.

Anadolu Selçuklu Devleti'nin ikbal devri Alaeddin Keykubad dönemi'dir (1220 - 1237). Moğol istilasının Asya'yı alt üst ettiği bir

zamanda, Anadolu Selçuklularının başındaki bu güçlü insan; muhtemel bir Moğol akını karşısında Konya, Kayseri ve Sivas'ın çevresini tahkim etmişti. Bu ikbal döneminin sağladığı huzur ortamında, Selçuklu halkı, Türk kültürünün maddi ve manevî unsurlarını, hayatın tüm sahalarında işlemeye devam ediyorlardı. Fakat XIII. Yüzyılın başında İslâm dünyasını kökten sarsan olay, yine de Moğal istilası olmuştu. Orta Asya'da başlayan Türk - İslâm fikir ve heyecan hareketi, Moğol istilasının önünde kendine emin bir yer arıyordu. İşte bu emin bölge, 1071 de kapıları açılan Anadolu olmuştu. Böylece Anadolu, üç asra yakın bir zaman Türk irfanının dokunduğu, işlendiği bir ortam olurken, diğer yandan da İspanya önünde geri çekilen Endülüs irfanı da Kuzey Afrika yolu ile Anadolu'ya doğru akın ediyordu. Böylece, Anadolu Selçuklularının yurdu, bir yandan Orta Asya kültürü, diğer yandan İslâm medeniyetinin Emevî, Abbasi-ler döneminden beri süzüle gelen İslâm kültürünün yeniden bir buluşma noktası olmuştu. Türkistan âlimleri, Horasan Erenleri, Azerbeycan filozof ve kelâmcıları Anadolu şehirlerini doldurmaktaydı. Bu irfan ordusunun hemen yanında bir de «gönül erleri» ordusu vardı ki bunlar da tekke ve zaviyeleriyle kırık kalbli, gözü yaşlı, uzak diyarlardan kopup gelen göçmen kitlesine hayat suyu sunuyorlardı.

Anadolu yeniden zâhir ve bâtın ilimlerin karşı karşıya geldiği bir mekân haline gelmişti. Bir yandan nizamül mülkün kurduğu medresenin ruhu Anadolu'da canlanırken; diğer yandan Ahmet Yesevî ve dervişlerinin getirdiği tasavvuf ruhu da büyük bir tasvib görüyordu. Halk kesiminde yaşamaya başlayan tasavvuf hareketi, artık saray ve konaklarda da çok özel sohbetlerin mevzuu oluyor ve halkın yaşadığı bir ahlâk ve hayat tarzı haline geliyordu.

Prof. Hilmi Ziya Ülken'in de dediği gibi Batınlık, Kalenderlik adı altında Anadolu'ya akan göçmen seli, Anadolu'da yeni bir kültür meydana getirmişti. «Hepsi başka yönlerden feragat, nefisini körletme, ahiret ideali uğruna nefisini feda etme fikrini yayıyordu. Hepsinde aynı dinamizm, aynı hareketlilik aynı yayından çıkmış ok hali vardı.»

Moğol istilası ve tahribi önünde, dünyaya önem vermeyen bu ahlâk ve hayat felsefesi, o devrin insanlarına güven ve huzur telkin ediyordu. Anayurtlarından koparak yaya - yapıldak Anadolu'nun içlerine kadar gelebilen Türk boyları, ancak böyle bir yaşama felsefesinin telkiniyle, sükûnete erebiliyorlardı. İşte bu felsefedir ki, Anadolu'da türlü din ve aşiretler arasında da aynı ahengi tesis etmişti. Mevlâna gibi, engin bir dini toleransa sahip büyük Türk mu-

tasavvufı böyle bir devrin eseri idi. Mevlâna, devrinin neşesini, ümitsizliklerini hep tasavvuf atmosferi içindeki mevkisiyle dile getirmiştir. O, İlahi aşk nağmesiyle, Anadolu insanının gönlüne şifa vermiştir. Artık onda düşünce, şiir ve nağme haline gelmiş ve semâ'da belli bir senteze ulaşmıştır. İlahi aşkın verdiği muharrik güçle dönen Mevlâna, cazibe sahasına tüm insanları alıyordu. Ümitsizleri hayata bağlıyor, onlara yaşama sevinci veriyordu. Moğol istilasının ve tahribinin yaraladığı, incittiği gönüllere ve sebep olduğu sosyal krizlere, Mevlâna'nın nefesi hayat vererek yaşama şansı vermiştir.

Hz. Mevlâna gibi büyük bir gönül adamını yetiştiren XIII. Yüzyıl Türkiyesi, Onun şahsında, Türk - İslâm kültüründe bir senteze ulaşmıştır. Mevlâna Belh'ten getirdiği duygu ve düşünce yapısına, çocukluğundan beri teneffüs ettiği tasavvuf vechesini eklemiş, Türk insanının muhtaç olduğu duygu ve düşünce kalıpları içinde, devrinin ve sonrasının insanlarına, yaşama sevinci sunmaya devam etmiştir. Mevlâna kendi toplumumuzun, kökümüzün eseridir. Bunun için O, Türk'ün vicdanında ölmek üzere yaşayacaktır.

BİBLİYOGRAFYA

- 1 — Prof. B. Furuzanfer, *Mevlâna Celâleddin*. İst. 1963.
- 2 — Helmuth Ritter, *Mevlâna Celâleddin Rumi ve Etrafındakiler*, *Türkiyat Mecmuası* İst. 1942. Cilt VII - VIII.
- 3 — Hilmi Yücebaş, *Edebiyatımızda Mevlâna*. İst. 1959.
- 4 — Prof. Dr. Meliha Ambarcıoğlu, *Mevlâna ve Muhiti* (1961 Yılı Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisinden Ank. 1962).
- 5 — Hilmi Ziya, *Selçukluların Çöküşü Zamanında Konya*, *Mıhrab Dergisi*. İst. 1923.
- 6 — Prof. Dr. Faruk Sümer, *Anadoluda Moğollar*, (Selçuklu Araştırmaları Dergisi) Ank. 1969.
- 7 — Feridûn bin Ahmed-i sîpehsâlar, *Mevlâna ve Etrafındakiler*, *Çeviren Tahsin Yazıcı*, İst. 1977.
- 8 — Clément Huart, *Mevleviler Beldesi Konya*, *Çeviren Nezih Uzel*. İst. 1973.
- 9 — *Mevlâna Güldestesi*, (1975) Konya Turizm Derneği Yayını.
- 10 — Abdülbâki Gölpınarlı, *Mektuplar*, İst. 1963.
- 11 — Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*. İst. 1971.
- 12 — Prof. Dr. Fuad Köprülü; *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*. Ank. 1976.
- 13 — Prof. Dr. Mehmet Altay Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu*. Ank. 1979.
- 14 — Prof. Dr. İbrahim Kafesoğlu, *Sultan Melikşah Devrinde Büyük Selçuklu İmparatorluğu*. İst. 1953.
- 15 — Ahmet Eflâki; *Ariflerin Menkıbeleri*, I - II, Türkçe çeviri Tahsin Yazıcı, İst. 1964 - 1965.

Bir Mevlevî Şâiri :

Ş E R E F H A N I M

Doç. Dr. Önder GÖÇGÜN

19. yüzyıl Divân Şiiri'nin, Leylâ Hanım'la birlikte tanınmış Mevlevî kadın şâirlerinden biri olan Şeref Hanım; 1224/1809'da İstanbul'da doğmuştur.

Uzun zaman müderrislik ve Mısır'da kadılık vazifelerinde bulunmuş, kendisi de bir Divân şâiri olan Mehmed Nebil Bey'in kızıdır. Nebil Bey, ana tarafından Şeyhülislâm Reis-zâde Mustafa Âşir Efendi'nin torunudur ve babası da vak'a-nüvis, şâir bir zât olan Halil Nuri Bey'dir. «Mısır mevleviyetinde müddetini tamamladıktan sonra, Medîne mevleviyetine namzet olarak giren ve 1235/1819'da Kahire'de vefât eden» (1) Mehmed Nebil Bey'in, bir Divânçesi vardır.

Görüldüğü üzere, Şeref Hanım; soyu itibariyle mevlevî, âlim, ârif ve şâir bir nesle mensuptur. Nitekim, büyük boy 250 sahife tutarındaki Divân'ı; O'nda görülen bu büyük ölçüdeki irsi temâyülün, en seçkin delilidir.

Kendisi hakkında, maalesef kaynaklar istenilen ölçüde bilgi vermekten uzaktırlar. İbnülemin'in de kaydettiği gibi; Şeref Hanım, henüz hayatta iken Tezkire'sini yazmış bulunan Fatin'in bile, O'ndan sâdece babasının ismi ve doğum tarihi itibariyle bahsetmiş olması, edebiyat tarihimiz açısından büyük talihsizliktir. Bu hususta hiddetini yenemeyen İbnülemin; «Gâlîba kadın olduğu için, O'na ehemmiyet vermemiştir. Zaten O'nun erkeğe de ehemmiyet verdiği görülmemiştir.» (2) şeklinde konuşur.

Sicill-i Osmânî'de, kendisi hakkında sâdece :

«Şâir Nebil Bey'in kerimesidir. 1224'de tevellüd eyledi. Evâhir-i Sultan Abdülmecid Hân Hazretleri'ne yetişmiştir. Şâire-i mâhiredir» (3)

(1) İbnülemin Mahmud Kemâl İNAL, «Son Asır Türk Şâirleri», İst. 1970, cüz X, s. 1775.

(2) a.g.e., ayn. shf.

(3) Mehmed Süreyya, «Sicill-i Osmânî» İst. 1311, C. 3, s. 139.

hükmü yer alan Şeref Hanım için, Şemseddin Sâmî Bey ise, «Kâmusü'l-Âlâm»da, yukarıdaki tesbitlerimiz çerçevesinde şunları kaydeder :

«Osmanlı şâirlerinden olup, Şeyhülislâm Âşir Efendi'nin neslin-den Nebil Bey'in kızıdır. 1224 tarihinde doğup, târih-i vefâtı ma'lûm olamadı. Güzel mersiyeleri ve sâ'ir eş'ârı olup, matbû' divânı vardır. Şu iki beyit, bir Münâcât'ındandır :

Yâ ilâhî değilim müstahak ihsân eyle
Kerem ü lûtfunu hakkımda firâvân eyle
Nâ't ü mersiye Münâcât ü sitâyişlerimi
Sebeb-i mağfîret et zebûn-ı divân eyle» (4)

Buradaki, «tarih-i vefâtı ma'lûm olamadı» ifadesine de hayli sınırlanan İbnülemin, bu defa da öfke yüklü mizâhî üslûbu ile :

«Elbette ma'lûm olamaz! Arayup bulmalı.. Uzun müddete ve ihtiyâr-ı zahmete mütevakkıf olan bu müşkil işe, hangi müellif hâzretleri yanaşır? İşin kolayı hazıra konmaktır.

Senden kapar, benden kapar Yastık kadar ciltler yapar
Hepsinde de sehve sapar Herbir sözü mahz-ı hatâ» (5)

demekten kendini alamaz.

Mehmed Zihni Efendi de, «Meşâhirü'n-Nisâ» da O'nun hakkında şöyle der :

«Matbû divân sâhibesi olan Şeref Hanım'dır ki, Tezkire-i Fatin'de zikr olunduğuna göre şu'arâ-yı ulemâdan ve sâhib-i kütübhâne Şeyhül-İslâm Âşir Efendi neslinden Nebil Beğ merhûmun kerimesi şâire ve edibe bir hâtundur. Ziver Divanı denecek derecede güzel mersiyeleri vardır.» (6)

Muallim Nâci'nin ifadesiyle, «sâhibe-i divân bir şâire» olan ve «hayli güzel sözleri» bulunan (7) Şeref Hanım; İbnülemin'in tesbitlerine göre, 1277/1861 tarihinde 53 yaşında vefat etmiştir. O, buna kaynak olarak; Şeref Hanım'ın ölümü üzerine, kızkardeşinin oğlu şâir Mehmet Nebil Bey tarafından kaleme alınan şu «Hay hay»lı tarihi gösterir :

(4) Şemseddin Sâmî «Kâmusü'l-Âlâm», İst. 1311, C. 4, s. 2850.

(5) İbnülemin; a.g.e., ayn. shf.

(6) Mehmed Zihni, «Meşâhirü'n-Nisâ», İst. 1294.

(7) Muallim Nâci (Ömer Hulûsî), «Esâmî» İst. 1308, s. 183.

«Cevher-i eşkim ile söyledim târihini
Hay Şeref Hanım hay kıldı gülzâr-makarr» (8)

Bir zâtın, «Şeref Hanım'ın kabrinin Yenikapı Mevlevihânesi'nde çınar altında» olduğunu söylemesi üzerine İbnülemin, «Sefine-i Ebrâr» müellifi Hüseyin Vassaf Bey'le birlikte orada hayli araştırma yapar, lâkin bulamaz. (9)

Bugün de, Şeref Hanım'ın mezarının yerini tam olarak tesbitten, maalesef mahrum bulunmaktayız.

Bursalı Mehmed Tâhir Efendi'nin; devrinde «yanık mersiyeleri, aşıkâne münâcat ve kasideleri» (10) ile şöhet bulduğunu kaydettiği Şeref Hanım'a, bu şöhetinin ve itibarının bir nişânesi olmak üzere, Sadrazâm Âli Paşa tarafından iki yüz kuruş maaş bağlanmış, O da buna teşekkür maksadiyle, şu kıt'aları kaleme almıştır :

«Bir vech ile kâbil değil icrâ-yı teşekkür
Şâd oldu ŞEREF-zâr iki yüzden olun âgâh
Etdi beni taltif re'is oldum efendim
Hem kıldı iki yüz kuruş ita bana her mâh

Kerâmet tâ ezelden dâd-ı Hak'mış Zât'ına bildim
Benim keşfeyledin arzetmeden hâl-i perişânım
İkişer yüz kuruş mâhiye ihsan eyledin hakka
ŞEREF bir akçeye şâyân değilken ey kerem-kânım

Kemâl-i ömrünü lütfundan efzûn eylesün Mevlâ
Cihân durdukça dur Sadrında sen ey himmet-i ÂLÎ
ŞEREF-zârın maaş tahsisi ile şimdi sâyende
Değildi habbeye mâlik pür oldu ceyb-i amâli» (11)

Şeref Hanım'ın hayatının safhaları hakkında, etraflı bilgimiz bulunmamakla birlikte; kendisinin, son derece kültürlü, hassas, kâmil, olgun, Hz. Mevlânâ'nın yolunda, Hz. Peygamber ve Allah aşkı ile dolu, Türk - İslâm an'anesiyle yetişmiş, her bakımdan örnek bir hanımefendi olduğunu eserlerinden anlamak pekâlâ mümkündür.

(8) İbnülemin; a.g.e., s. 1776.

(9) a.g.e., ayn. shf.

(10) Bursalı Mehmed Tâhir, «Osmanlı Müellifleri», İst. 1333, C. 2, s. 266.

(11) Şeref Hanım, «Dîvân-ı Şeref» Matbaa-i Âmire, İst. Fi - 12 Rebiülevvel 1284, s. 38.

Ayrıca Mevlânâ'dan itibaren, Veysel Karâni'den, Abdülkâdir Geylânî'ye; Es'ad ve Nuri Efendi'lerden Nâbi, Nef'i, ve Yahyâ'ya kadar birçok şâirlere hitaben kaleme aldığı çeşitli türdeki tahmisleri, taş-tirleri, kasideleri ve istimdâd manzûmeleri, O'ndaki bu samimi tav-
rın müstesnâ tezâhürleridir.

Nitekim, «İstimdâd Ez-Hazret-i Mevlânâ» başlıklı şu kasidesin-
de; O'ndan himmet niyaz eden, yakarış yüklü içten söyleyişlerini
buluyoruz :

«Mahzûn-ı dilim şâd et yâ Hazret-i Mevlâna
Virâneym âbâd et yâ Hazret-i Mevlâna

Dönmez felek ahd etmiş ehl-i dile mihnetden
Al âhımızı dâd et yâ Hazret-i Mevlâna

Gam leşkери etmekte ârâm-ı dili gâret
Kurtar meded âzâd et yâ Hazret-i Mevlâna

Ömrüm güzer etmekte hep râh-ı mecâzi
Bir başka yol icâd et yâ Hazret-i Mevlâna

Besdür bu hevâ gayri te'sir-i mahabbetle
Dil mülkünü berbâd et yâ Hazret-i Mevlâna

Aşk-ı ezeli yekser cân ü teni mahv etsün
Ol mertebe müzdâd et yâ Hazret-i Mevlâna

Erbâb-ı dilin germ ü şerdine ola vâkîf
Gönlüm gama mu'tâd et yâ Hazret-i Mevlâna

Çün nây olup sinem esrâr-ı ilâhiyle
Kârım heme feryâd et yâ Hazret-i Mevlâna

Küh-sâr-ı tecellide vecd ile kemâlâtım
Reşk-âver-i Ferhâd et yâ Hazret-i Mevlâna

Ahvâl-i perişândır dünyâda vü ukbâda
Allah içün imdâd et yâ Hazret-i Mevlâna

Cem' eyleyicek ferdâ bi'l-cümle fakirânın
Ben bî-kese de yâd et yâ Hazret-i Mevlâna

Ümmid budur ancak son demde ŞEREF-zâra
Allah adın evrâd et yâ Hazret-i Mevlâna» (12)

(12) «Dîvân-ı Şeref» İst. 1284, s. 59.

Ayrıca :

«Kevnden ayân rif'at-i Monlâ-yı Rûm
Dehri tutup şöret-i Monlâ-yı Rûm»

şeklindeki övgü mısralarıyla başlayan, «Der-Hakk-ı Hazret-i Mevlâna» adını verdiği şu kasidesi de; aynı ruh hâlinin, daha değişik bir çizgide terennümü olarak karşımıza çıkmaktadır :

«Zatını Şems etmedi kurbân-ı abes
Câna değer vuslat-ı Monlâ-yı Rûm

Şevk-i mey-i câm-ı şehâdet ile
Aşk idi her sohbet-i Monlâ-yı Rûm

Var mıdır irfân ü kemâline söz
Mesnevi'dir hüccet-i Monlâ-yı Rûm

Güş-i hakikat ile dinlese eğer
Nağme-i ney midhat-ı Monlâ-yı Rûm

Nice sa'âdet yüce devlet olur
Şâhlara hizmet-i Monlâ-yı Rûm

Pekçe sarıl hırka vü tennüredir
Hil'at-i pür-hikmet-i Monlâ-yı Rûm

Bâl ü perr açmakdan ederken semâ'
Uçmak imiş niyyet-i Monlâ-yı Rûm

Dehrde dervişini bir deste gül
Etse n'ola kudret-i Monlâ-yı Rûm

Berzah-ı duzahda komaz mutlakâ
Sâlikini gayret-i Monlâ-yı Rûm

Matbah-ı cûdinde eder seyr-i çeşm
Bendelerin ni'met-i Monlâ-yı Rûm

Cümle muhibbâne mu'inim demiş
Çok o kadar şefkat-i Monlâ-yı Rûm

Bây ü gedâya kerem ü iltifât
Etmek ezell âdet-i Monlâ-yı Rûm

Kâfire lütfiyle nazar eylemek
Haslet ü hulkıyyet-i Monlâ-yı Rûm

Kânde ise irişür imdâdına
Kim dise yâ Hazret-i Monlâ-yı Rûm

Eyleme bir Şeyh'ine ŞEREF ilticâ
Olmayacak ruhsat-ı Monlâ-yı Rûm

Bir gün eder bekle nasîbin zuhûr
İrişicek himmet-i Monlâ-yı Rûm» (13)

Açıkça görüldüğü üzere, Şeref Hanım'ın; şiirlerinin zengin muhtevâsı kadar, nazım tekniği ve Türkçe'ye hâkimiyeti de hayli kudretlidir. Bu itibarla merhûm Nihad Sâmî Banarlı'nın, - şiir âhenginden hareketle - O'nun hakkında; «Bazı mısralarının âhengine, ileride imâlesiz bir devre girecek olan Türk Arûzu'nun müjdecisi sayılacak, tabii bir ifâde vardır.» (14)

hükmünü vermesi, kanaatimizce de çok yerindedir.

Mevlevî terbiyesiyle bütünleşen olgunluğunun, şiir sanatında da alçakgönüllü olması neticesini doğurduğunu söyleyebileceğimiz şâirimiz :

«ŞEREF'â sencileyin bi-mâye Ne cesâretle alır şiiri dile
Senin eş'âr-ı perişânından Yeğdir Âşık Ömer'in nazmı bile»

demek nezaketini gösterir.

Ayrıca Şeref Hanım; sâdece Hz. Mevlâna'ya değil, O'nunla birlikte bütün Mevlâna dostlarına da gönülden, derin bir alâka duyar. Nitekim, «Der - Medh-i Gürûh-ı Mevlevî» başlığı altında tertiplendiği Kasîde'sinde; bu yoldaki hislerini, tam bir samimiyetle dile getirerek, «aşkın kaynağı, muhabbetin gizli sırrı, gönül ve sadâkat ehli» dediği onları, şöyle över :

«Mazhar-ı aşk-ı hakikatdir gürûh-ı Mevlevî
Mahrem-i sırr-ı mahabbetdir gürûh-ı Mevlevî

Ceddi Siddik olduğuyçün Hazret-i Pir'in bütün
Ehl-i dil ehl-i sadâkatdir gürûh-ı Mevlevî

Zerreden nâçizdir zâhirde bätında veli
Maşrik-ı şems-i velâyetdir gürûh-ı Mevlevî

Devr'de Sultan Veled imâ eder bu nükteyi
Bend-i zencir-i itâ'atdir gürûh-ı Mevlevî

Hatve çıkmazlar rızâ vü bâb-ı eyvallahdan
Nâzenin etvâr ü hasletdir gürûh-ı Mevlevî

(13) a.g.e., s. 55.

(14) Nihad Sâmî Banarlı «Resimli Türk Edebiyatı Tarihi» İst. 1970, c. II, s. 841.

Nâydan her dem olurlar vâkıf-ı Esrâr-ı Hakk
Künc-i irfân ü faziletdir gürûh-ı Mevlevî

Mûsıkî fenninde şiir ilminde yok akrânları
Andelib-i bağ-ı Cennet'dir gürûh-ı Mevlevî

Her makâle, her me'âle, her kemâle âşinâ
Şûh meşreb pâk tıynetdir gürûh-ı Mevlevî

İstimâ' ile kudümü der lisân-ı hâl ile
Mecmû'-ı keşf-i kerâmetdir gürûh-ı Mevlevî

Olma seng-endaz ey münkir kıyarsın kendine
Mukbil-i mahbûb-ı Hazret'dir gürûh-ı Mevlevî

Zîver-i dûşu kanâ'at hırkasıdır mutlakâ
Fâkr-i hâlınden ibâretdir gürûh-ı Mevlevî

Sâye-i Monlâ'da etmez Şâh'a arz-ı ihtiyâç
Ol kadar anka tabi'atdır gürûh-ı Mevlevî

Her tarikin eylemem inkâr feyz ü şevkini
Lîk başka tarz u sûretdir gürûh-ı Mevlevî

Vasfa gelmez kâle sığmaz hâl ü keyfiyyetleri
Câ-yi ibret özge hikmetdir gürûh-ı Mevlevî

Sikke vü deste-gül ü tennûreye bak gayriden
Fark için a'lâ kîfâyetdir gürûh-ı Mevlevî

Sanma bi-hûde semâ' eyler açup bâl ü perin
Uçmağa ferdâ işâretdir gürûh-ı Mevlevî

Çille-keşdir germ ü serd-i âlemi sor bildirür
Küşe-gir-i câ-yi vahdetdir gürûh-ı Mevlevî

Ger bu hâl ile ŞEREF-zârı kabûl eyleseler
İki âlemde ne devletdir gürûh-ı Mevlevî»

Netice itibariyle, bugüne kadar tam bir dikkatle üzerinde durulmamış Şeref Hanım; 19. yüzyıl klâsik Türk Şiiri'ne; Mevlâna aşkı ile dolu, zarîf, nükteli söyleyişler hâlinde nâdide mısralar kazandırmış Mevlevî kadın şairlerimizin başında yer alır.

Sözlerimizi; O'nun şiir anlayışını hülâsa eden ve hassas rûhunun tezâhürü diyebileceğimiz, şu anlamlı beyti ile noktalayalım :

«Sözde te'sir gerek, yoksa nedir şâirlik
Kalb-i cânâneyi nerm etmez ise güftârın»

KAPANIŞ
KONUŞMASI

II. MİLLÎ MEVLÂNA KONGRESİ KAPANIŞ KONUŞMASI

Prof. Dr. Halil CİN

Mevlâna Celâleddin-i Rumi'nin Konya'yı teşriflerinin 758. yılında, 3 Mayıs 1986 günü başlayan II. Millî Mevlâna Kongresini başanlı bir çalışmadan sonra kapatmanın huzur ve mutluluğu içinde, saygılar sunarım.

Mevlâna 713 yıl öncesinde olduğu gibi bugün de insanlığa sevgi, barış ve manevî huzur dağıtan sönmez bir yıldızdır. Mevlâna, sevgiyi sadece Allah'a yaklaşmak, O'na kavuşmak için değil, beden ile bir bütün oluşturan ruhun yücelmesi ve sağlığı için de vazgeçilmez bir deva sayar.

Mevlâna'nın ölümünden sonra, O'nun düşünce ve fikirlerinin devam ettirilmesi için kurulmuş olan Mevlevî tekkeleri uzun asırlar büyük bir kültür hizmeti görmüşler ve sonradan yozlaşmışlardır. Mevlevîlik, müsikide, edebiyatta, şiirde, roman ve diğer sanat dallarında bir ilham kaynağı olma rolünü oynamıştır. Mevlevîlik Osmanlılar devrinde Türklük ve Müslümanlığın Rumelide yayılmasına hizmet etmiştir.

Mevlâna tasavvufu ve düşüncesi bir terminoloji kültürüdür. Mevlâna düşünce ve felsefesinin gerçekten bilinebilmesi için bu terminoloji'nin bilimsel olarak ele alınıp yorumlanması ve bugünün kuşaklarının anlayıp sevebilmeleri için gerekli çalışmaların yapılması gerekir. Mevlâna tasavvufunun temeli İslâm dini ve bu dinin Hz. Peygamber tarafından ortaya konan ilke ve prensipleriyle inanılıp yaşanmasıdır. Mevlâna'nın amacı ise insanı ruhen mükemmelleştirerek Yaratan'a yaklaştırmaktır. Bunun için en büyük çare, insana sevgiyi ve saygıyı hayatın vazgeçilmez bir cephesi haline getirmektir. Mevlâna insana saygıyı Hak'ka saygı bilir. Mevlâna'ya göre insan Yaradan'ın emanetidir. Bu emanet kutsaldır. Yönetenler bu emaneti iyi idare etmelidir. Yöneten bozursa yönetilen dürüst olamaz. Yönetenin öfkelenmeye hakkı yoktur. Aksi halde yönetim öfkeye geçer. Ancak yönetilenler yönetenlere iftira ve yalanla saldırmamalıdır.

Mevlâna'ya göre insan görünen tarafıyla değil, görünmeyen yanı ile daha değerlidir. İnsanın olgunlaştırılması konusunda düşüncelerini, pedagojik birer vasıta saydığı müzik, semâ, humor, teşbih ve diğer edebi ifade türlerine başvurur. Başta ney olmak üzere çeşitli müzik aletlerini konuşturur. Mevlâna, insanı gülerken düşündürebilmek için humora başvurmuştur.

Mevlâna, insan ruhunu yücelten, ona güzel duygular aşıl原因 her vasıtaya başvurur, bir ruhi tatmin vasıtası olarak kabul ettiği müzik ile insan arasında bir eşdeğerlilik kabul eder. Mevlâna müziğe karşı olanlara karşı mücadele vermiş ve onu dinî hayatın ayrılmaz bir parçası haline getirmiştir. Mevlâna bir şiir kâinatıdır. Mevlâna'yı bir bakıma şiirinde ve şairliğinde buluyoruz. Mevlâna'da şiir bir iman işidir. Şems'in kaybindan sonra Mevlâna'da şiir daha da gelişir, alevlenir. Ancak şiirlerini Türkçe yazmamış olması büyük bir kültür kaybıdır. «Kırda bulduğun kır çiçeğini hasmına ver» tavsiyesinde bulunan Mevlâna tasavvufunun esası sevgi ve barıştır. Bu ise ancak güzel duygularla yücelmiş, temizlenmiş bir ruh ile gerçekleşir. Mevlâna, büyük müşahade gücü ile gördüğü ve anlatmak istediği şeyleri şiirlerin mısralarında konuşturmuştur.

Mevlâna bir tarikat kurucusu değildir, bunu hiç düşünmemiştir. O Tanrı aşkı ile yanıp tutuşmuş ve insanlara bu aşkı anlatmaya çalışmıştır. Ancak Mevlâna'dan sonra aşk ocağının tüttürülmesi için bir halifeye ihtiyaç duyulmuş ve Çelebi Hüsameddin Mevlâna'nın postuna oturmuştur. Mevlâna, Mesnevî demek olduğuna göre Mesnevî'nin ilk nüshaları araştırılıp bulunmalı ve mevcut tercümele de yeniden gözden geçirilip yayınlanmalıdır.

Hicri 7. asır, İslâm dünyasının yakılıp yıkıldığı, talan edildiği bir devirdir. Mevlâna bu devirde boş durmaz. İnsanlara azim, irade, sebat ve mücadele gücü aşılamak ve Anadolu'ya manevi huzur sağlamak için külli irade-cüz'î irade ilişkisi üzerinde durur.

Mevlâna iki insana kızar :

- 1) Cebri insan (determinist, fatalist)
- 2) Yaratana görmeyip, sadece sebebler üzerinde duran materyalist insan.

Her şeyi yaratan Allah, insana irade, ihtiyar vermiştir. İman da küfür de ihtiyar ile olur. Kadercî insan, cüz'î iradeyi, şuuru reddeder. Halbuki irade olmasaydı dinde emir, nehiy ve ceza olmazdı. Mevlâna, kaderciliği korkaklık ve acizlik olarak görür. Ümitsizliği, miskinliği reddeder. Olaylarda sebep sonuç ilişkisini daima göz-

önünde tutar. Sebeb ve sonucu bir zincirin halkalarına benzetir. Allah insana akıl ve ilim vermiştir. Bununla insan seçme hürriyeti-ne sahiptir. İnsanın ihtiyar kudreti dünya nizamına uyarak irade hürriyetini tayin eder. Mevlâna, kötülöklere karşı mücadele etmeyi cüz'i iradenin görevi sayar. Kötülöklere kaderdir diye katlanmak mümkün değildir. İrade hürriyeti olmasaydı din olmazdı. Peygamber olmazdı; insan ilim sahibi olamazdı. Kur'anı Kerim insan gerçeğine çeşitli açılardan bakmıştır. İnsana tek taraflı bakmak yanlış olur. Mevlâna bir taraftan mücerret hakikatın tespitine hizmet ederken diğer taraftan Kur'an'dan birçok âyete yorum getirmiş, ancak bu âyetlerin yorumunda lâfzı daima gözönünde bulundurmıştır.

Mevlâna sadece bir mutasavvıf değil aynı zamanda bir mütefekkidir. Onu sadece sevgi, aşk, hoşgörü olarak görmek Mevlâna'yı tam anlatmaz. O'nun devlet ve millet hayatına, toplum yaşayışına dair görüş ve düşünceleri vardır. İslâmiyeti anlayış ve yorum tarzı ile dini, şekil ve hurafelerden kurtarmaya ve özü korumaya çalışmıştır. Mevlâna'nın bütün mücadelesi, İslâmiyetin özünde olmayan taassubu ve kısır düşünceleri ona yakıştıranlar ile olmuştur.

Yaratan ve Peygamber, Mevlâna düşüncesinin güneş ve ayıdır. İnsan ve kulluk yaradanın eseri olarak değerlidir, kutsaldır. Bu kutsal varlığı aslına döndürmek onu sevgiyle, iyilik ve güzellikler ilham eden her vasıtayı kullanarak işlemekle mümkündür. Mevlâna'nın bu düşünceleri mevlevilikle devam ettirilmiştir. Mevlevilik Türk-İslâm memleketleri için uzun asırlar bir eğitim ve terbiye ocağı olmuştur. Sanata, insanı yüceltip mükemmelleştirdiği için büyük önem verir. Mevlevi ayinleri Türk müzikisine temel olmuş ve kısmen de dünya müzikisini etkilemiştir. Semâ bir Türk töresidir. Semâzenin dönmesi Allah'ın varlığına, büyüklüğüne muhteşem bir ritm ve nizam içinde şahadet etmektir. Nitekim Büyük Atatürk «Mevlevilik, Türk an'anesinin Müslümanlığa nüfuz örneğidir.» «İlâhi bir müzikinin ahengi içerisinde dönerek Allah'a yaklaşma fikri, Türk dehasının, ileri görüş ve düşüncesinin tarihi bir ifadesidir.» derken Mevlâna ve Mevlâna düşüncesini Türklükle İslâmiyetin akılcı ve dinamik bir anlayışla sentezi olarak kabul etmektedir.

Mevlâna tasavvuf ve düşüncesine bugün de 713 yıl öncesi gibi ihtiyaç vardır. Zira tasavvuf ve tefekkürün esası olan İslâmiyet Üniversal bir dindir. Bu din belirli milletler için doğmamıştır. Bütün insanlığa, manevi kurtuluş yolunu gösteren İslâmiyet, zamanında özüne aykırı düşünce ve hurafelerle asli fonksiyonu olan insanlığın manevi kurtuluşu olma vasfını kaybetme tehlikesi ile karşıkarşıya

kalmıştır. Politik ve şahsi ihtiraşlara âlet edilmesi O'nun yüceliğine büyük ölçüde gölge düşürmektedir. Etrafımızda 6 yıldır savaştan komşular da sözde İslâmiyet için çarpışmaktadırlar.

İslâmiyet insanlara birbirlerine karşı sevgi, saygı ve yardım emreder. Kendisine yapılmasını istemediği şeyi başkalarına rahatça yapabilen, insan'a sevgisi ve saygısı olmayan, rahatlıkla iftira eden, yalan söyleyen, onu Yaratan'dan dolayı aziz bilmeyen bir müslümanın inanç ve ibadeti bir gösterişten ibarettir. Bu bakımdan Mevlâna'nın insanı olgunlaştırmak için sevgiyi, hoşgörüyü Allah aşkına vazgeçilmez vasıtalar telakki etmesi bugün de aynı şekilde doğru ve geçerlidir.

Mevlâna düşüncesi miskinliği, hayattan uzaklaşmayı reddeder. O, hayata bağlı, dinamik bir felsefeyi savunur. Nitekim Büyük Atatürk Mevlâna için «O çok büyük bir dâhî, devirler aşan bir teceddüt «yenilik» aşığıdır» derken, Mevlâna düşüncesini bugün için de geçerli ve gerekli gördüğünü belirtmiştir.

Çalışmayı en güzel ibadet sayan İslâmiyeti esas alan Mevlânâ'nın başka türlü düşünmesi mümkün değildir.

Birleşmiş Milletler Teşkilatı 1986 yılını barış yılı ilân etmiştir. Zira dünyamızın barışa, huzura kısaca mânevî kurtuluşa ihtiyacı vardır.

Mevlâna 713 yıl önce bu büyük gerçek ve ihtiyacı görmüş, hayatını; sevginin, hoşgörünün, ebedi huzur ve barışın insan gönlünde taht kurmasını temine hasretmiştir.

Bu mübârek insanın insanlığa ilham etmek istediği sevgiye, hoşgörüyü, içtenliğe ve dürüstlüğe bugün o kadar muhtacız ki...

Bu kongrelerin, gerçek insan sevgisinin dostluğun, sevgi ve saygının bütün insanlığın kalbinde ve gönlünde yerleşmesine ve büyümesine vesile olmasını diler, Kongre üyelerine, Kongreye emekleri geçen bütün mensuplarımıza ve maddi yardımlarıyla bize katkıda bulunan değerli hemşehrilerimize şükranlarımı sunarım.

PROGRAM

KONGRE TERTİP HEYETİ

Seref Başkanı

Prof. Dr. İhsan DOĞRAMACI
Yükseköğretim Kurulu Başkanı

Başkan

Prof. Dr. Halil CİN
Selçuk Üniversitesi Rektörü

Başkan Yardımcıları

Prof. Dr. Mümtaz Turgut TOPBAŞ
Rektör Yardımcısı
Ziraat Fakültesi Dekanı

Prof. Dr. Cenap TEKİNŞEN
Rektör Yardımcısı

Genel Sekreter

Doç. Dr. Önder GÖÇGÜN
Selçuk Üniversitesi
Fen - Edebiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

Genel Sekreter Yardımcısı

Yrd. Doç. Dr. Hasan ÖZÖNDER
Selçuk Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

Tertip Heyeti Üyeleri

Rahim ÖZKAYMAK
Konya Ticaret Odası Başkanı

Hüsnü POLAT
Konya Sanayi Odası Başkanı

Hamdi KÜÇÜKBEZİRCİ
Konya Ziraat Odası Başkanı

Ahmet ORTAKAVAK
Konya Ticaret Borsası Başkanı

Feyzi, Fâik, Kadir ÖZER Kardeşler
Semâ Otelcilik ve Turizm İşletmesi

Teknik Kurul

Rıfat KARAMAN
Selçuk Üniversitesi Genel Sekreteri

Emin PASİN
Sağlık, Kültür ve Spor
Dairesi Başkanı

D. Hasan YÜĞRÜK
Kütüphane ve Dokümantasyon
Dairesi Başkanı

Ersen TAŞKIN
Basımevi Müdürü

3 MAYIS 1986

A Ç I L I Ş P R O G R A M I

(Saat : 10.00 - 11.00)

- Saygı Duruşu ve İstiklâl Marşı
- Konya Vâlisi **KEMAL KATITAŞ**'ın Konuşması
- Selçuk Üniversitesi Rektörü **Prof. Dr. Halil CİN**'in
Kongre'yi Açış Konuşması

I. O T U R U M

(Saat : 11.00 - 12.00)

B A Ş K A N L A R

Prof. Dr. Âmil ÇELEBİOĞLU

Celâleddin B. ÇELEBİ

Doç. Dr. Yılmaz ÖNGE

Prof. Dr. Ayhan SONGAR

«Hz. Mevlâna ve mûsikimiz»

Ahmet KABAKLI

«Mevlâna'nın Sanatı»

Mehmet ÖNDER

«Mevlâna'dan sonra Çelebi Hüsâmeddin»

3 MAYIS 1986

II. OTURUM

(Saat : 15.00 - 18.00)

B A Ş K A N L A R

Prof. Dr. Ayhan SONGAR

M. Necati SEPETÇİOĞLU

Nezihe ARAZ

Prof. Dr. İnci ENGINÜN
«Romancılarımız ve Mevlâna»

Doç. Dr. Yılmaz KAFADAR
«İnsan sağlığında sevginin yeri»

Prof. Dr. Nihat KEKLİK
«Mevlâna'da hümor»

Yrd. Doç. Dr. İsmail YAKIT
«Mevlâna'ya göre hayatın evrimi»

Dr. Şehâbeddin UZLUK
«Mevlâna'nın ölümü ve Yeşil Kubbe»

Doç. Dr. Yılmaz ÖNGE
«Mevlâna Dergâh'ının şadırvanı»

4 MAYIS 1986

III. OTURUM

(Saat : 9.00 - 12.00)

B A Ş K A N L A R

Prof. Dr. İnci ENGİNÜN

Yahyâ AKENGİN

Doç. Dr. Kemâl YAVUZ

Prof. Dr. Âmil ÇELEBİOĞLU

«Fuzûlî'nin şiirlerinde ney»

Feyzi HALICI

«Rubâîleriyle Mevlâna Hazretleri»

Prof. Dr. Mehmet AYDIN

«Mevlâna'da irade hürriyeti»

Prof. Dr. Nejat GÖYÜNÇ

«Mevlâna Müzesi arşivi»

Doç. Dr. Orhan KARMIŞ

«Remzî Te'vil ve Hz. Mevlâna»

Yrd. Doç. Dr. Hasan ÖZÖNDER

«Mevlevilikte hat ve hattat Sıdkî Dede»

4 MAYIS 1986

IV. OTURUM

(Saat : 15.00 - 18.00)

B A Ş K A N L A R

Prof. Dr. Hüseyin AYAN

Dr. Müjgan CUNBUR

Doç. Dr. Ali Osman KOÇKUZU

Dr. Hâlık NURBÂKÎ
«Hz. Şems gerçeği»

M. Necati SEPETÇİOĞLU
«Mevlâna Celâleddin Rûmî'de : Yönetenler ve yönetilenler»

Prof. Dr. İsmail KAYAĞLU
«Mevlâna'nın Moğol yöneticilerle münasebetleri»

Doç. Dr. Süleyman Hayri BOLAY
«Mevlâna'nın akıl anlayışı»

Semih SERGEN
«Mevlevîlikte san'at ve san'atkâr»

Yahya AKENGİN
«Siirlerde Mevlâna»

Yrd. Doç. Dr. Ahmet ALKAN
«Mevlâna Dergâhı ve çevresini koruma problemleri»

5 MAYIS 1986

V. OTURUM

(Saat : 9.00 - 12.00)

BAŞKANLAR

Prof. Dr. Şerafeddin GÖLCÜK

Doç. Dr. Ahmet SAVRAN

Prof. Dr. Mehmet AYDIN

Celâleddin B. CELEBİ
«Semâ»

Prof. Dr. Hüseyin AYAN
«Semâ hakkında bir eser: Birî Mehmed Dede'nin bülbüliyyesi»

Nezihe ARAZ
«Mevlâna'nın yetişmesinde hocası Tebrîzli Şems'in etkileri»

Doç. Dr. Kemâl YAVUZ
«Âbidin Paşa'ya yazdığı bir mektupta, Cevdet Paşa'nın Mevlevilik
içindeki yeri ve Mesnevî'nin düzme yedinci cildi üzerine görüşleri»

Doç. Dr. Ali Osman KOÇKUZU
«Mesnevî'nin 1. defterinde, Hz. Peygamber'e ve Hadisleri'ne
yapılan atıflar üzerine»

Yrd. Doç. Dr. Osman CİLÂCI
«Mevlâna'nın ibâdetinden birkaç çizgi»

5 MAYIS 1986

VI. OTURUM

(Saat : 15.00 - 17.30)

B A Ş K A N L A R

Mehmet ÖNDER

Doç. Dr. Orhan KARMİŞ

Yrd. Doç. Dr. Ahmet ALKAN

Dr. Müjgân CUNBUR

«Mevlâna'nın şiirlerinde : Ekinden ekmeğe»

Prof. Dr. Şerafeddin GÖLCÜK

«Mevlâna ve Tevhid akidesi»

Prof. Dr. Mehmet AYDIN

«Mevlâna'nın yaşadığı devrin sosyal yapısı»

Doç. Dr. Ahmet SAVRAN

«Mevlâna'dan öğütler»

Doç. Dr. Önder GÖÇGÜN

«Bir Mevlevî Şâiri : Şeref Hanım»

5 MAYIS 1986

(Saat : 17.30 - 18.00)

K A P A N I Ş

Selçuk Üniversitesi Rektörü
Prof. Dr. Halil CİN'in;

2. Millî Mevlâna Kongresi'ni, topluca değerlendirme ve
kapayış konuşması

2. MİLLÎ MEVLÂNÂ KONGRESİ'NE TEBLİĞ SUNANLARIN
(ALFABETİK) İSİM VE ADRESLERİ :

- 1 — Yahya AKENGİN TET, Ankara Radyosu Müzik ve Eğlence
Yayımları Şubesi Müdürü
TEL. : 163940 ANKARA
- 2 — Yrd. Doç. Dr. Ahmet ALKAN Selçuk Üniversitesi Müh.-Mim. Fakültesi
Mimarlık Bölümü Öğr. Üyesi
TEL. : 10737 KONYA
- 3 — Nezihe ARAZ Milliyet Gazetesi
TEL. : 5224410 İSTANBUL
- 4 — Prof. Dr. Mehmet AYDIN Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fak.
Öğr. Üyesi ve Dekan Yrd.
TEL. : 153382 İZMİR
- 5 — Prof. Dr. Mehmet AYDIN Selçuk Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi
Öğr. Üyesi ve Fen-Edebiyat Fakültesi
Sosyoloji Böl. Bşk.
TEL. : 11817 KONYA
- 6 — Celâleddin B. ÇELEBİ Teşvikiye, Gerede Cad. Gözüm Apt. 69/6
TEL. : 1405874 İSTANBUL
- 7 — Doç. Dr. Süleyman Hayri BOLAY Ankara Üni. İlahiyat Fak. Öğr. Üyesi ve
Dekan Yrd.
TEL. : 130478 Beşevler/ANKARA
- 8 — Yrd. Doç. Dr. Osman CİLÂCI Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Öğr. Üyesi
TEL. : 11817 KONYA
- 9 — Dr. Müjgân CUNBUR Kültür ve Turizm Bakanlığı
Millî Kütüphane Başkanı
TEL. : 223812 ANKARA
- 10 — Prof. Dr. Âmil ÇELEBİOĞLU Marmara Üni. Fen-Edebiyat Fakültesi
Öğr. Üyesi
TEL. : 5216482 Fındıkzade/İSTANBUL

- 11 — Prof. Dr. İnci ENGİNÜN
Marmara Üni. Fen-Edebiyat Fakültesi
Öğr. Üyesi ve Dekan Yardımcısı
TEL. : 5233831 Fındıkzade/İSTANBUL
- 12 — Doç. Dr. Önder GÖÇGÜN
Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fak.
Öğretim Üyesi ve Türk Dili ve Edebiyatı
Böl. Başkanı
TEL. : 21000/428 KONYA
- 13 — Prof. Dr. Şerafeddin GÖLCÜK
Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Öğr. Üyesi ve Dekan Yrd.
TEL. : 11817 KONYA
- 14 — Prof. Dr. Nejat GÖYÜNÇ
Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fak.
Öğretim Üyesi ve Tarih Bölümü Başkanı
TEL. : 21000/429 KONYA
- 15 — Feyzi HALICI
Konya Kültür ve Turizm Vakfı Başkanı
TEL. : 16255 KONYA
- 16 — Ahmet KABAKLI
Tercüman Gazetesi
TEL. : 5821212 Topkapı/İSTANBUL
- 17 — Doç. Dr. Yılmaz KAFADAR
Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Öğr. Üyesi
TEL. : 5861567 - 1654442
Cerrahpaşa/İSTANBUL
- 18 — Doç. Dr. Orhan KARMİŞ
Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Öğr. Üyesi ve Dekan Yrd.
TEL. : 11817 KONYA
- 19 — Prof. Dr. İsmet KAYAOĞLU
Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Öğr. Üyesi ve İslâm Medeniyeti ve
Sosyal Bilimler Böl. Bşk.
TEL. : 11817 KONYA
- 20 — Prof. Dr. Nihat KEKLİK
İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
Felsefe Böl. Türk-İslâm Felsefesi
Tarihi Anabilim Dalı Bşk.
TEL. : 5207540/359 İSTANBUL
- 21 — Doç. Dr. Ali Osman KOÇKUZU
Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Öğr. Üyesi ve Hadis Böl. Bşk.
TEL. : 11817 KONYA
- 22 — Dr. Halûk NURBÂKİ
Numune Hastanesi, Radyoloji ve
Onkoloji Bölüm Bşk.
ANKARA

- 23 — Mehmet ÖNDER
Kültür ve Turizm Bakanlığı Baş Müş.
TEL. : 331228 ANKARA
- 24 — Doç. Dr. Yılmaz ÖNGE
Selçuk Üniversitesi Müh.-Mim. Fakültesi
Öğr. Üyesi ve Mimarlık Bölüm Bşk.
TEL. : 10737 KONYA
- 25 — Yrd. Doç. Dr. Hasan ÖZÖNDER
Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Öğr. Üyesi ve Türk-İslâm Sanatları ve
Mim. Anabilim Dalı Başkanı
TEL. : 11817 KONYA
- 26 — Doç. Dr. Ahmet SAVRAN
Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fak.
Doğu Dilleri ve Ede. Bölümü Öğr. Üyesi
TEL. : 14120/1945 ERZURUM
- 27 — M. Necati SEPETÇİOĞLU
Dr. Şevketbey Sk. 7/15 Tellioglu Apt.
TEL. : 1485855-1620751 Şişli/İST.
- 28 — Semih SERGEN
Devlet Tiyatrosu Sanatçısı ve Rejisörü
TEL. : 107225-242130 ANKARA
- 29 — Prof. Dr. Ayhan SONGAR
İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fak.
Psikiyatri Anabilim Dalı Öğr. Üyesi
TEL. : 5861573 İSTANBUL
- 30 — Dr. Şehabeddin UZLUK
Türkiye Anıtlar Derneği Konya
Şubesi Başkanı
Horozlu Han Sitesi 1/1
TEL. : 16317 KONYA
- 31 — Yrd. Doç. Dr. İsmail YAKIT
İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
Felsefe Bölümü Türk-İslâm Düşüncesi
Tarihi Öğr. Üyesi
TEL. : 5207540/359 İSTANBUL
- 32 — Doç. Dr. Kemal YAVUZ
Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fak.
Öğr. Üyesi
TEL. : 14120/746 ERZURUM

KONGREDEN
GÖRÜNTÜLER

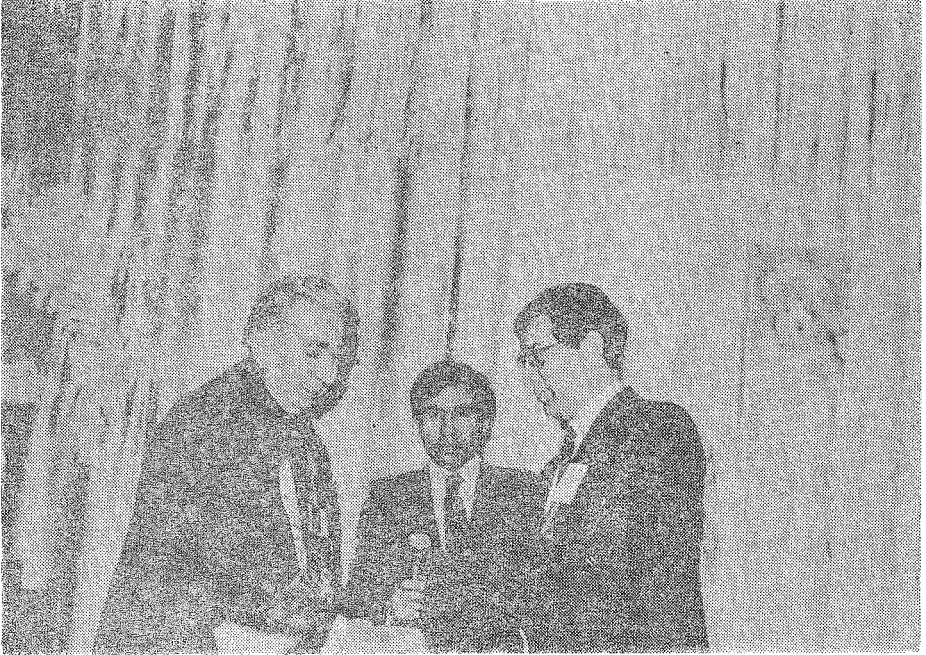
Selçuk Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Halil CİN, Kongreyi açış konuşmasını yaparken

Soldan Sağa: Ord. Prof. Dr. Sâdi IRMAK, Avni AKYOL, S. Ü. Rektörü Prof. Dr. Halil CİN, Ord. Prof. Dr. Sulhi DÖNMEZER, Dr. Yıldırım AKTUNA

Toplantıya katılanlardan bir grup

Kendisine Selçuk Üniversitesi tarafından Sanat Tarihi dalında fahri doktora ünvanı verilen Metmed ÖNDER, Selçuk Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Halil CİN'den diplomasını alırken

Kongreye katılanlardan bir grup

Selçuk Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Halil CİN Kapanış konuşmasını sunarken

